

KAPİTAL'İ TOPRAKTAN ÇIKARANLAR

Kapital'in Öyküsü: Almanya, Rusya, Fransa, ABD, İngiltere, Türkiye

S. SERPİL GÜVENÇ

Korkut Boratav'ın önsözüyle

YAZILAMA

KAPİTAL'İ TOPRAKTAN ÇIKARANLAR
S. SERPİL GÜVENÇ

Kapital'i Topraktan Çıkaranlar

Kapital'in Öyküsü: Almanya, Rusya, Fransa, ABD, İngiltere, Türkiye

Yazılama Yayınevi: 193
Teorik Bakış: 27

Kapital'i Topraktan Çıkaranlar

Kapital'in Öyküsü: Almanya, Rusya, Fransa, ABD, İngiltere, Türkiye

S. Serpil Güvenç

Editör: Nevzat Evrim Önal
Kapak Tasarımı: Levent Karaoğlu
Sayfa Düzeni: Umut Tuna
ISBN: 978-605-2222-18-8
Birinci Baskı: Ekim 2018

© Yazılama Yayınevi

Baskı: Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
C Blok No: 256 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0 212 577 72 08
Sertifika no: 18569

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker Cad. Osmancık Sokak
Betül Han 9/13 Kadıköy - İstanbul
Sertifika No: 12411
Tel: 0 216 338 52 59
iletisim@yazilama.com
www.yazilama.com

Kapital'i Topraktan Çıkaranlar

Kapital'in Öyküsü: Almanya, Rusya, Fransa, ABD, İngiltere, Türkiye

S. Serpil Güvenç

yazılama

S. Serpil Güvenç: Orta ve Lise öğrenimini TED Ankara Koleji'nde yaptı. 1972'de Hacettepe Üniversitesi'nden Kimya Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. Üniversitede Dev-Genç'e bağlı HÜ Sosyalist Fikir Kulübü'nde yönetici olarak görev yaptı. 12 Mart askeri darbesi döneminde Yıldırım Bölge Askeri Cezaevi'nde yattı. 1972-2002 yılları arasında MTA ve TED Ankara Koleji'nde çalıştı. 2002-2005 yıllarında ise ODTÜ Siyaset Bilimi'nde yüksek lisans yaptı ve «Socialist Perspectives on Foreign Policy Issues: the case of TİP in the 1960s (Dış Politika Konularında Sosyalist Perspektifler: 1960larda TİP Deneyi)" başlıklı tezini kitaplaştırdı. Teze ilişkin olarak yurt içi ve yurt dışında sempozyum ve panellere katıldı. Sol Yayınları, *Bilim ve Ütopya* dergisi, Evrensel Basım Yayın için çeviriler de yapan Güvenç'in, *Cumhuriyet* ve *Evrensel* gazeteleri, *Yeni Ülke* dergisi, *Cumhuriyet Dergi, Eğitim-Bilim-Toplum, Aratos, Mülkiyeliler Birliği, Bilim ve Gelecek, Evrensel Kültür* dergilerinde yazıları bulunmaktadır. *Sol* gazetesinde köşe yazarlığı yapan Güvenç, yazılarına *Sol Portal*'da devam etmektedir. 2007 yılındaki seçimlerde Yurtsever Cephe'nin Ankara adayı olarak görev yapan Güvenç, Sosyalistlerin Meclisi, Yurtsever Cephe İşçi Birliği, Haziran Hareketi gibi oluşumlarda yer almıştır.

Eserleri:
Solun Merceğinden Dış Politika (Daktylos Yayınları, 2008)
Darağacına Mektuplar (İmge Kitabevi, 2012)
Denizlerin Şekibe *Ablası:* Şekibe *Çelenk* (Sultan Özer ile birlikte, Evrensel Basım Yayın, 2011)

Çevirileri:
V.İ. Lenin, *Tarımda Kapitalizm* (Sol Yayınları, Ekim 1996)
Svetlana Aleksiyeviç, *Nazi İşgalinde Sovyet Kadınları* (Hilal Ünlü ile birlikte, Evrensel Basım Yayın, Ekim 2002)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 09

ÖNSÖZ 17

"İşçi sınıfının İncili" – Kapital'in Öyküsü 25

Kapital, işçi sınıfına ulaşır ama neler pahasına!
Grundrisse ve *Katkı*'dan Kapital'e doğru
Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı
Marx Hamburg yolcusu; Kapital yayında!
"Das Kapital'i sessizlikle öldürmeyi denediler"
Marx, Kapital'in 2. ve 3. ciltleri üzerinde yoğunlaşıyor
Çalışmaların yavaşlaması ve Marx'ın ölümü
2. ve 3. ciltler için Engels devrede
Ve son kitap; *Artı-Değer Teorileri*...

Kapital Rusya'da 53

Marx, otobiyografisini yazıyor
Sansürden geçen Kapital Rusçada
Kapital'in ivedilikle çevrilme nedeni: Rus Devriminin yol haritası
Kır komününden Sosyalizme geçilebilir mi?
Engels Marx'tan farklı mı düşünüyor?
Kapital Rusya'da tartışılıyor
Lopatin'e ne oldu?

Kapital Fransa'da 71

İlk çevirmen adayları: Reclus, Moses Hess ve Joseph Card
'Yoldaş' damatlar devrede: Lafargue'ın Charles Keller'i ve Longuet'nin Joseph Roy'u
Yayıncı La Châtre ve çevirmen Joseph Roy ile yola devam
Fransız hükümeti Kapital'in basımını ve dağıtımını engelliyor
Marx Fransızca çeviriye çok önem veriyor
Almanca 3. ve 4. baskıları Engels yayına hazırlıyor

Kapital ABD'de 89
Lincoln, Marx ve Enternasyonal
Paris Komünü, I. Enternasyonal ve Marx
Ve Kapital ABD'de
Labour Standard'dan ikinci Kapital serisi ve Johann Most olayı
Kapital'in tümü ABD'de; Charles H. Kerr yayıncılık şirketi

Kapital İngiltere'de 109
'Gazeteci' Marx
I. Enternasyonal ve Komün çerçevesinde Kapital'le tanışma
Kapital'den hırsızlık: Hyndman
George Bernard Shaw'un Kapital aşkı
Marx'ın ölümünden dört yıl sonra Kapital 1'in tam metni İngiltere'de
Suskunluktan eleştiriye...
İşçi sınıfı kendini eğitiyor ve Kapital'i okuyor – "Plebler" Ligi
Kapital'i yeniden çevirme denemesi
Moskova devrede
Birinci Cilt bir kez daha çevriliyor!

Kapital Türkiye'de 141
İştirak ve Marx'ın Kapital'i
Cumhuriyet dönemi Kapital çevirileri
Mahmut Esad Bozkurt ve Kapital
Ahmet Emin Yalman Marx'a ve Kapital'e karşı
1930'lu yıllar: Kapital çevirileri özetlerle başlıyor!
'İleri Bibliyoteği' – Suphi Nuri İleri Cafiero'nun Kapital özetini çeviriyor
Kapital'in tümü çevrilmeye başlıyor: Hikmet Kıvılcımlı'nın bitiremediği Kapital çevirisi
Kıvılcımlı Marx'ı baltalıyor mu? Kerim Sadi, Kıvılcımlı'yı eleştiriyor
Ve 'Kapital Topraktan Çıkarılıyor'
Kapital'in üç cildi Alaattin Bilgi çevirisiyle Sol Yayınları'nda

Ekler.....177
Ek 1. Marx'ın Kapital'i
Ek 2. Karl Marx'tan Gabriel Deville'e 23 Ocak 1877 tarihli mektup
Ek 3. Maurice La Châtre'dan Karl Marx'a mektup
Ek 4. Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 27 Eylül 1877 tarihli mektup
Ek 5. Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 18 Ekim 1877 tarihli mektup
Ek 6. Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 14 Haziran 1876 tarihli mektup
Ek 7. Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 27 Eylül 1877 tarihli mektup
Ek 8. Ernest Untermann'ın *Marxian Economics: A Popular Introduction to the Three volumes of Marx's 'Capital'* kitabının Önsözü'nden bir bölüm
Ek 9. Friedrich Engels'ten F.A. Sorge'a 18 Ocak 1893 tarihli mektup
Ek 10. Karl Marx'tan Carlo Cafiero'ya 29 Temmuz 1879 tarihli mektup
Ek 11. Hikmet Kıvılcımlı'nın Kapital çevirisine yazdığı *"Eser Hakkında Birkaç Söz"*ün tam metni
Ek 12. Kapital Yasakları – CHP-DP ve 60'lı yıllar

Sunuş

Serpil Güvenç bu kitapta, *Kapital*'in yazılmasını, Almanya basımını; Rusça, Fransızca, İngilizce, Türkçe çevirilerini ve bu ülkelerde yayımlanmasını anlatıyor. Bu anlatım, *Kapital*'in oluşum aşamalarına ve sınıf mücadelelerinin bu başyapıtın yazımı, yayımlanması üzerindeki etkilerine ışık tutuyor; önem taşıyor.

Kapital'in çevirileri ve Almanya dışında yayımlanması, ayrıca, ilginç, heyecanlı öyküler içermektedir. Rusya'da, Türkiye'de çevirenler, yayımlayanlar uğraşlarına sürgün ve cezaevleri nedeniyle ara vermek zorunda kalırlar. Serpil Güvenç'ten öğreniyoruz ki *Kapital*'i Rusçaya büyük güçlükler içinde çeviren Danielson ve Lopatin, Bolşevik devrimini görebilmişlerdir. Türkiye'de ise Mahmut Esat Bozkurt *Kapital*'i çok beğenir ve (anlaşılan) Mustafa Kemal'e özetlemeye niyetlenir. Ne var ki, yasaklar ağır basar. Meraklılar uzun yıllar *Kapital*'in tartışmalı özetleriyle yetinmek zorunda kalır. 1950'li yıllarda ise solcu gençler, bir yerlere gömülü olduğu rivayet edilen *Kapital* çevirisinin "topraktan çıkarılmasını" ummaktadır.

Serpil Güvenç, bizlere, *Kapital*'in yazımını Marx'ın hayatı ile bütünleştiren bir çalışma ikram ediyor. Marx, *Kapital*'in ilk ciltini 1862-1867'de yazmıştır. Politik iktisat alanında kuramsal bir devrim yaratacak bir başyapıt kaleme alınmaktadır. Avrupa işçi sınıfı mücadelesinin talepleri de gündemdedir. Kuramsal ve soyut çözümlemelerin tarihsel, güncel olgularla beslenmesi gereklidir. Her aşamada, yeni bilgiler ana metnin yazımını geciktirmektedir. Yazar, ağır geçim ve sağlık sorunları ile de cebelleşmektedir.

Kapital, çeşitli güçlükler aşıldıktan sonra yayımlanır. Rusça ve Fransızca çevirilerle Marx doğrudan doğruya ilgilenir. Diğer çeviriler Marx'ın ölümü sonrasındadır. II. ve III. ciltlerin yayın sorumluluğunu Engels üstlenir.

Serpil Güvenç, Marx ve Engels'in mektuplarına başvurarak; çeviri tarihçelerini de izleyerek bu serüveni bizlere aktarmış. Yepyeni şeyler öğrenerek, bildiklerimi tazeleyerek, keyif duyarak okudum.

***

Kapital'in içeriği, düşünce tarihi içindeki yeri ortaya konmazsa, bu serüven eksik kalacaktır. Serpil Güvenç, bu gereksinimi, Engels'in Marx'ın iki önemli buluşu üzerindeki tespitini aktararak karşılıyor: *"İnsan toplumlarının gelişme yasası yani **tarihsel maddecilik** ile kapitalist üretim biçiminin anahtarı olan **artı-değer yasası**..."* (s.10)

Serpil Güvenç'in bu değerlendirmesinden hareket ederek Kapital'e bakmak istiyorum.

Engels'in sözü geçen tespiti, 1878 tarihli Volkskalender yıllığı için kaleme aldığı Karl Marx başlıklı makalesinde şu ifadelerle yer almıştır: *"Marx'ın bilim tarihine getirdiği önemli bulgulardan ikisi üzerinde durabiliriz. Birincisi dünya tarihinin kavranmasına getirdiği devrimci yeniliktir... İkinci önemli bulgu ise, kapitalist üretim biçimi içinde işçinin kapitalist tarafından sömürüsünün nasıl gerçekleştiğinin açıklanmasıdır."*

Marx hayattadır ve Engels'in bu tespitine katıldığı kabul edilebilir.

Marx'ın, "dünya tarihinin kavranmasına getirdiği devrimci yenilik", (Serpil'in de vurguladığı gibi) ***tarihsel maddecilik*** olarak bilinir. Engels, aynı metinde bu bulguyu özetliyor: *"Yöneten ve yönetilen; sömüren ve sömürülen sınıflar daima vardır... Tarihsel gelişim küçük, ayrıcalıklı bir azınlığın emrindedir; büyük kitle ise emekleri aracılığıyla hem kendi cılız rızklarını ve hem de ayrıcalıklı grupların giderek zenginleşen geçim araçlarını üretmeye mahkûmdur... Bütün sömürü biçimleri, ödenmemiş emeğe el koymanın tarz ve yöntem farklarına göre ayrıştırılabilir."*

İkinci bulgu, ise, "ödenmemiş emeğe el koyma" tarzının kapitalizmde gerçekleşme biçimiyle ilgilidir. Marx'ın keşfettiği *"artık*

değer [kuramı] *kanıtlamıştır ki günümüzdeki kapitalistlerin servetlerinin edinimi, aynen köle sahibinde veya serf emeğini sömüren feodal senyörde olduğu gibi başkalarının ödenmemiş emeğine el konmasından oluşmuştur."*

Engels'in bu değerlendirmesine göre tarihsel maddecilik, kapitalizmin incelenmesine öncüldür; zira, sınıflı toplumlarda sömürü ilişkilerinin genel koşullarını içermektedir. Kapitalizm ise bu genel koşulların ***artık değer kuramı*** ile açıklanan özel bir halidir.

Aslında, Serpil Güvenç'in açıklamaları da göstermektedir ki, Marx da, *Kapital Cilt I*'in yazımına başlamadan önceki çalışmalarında aynı sıralamayı izlemektedir. 1850'li yılların ikinci yarısında oluşan *Grundrisse*'nin "Pre-kapitalist ekonomik biçimler" ile ilgili bahisleri, tarihsel maddeciliğin genel çerçevesine oturur. *Kapital*'den sekiz yıl önce yayımlanan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da (ünlü Önsöz ile) tarihsel maddeciliğin ana önermelerini içermekte; kapitalizme özgü bir inceleme (paranın bir kısım işlevleri) ise sonrasında yer almaktadır.

Marx'ın 1861'de başladığı *Kapital Cilt I*'de aynı sıralamayı izlemesi ve *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya *Önsöz*'den hareket etmesi beklenemez miydi? Bu yapıtı niçin (ünlü Önsöz gibi) sınıflı toplumların kaynağına giderek ve tarihsel maddeciliği açıklayarak başlatmamıştır? Tam aksine, Marx, önceki eğilimini tersine çevirmiş; *Kapital* üzerinde çalışmaya doğrudan doğruya kapitalizm (sermayenin üretimi, paranın sermayeye çevrilmesi ve artık değer) ile başlamıştır (s.14).

Tarihsel maddeciliğin genel ilkeleri ve pre-kapitalist toplumlarla ilgili analizleri ise notlar halinde beklemeye alınmıştır. Bunlar, Marx'ın ölümünden on bir yıl sonra yayımlanan Cilt III'te ortaya çıkacaktır.

Kapital'i Topraktan Çıkaranlar'da bu bağlamda ilginç bir belge yer alıyor (s.24): Marx'ın Sigmund Schott'a yazdığı 3 Kasım 1877 tarihli mektup şu ifadeleri içeriyor: *"Gerçekte ben Kapital'e üçüncü tarihsel bölümle tersten başladım; ondan dolayı, en son ele alınan* [bölüm] *... önce sunuldu, hazırlanır hazırlanmaz basıldı; bu arada... öteki iki cilt ham malzeme olarak kaldı."* Burada, Engels'in önerdiği ve *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Bir Katkı*'da uygulanan (tarihsel maddecilik, kapitalizm) sıralama doğrultusu

ve kapitalizmin "üçüncü ciltte" yer alacağı bir ön-tasarım ima edilmektedir. Engels'in yazının başında değindiğim sıralaması, bu mektuptan bir yıl sonra yazılmıştır. İki arkadaşın bu analitik sıralamada hemfikir olduğu düşünülebilir.

O zaman tekrar soralım: 1859'da uygulanan bu ön-tasarımın sıralaması, Das Kapital kaleme alınırken Marx tarafından niçin değiştirildi?

Yanıtı, yine Serpil Güvenç veriyor: *Kapital Cilt I*, sınıf mücadelelerinin çetinleştiği bir tarihte yazılmaktaydı. İşçi sınıfının yepyeni bir uluslararası mücadele örgütü (I. Enternasyonal) 1864'te kurulmuştu. Marx bu örgütte zaman zaman aktif rol alacaktı. İlk yapıtlarından birinde aydınlanma filozoflarını "dünyayı değiştirmeye" davet eden Marx, bu ortamda *Kapital*'i tarihsel maddeciliğin anlatımı ile başlatamazdı. Bu nedenle kitabın içeriğini, Avrupa'nın güncel sınıf mücadeleleri ortamında *"proletaryanın kendi amaç ve çıkarlarının aydınlatılmasının bir amacı"* olarak tasarladı. Tasarım tuttu ve *Das Kapital*, sonraki yıllarda, devrimciler tarafından "işçi sınıfının İncili, kılıcı, kalkanı" olarak nitelendirildi (s.10, 14).

* * *

Bu noktada, *Kapital Cilt III*'ün tarihsel maddeciliğe bakışına değinelim.

Engels, Marx'ın ölümünden sonra Cilt III üzerinde çalışmaya başladığında, maddeci tarih kuramına ilişkin zengin katkılar mevcuttu.

En önemlilerinden biri, elbette *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Bir Katkıya Önsöz*'dü. Ancak, bu metin önemli boşluklar da içermekteydi. İleriki sayfalarda bu Önsöz'den aktarılan pasajda (s.13'te) yer alan on iki cümlede yedi kez kullanılan; bu nedenle açıkça önem taşıyan ***üretim ilişkileri*** terimi açıklanmamaktadır (s.13).*"Mevcut üretim ilişkilerinin hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileri"* ifadesi bir tanım değildir; zira "neyin mülkiyeti?" sorusu yanıtsızdır.

Olgun bir tanım için Marx, *Kapital Cilt III*, Bölüm 47/2'ye gitmek gerekecektir:

> *Dolaysız üreticilerin ödenmemiş artık emeğine el koymanın özel ekonomik biçimi üretimin içinde doğarak yönetenlerle yönetilenler*

arasındaki ilişkiyi belirler ve karşılığında üretimi de (belirleyici bir unsur olarak) etkiler. Bizatihi üretim ilişkilerinden doğan iktisadi topluluğun tüm formasyonu da bunun üzerine bina edilmiş olur. Bir bütün olarak sosyal yapının ve bunun yanı sıra hâkimiyet ve bağımlılık ilişkisinin siyasî biçiminin, kısacası devletin bu yapıya tekabül eden özel şeklinin özündeki sırrı, gizli temelini açığa vuran şey, daima iş koşullarına malik olanlarla dolaysız üreticiler arasındaki doğrudan ilişkidir; tabii ki bu ilişki daima çalışma yöntemlerinin ve dolayısıyla emeğin sosyal üretkenliğinin gelişiminde belirli bir aşamaya tekabül eder.[1]

Böylece, Engels tarafından 1894'te yayımlanan *Kapital Cilt III,* üretim ilişkileri kavramını, ***"dolaysız üreticilerin ödenmemiş artık emeğine el koymanın özel ekonomik biçimi"*** olarak tanımlamış oluyor. Bu tanımın öncülleri elbette vardır. Birisi, Engels'in yukarıda aktardığım 1875 tarihli makalesinde Marx'a atfettiği, *"bütün sömürü biçimleri, ödenmemiş emeğe el koymanın tarz ve yöntem farklarına göre ayrıştırılabilir"* tespitidir. Benzer tespitler, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde de vardır. Marx'ın kapitalizm-öncesi bölüşüm/sömürü ilişkilerine değindiği *Kapital Cilt I,* "İlk Birikim" (Bölüm 24)'de, *Grundrisse'nin* "pre-kapitalist ekonomik biçimler" ile ilgili bahislerinde; köylülük sorununu tartıştığı tarih ve siyaset çalışmalarında, örneğin Serpil Güvenç'in incelediği Rusya ile ilgili yazışmalarında (s.31) yer alır.

Ancak, en sistematik, kapsamlı çözümlemeler için tekrar *Kapital Cilt III*'e başvurmak gerekecektir. Pre-kapitalist artık-emek biçimleri (ticarî kâr, tefeci faizi ve emek-rant, ürün-rant olarak) bu cildin IV, V, VI ve (kısmen) VII. bölümlerinde incelenmiştir.

Bu gözlemlerden hareketle Marksist politik iktisadın ana gündemine de ulaşmış oluyoruz: Marx, Cilt III, Bölüm 47/2'de yer alan ***"artık-emeğe el koyma"*** olgusunun farklı biçimlerini (piyasa-içinde veya dışında gerçekleşen tüm yöntemleri) ***"ekonomik"*** sıfatı altında topluyor. Böylece, kapitalizm dahil tüm sınıflı toplumları kapsayacak olan ***politik iktisat disiplininin*** ana konusunu da belirlemiş oluyor. *Sömürü ilişkilerinin teşhisi, çözümlenmesi...*

Bu çeviri bana aittir. Kapital Cilt III'teki çeviri ile farkları "Tarihsel Maddecilik ve Kapital, Cilt III" başlığı ile ***Oğuz Onaran'a Armağan***, SBF, 2016'da yayımlanan makalemde açıkladım.

Kapital'den elli beş yıl önce Ricardo'nun aynı disiplin için yaptığı tanıma dönmüş oluyoruz: *"Toplam hasıladan sınıflardan her birine tahsis edilecek payları düzenleyen yasaları belirlemek politik iktisadın temel sorunudur."*

* * *

Son olarak, Kapital'i Türkiye'de "gün ışığına çıkaranlar" üzerinde birkaç kişisel gözlem yapmak istiyorum.

Kapital Türkiyeli okurların eline basılı olarak 1965 sonrasında ulaştı. Bu sancılı "ağır işçilik" sürecine katılan; Kapital'i çevirerek, yayımlayarak Türkiye'ye kazandıran insanların birçoğunu yakından tanıdım. Ağabeyim, arkadaşım, kardeşim, yoldaşlarım olarak istisnasız hepsini sevgi ve muhabbet ile kucaklıyorum; yitirdiklerimizi hasretle anıyorum.

Yakınlarımdan söz edeceğim. Kapital çevrilerine katkılarına değil, dostluklarımızın kıdemine göre sıralayacağım.

En eskisi **Alaattin Bilgi**'dir. Alaattin ağabey ile hatırlayamadığım bir vesileyle, 1950'li yılların ilk yarısında, lise öğrencisiyken tanıştım. Eski Ankara'nın Hacıbayram mahallesinde, eşi (galiba Avusturyalı) Steffi ile otururdu. DP'nin baskıcı anti-komünizm ortamı dikkate alınırsa çok zengin, İngilizce sol, sosyalist, Marksist kütüphanesi benim için bir hazine oldu. Aile büyüklerimden "tevarüs ettiğim" solculuğumu, dört yıllık Talas Amerikan Orta Okulu İngilizcesi sayesinde onun kaynaklarıyla beslemeye başladım.

Üniversite yıllarımda Yeni Ufuklar dergisinde yayımlanan toplumcu gerçekçilik konulu edebî bir yazımı, Alaattin Ağabey'in süzgecinden geçirmeden yollamaya cesaret edemezdim. Ülkü ve Pazar Postası dergilerinde yayımlanan edebi, siyasi yazıları da zaman zaman ona okutur; görüşlerini alırdım.

Sonraki yıllarda ilişkilerimiz gevşedi, ama kopmadı. SSCB'nin sonuna doğru, Kapital çevirmeni olarak bu ülkeye davet edildiğini ve saygın kabul gördüğünü hatırlıyorum. Ölümünden bir yıl kadar önce Remzi İnanç ile birlikte evine gittik. Sevgili eşinin de katılımıyla uzun, keyifli bir sohbetimiz oldu. O günün fotoğrafı masamın üzerindedir. Kapital'in üç ciltlik Türkçe çevirisini tamamlama başarısı, onuru ona aittir. Alaattin ağabeyimi, saygıyla, sevgiyle anıyorum.

Muzaffer Erdost'la hukukumuz, 1950'li yılların ikinci yarısına uzanır. Sahibi Cemil Sait Barlas olan Pazar Postası'nın yayın yönetmeniydi. DP döneminde olabileceği derecede solcu bir dergiydi. Süleyman Ege yazı işleri müdürüydü. Aşağı yukarı her hafta, A. Korkut ve Mustafa Karataş imzalarıyla dergiye siyasî, edebî yazılar verir; her yazı karşılığında makul bir telifi (herhalde kendisinden) alırdım. Şiir tutkunuydu ve bu nedenle Pazar Postası, ikinci yeni şiir akımının yeşerdiği bir dergi oldu. Ankaralı şairlerden Cemal Süreya, Ece Ayhan ve Veteriner Fakültesi'nden (galiba) sınıf arkadaşı, öykücü Orhan Duru ile tanışıklığım, Muzaffer ve Pazar Postası vesilesiyle oldu. 1959'da Yenimahalle Nikâh Salonu'nda Çiğdem'le 52 yıllık bir evliliğimizin başlangıcında, bizi tebrik eden küçük arkadaş grubu içinde Muzaffer de vardı.

Türkiye'de 1960 sonrasında sosyalist, Marksist yapıtların (ve tabii ki Kapital'in) yayımlanmasının öncülüğünü yapan; onurunu, askerî, sivil cezaevleri dahil sayısız eziyetini paylaşan bir avuç kişiden biri de Muzaffer'dir. Benim için ayrı bir önemi de vardır: Altmış yılı aşkın bir yazar ve sosyal bilimci olarak önem ve değer verdiğim tek eleştiri elli yıl önce Muzaffer Erdost'tan gelmiştir. Tarımda ve Türkiye'de üretim ilişkileri üzerinde beyaz ve kırmızı Aydınlık dergileri arasında kopan sert polemiğin tarafları olduk. *Kapital Cilt III*'e, bu polemikte bolca başvurmuştum.

Muzaffer'le dostluğumuz sürmektedir. Başkanı olduğu İnsan Hakları Kurumu'nun yıllık toplantılarında bir araya geliriz. Benden bir sunuş yapmamı istediğinde keyifle kabul ederim. Üç ciltlik Kapital'in ilk yayıncısı olarak hepimizin saygısını, sevgisini fazlasıyla hak etmiştir.

Kapital'i Türkiye'ye kazandıranlardan üçüncü dostum, meslektaşım **Mehmet Selik**'tir. 1959'da SBF'de iktisat doktora programına başladığımda tanıştık. İngiltere'de Cambridge'te bir yılımız birlikte geçti. Karısı Ayşe ile Çiğdem'in de yakın dostlukları oldu. Kapital çevirisi sırasında çektiği sıkıntıları zaman zaman benimle de paylaştı. Kavgacı, asabî bir mizaçla sıcak, teklifsiz dostluğu rahatça birleştirebilen ender insanlardan biriydi. Tutkulu bir TİP üyesiydi. Anayasa Mahkemesi'nce TİP'in kapatılma sürecinin bir aşamasında partinin başkanlığını (veya genel sekreterliğini) üstlendiğini de biliyorum.

Akademik mesleğini sosyalist ve Marksist çevirilere odaklanarak sürdürdü. Araştırıcı, üretken yeteneklerini böylece israf ettiğini düşünüyorum. Yayın listesi (birisi doktora, diğeri doçentlik tezleri olan) üç telif, (birisi Kapital) yedi tercüme kitap içermektedir. 1982'de emekli oldu; Güney kıyılarına yerleşti. Son on iki yılını, beyni, kafası dışında tüm vücudu felçli olarak geçirdi; bakımını çocukları üstlendi. Mehmet'i bu durumda Bilsay Kuruç, Sadun Aren'le birlikte Marmaris'te ziyaret ettik. Bizimle nefis bir sohbet sürdürdü. Klasik müziğe sarıldığını, icracıları, şefleri ayırt edecek derecede uzmanlaştığını öğrendik. Kendisini 2005'te kaybettik. Kırk yılı aşkın dostluğumuzu sevgiyle anıyorum.

Kapital'i Türkiye'ye kazandıran dostlarımdan sonuncusu Yordam baskısına (Mehmet Selik ile ortak imza altında) katkı yapan **Nail Satlıgan**'dır.

Nail ile dostluğumuz 12 Eylül sonrasına, 1980'li yılların ikinci yarısına uzanır. Genç yaşta, 12 Mart yıllarında cezaevleriyle tanıştığını biliyorum. *11. Tez Kitap Dizisi*'nin editörleri arasında yer aldık. İstanbul-Ankara ayrılığı nedeniyle, dergi toplantıları vesilesiyle buluşuyorduk. Marksizm'e, özellikle değer teorisinin inceliklerine hâkimiyeti çarpıcı idi; alçakgönüllü kimliği ardında derin bir bilgelik yatmaktaydı.

Marksist politik iktisada, kuramsal, kalıcı katkılar yapacak donanımı vardı. Takıldığım kuramsal sorunları ilk tartışacağım iktisatçılardan biriydi. Sözlü sohbetlerimizde ortaya koyduğu önemli savları yazıya dökmesini beklemekteydim. Kendisini çok erken, 63 yaşında yitirdik. *Kapital I* ve *Kapital II*'nin son baskılarında Mehmet Selik çevirisinin onun gözetiminden, revizyonundan geçmesinin çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Marksist Sözlükçe'ye katkısı da değerlidir.

Üç ciltlik Kapital'i topluca yeniden yayımlayan Yordam Yayınevi'ne, Hayri Erdoğan'a, çeviren ve editörler olarak katkı yapan Erkin Özalp, Oktar Türel, Sungur Savran, Ahmet Tonak, Benan Eres'e de teşekkürler...

Korkut Boratav

Önsöz

Annemle babam gençlik dönemleriyle ile ilgili bazı öyküleri bizimle paylaşırlardı. Bu çalışma sırasında bunlardan birini anımsadım. 1940'lı yıllardaki bir yasadan faydalanan annem, İstanbul'da Ayazağa'da askerliğini yapmakta olan babamın ayrıldığı işyerinde çalışmaya başlar. Bu işyerindeki genç bir ressam arkadaşından Karl Marx'ın karakalem bir resmini yapmasını ister. Ressam kabul eder ve başlar çizime. Ne var ki, dönemin baskıcı ortamında kraldan fazla kralcı olan müdüre yakalanırlar. Resimdeki sakallının kimliğini soran yöneticinin hiddetinden ürken ressam, *"Müdürüm, bu kişi Şekibe ablanın büyükbabasıdır"* deyiverir. Bizimkilerin Marx'la ilgili anlattıkları öyküler elbette bununla sınırlı değildi, Engels ve Marx'ın örnek dostlukları ve dayanışmaları sık sık betimlenirdi ama Marx o andan itibaren benim için annemin büyükbabası olup çıkmıştı!

Yıllar sonra yapıtlarını okuyup anlamaya çalıştığım büyük düşünürün aynı zamanda çok iyi bir baba ve dede olduğunu, onca yoksulluk, yoksunluk ve birçok sıkıntı içinde yazılarını, kitaplarını yazmaya çalışırken odasına dalan çocuklarına saatlerce masallar anlattığını, bu masalların çoğunun Kapital'deki öykülerden oluştuğunu, torunlarını sırtında gezdirdiğini, onlarla atçılık oynadığını öğrendiğimde; bilmeyerek de olsa yapılan bu büyükbabalık yakıştırmasındaki doğruluk payının azımsanmayacak ölçüde olduğunu düşündüm.

Döneminin siyasal, toplumsal ve ekonomik çözümlemesini yaptığı birçok değerli esere imza atmış olan bu sevgili büyükbabanın

anıt eseri Kapital'dir. Marx, burjuva toplumunun ekonomik hareket yasalarını çözümlediği Kapital'de, meta üretim sistemini ele alır ve yıllarca biriktirdiği veriler yığını temelinde, bu yapılanmanın işleyişini ve gelişmesini yöneten yasaların ayrıntılı bir analizini yapar. Toplumun bireyleri arasındaki üretim ilişkilerinden hareketle, toplumsal ekonominin meta örgütlenmesinin gelişimini, bu ekonomik biçimlenmenin uzlaşmaz sınıflar olan burjuvazi ve proletaryayı yaratarak kapitalist ekonomiye dönüşmesini, toplumsal emeğin üretkenliğinin bu koşullardaki gelişimini ve bu durumun kapitalist örgütlenmenin temelleriyle uzlaşmaz bir çelişki unsurunu doğurmasını açıklar. Lenin, bu çözümlemeyi *"kapitalizmin iskeleti"* olarak tanımlar. Ne var ki, Marx bu iskeletle, yani ekonomik teori ile yetinmez; söz konusu toplumun üretim ilişkilerine uygun düşen üst yapısını da inceleyerek *"iskelete can ve kan"* verir. Marx Kapital'de sadece sistemi çözümlemekle kalmaz; işçi sınıfının bu düzeni ortadan kaldırabilmesinin ipuçlarını da verir. Gerçekten de, Marx'ın ve Engels'in de birçok kez vurguladığı gibi, Kapital yazımıyla hedeflenen şey, bir ekonomi kitabı yazımının ötesinde, işçilere ulaşacak ve onların mücadelesine katkıda bulunabilecek bir yol gösterici, devrimci teori sağlamaktır. Lenin'e göre, Kapital'in büyük bir başarı kazanmasının nedeni, okura, kapitalist toplumsal formasyonu, kapitalist sınıfın yönetimini koruyan toplumsal üst yapısıyla, burjuva özgürlük, eşitlik vb. düşünceleriyle, burjuva aile ilişkileriyle yani günlük yönleriyle göstermiş olmasıdır.[2]

Kapital'deki ipuçları bugüne de ışık tutar. Özü aynı kalmakla birlikte değişen kapitalizmin ulaştığı yeni aşamayı yani *"kapitalist-emperyalizm"*i çözümleyen Lenin, *"Emperyalizm"* başlıklı yapıtında, serbest rekabetin üretimin yoğunlaşmasına yol açtığını ve bu durumun da belli bir gelişme aşamasında, tekelciliğe götürdüğünü Marx'ın kanıtladığını, tekelci kapitalizmde yani emperyalist aşamada ise *"tekelin gerçek bir olay olarak ortada olduğunu"* anlatır.[3]

---

2 V.I. Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*, çeviren Vahap S.Erdoğdu, Ankara: Sol, 1976, s.16-17.

3 V.I. Lenin, *Emperyalizm*, çeviren Cemal Süreya, Ankara: Sol, 1969, s.26-27.

Tarihçi Fernand Braudel'e göre *"politik bir sözcük"* olan kapitalizm, bence gerçek siyasallığını Marx'ın Kapital'ine ve daha sonraki yıllarda 1917 Ekim Devrimi'ne borçludur. Kapitalizm sözcüğünün 20. yüzyılın ilk ekonomistleri Charles Gide, Canwas, Marshall, Seligman ve Cassel tarafından uzun zaman yasaklanması, Fransız Siyasi İlimler Ansiklopedisi'ne 1. Dünya Savaşı'ndan sonra girebilmesi, Britannica Ansiklopedisi'ne ise ancak 1926'dan sonra kabul edilmesi, burjuvazinin kapitalizm sözcüğünün sömürüyü temsil eden o tiksindirici anlamının açığa çıkarılmasından duyduğu ürküntüye örnektir. Burjuvazi kapitalizmin tanımıyla da oynamış, 1936 yılında Fransız Akademisi Sözlüğü'nde kapitalizm *"Kapitalizm, kapitalistlerin birliğidir"* gibi gülünç bir tanımla okura sunulmuştur. Ünlü tarihçi Herbert Heaton *"bütün 'izm'ler içinde en çok gürültü çıkaranın kapitalizm olduğunu"*, bu nedenle de söz konusu sözcüğün ulusların dillerinden silinmesi gerektiğini ileri sürecek kadar işi ileri götürmüştür.[4]

Bu korkunun getirdiği engellemeler ve daha birçok olanaksızlıklar Kapital'in Almanca dışındaki dillere çevrilmesini geciktirmiştir. Kapital, Marx'ın sağlığında Rusça ve Fransızcaya; Engels'in sağlığında ise Danca, İtalyanca, İngilizce, Felemenkçe, Lehçe ve İspanyolcaya çevrilir. Ekim Devrimi öncesi, 1910'da Bulgarcaya, 1913-14'te Çekçeye 1910-14 arasında Estonyacaya 1913'te Finceye, 1917'de ise Yidişe çevrilir. 1925'te Ukraynacaya, 1927'de Yunancaya, 1933-34'te Sırpçaya, 1921'de Macarcaya, 1930-31'de Norveççeye 1962'de ise Portekizceye çevrildiği görülür. 1920'de bağımsız Letonya'da Letonca bir mahalli çeviri basılmıştır. Avrupa dışında ise, 1918'de Arjantin'de İspanyolcaya, 1920'de Japoncaya, 1930-33 arası Çinceye, 1939'da Arapçaya çevrilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinde yaygın bir çeviri faaliyeti görülür. 1947'de Romenceye çevrilen Kapital 1953'te Makedonya'da, 1955'te Slovakya'da kitapçılarda ortaya çıkar. Kapital, 1961-62 yıllarında Vietnamca, 1955-56'da Korece, 1962'de Küba'da ise İspanyolca olarak yayınlanır.

Kapital'in SSCB devletleri dillerine (Beyaz Rusça, Kazakça,

4 Fernand Braudel, *Medeniyet ve Kapitalizm*, çeviren Mustafa Özel, 2. Baskı, İstanbul: İz, 1996, s.143-144.

Kırgızca, Litvanyaca, Ermenice, Gürcüce, Azerbaycanca, Uygurca, Türkmence ve Özbekçe) çevirisi ancak 1952'de gerçekleşir. Hindistan'da Marathice ve Hintçeye, 1950 ve 60'larda ise Bengalceye çevrilir.[5]

Kapital, yayınlanmasından yaklaşık 100 yıl sonra ülkemizde tam metin olarak çevrilip basılmıştır. Bununla birlikte, bu tarihten önce de, diğer ülkelerde olduğu gibi Kapital'den bölümlerin alıntılanarak dergilerde yayınlandığı, dünyadaki Kapital özetlerinin çevrildiği ve Kapital'i Türkçeye çevirme girişimlerinde bulunulduğu görülür.

Marx'ın Kapital'i yazma süreci ile I. Enternasyonal çalışmalarının çakıştığı bilinir. Engels'e yazdığı 14 Kasım 1864 tarihli mektupta Marx, Londra'da kurmaya çalıştığı Enternasyonal'in ve tamamlamaya çalıştığı kitabının (Kapital'in) yüzü suyu hürmetine, Berlin'de bir sözcülerinin bulunmasının gerekli olduğunu vurgular. Yine 1 Mayıs 1865'teki mektubunda, bir yandan Kapital'i bitirmek diğer yandan da Enternasyonal dolayısıyla yüklendiği ağır görevlerin altından kalkmak zorunda olduğunu yazar Engels'e. Birçok araştırmacı haklı olarak Kapital konusundaki araştırmalarının Marx'a başta anarşizm olmak üzere Enternasyonal'deki hatalı teorik yaklaşımlara karşı mücadele silahı sağladığını iddia etmektedir. Öte yandan, Enternasyonal'deki çalışmaları da Marx'ın düşüncesini etkilemiş ve Kapital'de yer almıştır.[6] Bu kısa çalışmada bu karşılıklı ilişki ve etkilenmenin ayrıntılı olarak ele alınması ne olanaklı ne de gerekliydi; ama Rusya dışındaki ülkelerde yani I. Enternasyonal'in varlığını sürdürdüğü ABD, İngiltere ve Fransa'da, Marx'ın Enternasyonal'le olan ilişkisinin Kapital'in tanınmasına, yayılmasına ve söz konusu ülkelerdeki çeviri çabalarına ciddi oranda etkisi olduğunu gördüm. Bu nedenle de biraz ayrıntıya girmek pahasına okuru bilgilendirmenin önemli olduğunu düşündüm. Bunun yanında, ele alınan beş ülkede, akademik çevrelerin yanı sıra, dönemin bazı ünlü sanatçı ve politikacılarının Kapital'den etkilendiklerini keyifle okudum ve okurla paylaştım.

5 Eric Hobsbawm, *How to Change the World,* Londra: Abacus, 2012, s.195.

6 William Petz, "Capital and the First International", *Reading Capital Today, Marx After 150 years* içinde (der. Ingo Schmidt ve Carlo Fanelli), Londra: Pluto, 2017.

Çalışmam sırasında yararlandığım kitap ve makaleler önemli ve değerliydi ama Marx - Engels Toplu Eserleri içinde mektupların yayınlandığı ciltlerden çokça yararlandığımı söylemeliyim.[7] Çevirmen adaylarının ve çevirmenlerin, yayıncıların, Rusya, ABD, Fransa ve İngiltere'de yayın işine yardımcı olan komünistlerin iki büyük düşünürle olan yazışmaları, süreci ve dönemin siyasal olaylarını bütünlüklü bir biçimde kavramamı sağladı. Daha da ileri giderek şunu söyleyebilirim; mektuplar olmasaydı, çeviri öykülerinin tam resmi ortaya çıkmayabilirdi.

Marx-Engels yazışmalarının önemini en özlü anlatanın ise Lenin olduğunu düşünüyorum:

> *Yazışmaların bilimsel ve politik değeri hesaba sığmaz büyüklüktedir. Bu yazışmalarda Marx ile Engels, okurların önüne yalnız bütün büyüklükleriyle apaçık çıkmakla kalmazlar, Marksizmin son derece zengin teorik içeriği de gözler önüne serilmiş olur; çünkü Marx ile Engels, mektuplarında, doktrinlerinin en değişik yönlerine tekrar tekrar dönerler ve daha önceki görüşleri ile kıyaslandığında o gün için en yeni, en önemli ve en güç sorunları vurgularlar, açıklığa kavuşturmaya çalışırlar ve yer yer de irdeler ve tartışırlar. Okurun gözleri önüne bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketinin tarihi -en önemli kavşaklarında ve en çetin noktalarında- çarpıcı bir tablo halinde serilmektedir. Ve belki de bundan daha değerli yanı, işçi sınıfı politikası tarihinin serimidir. Çok çeşitli fırsatlarda, Eski ve Yeni Dünya'nın çeşitli ülkelerinde ve farklı tarihsel anlarda Marx ile Engels, işçi sınıfının politik görevlerinin serimi konusunda çok önemli ilkeleri tartışmaya açmışlardır. Ve bu yazışmaların kapsadığı dönem, işçi sınıfının burjuva demokrasisinden ayrıldığı, bağımsız bir işçi sınıfı hareketinin doğduğu, proletaryanın uygulayacağı taktikler*

---

7 Eser boyunca, Marx ve dostlarının çok sayıda mektubuna atıf yapılacaktır. Bu atıflar için temel olarak iki kaynağa başvurulmuştur: 1) Karl Marx ve Friedrich Engels, Seçme Yazışmalar 1-2, çeviren Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol, 1995, 2)Karl Marx ve Friedrich Engels, Marx Engels Collected Works (MECW)'nin 42, 44 ve 45. Ciltleri. Cilt 42 ve 43 için International Publishers'ın 1987 baskıları; Cilt 44 ve 45 için Lawrence & Wishart'ın sırasıyla 1989 ve 1991 baskıları kullanılmıştır. Her iki kaynakta bulunan mektuplar için metin içinde bilgi verilecek ve okuyucuyu yormamak için ayrıca dipnot düşülmeyecektir. Bu iki kaynakta yer almayan mektuplara başvurulduğunda ya da not edilmesi gereken bir durum olduğunda ise normal biçimde kaynak gösterilecektir.

ile politikaların temel ilkelerinin billûrlaştığı bir dönemdir. Çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı hareketinin, burjuvazinin batağa saplanması ve kokuşması, işçi sınıfına öncülük edenlerin günlük ufak tefek işlere gömülüp gitmeleri ve benzeri takıntılar sonucu oportünizmden gördüğü zararlara bugün için dikkatlerimizi ne kadar fazla çevirirsek bu yazışmaların içerdiği malzemelerin zenginliği o denli büyük değer kazanır. Bu mektuplarda, proletaryanın değişimi oluşturmaktaki temel amaçları derinlemesine bir kavrayışla sergilenmekte ve uygulama anındaki görev ve taktikler, oportünizme ya da devrimci lafebeliğine en küçük bir ödün verilmeksizin olağanüstü esneklikteki bir tanımlama ile verilmektedir. Yazışmaların bütününün odak noktasını eğer tek bir sözcükle tanımlamak gerekirse; burada ifade edilen ve tartışılan düşüncelerin merkez noktası için kullanılacak sözcük, diyalektik sözcüğü olur. Diyalektik materyalizmin, bütün ekonomi politiğin ta temellerinden tutun da; tarihe, doğa bilimlerine, felsefeye ve işçi sınıfının politika ve taktiklerinin yeniden biçimlenmesine uygulanmasına kadar.[8]

Kapital'in dünya emekçileri için taşıdığı yaşamsal önem sürmekte. Kapitalizmin vahşetinin yeryüzünü yok edecek ölçüde arttığı, dünyanın her yöresinde savaşların artarak sürdüğü, milliyetçiliğin, şovenizmin ve ırkçılığın yanı sıra liberalizmin sınıf dışı yaklaşımlarının büyük bir yaygınlık kazandığı, emek sömürüsünün ise Kapital'de anlatılanlarla neredeyse birebir eşleştiği günümüz koşullarında Kapital'in içeriği ile birlikte yöntemine olan ihtiyaç da tartışma götürmemekte. Beş ülkeyi kapsayan kısa çeviri öykülerinin yazılışının belki de temel dürtüsü, basımının 151. yılı ve Marx'ın doğumunun ise 200. yılı bağlamında bu anıt esere bir kez daha dikkat çekmek.

Çalışmayı kitap haline dönüştürmemde birçok dostumun, yoldaşımın ve yakınımın katkısı var.

İlk teşekkürüm, sayısız temel Marksist eseri Türkçeye kazandıran değerli yazar ve çevirmen Kenan Somer'e. Kendisini yakın bir tarihte kaybettiğimiz için danışma şansım olmadı ama sevinerek izin vereceğini düşündüğüm için *"Kapital'i Topraktan Çıkaranlar"* yazısının başlığını kitabıma isim olarak seçtim.

8 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Mektuplar (1844-1895)*, Çeviren Alaattin Bilgi, İstanbul: Evrensel, 1996, s.16-17.

Birkaç çeviri öyküsünü kısaca aktardığımda *"sen yine kitap yazmaya başlamışsın"* diyerek beni yüreklendiren dostum, kardeşim yazar Erendiz Atasü'ye, yine öyküleri kitaplaştırmam gerektiğini söyleyen değerli hocam Mustafa Türkeş'e, beğenisiyle desteğini sunan Sayın Ahmet Haşim Köse'ye, kocaman bir koliyle evime gelerek Türkçe belge desteği sunan Mehmet Başkurt'a, kendi çabamla ulaşmam mümkün olmayan Yeni Baştan ve Yeni Adam dergileri konusunda beni bilgilendiren değerli dost Erden Akbulut'a, yabancı dergilerin temininde imdadıma koşan Sanem Güvenç Salgırlı, Ali ve Gözde Somel'e, özverili yardımlarından dolayı Özer Güvenç ve Kaya Güvenç'e, giriş bölümüne dair tereddütlerimi gidererek beni yüreklendiren Aydemir Güler ve Özgür Şen'e, Yazılama Yayınevi ile ilişkim konusunda yardımcı olan, kitabın yayınına ve son haline gelmesinde büyük emeği olan Nevzat Evrim Önal'a çok teşekkür ediyorum. Sayın Mehmet Ö. Alkan'ın "Kapital'in Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'deki Serencâmı"nı anlattığı kitabından da çok yararlandığımı belirtmeliyim.

Kapital'in ışığının dünya ve Türkiye emekçilerinin üzerinden hiç eksik olmaması dileğiyle...

'İşçi Sınıfının İncili' Kapital'in Öyküsü[9]

Şefik Hüsnü, 1 Aralık 1921 tarihli Aydınlık dergisinin 6. sayısında yayınlanan "Karl Marx – Filozof" başlıklı yazısında, *"anıt sayılmaya değer"* bir eser olan Kapital'in yazarı Marx'ın, dehasıyla insan düşüncesine yeni bir yön verme gücünü gösterdiğini ama *"eseri en az okunmuş ve en az anlaşılmış"* yazarlardan biri olduğunu belirtir. Marx'ın eseri nedeniyle çok sayıda saldırıya uğradığını, saldıranların ise çoğunlukla ekonomi bilginleri olduğunu ve yaptıkları eleştirilerin *"aynı dili konuşmayan kişilerin münazarasına"* benzedikleri için yararlı olmadıklarını söyler. L. Feuerbach'ın, *Hıristiyanlığın Esası* eserinin Marx'ın *"felsefi oluşumu"*nda etkili olduğunu belirttikten sonra Marx'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'ini yorumlar. İlkinden sonuncusuna dek, tezleri tek tek ele alıp inceleyen Şefik Hüsnü'ye göre, Kapital, Marx'ın 1844 yılı sonunda, söz konusu tezlerde kendi kendisine sorduğu soruları yine kendisinin yanıtlamasıdır. 1867'ye dek tek bir düşüncenin Marx'ın araştırmalarına önderlik ettiğini, bunun ise *"sınıflara ayrılmış bir toplumun nasıl işlediğini anlamak"* olduğunu vurgular.[10]

Kapital'in ilk Almanca baskısına yazdığı önsözde, Marx da, benzer bir biçimde, *"...bu yapıtın son amacı da, zaten modern toplumun ekonomik hareket yasasını ortaya çıkarmaktır"* der.[11] Engels

---

9 Kapital'e dair başlıktaki ünlü nitelemeyi yapan Engels'tir.

10 Şefik Hüsnü Deymer, *Seçme Yazılar*, Ankara: Aydınlık, 1971, s.73-83.

11 Karl Marx, *Kapital – Cilt 1*, çeviren Alaattin Bilgi, 4. Baskı, Ankara: Sol, 1993, s.18.

ise, sermaye ve emek arasındaki ilişkinin, *"var olan tüm toplum düzenlerinin üzerinde döndüğü bu eksen"*in, ilk kez Kapital'de bilimsel olarak ele alındığını yazar. Ona göre, Marx Kapital'de iki önemli buluşunu incelemektedir; insan toplumlarının gelişme yasası yani tarihsel maddecilik ile kapitalist üretim biçimini yöneten özel hareket yasalarının anahtarı olan artı-değer yasası. Marx, bu buluşları aracılığıyla, eserinde, kapitalizmin kökenlerini, gelişimini ve kapitalist toplumun kurum ve düşüncelerinin bu temel üzerinde nasıl yükselip geliştiklerini göstermiştir. Bunun yanı sıra, işçi sınıfının kapitalist sınıf tarafından sömürülmesini, kapitalist toplumda sınıf mücadelesinin en temel doğal özelliğini ve bunun sonucunda da kapitalistleri mülksüzleştirmek ve sosyalizmi kurmak üzere iktidara gelecek işçi sınıfının tarihsel görevini açıklamaktadır.[12]

Özetle, Marx ve Engels'in, kapitalizmin yasalarını ortaya çıkarmak ve yaymaktaki temel amaçları, kapitalist sömürüden kurtulma mücadelesinde işçi sınıfını bilimsel, devrimci bir ekonomik teori ile donatmaktır.

Kapital'in, Komünistler Birliği'nin kurucularından ve 1848 Devrimi savaşçılarından, Marx ve Engels'in mücadele arkadaşları Wilhelm Wolff'a adanması da bunun bir göstergesidir. Kapital salt bir ekonomik çözümleme olmanın ötesinde, *"proletaryanın kendi amaç ve çıkarlarının aydınlatılmasının bir amacı"* olarak düşünülmüştür. Alman ve uluslararası işçi hareketi ve I. Enternasyonal önderlerinden J. Philippe Becker'in[13] Kapital için *"Kapital, kılıcımız, kalkanımız, savunma ve saldırı silahımızdır"* demesi de bunu açıkça göstermektedir.[14] Engels, eserin amacına ulaştığını şöyle anlatır:

> *Bu yapıtta ulaşılan sonuçların, yalnızca Almanya'da ve İsviçre'de değil, Fransa'da, Hollanda'da, Belçika'da, Amerika'da ve hatta*

---

12 Maurice Cornforth, *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, çev. Ferhat Güner, Ankara: Sol, 1975, s.73-74.

13 J.P. Becker Alman ve uluslararası işçi hareketi önderlerindendir. 1830 ve 1840'larda Almanya ve İsviçre'deki demokratik eylemlere ve 1848-49 Devrimi'ne katıldı. 1860'larda I. Enternasyonal'in önde gelen isimleri arasında yer almaktaydı.

14 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (STMA), Cilt 1, İstanbul: İletişim, s.235.

> *İtalya'da ve İspanya'da her geçen gün gittikçe artan ölçüde büyük işçi sınıfı hareketinin temel ilkeleri haline geldiğini; her yerde, işçi sınıfının, varılan bu sonuçlarda, kendi durumunun ve özlemlerinin en uygun ifadesini bulduğunu gitgide daha çok fark ettiğini, bu hareketi yakından bilen hiç kimse yadsıyamayacaktır.*[15]

Marx'ın Almanca ikinci baskıya yazdığı Sonsöz'deki şu cümleleri de ilk baskısı Almanya'da yapılan bu başyapıtın ne denli ilgi görmeye başladığını[16] kanıtlamaktadır:

> *(...) ancak 1871 güzünde, çok acil bir çalışma içinde bulunduğum sırada, kitabın tükendiğini ve ikinci baskısına 1872 Ocağında başlanacağını haber vermişlerdi. Alman işçi sınıfının geniş çevrelerinde Das Kapital'in böylesine hızla beğeni kazanması, emeklerimin en iyi ödülü olmuştur.*[17]

Marx, aynı Sonsöz'de, 1872 yazında Kapital'in *"mükemmel bir Rusça çevirisi"*nin çıktığını ve 3000 adet basılan kitabın neredeyse tükenmek üzere olduğu haberini de verir okuyucuya. Kendisi göremese de, Kapital, daha sonraki yıllarda, ABD, İngiltere, Kanada, İran, Japonya, Fransa'nın da aralarında olduğu birçok ülkenin diline çevrilecek ve o ülkelerin işçi sınıfıyla buluşacaktır.

Marx, yaşamında, Kapital'in birinci kitabının yayınlandığına tanıklık eder ama hazırlıklarını yaptığı diğerlerinin yayına hazırlanması ve yayınlanması, dahası birinci kitabın emekçilerin hizmetine sunulması, yaşam boyu yoldaşı, dostu ve tüm çalışmalarında büyük emeği ve katkısı olan Friedrich Engels'in yardım ve çalışmalarıyla mümkün olmuştur.

Kapital, işçi sınıfına ulaşır ama neler pahasına!

Marx ailesi, on yıllarca süren bu çalışma sırasında, Marx'ın yaşamını işçi sınıfına ve onun ideolojik silahı olacağını düşündüğü Kapital'in yazımına adama yolundaki siyasal tercihi nedeniyle korkunç bir yoksullukla karşı karşıya kalır. Marx ve eşi Jenny, üç çocuklarını, 1850'de en küçük oğulları Guido'yu, 1852'de bir yaşındaki Franziska'yı, 1855'de ise Edgar'ı kaybederler. Marx, Şubat 1852

15 Marx, age, s.38

16 Kapital 1, Almanya'da 1903-1922 arasında on kez basıldı (Hobsbawm, agy.).

17 Marx, age, s.21.

tarihli Engels'e yazdığı mektupta, paltosunu rehine verdiği için evden çıkamadığını ve aylardır eve et girmediğini anlatır. Yine bir yıl sonraki bir mektupta ailecek ekmek ve patatesle doymaya çalıştıklarını ama yine de Kapital çalışmalarını sürdürdüğünü bildirir.[18]

Engels'in hiç aksatmadığı maddi yardımlarına rağmen, sadece ailesinin çektiği büyük yoksulluk ve çocuklarının ölümü değil, Marx'ın kendi sağlığındaki hızlı bozulma da Kapital çalışmalarıyla yakından ilgilidir.

Yaşamını işçi sınıfı davasına adamış bu büyük düşünürün, ilerleyen yıllarda, *Grundrisse*, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* ve son olarak Kapital ile sonuçlanacak yoğun ekonomik çalışmaları 1850-58 arası yıllara dayanmaktadır. Bu çerçevede sabah erken saatlere dek çalışan, matematik ve cebir bilgisini güçlendiren, emtia, para, sermaye, ticaret, teknoloji ve icatlar tarihi, kredi, nüfus teorisi, devletlerin ekonomik tarihi, görenek ve gelenekler tarihi, dünya pazarı, sömürgecilik ve benzeri birçok konu üzerinde çalışan Marx, Kapital'le ilgili yoğun bir incelemeye başlamıştır.

Engels'in 1851'den itibaren sürekli olarak "*büyük bir kitapla bir çıkış yapması ve böylelikle Alman yazınından uzak kalışının kötü büyüsünü bozması*" konusundaki ısrarlarına karşın, çalışmalarının sonuçlarından henüz tatmin olmamaktadır. Bunun yanı sıra, sağlık durumu, aile sorumlulukları, para kazanmak için yapmak zorunda kaldığı gazetecilik çalışmaları ve ortaya çıkan siyasal önemli olaylara yazıları ve eserleriyle müdahale etme durumunda kalması, Kapital çalışmalarını göreli de olsa yavaşlatmaktadır.

Grundrisse ve Katkı'dan Kapital'e doğru

1857'deki ekonomik bunalım belirtilerinin ardından Marx çalışmalarını hızlandırır. Bu dönemde Kapital'in ilk planı ortaya çıkar. 1857'deki bu ilk plana göre, Marx Kapital'in altı kitaptan oluşmasını düşünmektedir. Bunlar; Sermaye, Toprak Mülkiyeti, Ücretli Emek, Devlet, Dış Ticaret ve Dünya Pazarıdır.[19]

---

18 Francis Wheen, *Das Kapital Karl Marx*, çeviren Candan Badem, İstanbul: Versus, 2008, s.24-25

19 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme yazışmalar 1 – 1844-1869*, çev. Yurdakul Fincancı, 1. Baskı, Ankara: Sol, Kasım 1995, s.128-129.

Marx, Alman ve Amerikan işçi hareketi önderlerinden Joseph Weydemeyer'e 1 Şubat 1859 tarihli mektupta şöyle yazar:

> *Ekonomi politiği bir bütün olarak altı kitaba böldüm; sermaye, toprak mülkiyeti, ücretli emek, devlet, dış ticaret, dünya pazarı. Sermaye üzerine birinci kitap ise dört bölümden oluşmakta; Bölüm 1 genel olarak sermaye olacak. Bu da kendi içinde üç bölümden oluşmakta; meta, para ya da basit dolaşım ve sermaye. Bir ve ikinci bölümler on forma olacak ve ilk basılacak bölümün içeriğini oluşturacak. Sermaye üzerine üçüncü bölümü ise ayağım yere basıncaya dek geri almamın siyasi nedenlerini anlarsınız.*[20]

Marx, 1858-59 arasındaki dokuz ayda çalışmalarını özetler. 900 sayfalık bu özetin adı "Grundrisse"dir. Marx, bu notlar için *"gerçek bir türlü yemeği"* nitelemesini kullansa da, birçok yorumcu, *Grundrisse*'nin, Marx'ın 1844 Paris el yazmaları ile Kapital'in birinci cildi arasındaki bağın kurulması ve dolayısıyla Marx'ın düşüncesindeki sürekliliğin kanıtlanması açısından önemli olduğunu söylemektedir.[21] Bir "Giriş", Para ve Sermaye üzerine iki ana bölüm ve Bastiat ve Carey adlı ekonomi politikçiler[22] üzerine bir deneme parçasından oluşan *Grundrisse*'de yabancılaşma, diyalektik ve paranın anlamı üzerine uzun pasajlar yer almaktadır ama 1844 elyazmalarıyla arasındaki temel çarpıcı farklılık, *Grundrisse*'de felsefe ve ekonominin iç içe geçmesidir. Marx, değer ve para teorilerinin ayrıntılarını ilk kez *Grundrisse*'de formülleştirir. Emek gücü ve artı değer kavramları ise, daha sonraki yıllarda Kapital'de ele alınacak ve derinliğine incelenecek bu kavramların bir ön taslağını anımsatır.

1858 başında Lassalle[23], Duncker adlı bir yayıncı ile Marx için bir kontrat ayarlar. Marx, Duncker'e yukarıda sözü edilen altı

---

20 Marx, bu altı kitaplık planını, Lassalle'a yazdığı 22 Şubat 1858 tarihli ve Engels'e yazdığı 2 Nisan 1858 tarihli mektuplarda da ayrıntılı bir biçimde anlatır. (age, s.116-123).

Wheen, age., s. 27

Henry Charles Carey (1793-1879), Amerikalı bir iktisatçıdır. Kapitalist toplumda sınıf çıkarlarının uyumunu temel alan gerici kuramı savunmuştur. Frederic Bastiat (1801-1850), Carey gibi, kapitalist toplumda sınıf çıkarlarının uyumunu savunan bir başka Fransız iktisatçıdır.

23 Ferdinand Lassalle (1825-1864), Genel Alman İşçiler Derneği'nin kurucularından olan Alman küçük burjuva sosyalistidir. Marx ve Engels, Lassalle'in kuramsal ve siyasal görüşlerini çok kez sert bir dille eleştirmişlerdir.

kitaptan söz eder ve ilk kitabın aynı yılın mayısında hazır olabileceğini yazar. Ne var ki, vücudu artık bu denli yoğun bir çalışmaya isyan etmiş, karaciğeri neredeyse çalışamaz hale gelmiştir. Aile fertlerinin yoksulluk nedeniyle hiç eksik olmayan hastalıkları ise iyice artmıştır. Durumunu soran Lassalle'a *"Yazdığım her şeyin üslubu karaciğerimdeki rahatsızlık tarafından lekelenmiş görünüyordu. Ve bu çalışmanın tıbbi sebeplerle bozulmasına izin vermemem için ikili bir motifim var. Bu eser on beş yıllık araştırmanın yani hayatımın en iyi yıllarının ürünü"* diye yazar.[24]

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı

Marx, kitabını 1859 Ocağında yayıncıya yollamayı başarır. Kitap, genelde *"Katkı"* olarak bilinen, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'dır. İnce ama çok değerli bir kitap olan Katkı'nın üç özelliği vardır. Bunlardan birincisi, değerli Önsöz'üdür. Marx, bu Önsöz'de kendisinin ve Engels'in felsefe ile tanışmalarını anlatır ve buradan hareketle ikisini de ekonomi politiğe götüren olayları özetler. Önsöz, tarihsel maddecilik teorisinin ana hatlarının aktarılmasıyla sonlanır. Marx'a göre, ekonomi politiğin konusunu şeyler (nesneler) değil ama insanlar arasındaki ve son çözümlemede sınıflar arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, insan toplumunun toplumsal, siyasal ve düşünsel süreçlerini maddi yaşamın üretim tarzı koşullandırmaktadır. Toplumsal ilişkilerin bütünlüğü, hukuk sistemleri, teorik düşünceler vb. ancak her dönemin maddi koşulları incelendiğinde anlaşılabilir.[25] Katkı'daki şu tümceler, belki de Marx ve Engels'in tarihsel materyalist anlayışlarının en anlamlı özetidir:

> *İnsanlar, varlıklarının toplumsal üretimi esnasında, kendi iradelerinden bağımsız olarak belli ilişkilere yani maddi üretim güçlerinin gelişimindeki belirli bir aşamaya uygun düşen üretim ilişkileri içine girerler. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını, gerçek yapıyı (temeli), üzerinde yasal ve siyasal bir üstyapının yükseldiği ve toplumsal bilincin belli formlarına tekabül eden yapıyı*

---

24 Wheen, age., s. 29.

25 Kenan Somer, "Kapital'i Topraktan Çıkartanlar", Kapital'in Aydınlığında Alaattin Bilgi içinde, 1. Baskı, İstanbul: Evrensel, Ekim 2001, s.121.

oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, toplumsal, siyasal ve entellektüel yaşamı koşullandırır. İnsanın varlığını belirleyen bilinci değildir, aksine toplumsal varlığı bilincini belirler. Belli bir gelişme aşamasında, toplumun maddi üretim güçleri varolan üretim ilişkileriyle ... ya da o güne dek aynı çerçevede birlikte çalıştıkları mülkiyet ilişkileriyle çatışma içine girerler. Bu ilişkiler üretici güçlerin gelişmesini engeller hale gelirler. İşte o zaman toplumsal bir devrim çağı başlar. Ekonomik formasyondaki değişimler er ya da geç kocaman üstyapının tümünün dönüşmesine yol açar... Hiç bir toplumsal formasyon kendisi için yeterli olan üretici güçlerin tümü gelişmedikçe yıkılmaz ve yeni, daha üst üretim ilişkileri, onların varlığı için gerekli maddi koşullar eski toplumun çerçevesi içinde yeterli olgunluğa erişmedikçe eski üretim ilişkilerinin yerini almazlar... Burjuva üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin son antagonist biçimidir ama burjuva toplumunda gelişen üretici güçler aynı zamanda bu antagonizmanın çözümünün maddi koşullarını da yaratırlar. İnsan toplumunun tarih öncesi bu toplumsal formasyonla son bulur.[26]

Katkı'da, paranın bir kısım işlevleri incelenmiş, sermayeden kaynaklanan işlevleri ve yasaları ise ele alınmamıştır. Marx'ın burjuva ekonomistlere karşı hazırlandığı saldırının bir başlangıcı olarak da düşündüğü Katkı'nın bir üçüncü özelliği ise, yayınlanışından itibaren gördüğü muameledir. Kitap, "soyut" ve "bilimsel" üslubu nedeniyle işçi sınıfına fazla teorik gelmiştir. Ve sayfa sayısı az olduğundan dolayı (!) popüler olamamıştır Alman kamuoyunda.

Marx, Katkı'yı ilk kitap olarak düşündüğünden ikinci kitabı hazırlamak üzere çalışmalarına başlar. Ne var ki, henüz bütün ayrıntılar üzerinde berrak bir düşünceye sahip olmadığını farkeder. Bu nedenle, Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* başlıklı eserini bir kez daha okur, 1855-59 arasındaki fabrika haberlerini yeniden gözden geçirir ve British Museum'da bir kez daha uzun saatler geçirmeye başlar.

Bu yoğun çalışma, Karl Vogt broşürü nedeniyle 1860 başlarından 1861 ortalarına dek kesintiye uğrar.[27] Marx, 1861 yazında,

---

26 Christopher Pierson, *The Marx Reader*, London: Polity, 1997, s.521-522.

27 Karl Vogt (1817-1895) Alman doğa bilimcisi bir vülger(bayağı) materyalisttir. 1848-49 yılları arasında Frankfurt Ulusal Meclisi üyeliği yapmıştır. 1849'da Almanya'dan göç eden Vogt, 1850-60'larda, Fransız İmparatoru, Napolyon'un yeğeni Louis Bonaparte'ın ücretli ajanlığını yapmıştır. Marx,

çalışmalarına yeniden hız verir. 1861 Ağustosundan 1863 Temmuzuna dek 23 defterden oluşan, 200 forma ve 1500 sayfalık bir elyazması çıkar ortaya.

Marx, bu geniş elyazmasını yani 1861-63 Elyazmasını, Katkı'nın ikinci kitabı olarak tasarlamıştır ve ilk kitap olarak yayınlanan Katkı'yı, bir çalışmanın değerini *"metreküple ölçen Alman köpekleri"* için genişletmiştir ama genişletme sadece bu gerekçeye dayanmaz.[28] Elyazmasında sermayenin üretimi sorununun en önemli yanları, paranın sermayeye çevrilmesi, mutlak artı-değer, nispi artı-değer, emeğin sermayeye biçim ve öz olarak bağlı oluşu, elbirliği, işbölümü, makineler ve bunların kapitalist üretim biçimindeki kullanımlarının sonuçları, artı-değerin yeniden sermayeye çevrilmesi (sermaye birikimi) ve ilkel sermaye birikimi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Elyazmasının bu bölümleri ilerde Kapital'de ele alınacak konuları kapsamaktadır. Elyazmasında ele alınan konular bunlarla da sınırlı değildir. Bazı defterlerde, paranın kapitalist üretim sürecinde yeniden hareketi, yeniden üretim (esas olarak basit yeniden üretim), artı-değer ve kâr, kârın ortalama kâra çevrilmesi, istikraz ve ticari sermaye, ticari kâr, kapitalist üretimin ilerlemesiyle kâr oranının düşme eğilimi gibi Kapital'in 2. ve 3. kitaplarında yer alacak konular da bulunmaktadır. 1861- 63 Elyazmalarında burjuva ekonomistlerinin görüşlerinin tarihsel-eleştirel bir çözümlemesi de yapılmıştır.

Marx ve Engels'in yakın dostu ve I. Enternasyonal üyesi Dr. Kugelmann, 1862 sonunda Marx'a yazdığı bir mektupta, Katkı'nın 2. kitabının ne zaman okurla buluşacağını sorar. Marx yanıtında, kitabın bittiğini ve basıma girmeden iyi bir kopya ve son bir cilânın gerektiğini belirtir. Ayrıca, kitabını *"Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Cilt II"* başlığı yerine *Das Kapital* adıyla yayınlayacağını da bildirir.[29]

"Herr Vogt" adlı kitabında Vogt'u teşhir etmiştir. 12 Nisan 1871'de, dostu ve yoldaşı Dr. Kugelmann'a yazdığı bir mektupta, Vogt'a ilişkin olarak şunları söylemektedir: *"Louis Bonaparte'ın hazinesinden doğrudan para alanların listesine ilişkin resmi bir yayında, 1859 Ağustos'unda Vogt'un 40 bin frank aldığına ilişkin bir not var!"*

28 Marx ve Engels, age., s.146.

29 Wheen, age., s. 32

Ne var ki, *"son bir cilâ"* çalışması yeni bir çok malzemeyi de beraberinde taşımıştır. 1863'ün ilk yarısında, Marx, üretimin teknik gelişmesi ve üretim teknolojisi, sanayi devriminin karakteri ve ayırdedici özellikleri ve bu durumun işçi sınıfı mücadelesine olan etkisi üzerine daha derinlikli çalışmalara başlar. Yine British Museum'da uzun saatler geçirir. Bu arada hastalıklar da eksik olmamakta, alacaklılar kapıda beklemektedir. 1863 Aralığı ile 1864 Ocak ve Şubat aylarını Almanya ve Hollanda'da kişisel sorunlarını çözmeye çalışarak geçirir.

Bir başka önemli kesinti, Uluslararası İşçi Birliği'nin (I. Enternasyonal) kurulması ve 1864 Eylül'ünde Marx'ın bu kuruluştan bir davet almasıdır. Önce sessiz bir dinleyici, sonra genel konsey üyesi ve 1865'de başkan olan Marx'ın bu kuruluştaki çalışmaları çok zamanını alır. Yine de ayırabildiği tüm zamanı Kapital çalışmalarına harcar. Araştırmaları sırasında şaka yollu, 1848-1850 yıllarında *"İngiliz fabrika sahiplerinin ('fabrika köpekleri') işçilere zorla uygulattıkları 'kaydırma sistemi'ni kendisine uyguladığını"* ve gündüzleri British Museum'a gidip geceleri yazı yazdığını anlatır.[30] Bu çalışma temposu sonunda, 31 Temmuz 1865'te Engels'e yazdığı mektupta, Kapital'in teorik bölümünü (ilk üç kitap) tamamlamak için yazacağı üç bölümün kaldığını haber verir.[31]

Ne var ki, kitapla ilgili bir başka sorun daha vardır. Kapital'i basmaya razı olan Otto Meissner yapıtın 60 formayı geçmemesini istemektedir. Bu durumda,*"ne kadar ekleyip ne kadar çıkaracağı"* konusunda Marx'ın bir fikre sahip olabilmesi için el yazmasının tümünün bitmesi gerekmektedir. 1865 Aralık ayı sonunda, *"günde 12 saatlik bir çalışma"* sonunda Kapital'in bütününün elyazması basıma hazır hale gelir. Yapıt öylesine kapsamlıdır ki toprak rantı üzerindeki bölümü tek başına bir kitap olabilecek düzeydedir.[32]

1 Ocak 1866'da Marx, Engels'in önerisi üzerine Kapital'in bütününü değil ama yalnızca sermayenin üretimi ile ilgili birinci kitabı baskıya hazırlamaya girişir. Bir kez daha kitabın yeni bir versiyonu doğmaktadır. Marx da bunun farkındadır ve yeni doğan bir

---

30 Bilimler Akademisi Kollektifi, *Karl Marx - Biyografi*, çeviren Ertuğrul Kürkçü, İstanbul: Sorun, 1995, s.323.

31 MECW, Cilt 42, s. 172.

32 Bilimler Akademisi Kollektifi, age, s.324.

çocuğun temizlenmesine benzetmektedir yaptığı işi. Ne var ki, sağlık sorunları yine çalışmasını aksatır. İki ay yataktan çıkamayan Marx, her şeye karşın günde iki saatlik çalışmasını sürdürür ve İngiliz fabrika belgelerini (denetmen raporlarını, çocukların çalıştırılması komisyonlarının raporlarını, sağlık komisyon raporlarını) inceleyerek *"İşgünü"* ile ilgili bölümün tarihsel kısmını genişletir. Bununla da yetinmez. Engels'den *"İngiltere'de Tarımın ve Fiyatların Tarihi"* ve *"Ticari Kurumlar ve Grevler, Makineler, Ortaklı Şirketler"* başlıklı kitapları ister ve 1867 Nisan'ına dek çalışmasını sürdürür.

Bu bağlamda Marx ve Engels'in tüm yapıtlarında (Kapital dâhil) kullandıkları yönteme kısaca bir göz atmak gerekir.

Macar Marksisti Lukacs, söz konusu yöntemi yani diyalektik materyalizmi, "devrimci diyalektik" olarak niteler. Lukacs'a göre, Marksistlerin *"kapitalizmin yarattığı toplumsal illüzyonu delip geçecek ve onun altında yatan toplumsal gerçekliği ortaya çıkaracak bir yönteme gereksinimleri vardır."*[33] O da, Marksist diyalektiktir.

Diyalektik materyalizm ya da Lukacs'ın deyimiyle "devrimci diyalektik", 1873'te Marx'ın Kapital 1'in Almanca baskısına yazdığı Sonsöz'de en öz anlatımını bulmaktadır. Marx, burada St. Petersburg'da yayınlanan *Vyestnik Yevropi*'deki (Avrupa Postası) yazısında kendisini "Katkı" dolayısıyla eleştiren bir makale yazarından uzunca bir aktarma yapar ve şu soruyu sorar: *"Yazar, benim yöntemim olarak kabul ettiği şeyi, bu derece çarpıcı ve benim uygulamam yönünden, cömertçe ortaya koyarken, diyalektik yöntemden başka neyi anlatmış oluyor?"*

Avrupa Postası yazarının neler söylediğine çok kısaca bakalım.

Yazara göre, Marx için önemli olan şey, olgulara egemen olan yasalar değil ama *"bunların değişme ve gelişmelerinin yani bir biçimden başka bir biçime, bir ilişkiler düzeninden farklı bir ilişkiler düzenine geçişlerinin yasasıdır."* Yasayı bulan Marx onun toplumsal yaşamdaki etkilerini ayrıntılı olarak inceler. Toplumsal hareketi ise, sadece insan iradesinden, bilincinden ve düşüncesinden bağımsız olmakla kalmayan, tam tersine, onların iradesini, bilincini ve düşüncesini belirleyen yasaların yönettiği doğal bir tarihsel

33 Georgy Lukacs, History and Class Consciousness, England: MIT, 1972, s.6.

süreç olarak ele alır. Marx'a göre her tarihsel dönemin kendi yasaları vardır. Üretici güçlerin *"değişik derecelerde gelişmeleri ile bunlara yön veren yasalar ve toplumsal koşullar"* da değişirler. Yazar, Marx'ın kurulu düzeni açıklamaya çalışırken *"son derece bilimsel bir biçimde ekonomik yaşamın içinde her sağlıklı incelemenin amacını de formüle ettiğini"* belirtir. Yazar ayrıca bir incelemenin bilimsel değerinin, belirli bir toplumsal organizmanın, kökeni, varoluşu, gelişmesi ve ölümü ve onun yerini bir başka ve daha yüksek bir organizmanın alışını düzenleyen özel yasaların açıklanmasında yattığını, Marx'ın kitabının değerinin de buradan geldiğini vurgular.[34]

Marx, bu aktarmayı yaptıktan sonra, kendi diyalektik yönteminin Hegel'inkinden farklı olduğunu, dahası yalnızca farklı değil ama onun tam zıddı olduğunu söyler. Hegel için gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı, insan beyninin yaşam süreci yani düşünme sürecidir. Bir başka deyişle, gerçek dünya "fikir"in dışsal ve görüngüsel biçimidir. Marx, fikrin kendisi için taşıdığı anlamın, maddi dünyanın insan aklına yansıması ve düşünce biçimlerine dönüşmesi olduğunu belirtir. Bu bağlamda, otuz yıl önce Hegel'in diyalektiğinin mistik yönünü eleştirdiğini ama bir zamanlar bu "güçlü düşünür"ün öğrenciliğini de yaptığını yazar ve ekler:

> *Hegel'de diyalektik başaşağı duruyor. Mistik kabuk içindeki akla uygun özü bulmak istiyorsanız onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir.*[35]

Marx, bu arada, diyalektik anlayışlarını bir *"rezalet ve iğrençlik"* olarak tanımladığı burjuvazi ve onun *"doktriner"* sözcülerini de eleştirir. Aslında diyalektik tarihsel olarak gelişmiş olan her toplumsal biçimi *"akışkan bir hareket"* içinde görmektedir ve bu nedenle de bu tarihsel biçimin *"geçici niteliğini"* hesaba katmaktadır. Marx'a göre, diyalektik hiç bir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez, *"özünde eleşirici ve devrimcidir."*[36]

Engels de Marx'ın yaklaşımını paylaşır ve kendisinin ve Marx'ın bilinçli diyalektiği, Hegelcilik dâhil olmak üzere idealizmin

---

34 Marx, age., s.25-27. Daha ayrıntılı bilgi için değinilen Sonsöz'e bakılmalıdır.

35 Age., s.28.

36 Age., s.29.

yıkıcılığından kurtardığını ve onu doğanın tarihsel maddeci anlayışına uyguladıklarını söyler. Engels'e göre, doğa diyalektiğin kanıtlanmasıdır ve modern bilim ise bu deney için çok zengin ve her gün daha da artan sayıda materyal sağlamaktadır. Son tahlilde doğadaki süreçler metafizik değil, diyalektiktir. Engels aynı zamanda, dünyanın hazır yapılmış bir maddeler karmaşası (kompleksi) olarak değil ama şeylerin ve kavramların sürekli olarak doğan ve yok olan, durdurulmaz bir değişim içinde bulundukları bir süreçler karmaşası olarak kavranması gerektiğini söyler.

Kapital ve yöntemle ilgili olarak Lenin'in de bazı önemli saptamaları vardır. Örneğin, Kapital'de kapitalist toplumun altyapısı ve üstyapısının maddeci bir analizinin yapıldığını ve Marx'ın sadece bu toplumu incelediğini, tarihsel maddeci yaklaşımın ise herşeyi açıklamak gibi bir iddiasının olmadığını, tek iddiasının, tarihi açıklamak için kullanılabilecek tek bilimsel yöntem olduğunu belirtir.

Lenin, Marx'ın Kapital'deki analizini de yorumlar. Büyük düşünürün kendisini sadece "*iskelet*" ile yani "*ekonomik teori*" ile sınırlamadığını, belli bir toplumsal formasyonun yapısını özellikle üretim ilişkileri bağlamında açıklarken, her fırsatta ve sürekli olarak bu üretim ilişkilerine tekabül eden üstyapıya dikkat çektiğini, dolayısıyla "*deriyi kan ve et ile doldurduğunu*" vurgular.[37]

Marx Hamburg yolcusu; Kapital yayında!

10 Nisan'da Londra'dan ayrılan Marx, 12 Nisan'da Hamburg'a gelir. Düzeltme ve dizgi sorunlarından dolayı kitabın yayınlanması işini Leipzig'de Otto Wigand'ın yapmasına karar verilir. 29 Nisan'da basım başlar. Marx, Alman ve Amerikan işçi sınıfı

37 Lenin, Halkın Dostları kimlerdir, s.17. Bu eseri Lenin 1894'te yazmıştır. Kitap temelde diyalektik ve tarihi maddeciliğin kapsamlı bir savunusu ve açıklamasıdır. Söz konusu dönemde, kapitalizmin geliştiğini yadsıyan ve bir çeşit "köylü" sosyalizmini savunan Rus Narodnikleri kendilerini "Halkın Dostları" olarak nitelemektedirler. Sosyal-Demokratlar ise Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurulma çalışmalarını yapmakta olan Marksistlerdir. Lenin, bu kitapta, Narodniklerin iddialarının aksine, Rusya'da kapitalizmin gelişmekte olduğunu ve bu gelişme ile birlikte sanayi işçi sınıfının doğduğunu; bu sınıfın sömürülen köylülükle ittifak içinde Çarlığı devirebileceğini ve sosyalizme doğru ierleyebileceğini de tartışır.

hareketinin liderlerinden, Genel Alman İşçi Derneği üyesi ve I. Enternasyonal üyesi Sigfrid Meyer'e 30 Nisan tarihli mektupta şöyle yazar:

> *Yapıtın birinci cildi Hamburg'da Otto Meissner tarafından birkaç haftaya kadar yayınlanıyor. Başlık; Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie... Kitabın metnini kendim vermek için Almanya'ya geldim, Londra'ya dönüş yolunda Hanover'deki bir dostumda [Dr. Ludwig Kugelmann] birkaç günlüğüne kalıyorum.*[38]

Kapital 1, 2 ve 3 hakkında da Meyer'e bilgi veren Marx *"Cilt I kapitalist üretim sürecini içermekte. Genel bilimsel gelişmenin yanı sıra, şimdiye dek kullanılmamış resmi kaynaklara dayanarak son yirmi yıl süresince İngiliz ve İrlandalı tarım ve sanayi proletaryasının içinde bulunduğu koşulları çok ayrıntılı olarak anlatıyorum... Yapıtın tümünün bir yıl içinde yayınlanacağını umuyorum. Cilt II kuramsal bölümü sürdürüyor ve tamamlıyor. Cilt III 17. yüzyılın ortasından bu yana ekonomi politiğin tarihi..."* diye ekler.[39]

Marx, Kugelmannlarda bir ay kalır ve Engels ile sürekli yazışarak onun önerileri doğrultusunda düzeltmeler yapar.

Nihayet 16 Ağustos 1867 gecesi Engels'e yazdığı mektup[40] sevincin yanı sıra büyük bir vefa duygusunu da yansıtır:

> *Sevgili Fred;*
>
> *Kitabın sonuncu formasının (49'uncu) düzeltmesini şu an bitirdim... Önsöz de (...) dün düzeltilmiş olarak gönderildi. Böylece bu cilt tamamlandı. Yalnızca senin sayende mümkün oldu. Senin, benim için özverin olmaksızın, bu üç ciltlik koskoca çalışmayı asla yapamazdım. Seni teşekkürlerle kucaklıyorum (...)*
>
> *Selam aziz, sevgili dostum*
>
> *Sevgiyle/ KM*

---

38 Otto Meissner 1819-1902 tarihleri arasında yaşamış, "demokrat edebiyatın yayıncısı" sıfatıyla bilinen Hamburg'lu bir yayıncıdır. Kapital öncesinde de Marx ve Engels'in bazı kitaplarını ve polemiklerini yayımlamıştır.

39 Buradaki "cilt" sözcüğü bizim "kitap" sözcüğümüzle aynı anlamda kullanılmaktadır.

40 Marx ve Engels, Seçme Yazışmalar 1, s.225'te bu mektup yer almaktadır. Sadece çeviri metninde geçen "düzeltilmesini" sözcüğü "düzeltmesini" şeklinde ana metin kullanılarak tarafımdan değiştirilmiştir. Bakınız MECW, C.42, s.241.

Kapital'in birinci kitabı (birinci cildi), 14 Eylül 1867'de 1000 adet basılır. Marx, kitabın telif ücreti ile parasal durumunu bir nebze olsun düzelteceğini umar ama aldığı para o denli azdır ki, kendi anlatımıyla, yazarken içtiği tütün parasını bile karşılamaya yetmemiştir.

"Das Kapital'i sessizlikle öldürmeyi denediler"

Marx, Kapital'in 1. cildinin Almanca ikinci baskısına yazdığı sonsözde kullanır bu nitelemeyi. Alman burjuvazisinin bilir bilmez sözcülerinin, yapıtı, daha önceki yazılarına yaptıkları gibi sessizlikle öldürmeyi denediklerini yazar. Ne var ki, Engels'in konuya ilişkin ilginç bir plânı vardır. Kamuoyunun dikkatini çekmek için yapıta *"burjuva görüş açısından saldırma"* önerisini getirir. Bu taktikten çok hoşnut kalan Marx, dostuna *"bu plânınız mükemmel bir savaş aracıdır"* diye yazar.

Engels burjuva basınında, Alman gazetelerinde ve *The Fortnightly Review* gibi İngiliz gazetelerinde Kapital üzerine bir dizi *"eleştiri"* yayınlar.[41] Yayın işinin düzenlenmesini de Kugelmann üstlenir. Engels, Almanların ekonomi politik alanında çok az şey yaptıklarını, profesyonel Alman ekonomistlerinin ekonomik gelişmenin taşıdığı çelişki ve güçlükleri görmezden geldiklerini, Bastiat'nın bilimsel olmayan görüşlerini taklit ettiklerini ve Ricardo ile Sismondi gibi klasik iktisatçıları reddettiklerini; buna karşın Marx'ın Kapital'inde ustaca bir diyalektik yapının ve bilimsel doğruluğun yer aldığını vurgular.

Çok geçmeden Alman burjuva ekonomistleri sessizliklerini bozmak zorunda kalırlar ve ilk eleştiri Berlin Üniversitesi doçenti, küçük burjuva sosyalizminin temsilcisi Eugene Dühring'den gelir. Kapital'de *"korkunç olsalar da çok ilginç ve itiraz edilemez gerçeklere dayanarak kapitalist düzene karşı getirdiği eleştiriler"* nedeniyle Marx'tan ve yapıttan övgü ile söz eder. Marx, Dühring'in eleştirisinden memnun kalmıştır. 8 Ocak 1868'de,

---

41 Bu eleştiri ya da inceleme yazıları, Engels'in, Progress Publishers tarafından On Marx's Capital adıyla derlenen bir kitabın ilk bölümünde yer almaktadır. Yazılardan sadece biri yayınlanmıştır. Biz de onu çevirip Ek 1'de okura sunduk. Friedrich Engels, "Marx's Capital", On Marx's Capital içinde, 6. Baskı, Moskova: Progress, 1976, s.15-22.

Engels'e Dühring konusunda *"böyle bir adamın İlkel Birikim bölümünü hemen hemen tümden olumlu değerlendirmesi, büyük bir şey (...) Carey'in takipçilerinden biri olarak, serbest ticaretçilere doğrudan karşı çıkıyor"* diye yazar.

Almanya'da olmasa da diğer birçok ülkede Kapital'e ilgi vardır. Örneğin, Ocak 1868'de yani basımdan iki ay sonra, Londra'da yayınlanan *Saturday Review* gazetesi yazarı, Kapital'i güncel Alman kitapları arasına dâhil eder. *"Yazarın düşünceleri bize ne kadar zararlı gelse de onun mantığının akla yatkınlığı, retoriğinin gücü ve ekonomi politiğin en kuru sorunlarıyla ilgili olarak keşfettiği çekicilik konusunda söylenebilecek hiçbir şey yoktur"* diye yazar. Beş ay sonra ise, *Contemporary Review* gazetesinde çıkan bir başka haberin yazarı, yurtsever bir bakışla Alman ekonomisine tepeden baksa da, *"insan çıkarı"*nın, bilimin altında yatan *"açlık ve susuzluk çıkarı"* olduğunu unutmamak gerektiğini vurgular ve *"Karl Marx'ın bize öğretecek çok şeyi olduğuna şüphe yoktur"* diye yazar.

En yoğun övgü ise, ilk yabancı dil çevirisinin yapıldığı Çarlık Rusyası'ndan gelir. Örneğin, *St. Petersburg Postası*, 20 Nisan 1872 tarihli sayısında, konunun, bir ya da iki bölümün dışında herkes tarafından anlaşılabilir olduğunu ve bilimsel karmaşıklığına karşın olağanüstü bir canlılıkla sunulduğuna dikkat çeker. Ayrıca, Marx'ın, son derece kuru ve karanlık bir dille yazdıkları kitaplarla *"sıradan ölümlülerin kafalarını çatlatan"* Alman bilginlerinin çoğunluğuna hiç benzemediği de vurgulanır.

Marx, Kapital'in 2. ve 3. ciltleri üzerinde yoğunlaşıyor

1867 başlarında Marx, 1865 sonlarından itibaren yazmakta olduğu ve Kapital'in diğer ciltlerini oluşturacak olan elyazmalarının son rötuşlarını yapar. Bu işi ölünceye dek sürdürür.

Çeşitli ülkelerdeki tarım ilişkilerinin ve kapitalist sistemdeki yeni olguların daha derinlemesine analizlerine girişir. Temmuz 1868'de Sigfrid Meyer'e bir mektup yazar ve Kapital'in 2. kitabında rantla ilgileneceğini belirterek ABD'deki özellikle toprak sahipliği ve tarım ilişkilerine dair *"anti-burjuva"* malzeme ister. Bu malzemeyi aynı zamanda H. Carey'in *Tarım, Manüfaktür ve Ticaret Alanlarında - Çıkarların Uyumu* başlıklı kitabına karşı girişeceği polemikte kullanmayı düşünmektedir. Yine Ekim

1868'de, Kapital'in 1. ve 2. ciltlerini birlikte yayınlamak isteyen Danielson'a verdiği yanıtta, 2. kitabı beklememesini, ABD, İngiltere ve Fransa'ya dair 1866 ve 1867 tarihlerini içeren resmi verilere ulaşmaksızın bu kitabın basılamayacağını yazar.

Bu dönemde, Marx sadece bu üç ülke ile ilgili değil ama Rusya'ya ilişkin malzemeye de gereksinim duyduğunu farkeder. Bu malzemeyi Rusça aslından okumak istediğinden 1870 başında Rusça öğrenmeye başlar ve Flerovski'nin *Rusya İşçi Sınıfının Durumu* başlıklı kitabını ve Çernişevskiy'nin ekonomik yapıtlarını okumaya başlar.[42]

Flerovski okumasını izleyen günlerde kızı ve damadı Laura ve Paul Lafargue'a yazdığı 3 Mart 1870 tarihli bir mektup ise adeta bir kehanet niteliğindedir. Marx, *"Flerovski'nin kitabını inceledikten sonra, insan Rusya'da ... bir devrimin kaçınılmaz ve çok yakın olduğuna inanıyor. Bunlar iyi haberler. Rusya ve İngiltere bugünkü Avrupa sisteminin iki dayanağıdır"* diye yazmaktadır.

Rusya'nın yanı sıra, Belçika'daki toprak mülkiyeti ve tarımsal yapıya ilişkin malzeme talebinde bulunur Enternasyonal'deki dostlarından. 24 Ocak 1870'te Cesar de Paepe'ye yazdığı mektupta, *"şimdi artık Kapital'in 2. cildinde toprak sahipliği üzerinde çalışıyorum; sanıyorum ki, Belçika'nın ve Belçika tarımındaki toprak mülkiyeti yapısının ayrıntıları üzerinde biraz durmamda yarar var. Üzerinde çalışabileceğim başlıca eserlerin başlıklarını bana göndermen mümkün mü?"* diye sorar.

Yine, ABD'li Sorge'dan, ABD'deki tarım, toprak sahipliği ilişkilerinin yanı sıra kredi, parasal ve mali ilişkiler konusundaki yayın kataloglarını ister. Ayrıca, fenni tarım, tarım kimyası ve bitki fizyolojisi incelemelerini de sürdürür. Bu okuma ve çalışmalar

---

42 On yılı aşkın bir süre, koca kitap sandıkları Rusya ve İngiltere arasında gidip gelir. Aralarında vergi komisyon kayıtları, tarım durumu komisyon raporları, köylü sorunlarına ilişkin resmi raporlar, Avrupa Rusyası'ndaki toprak mülkiyeti ve yerleşme alanları hakkında istatistik bilgileri olan bu belge ve kitaplar, Marx'ın geniş ilgi alanını göstermesinin yanı sıra, aynı zamanda onun 2. Cilt için ne kadar enerji ve çaba harcadığını da gösterir. (Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.333.)

Rusya'ya ilişkin bu çalışma sadece Kapital'in 2. kitabı ile de ilgili değildir. Engels, Kapital'in 3. Kitabına [cildine] yazdığı önsözde, *"Marx'ın plânına göre, Kapital'in ilk kitabında İngiltere'nin sanayide ücretli emek konusunda oynadığı rolü, toprak rantı konusunda Rusya oynayacaktı"* diye yazar.

sonucunda, 1871'de, 2. cilde ait elyazmalarında da epey değişiklik yapması gerektiğini farkeder.

1875 Mayıs ve Ağustos ayları, artı değer oranı ile kâr oranı arasındaki bağıntıyı örneklerle göstermek için geniş hesaplar yapmakla geçer. 1876 Şubatı ortasında *Diferansiyel Rant ve Toprağa Yatırılan Sermaye Üzerine Saf Faiz Olarak Rant* başlıklı kısa ama teorik açıdan çok önemli olan bir çalışmayı gerçekleştirir.[43]

Marx, 1870 Kasımı ile 1878 Temmuzu arasında, Kapital'in 2. cildinin 1. bölümünü oluşturan *"Para-sermayenin dolaşımı"* başlıklı yazısını hazırlar. 1880'de ise, Kapital'in 3. cildindeki üçüncü bölümün yeni bir versiyonunu, yani *"Kâr Oranındaki Düşme Eğilimi"*ni yazar. Ayrıca 2. ve 3. ciltlerdeki diğer bölümler üzerinde çalışır.

Çalışmaların yavaşlaması ve Marx'ın ölümü

1880 yılı başlarında yani ölümüne üç yıl kala Marx çalışmalarını yavaşlatır. Bunun kişisel, siyasi ve toplumsal nedenlerini, 10 Nisan 1879'da Danielson'a yazdığı mektupta şöyle açıklar;

> *Ve şimdi hemen şunu söylemeliyim ki (bu tamamen aramızda kalsın) şimdiki rejim bugünkü sertliğini devam ettirdiği sürece, benim 2. cildin yayınlanamayacağını Almanya'dan haber verdiler. Bu haber (...) beni şaşırtmadı ve itiraf etmeliyim ki üzmedi de. Nedenleri şunlar;*
>
> *Birincisi; bugünkü İngiliz sanayii krizi doruğa ulaşmadan önce benim hiçbir koşulda 2. cildi yayınlamamam gerekir (...) Bu kez tanık olduğumuz görüngülerin eşi benzeri yok (...) Bu nedenle, insan bu olayları "üretken" bir biçimde yani "teorik olarak" tüketebileceği bir olgunluk düzeyine erişinceye dek olayların bugünkü gidişini gözlemlemesi gerekir...*
>
> *İkincisi, Yalnızca Rusya'dan değil ama Birleşik Devletler'den vb. getirttiğim malzeme yığını da, çalışmalarımı sürdürmem için "hoş" bir bahane oluyor.*
>
> *Üçüncüsü; Tıbbi danışmanım, birkaç saatlik sıkı bir çalışmadan sonra başdönmesi nedeniyle devam edememek gibi, 1874'ler ve sonrasında düştüğüm duruma yeniden düşmemem için, "çalışma günü"mü büyük ölçüde kısaltmam gerektiği konusunda beni uyardı...*

---

43 Bu çalışma, Engels'in daha sonra hazırlayıp yayınladığı Kapital 3. cildin XLIV. bölümüne eklenmiştir. (Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.334.)

14 Mart 1883 günü, Engels evinden çıkar ve son zamanlarda yaptığı gibi Marx'lara gider. Yaklaşık bir yıl önce, karısı Jenny'yi, hemen sonrasında ise en büyük kızı Jenny'yi kaybeden Marx'ın sağlığı hızla kötüleşmektedir. Eve ulaştığında bir koltukta oturan yoldaşının ölüsüyle karşılaşır.[44]

Yarım yüzyılı aşkın süren büyük dostluk ve yoldaşlığın tarafı olan Engels, Marx'ı şu tümcelerle anlatır: *"Onun teorik ve pratik alanlarda, büyük kararların verilmesi gerektiği durumlarda ne denli değerli bir insan olduğunu ancak onunla çok uzun bir süre birlikte olan kişi kavrayabilir..."*

Alman ve uluslararası işçi hareketi önderlerinden, Komünist Lig üyesi ve Alman Sosyal Demokrat Partisi kurucu ve liderlerinden Wilhelm Liebknecht'e yazdığı mektupta ise, *"yüzyılın ikinci yarısının en büyük beyninin"* durduğunu söyler.[45]

Bu arada dünya devrimci hareketinin önemli isimleri, Marx'ın kaybından dolayı duydukları acının yanında, Kapital'in geleceği konusundaki endişelerini de Engels'e iletmektedirler. August Bebel[46], Engels'in Marx'ın öldüğünü bildiren telgrafına yazdığı yanıtta şunları yazmaktadır:

> *Darbe büyük ama beklenmedik birşey değildi... Şimdi herkes Marx'ın Kapital'inin bitmemiş elyazmalarına ne olacağını soruyor. Fransız gazeteleri ve buradaki gazeteler, bu işi bitirmeyi senin üstlendiğini yazmaktalar. Herkesin beklentisi bu merkezde ve sadece sen bu görevi başarabilirsin. Ama yeterince zamanın var mı?* [47]

Görüldüğü gibi, Engels'in, teorik ve pratik alanlarda, yıllarca omuz omuza mücadele verdiği yoldaşı için yapacakları henüz bitmemiştir. Kapital bitirilmelidir.

Bir bakıma, Marx'ın isteği de budur çünkü ölümünden kısa bir süre önce, kızı Eleanor'dan Kapital'in elyazmalarını *"bunlardan bir şeyler çıkarabilecek"* olan Engels'e teslim etmesini söyler.

---

44 Ghenrikh Volkov, *Dear Fred*, Moskova: Novosti, 1990, s.106.

45 Agy.

46 August Bebel (1840-1913) Alman Sosyal Demokrasisinin ve uluslararası işçi sınıf hareketinin önemli liderlerindendir. I. Enternasyonal üyesidir ve 1869'da Liebknecht ile birlikte Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurmuştur. *Kadın ve Sosyalizm* kitabının da yazarıdır.

47 Volkov, age., s.108.

Bu bağlamda, 30 Nisan 1868 tarihli önemli bir mektubu aktaralım. Marx, bu mektubu yazarken sanki 2. ve 3. kitapların hazırlanıp basılması işini Engels'in yapacağını önceden düşünmüş gibidir. Bu kitaplarda işlenen konular hakkında bir kez daha ayrıntılı olarak bilgi verir arkadaşına;

> *...Kâr oranının nasıl bir yöntemle açıklandığını bilmende yarar var. Onun için sana bu yöntemin en genel özelliklerini anlatacağım. Bildiğin gibi 2. Kitapta sermayenin dolaşım süreci, 1. Kitapta geliştirilen öncüllere göre açıklanmakta. Dolaşım sürecine giren yeni biçimsel kategoriler, örneğin sabit sermaye ve döner sermaye, sermayenin dolaşımı vb. için de aynı şey... 3. Kitapta artı değerin farklı biçimlerine ve biri ötekinden farklı parçalarına dönüşümünü görüyoruz. Kâr, bizim için, ilk olarak, artı değerin bir başka adı ya da bir başka kategorisidir... Kâr oranı artı değer oranından farklıdır ve artı değer oranından küçüktür. Kâr oranındaki hareketler, artı değer oranındaki hareketlerden, hatta bir ölçüde, artı değerin toplam miktarından farklı ve başka olduğu sürece, bu formül [kendi bulduğu formülden söz ediyor] kâr oranındaki hareketlerin her olasılığını kapsar. Şimdiye dek bu nokta açıklanamıyordu... Artı değer oranı yani emeğin sömürülüşü eşit varsayılırsa, değer üretimi ve dolayısıyla artı değer üretimi ve dolayısıyla kâr oranı, üretimin farklı dallarında farklıdır... Üretimin farklı dallarına yatırılmış ve bileşimleri farklı olan çeşitli miktarlardaki sermayeler arasında görülen rekabetin ortaya çıkarmaya çalıştığı şey, kapitalist komünizmdir yani üretimin her dalına ait sermaye kitlesi, toplam artı değerden, oluşturduğu toplam toplumsal sermayenin kendisine isabet eden miktarıyla orantılı parçasını alır...*

Marx, bu mektupta, değer ve artı değer yasalarının, değerin üretim fiyatına dönüşmesinden sonraki dış görünüm değişikliklerinin de açıklanması gerektiğini belirtir. Yine, toplum ilerledikçe kâr oranının düşme eğilimi gösterdiğini anlatır ve ticaret sermayesi ile ilgili ayrıntılar üzerinde uzun uzun durur.

Mektubun daha sonraki bölümlerinde artı değerin ranta dönüşmesini inceler. Sonunda, ücretlerin, kâr (faiz) ve rantın, toplumdaki üç sınıfın yani işçilerin, kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin gelir kaynaklarını oluşturduğunu ve bu koşullarda *"sonuç olarak sınıf mücadelesine"* varıldığını; *"hareket ve tüm işin tahlili"nin* ise gelip bu noktaya dayandığını söyleyerek son verir yazdıklarına.

2. ve 3. ciltler için Engels devrede

Engels, henüz bitiremediği *Doğanın Diyalektiği*'ni bir kenara koyar ve Kapital'in 2. ve 3. ciltleri üzerinde çalışmaya başlar.

Daha sonraki yıllarda, Engels'in çalışmasıyla ilgili yapılan eleştirileri Hobsbawm'ın şu yorumu açıklığa kavuşturmaktadır. Hobsbawm; *"Marx ve Engels birbirinin siyam ikizi değillerdi. Ama iki adam kırk yıldan fazla bir süre herhangi bir teorik anlaşmazlığa düşmeksizin ortak çalışma yürütebilmişlerse, birbirlerinin kafasında ne olduğunu bildiklerini söylemek mümkündür. Eğer Anti-Dühring'i Marx yazmış olsaydı, farklı okunabilirdi ve belki yeni ve önemli önerilerde bulunabilirdi ama içeriği konusunda farklı düşüneceğini söylemek için bir neden yok. Bu, Engels'in, Marx'ın ölümünden sonra yazdığı herşey için geçerli sayılabilir"* der ve ekler; *"Kapital, Marx'ın bize ulaşmasını istediği gibi değil, Engels'in Marx'ın bize ulaşmasını istediğini düşündüğü gibi ulaştı... Engels'in derdi, Marx'ın bıraktığı boşlukları doldurmak, eski basımları güncellemek ve arkadaşının temel eserinin 'final' metnini üretmekti."*[48]

Engels, ilk olarak, Marx'ın Kapital 2 ile ilgili çalışmalarını alır vasilerinden. Çalışmada, basıma hazır bölümlerin yanında, taslaklar ve kaba kopyalar yer almaktadır. Marx'ın çözülmesi çok zor el yazısı ayrı bir güçlük kaynağıdır ve Engels'ten başkası yazıyı çözememektedir. Ancak zaman zaman o da çaresiz kalır, *"Ah bu 2. Cilt! Eğer bu durumu bilseydim,* [sağlığında] *onu zorlar ve bitirmesini sağlardım!"* diye yazar dostlarına. Yine de, hergün çalışır. Ona göre, *"2. Cildi editör* [kendisinden söz ediyor] *değil, tamamen yazar temsil etmeli"* dir çünkü Marx'ın her bir sözcüğü *"altın"* değerindedir ve bu nedenle kaybolmamalıdır.[49] Engels, ancak Marx'ın kendisinin değiştirebileceği yerlerde *"üslubu değiştirerek"* ve ancak yapılmasında mutlak zorunluluk bulunan ve üstelik de, anlamın hiç kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık olduğu yerlerde, *"araya açıklayıcı cümleler ya da bağlayıcı ifadeler katarak"* hazırlar 2. cildi.[50]

---

48 Hobsbawm, *How to Change the World*, s.180.

49 Volkov, age., s.110.

50 Alaattin Bilgi, *Karl Marx, Kapital – Özet ve Kılavuz*, Ankara, Yurt, 1992, s.53.

Kapital 2, Marx'ın doğum günü olan 5 Mayıs 1885'te yayınlanır. 2. cilde yazdığı Önsöz'ün son cümlesinde, Marx'ın, 2. ve 3. ciltlerin karısı Jenny'ye adanmasını istediğini belirtir Engels. Böylelikle *"sermayenin dolaşım süreci"*ne ayrılan ve ilk Almanca baskısı, 1885'te, ikinci Almanca baskısı ise 1893'te yayınlanan 2. cilt tamamlanmış olur.

3. cilt çok daha çetin bir uğraş gerektirir ve Engels'in on yılını alır çünkü bu cilt için elde sadece çok eksikleri bulunan bir ilk taslak vardır. Çeşitli bölümlerin başlangıçları oldukça dikkatle işlenmiş ve dahası üslup olarak iyi düzenlenmiştir ama taslağın ileriki bölümlerinde hiç düzenleme yapılmamış gibidir.

Buna rağmen Engels Kapital 3 ile ilgili çalışmalarına dair heyecan dolu, bilimsel ve siyasi değerlendirmeler içeren mektuplar yazar yakınlarına. Örneğin Bebel'e şunları yazdığını görürüz;

> *3. Kitap üzerinde çalışmaktayım. Mükemmel ve dâhice. Bu kitap, gerçekten, eski ekonomi politiğin tümü açısından önceden görülmedik bir devrim. Sadece bunun sayesinde bile, teorimiz yıkılmaz bir temel kazanmıştır ve biz her cephede muzaffer bir biçimde savaşabileceğiz. Kitabın ortaya çıkışı, partideki darkafalılığa da, bu akımın uzun bir süre unutamayacağı bir darbe vuracak*[51].

Kapital'in birinci kitabını Rusçaya çevirenlerden birisi olan Danielson'a ise şunları yazar;

> *Bu 3. Cilt şimdiye dek okuduğum herşeyden daha çarpıcı. Ve yazarın hayatta iken bu cildi tamamlayamamış ve baskıya verememiş olması... çok üzücü. En zor konular o denli basit bir biçimde –adeta çocuk oyunu gibi – açıklanmış ve çözülmüş ki, tüm sistem yeni ve basit bir görüntü kazanmakta.*[52]

Engels, bin sayfaya yakın bu elyazmasının bazı bölümlerini dipnotlarıyla tamamlar, parçalardan oluşan, birbirinden ayrı metinleri birleştirmek için araya pasajlar ekler; yazarın notlarına dayanmak suretiyle IV. Bölüm için yeni bir metin yazar. V. Bölümün tümünü üç kez gözden geçirir. Son olarak da yapıta bir Önsöz ve *"Değer ve Kâr Oranı Yasası"* ve *"Borsa Değişimi"* üzerine incelemeler içeren bir Ek yazar.

---

51 Volkov, age., s.112

52 Age., s.113.

Tüm bu alçakgönüllü yaklaşımlara karşın, Lenin'in de vurguladığı üzere, Kapital'in son ciltleri, özellikle de 3. Cilt bir ortak yapımdır ve Avrupa proletaryası, *"kendi biliminin bu iki bilim adamı ve savaşçı tarafından yaratıldığını ve onların birbirleriyle olan ilişkilerinin, insan arkadaşlığı hakkında bilinen en eski, en duygulu öykülerin kat be kat ötesine geçtiğini söyleyebilir."*[53]

Lenin'e ve Kapital'in 2. ve 3. ciltlerini yayınlayan Engels'in, bu çalışması ve özverisiyle arkadaşına heybetli bir anıt diktiğini ve istemeyerek de olsa, kendi ismini de bu anıta kazıdığını söyleyen Avusturyalı Sosyal Demokrat Victor Adler'e hak vermemek elde mi?

Ve son kitap; *Artı- Değer Teorileri...*

Engels'in Kapital serisi ile ilgili yapmak istediği son şey, Kapital'in 4. cildini yayınlamaktır. Ne var ki, ömrü buna yetmez. 16 Şubat ve 24 Mart 1884'te Kautsky'ye yazdığı mektuplarda bu kitaba değinir[54]. İkinci mektupta, Kapital'i basan yayıncı Meisnerr'le anlaştığını, Kapital'in 2. ve 3. Kitaplarını, tüm yapıtı tamamlayacak son cilt olan Artı-Değer Teorileri'nin izleyeceğini bildirir. Bernstein'a yazdığı Ağustos 1884 tarihli mektupta ise ayrıntılı bilgi verir. *"'Teorinin Tarihi', aramızda kalsın, büyük ölçüde yazılıp çıkarılmış durumda.* Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın el yazmaları – sanırım sana buradayken göstermiştim- Artı-Değer Teorileri'nin yaklaşık 500 quarto*[55] *sayfalık bölümünü... içeriyor; kuşkusuz ondan sonra, bu malzemenin bir kısmı başka biçimde işlendiği için kesilip atılacak bir çok yer var ama, gene de geriye yeterince malzeme kalıyor"* diye yazar.[56] Karl Kautsky, Marx'ın 4. cilde dair yazdıklarını inceler ve kendine göre bir uyarlama yapar ve bunu 1910 yılında yayınlar.

Ne var ki, bu derleme, başta Sovyetler Birliği Marksizm-Leninizm Enstitüsü olmak üzere birçok kurum ve kişi tarafından sert eleştirilere uğrar çünkü Kapital 4 ya da *Artı-Değer Teorileri* olarak yayına verilen kitapta önemli çıkartmaların yanı sıra önemli

53 Age., s.118.

54 MECW, Cilt 47, s. 102 ve 121

55 Yarım forma yani 8 sayfadan söz ediyor.

56 Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri birinci kitap*, Ankara, Sol, 1998, çeviren Yurdakul Fincancı, s. 15-16

tahrifatların da yapıldığı ileri sürülmektedir. Kapital'in bu bölümüne dair Marx'ın plânının da bir kenara atıldığı, iddialar arasındadır.

Bunlar arasında en ciddi bulduğumuz Sovyetler Birliği Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nün savlarına kısaca bir göz atalım.

Sovyetler Birliği Marksizm-Leninizm Enstitüsü araştırmacılarına göre, Marx, *Artı-Değer Teorileri*'ni Ocak 1862-Temmuz 1863 arasında yazmıştır. Söz konusu çalışma, oylumlu 1861-63 elyazmasının bir bölümüdür. *Artı-Değer Teorileri*, bu elyazmasının yaklaşık 110 forma tutan en uzun ve en özenle düzenlenmiş parçasıdır ve Kapital'in sonuncu, 4. cildinin ilk ve tek taslağıdır. Marx, bu cilde, diğerlerinden farklı olarak, *"tarihsel, tarihsel-eleştirel ya da tarihsel-yazınsal kısım"* adını vermiştir. Kısacası, Marx, *Artı-Değer Teorileri*'ni, ilk planındaki (6 kitaplık ilk plandan söz edilmektedir) sermayeye dair 1. bölümün "genel olarak sermaye" kısmında yer alacağını düşündüğü teorik araştırma bölümüne *"tarihsel bir ara-söz"* olarak tasarlamıştır.

Ne var ki, çalışmalar ilerledikçe sınırlar aşılmıştır. Bu koşullarda, *Artı-Değer Teorileri*'nin boyutları çok genişlemiştir.[57]

Marksizm-Leninizm Enstitüsü, savlarını, Marx'ın Sigmund Schott'a yazdığı 3 Kasım 1877 tarihli mektubunda, Kapital'le ilgili çalışmasına dair söyledikleriyle desteklemektedir. Marx şunları yazmaktadır;

> *Gerçekte ben Kapital'e üçüncü tarihsel bölümle tersten başladım; ondan dolayı, en son ele alınan birinci cilt, halka, doğal olarak, bir takım sınırlamalarla önce sunuldu, hazırlanır hazırlanmaz basıldı; bu arada her araştırmada olduğu gibi, öteki iki cilt ham malzeme olarak kaldı.*

---

57 SSCB Marksizm-Leninizm Enstitüsü araştırmacıları, incelemeleri sonucunda, Marx'ın 1862-1863 elyazmalarındaki tarihsel-eleştirel bölümlerin, VI.-XV. not defterlerinde yer aldığını ve bunlara ek olarak XVIII. not defterlerinde de bu teorilere dair bazı bölümler olduğunu görmüşler; yine XX.-XXIII. not defterlerinde de bazı tarihsel denemelerin varlığını keşfetmişlerdir. Ana metnin yani *Artı-Değer Teorileri*'nin ise, VI.-XV. arasındaki not defterlerinde ve XVII. defterde yer aldığını görmüşlerdir. Söz konusu defterler Ocak 1862-Ocak 1863 arasında Marx tarafından kaleme alınmışlardır. Yine SSCB araştırmacılarına göre, Marx, ilk plânda, "genel olarak sermaye" bölümüne aldığı sorunlar arasına koymadığı, sermayelerin rekabeti, kredi, rant gibi sorunları da bu bölüme katmıştır. Sonuçta, bu çalışmanın, 4. Cilt olarak basılması görüşü ağır basmıştır.

İddia edilen şey, mektuptaki tarihsel bölümün 3. Cilt olarak anılmasıdır çünkü Marx, 2 ve 3. ciltleri tek kitap halinde, 2. Cilt olarak basmak istemiştir. Bu açıklamalar ışığında şu söylenebilir; *Artı-Değer Teorileri* Kapital'in 4. cildi olarak düşünülmüştür. Engels ve Lenin de bu kanıyı paylaşmışlardır.[58]

Artı-Değer Teorileri, Kapital'in diğer kitapları gibi, çok değerlidir. Marx, burada, öncelikle, kendisinden önceki ekonomistleri, kârın ödenmemiş emekten geldiğini farketmekle birlikte *"emeğin değeri"* konusunda şaşkınlık içine düşen Adam Smith'i, artı-değeri kârdan ayırt edemeyen ve üretim fiyatı ile değeri birbirine karıştıran Ricardo'yu ve bunları izleyen "vülger" iktisatçıları incelemekte, getirdiği eleştirilerin ışığında, kendi artı-değer teorilerini ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra, Marx, Kapital'in bu cildinde kapitalizmin devresel bunalımlarının nedenlerini çözümlemektedir.[59]

Kapital'in üç kitabının doğum öyküsünün bu kısa özetini, *Ateşi Çalmak* başlıklı Karl Marx'a ait anı-biyografinin yazarı Galina Serebryakova'nın yorumu ile bitirelim:

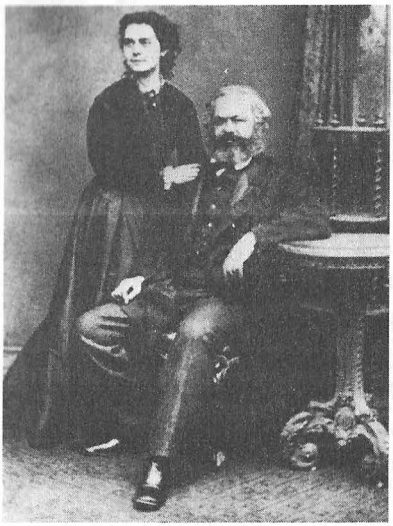
> *[Kapital] yeni bir toplumun ortaya çıkışının kaçınılmazlığını kanıtlarıyla göstermek için kapitalizmin bütün özünü en derinlerine inerek ortaya çıkarmış olan bilimsel bir manzume olmuştur. Kapital'de burjuva toplumunun doğuşu, gelişimi ve çözümsüzlüğü incelenmektedir. Kapitalizmin günleri sayılıdır. İşte Marx'ın kehanet düzeyindeki çıkarımı budur... Tekelci sermaye, kendi bünyesinde ve kendi egemenliği altında büyümüş olan üretim biçiminin prangasıdır. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, bunların kapitalist özle bağdaşmayacağı bir noktaya gelmektedir. Bu öz çatlamaktadır. Kapitalist özel mülkiyet için ölüm çanları çalmaktadır.*
>
> *'Mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi'. Kapital, Karl Marx'ın teorisinin birbiriyle organik bağları olan tüm halkalarını, felsefeyi,*

58 Lenin *Artı-Değer Teorileri*'ndeki teorik çözümlemelere çok önem vermektedir. Birçok kitabında mutlak rant konusundaki tezlerden söz eder ve Marx'ın büyük öngörüsünü vurgular.

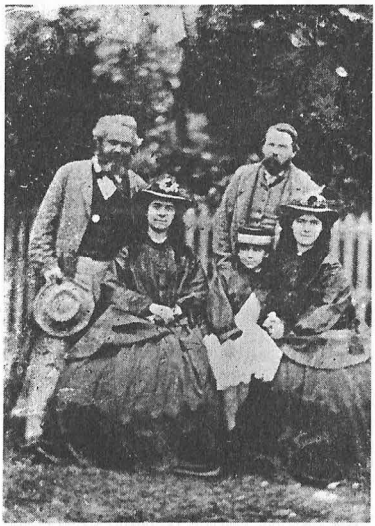
59 Cornforth, *age.*, s.84-85. Daha geniş bilgi için bakınız: Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s. 347-49 ve V.I. Lenin, *Karl Marx*, Pekin: Foreign Languages Press, 1967. *Artı-Değer Teorileri* SSCB'de 1969-1971 tarihleri arasında yayınlandı. Türkçede ise, 1998-99 yıllarında iki cilt halinde Sol Yayınları tarafından basıldı.

politik ekonomiyi ve sosyalist devrim teorisini birleştirmiştir. Bu yapıtta, proleter sosyalizmin, proletaryanın tüm dünyadaki tarihsel misyonuna, sosyalist devrime, proletarya diktatörlüğüne ilişkin derin felsefi ve ekonomik kanıtlar sunulmuştur.[60]

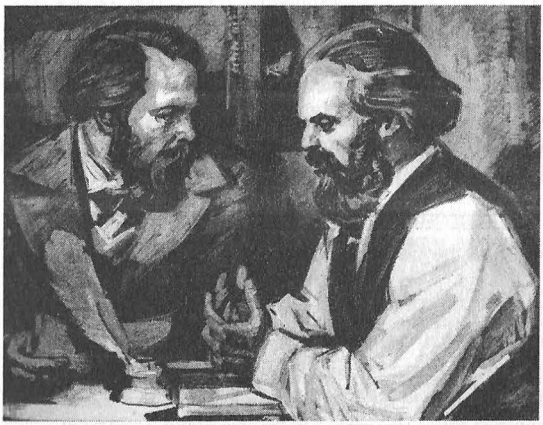
60 Galina Serebryakova, *Ateşi Çalmak*, İstanbul: Evrensel, 2000, C.4, s.110.

Jenny ve Karl Marx

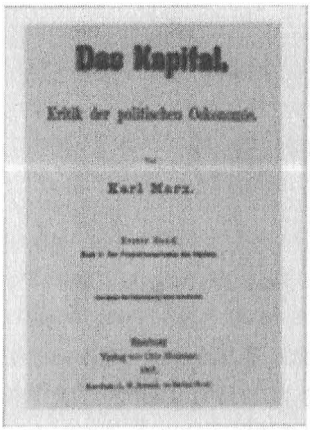
Marx, kızları ve Engels

Engels ve Marx

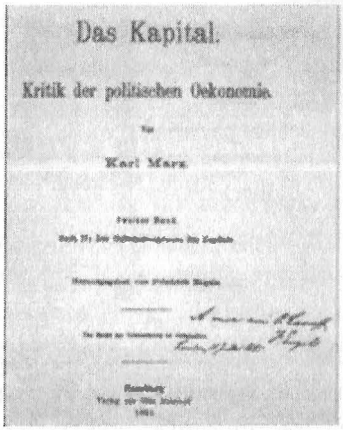
Friedrich Engels

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Karl Marx.

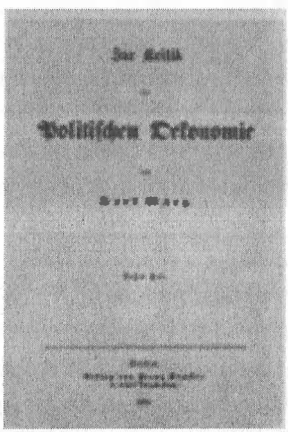
Kapital 1. Cilt
ilk Almanca baskısı

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Karl Marx.

Engels'in Pyotr Lavrov
için imzaladığı Kapital'in
2. Cildinin ilk baskısı

Zur Kritik

Politischen Oekonomie

Ekonomi Politiğin
Eleştirisine Katkı

Kapital Rusya'da

F.A. Sorge'a yazdığı 5 Kasım 1880 tarihli mektubunda Marx, Rusya'yı *"Kapital'in en çok okunduğu ve takdir edildiği"* ülke olarak betimler. Rusya sadece Kapital'in en çok okunduğu yer değil, aynı zamanda Almanya dışında bir yabancı ülkenin diline çevrilerek yayımlanan ilk ülkedir.

Marx'ın Kapital'i yazdığı dönemde *"Rusya'daki ekonomik gelişmeyi değerlendirmek için özel yeteneklerle donanması gerektiğini"* düşündüğü için Rusça öğrendiği ve uzun yıllar boyunca *"resmi yayınları ve konuya ilişkin öteki yayınları"* izlediği doğrudur ama Kapital'in Rusya koşullarıyla doğrudan bir ilintisi yoktur. Bununla birlikte Rusya'da özellikle Narodnik çevrelerinde Kapital büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Bu durum büyük olasılıkla o dönemde Rus sol siyasal hareketindeki siyasi tartışmalarla bağlantılıdır.

1860'lardan itibaren ortaya çıkan Narodnik hareketi, Rusya'da modern bir işçi sınıfının henüz tarih sahnesine ağırlığını koymamış olmasından yola çıkarak köylü sosyalizmini savunmakta, bir başka deyişle, feodalizmden sosyalizme geçilebileceğini iddia etmekteydi. Bu görüşün temelinde yatan, Rusya'da söz konusu dönemde, 1861'de toprak köleliğini kaldıran Çarlık Yasası sonrasında da varlığını sürdüren, ortak bir toprak mülkiyet biçimi olan ilkel köylü komünüydü. Narodniklerin bir bölümüne göre, kapitalizmin zorunluluğu uğruna, bu komünleri yıkarak onları toprak sahiplerine vermek akıl dışıydı. Sosyalizme giden yolu açmak için feodal kalıntıların temizlenmesi yeterliydi. Plekhanov ve bazı Narodnikler ise Rusya sanayileşmeden sosyalizmin koşullarının olgunlaşmayacağını savunmaktaydılar.

Özellikle Kapital'in Rusça'ya çevrilmesinden sonra, Narodniklerin önde gelenlerinin de talepleriyle, Marx ve onun ölümünden sonra Engels bu tartışmalara dâhil oldular.

Biz şimdilik bu kısa açıklamayla yetinelim ve çeviri sürecine yoğunlaşalım.

Kapital'in çevrilmesi fikri, halkı bilgilendirerek eşitlik uğruna mücadele etme isteği uyandırmaya çalışan, bu amaçla üye aidatlarının elverdiği ölçüde yabancı yayınları çevirip Rusya'da yayınlayan *"Rublev Derneği"*nden kaynaklanır.[61] Kapital'in Almanya'da piyasaya çıkmasından hemen sonra dernek üyeleri eseri alıp okurlar.

Dernek üyelerinden ve Narodniklerin önemli isimlerinden N.F. Danielson[62] 30 Eylül 1868'de Marx'a bir mektup yazar. Mektupta; *"son eseriniz Kapital'in önemi, yerel yayıncılarımızdan N. Polyakov'u yapıtın Rusça çevirisini üstlenmeye itti. Bazı koşullar kitabınızın 2. cildinin de ilk cilt ile birlikte yayınlanmasını gerektirmekte. Bu nedenle, eğer mümkünse, basılır basılmaz 2. cildi de lütfen bana gönderiniz"* denilmektedir.

Marx 7 Ekim 1868 tarihli mektubuyla Danielson'u yanıtlarken şunları söyler:

> *II. cildi beklemeyin çünkü basımı belki bir altı ay daha gecikebilir. Fransa, İngiltere ve ABD'den beklediğim belli resmi belgeler gelmedikçe II. cildi bitirmem olanaksız. Her halükârda birinci cilt kendi içinde bir bütünlük arzetmekte. Fotoğrafım zarfın içinde... Kendi eserlerimin değişik dillerde ve değişik yerlerde yayınlanmış olan baskıları bende bulunmamakta. Birçoğunun baskısı zaten tükenmiş durumda. Bu nedenle arzunuzu yerine getiremiyorum. Size edebi-siyasal aktivitelerimle ilgili kısa bazı notlar yollayabileceğim. Bunları çevirinin önsözünde kullanabilirsiniz.*

Marx, otobiyografisini yazıyor

Marx'ın söz konusu mektupta Danielson'a Kapital'de kullanılmak üzere yolladığı otobiyografi aynı zamanda onun yaşamının

---

61 Serebryakova, age., C.4, s.142-143.

62 Nikolay Frantseviç Danielson (1844-1918), Rus iktisatçı ve yazarı. 1880 ve 90'larda Narodniklerin ideologluğunu yapmıştır. Marx'ın Kapital'ini H. Lopatin ve Lyubavin ile birlikte Rusça'ya çevirmiştir.

kendi kaleminden çıkmış bir özetidir. O nedenle mektuptaki bu bölümü aynen aktarıyoruz;

> *Dr. K. Marx 1818'de Trier'de (Prusya'nın Ren Bölgesinde) doğdu. 1842-43 yılları arasında Rheinische Zeitung'da Köln baş editörü görevinde bulundu. Gazete Prusya hükümetince zorla ortadan kaldırıldıktan sonra Paris'e gitti ve Arnold Ruge ile birlikte Deutsch-Französishe Jahrbücher'i çıkardı (Paris 1844). 1844 sonunda Guizot Marx'ı Paris'ten sürdü ve Marx Brüksel'e gitti. F. Engels ile birlikte Die Heilige Familie, oder Kritik der Kritischen Kritik'i[63] yazdı ve yayınladı. 1845'te Gegen Bruno Bauer und Consorten'i[64] (Frankfurt, 1845) yazdı. (Bu eser, Marx'ın Deutsch Französishe Jahrbücher'deki diğer makaleleri gibi Hegelyen ideolojik mistisizme ve genelde spekülatif felsefeye karşı yazılmıştır.) Brüksel'de Prudhon'un Philosophie de la Misére[65] kitabındaki düşüncelerine karşı Misére de la Philosophie: Réponse a la Philosophie de la Misère de M. Proudhon'u[66] yazdı (Brüksel ve Paris 1847). 1848, Brüksel'de Discours sur le Libre Echange'yi;[67] son olarak da 1848 başında F. Engels ile birlikte Manifest der Kommunistischen Partei'yi[68] yazdı (Londra). Şubat Devriminin patlamasından hemen sonra Marx Belçika'dan sürüldü. Fransa geçici hükümetinden geri dönme daveti aldı ve Nisan 1848'de Paris'e gitti. Almanya'da Köln'e gitti. Burada Neue Rheinische Zeitung'u yayınladı (Haziran 1848-Mayıs 1949 arasında). Yine burada Zwei Politische Prozesse'i[69] (1849) yayınladı. (Burada Marx'ın Assizes'deki savunma konuşmaları ve dava süreci var. Marx, Kraliyet Savcısı'na hakaretle suçlandı ve yine Prusya darbesi sonrasında (Manteuffel)[70] isyan çıkarmakla suçlandı. Her iki davadan da beraat etti.) 1849 Mayısında, Neue Rheinische Zeitung Prusya hükümetince zorla kapatıldı ve Marx Prusya'dan sürüldü. Bir kez daha Paris'e döndü ve Paris'ten sürüldü. 1849 Ekim sonu Londra'ya geldi. Halen Londra'da yaşamaktadır. Londra'daki yayınları: Neue Rheinische Zeitung, Politisch-ökonomische Revue (1850, Hamburg ve New York), 18.*

---

63 Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi

64 Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı.

65 Sefaletin Felsefesi

66 Bay Prudon'un sefaletin felsefesine yanıt; Felsefenin Sefaleti

67 Serbest Ticaret Üzerine

68 Komünist Parti Manifestosu (Komünist Manifesto)

69 İki Siyasal Dava

70 Dönemin içişleri bakanı.

Brumaire (New York, 1852), Enthüllungen über den Kommunistenprozess zu Köln[71] *(1853, iki basım yapıldı, Birincisi Basel'de ikincisi Boston'da), Fly Sheets Against Lord Palmerston (Londra, Birmingham, Glasgow, 1853-4)*[72]*, Zur Kritik der politischen Oekonomie*[73] *(Berlin, 1859), Herr Vogt (London, 1860). 1851-61 arasında New York Tribune'e ve Putnam Revue'ye ve The New American Cyclopedia'ya sürekli yazı yazdı, 1864'te "INTERNATIONAL WORKING-MEN'S ASSOCIATION"ın*[74] *kurucu programını yani "ADDRESS TO THE WORKING PEOPLE OF EUROPE"u*[75] *ve Cenevre Kongresi'nde kabul edilen "Rules of the Association"u*[76] *yazdı (1866). Marx kuruluşundan bu yana Enternasyonal Genel Konseyi'nin üyesi ve Almanya sekreteridir. 1867'de Das Kapital'i vs. yazdı.*

Marx'ın yapıtının Rusçaya çevrilme girişiminden duyduğu mutluluk 12 Ekim 1868'de Ludwig Kugelmann'a[77] yazdığı mektuptan da anlaşılmaktadır;

Birkaç gün önce St. Petersburg'dan bir yayıncı... bana bir sürpriz yaptı. Kapital'in Rusça çevirisinin giriş sayfası için bir fotoğrafımı istedi. Ve bu değersiz şeyi Ruslardan, "iyi dostlarımdan" esirgeyemedim. 25 yıl boyunca savaştığım Rusların sadece Almancada değil ama Fransızca ve İngilizcede de benim "patronum" olmaları kaderin ironisi olsa gerek... Prudhon'a karşı yazdığım kitap (1847) ve Duncher'in (1859) bastığı kitap Rusya'da diğer ülkelerden çok daha fazla satıldı. Ve Kapital'i yabancı bir dile çevirecek ilk ulus Ruslar olacak. Ama bunu çok da abartmamalı çünkü Rus aristokrasisi gençliğinde Alman üniversitelerinden eğitildi ve Paris'te bulundu. Daima Batı'nın sunabildiğinden daha ileri giderler...

---

71 Köln'deki Komünist Davaya Dair İfşaat

72 On yedi makaleden oluşan bu yazı dizisi İngiltere'de Chartist lider Ernest Jones'un People's Paper adlı haftalık yayınında yer almıştır. Daha sonra broşür halinde yayınlanmıştır (Bilimler Akademisi Kollektifi, *Karl Marx - Biyografi*, s.240 ve 258)

73 Ekonomi Politiğin Eleştirisi

74 1. Enternasyonal

75 Avrupa İşçi Sınıfına Söylev

76 Birliğin Kuralları

77 Ludwig Kugelmann (1830-1902) 1848-49 devrimlerine Almanya'da katıldı. Birinci Enternasyonal üyesi, Marx ve Engels'in dostu bir hekimdir. 1862-1874 arasında Marx ile mektuplaşarak ona Almanya'daki durum hakkında bilgi vermiştir. Marx ve Engels'in yoldaşı ve dostudur.

Bu arada şunu da ekleyelim: Kapital Çarlık sansüründen *"anlaşılmaz"* bir metin olduğu gerekçesiyle geçer. Sansür kurulu raporunda şunlar yazmaktadır;

> *Beklendiği üzere, kitapta Enternasyonal Birliği'nin malum başkanının sosyalist ve din karşıtı olduğunu belirten pek çok bölüm vardır. Fakat Marx'ın kapitalistlerin işçilerle ilişkilerine dair eleştirileri ne kadar güçlü, ne kadar sert olursa olsun, sansür bu eleştirilerin önemli bir zarara yol açacağını düşünmemektedir, çünkü bu eleştiriler, söz yerindeyse, bu kitabın içeriğini oluşturan soyut, karanlık ekonomi-politik delillerin yoğun denizinde boğulacaktır. Söylenebilecek olumlu olgu şudur ki, Rusya'da kitabı çok az kişi okuyacak ve sınırlı sayıda kişi anlayacaktır.*[78]

Rusça çeviriye izin vermekle birlikte Marx'ın bu ülkede bir "kült" oluşturabileceğinden endişe eden sansür kurulu Marx'ın resmini Kapital çevirisine koydurmaz.

Sansürden geçen Kapital Rusçada

1869 sonunda Kapital'in Rusçaya çevrilmesi hazırlıkları başlar. Çevirmen olarak ilk düşünülen isim M. Bakunin'dir. Ne var ki, Bakunin'in sunduğu çeviri örnekleri beğenilmez ama Bakunin bu durumu, Kapital'i *"çok sıkıcı"* bulduğu için çevirmediğini söyleyerek kapatmaya çalışır.[79] Dahası, çeviri için aldığı parayı da iade etmez. Bakunin'in bu etik dışı tutumunu, Danielson'a yazdığı 15 Ağustos 1872 tarihli mektupta Marx şöyle anlatır:

> *... Bir ara benim kitabımın Rusça çevirisinin sorumluluğunu üstlenen bu Bakunin denen adam avans olarak parayı aldı ve işini yapmak yerine, yayıncı ile iş gören Lubanin'e (sanırım oydu) çok rezil ve küçük düşürücü bir mektup yolladı.*

Yeni çeviri ekibinden Herman Lopatin, Rus yazar ve ekonomist Çernişevskiy'nin[80] öğrencisi ve aynı zamanda Rublev derneğinin

---

78 Serebryakova, age. C.4, s.143 ve Tarık Ali, *The Dilemmas of Lenin,* London: Verso, 2017.

79 Ali, age.

80 1828-1889 yılları arasında yaşamış olan Rus bilim adamı, romancı ve eleştirmen Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy Rus devrimci demokrat ve ütopik sosyalistidir. Rus sosyal demokrasisinin de seçkin öncülerindendir. Ünlü kitabı *Nasıl Yapmalı?* başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.

kurucularındandır. Kapital'i Rusçaya çevirmek konusunda, kendisi gibi iyi Almanca bilen arkadaşları N.F. Danielson ve Polyakov ile anlaşır ama bir süre sonra tutuklanıp sürgüne gönderilir. Ancak sürgünden kaçar ve derneğin kararı ile önce Cenevre'ye sonra da Londra'ya Marx'ı görmeye gider. Londra seyahatinin asıl amacı Kapital'in çevrilmesidir.

Paul Lafargue'ın hakkında övgüyle söz ettiği genç Lopatin, ev halkının yanı sıra Marx'ın da gönlünü fetheder. Her ne kadar siyasal açıdan yeterince olgunlaşmadığını düşünse de, Marx *"çok saf ve eleştirel bir beyin"* olarak nitelediği Lopatin'in Enternasyonal Genel Konseyi'ne üye olmasını sağlar; onun şahsında teorik olarak güçlü bir devrimci yetiştirme isteği de vardır.

1870 yazından itibaren Lopatin büyük bir coşkuyla Kapital'i çevirmeye başlar. Marx'ın varlığı ve onunla sık sık görüşmesi kendine güvenini de artırmaktadır ama ilk bölümün çevirisinin içinden çıkamadığını anlaması uzun sürmez. İmdada yetişen Marx önce ikinci bölümü çevirmesini önerir. Ayrıca görüşmelerinde, kullandığı dilin ironisi, kendi stili ve düşüncelerinin özellikleri konusunda da Lopatin'e çok yardımcı olur. Lopatin kısa sürede dilin özelliklerine, anlatım biçimine ve yapıtın temasına alışır, çalışmasını hızlandırır ve II. ve III. bölümlerin tamamı ile IV. bölümün birinci kısmını bitirir.

Marx'ın belki de en büyük "hata"sı, Lopatin'le yaptığı sohbetler esnasında, Çarlığın sürgüne yolladığı Çernişevskiy'nin *"politik ölümü"*nün sadece Rusya için değil, Avrupa'daki bilim dünyası için de bir kayıp olduğunu söylemesi olur. Marx'ın çağdaş ekonomistler arasında gerçekten özgün bulduğu, yapıtlarındaki derinliğe saygı duyduğu Çernişevskiy, aynı zamanda Lopatin'in ideolojik rehberidir. Marx'ın bu yaklaşımı, Çernişevskiy'nin özgürlüğüne kavuşmasının gerekliliğini uzun süreden beri düşünmekte olan Lopatin'i harekete geçirir.[81]

Çevirmen, yanına Kapital'in bir nüshasını ve Almanca'dan yaptığı çevirileri de alır ve Şakir isimli bir Türk adına düzenlenmiş belgelerle Rusya'ya döner, oradan da ünlü sürgünü kurtarmak üzere Sibirya'ya gider. Bu arada Marx'a da birkaç mektup yazarak

81 Serebryakova, age., C.4, s.154.

durumu açıklamayı ihmal etmez. Mektuplardan birisinde; *"tüm dostça uyarılarınıza karşın (...) Rusya'dayım (...) Üstlendiğim görev beni önümüzdeki günlerde Petersburg'u terk etmeye ve (...) ülkenin büyük olasılıkla üç dört ay kalacağım ücra köşelerine gitmeye zorluyor"* diye yazmaktadır.[82]

Cenevre'den aldığı bilgiler nedeniyle Lopatin'in akibetinden endişe eden Marx, Danielson'a bir mektup yazarak onun her yerde arandığını ve tuzağa düşürüleceğini bildirir ama artık çok geçtir. Rus polisi Lopatin'i yakalamış ve hapsetmiştir. Lopatin, cezaevinden Danielson'a haber yollar ve Kapital çevirisini geciktirmemesini ister.

Lopatin'in yokluğunda çeviri işini Danielson üstlenir. Kapital'in Lopatin tarafından çevrilmemiş kısımlarını yani IV. bölümün eksiklerini ve V. ve VI. bölümleri tamamlar. I. bölüm ve ekini ise Danielson'un dostu, Moskova Üniversitesi Kimya profesörü Lyubavin çevirir. Böylelikle çeviri bir yıl içinde tamamlanır.

27 Mart (8 Nisan) 1872'de[83] St. Petersburg'da yayınlanan Rusça Kapital, Marx'ın sağlığında yayınlanan ilk çeviri olma özelliğini de taşımaktadır.

Kapital'in ivedilikle çevrilme nedeni: Rus Devriminin yol haritası

Yukarıda da belirtildiği üzere Rus devrimci hareketinde Kapital'in ivedilikle çevrilmesine ilişkin bir tavır gözlenir. Bunun temel nedeni, Rusya'da devrimin önemli bir sorunu olan *"Kır komünü* (Mir ya da Obschina) olgusunun özellikle Narodnik hareketi çevrelerindeki değerlendirilmesidir. Basitçe bir kez daha anlatacak olursak: Narodniklerin önemli bir bölümü, Rus devriminin feodalizm – kapitalizm – sosyalizm yolunu izlemek

---

82 Age., s.155.

83 Jülyen Takvimi M.Ö. 46 yılında Jül Sezar tarafından kabul edilmiştir. 16. yüzyıla dek Batı dünyasının kullandığı bu takvimi Miladi Takvim dediğimiz ve Papa XIII Gregorius tarafından yaptırılan Gregoryen takvim izlemiştir. Bu takvim İsa'nın doğumu olan tarihi başlangıç olarak alır ve dünyanın güneş etrafında tek dönüşü olan 365 gün altı saatlik zamanı bir yıl kabul eder. Miladi takvimin Jülyene çevrilmesi için 10 gün eklenmesi gerekmektedir. Tarihlerdeki farklılık Rusya'da Jülyen takvim kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

zorunda olmadığını ve 1861'de serfliğin kaldırılmasından sonraki yıllarda da büyük bir köylü toplumu olan Rusya kırsalında varlığını sürdüren ve ortak mülkiyete dayalı kır komününü korumak suretiyle feodalizmden sosyalizme geçilebileceğini düşünmektedirler. Bu nedenle bir köylü devrimini hedeflemekte ve genellikle de bu yolda anarşist eylemlere başvurmaktadırlar. Amaç, Çarlığın devrilmesidir. Narodniklerin (Plekhanov dâhil olmak üzere) bir bölümü ise farklı düşünmektedir. Onlara göre kapitalist üretim ilişkileri Rusya'da her geçen gün biraz daha yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle çözülen kır komününe dayalı bir hareket işlevsiz kalacaktır.

Marx ve Engels'in Londra'da ilişkide bulunduğu ve Kapital'in çevrilmesini gerçekleştirenler, sözünü ettiğimiz ilk çevre içinde yer almaktadırlar. Marx ve Engels'in Rusya'daki devrimci hareketin gelişmesini de izlediklerini bilen Narodnikler ısrarla Marx'ın ve onun ölümünden sonra Engels'in bu konuya açıklık getirmesini isterler.

Marx'ın 1868 ortalarında Rus kaynaklarına önemle eğildiğini, Kapital III'teki kapitalist toprak rantının başlangıcını işlerken Rusya'daki tarım sisteminin dikkatini çektiğini ve Rusça öğrenerek bu kaynakları orijinallerinden okuduğunu yazmıştık. 27 Haziran 1870'de L. Kugelmann'a mektubunda, toprak mülkiyeti sorunu üzerindeki çalışmalarında, Rus toprak mülkiyet ilişkilerini orijinal kaynaklardan hareket ederek ele almanın zorunluluk haline geldiğini yazar. Kapital III'ün önsözünde Marx'ın bu çalışmalarını Engels ayrıntılı olarak anlatır. Kapitalist gelişme yoluna girmiş olan bu büyük köylü ülkesindeki ekonomik ilişkiler konusundaki çalışmaları Marx'ı *"Rusya'da bir sosyal devrimin bastırılamaz (...) ve çok yakın olduğuna"* inandırmıştır. Damadı P. Lafargue'a yazdığı 5 Mart 1870 tarihli mektupta bu düşüncesini açıkça ifade eder. Bunun yanı sıra, Çarlığın bir halk devrimi sonucunda ortadan kalkması, dünya devrimci hareketinde de güçlü bir enerji yaratacaktır. Bir başka ifadeyle, 1860 sonlarındaki dünya koşullarında, İngiltere ve Rusya'daki devrimci güçlerin zaferi, kapitalizmin yıkılması ve Avrupa'nın toplumsal yeniden yapılandırılması konusunda temel ve belirleyici bir unsurdur.

Marx'ın söz konusu dönemde Enternasyonal'in başında

olduğunu da anımsayacak olursak, onun açısından Rus devrimci hareketinin önemi ve değeri daha iyi anlaşılır.

Enternasyonal'in Rusya seksiyonu 1870 başında Cenevre'de kurulur. Marx 12 Şubat 1870'te Engels'e yazdığı mektupta, Cenevre'de *"yeni bir Rus öğrenci sürgünlerinden oluşan bir kolo-ninin (...) Pan Slavizme karşı bir program geliştirdiklerini"* yazar. Tam bir ay sonra bu bölümün üyelerinden N. Utin, Londra'ya bir mektup yollar ve Marx'la her konuda anlaştıklarını ve onun Genel Konsey'de kendilerinin temsilcisi olmasını istediklerini yazar. Marx öneriyi sevinçle kabullenir.[84]

Bu ilişkiler çerçevesinde Marx ve Rus devrimcileri arasında Rus devriminin izleyeceği yol ve kır komününe ilişkin mektuplaşmalarla bir tartışma yürütülür.

Kır komününden sosyalizme geçilebilir mi?

Marx ve Engels ile Rus devrimcileri arasındaki bu düşünce alışverişinin en önemli belgeleri Vera Zasuliç[85] ve Danielson ile yaptıkları yazışmalardır.

Zasuliç, 16 Şubat 1881'de yazdığı bir mektupta Cenevre'deki Rus sürgünleri arasındaki tartışmaları Marx'a şöyle aktarır:

> *Son zamanlarda, kır komününün (...) modası geçmiş bir biçim olarak ölüme mahkûm edildiği fikrini duyduk. Bu çağrıyı yapanlar kendilerini sizin öğrencileriniz yani "Marksistler" olarak tanıtıyorlar ve tartışılan her konudaki en güçlü savları ise "Marx böyle derdi" tümcesi. Karşı grubun savı ise "Kapital'den çıkarak bu sonuca nasıl varıyorsunuz? Kapital'de Marx tarım sorunuyla ilgilenmiyor ve Rusya ile ilgili bir şey söylemiyor.*

Vera Zasuliç, Marx'tan bir ricada bulunarak bir otorite olarak fikrini söylemesini ister; *"Kapital'inizin Rusya'da çok popüler olduğundan haberiniz vardır fakat muhtemelen bilmediğiniz şey*

---

84 24 Mart 1870'te Engels'e yazdığı mektupta *"Ekte Cenevre'deki Rus kolonisinin bir mektubu var. Onları kabul ettik; ben de Genel Konsey'de onların temsilcisi olmayı kabul ettim"* demektedir.

85 1849-1919 yılları arasında yaşamış olan Vera İvanovna Zasuliç, Narodnik hareketi ve daha sonra Rus Sosyal Demokrat hareketi içinde yer alan bir devrimci. Emeğin Kuruluşu grubunun kuruluş ve çalışmalarına katılmıştır. Daha sonra Menşeviklerin yanında yer almıştır.

Kapital'inizin bizim tarım sorunu tartışmalarımızda oynadığı roldür" diye seslenir Marx'a. *Acaba Marx, "bizim kır komününün olası geleceği ve tüm dünya ülkelerinin kaçınılmaz olarak kapitalist üretimin tüm evrelerinden geçecekleri teorisi hakkındaki fikirlerini iletmek suretiyle"* tarım tartışmasını bitirebilir miydi?[86]

İronik olan ise, Marx'a yakın olan üç kişinin, Lopatin, Danielson ve Lavrov'un, Zasuliç'in *"öğrenci"* olarak niteledikleri arasında olmayışlarıdır.[87]

Marx Vera Zasuliç'e 8 Mart 1881'de kısa bir yanıt yollar. Bu yanıtta şunları söylemektedir.

Aziz Yurttaş,

Son 10 yıldan beri dönemsel olarak geri gelen bir sinir hastalığı 16 Şubat tarihli mektubunuzu daha önce yanıtlamamı engelledi. Sorarak beni onurlandırdığınız soruya, yayınlanmak üzere bir yanıt veremeyeceğim için çok üzgünüm. Aylar önce St. Petersburg komitesine [Narodniklerin gizli Narodnaya Volya - Halkın İradesi örgütü yönetim kurulu] aynı konuda bir inceleme sözü vermiştim. Bununla birlikte benim teorim denen şeyle ilgili yanlış anlama konusunda zihninizde beliren kuşkuları dağıtmam için bir kaç satırın yeteceğini umuyorum.

Kapitalist üretimin doğuşunu çözümlerken şöyle diyorum;

"Bu nedenle kapitalist üretim, üreticinin, üretim araçlarından kesinkes ayrılması üzerine dayandırılmıştır... Tüm bu gelişmelerin temeli tarımsal üretimin mülksüzleştirilmesidir. Bu köktenci bir biçimde yalnızca İngilterede başarılmıştır... Ama Batı Avrupa'nın bütün diğer ülkeleri aynı süreçten geçmektedirler" (Kapital, Fransızca baskı, s.315)

Görülüyor ki, bu sürecin "tarihsel kaçınılmazlığı" açıkça Batı Avrupa ülkeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın nedeni, 32. bölümün şu paragrafında gösterilmiştir;

"Bireyin çalışmasıyla üretilen özel mülkün yerini... başkalarının

---

86 Wheen, age., s.92.

87 Marx, Zasuliç'e son mektubu yazmadan önce beş taslak kaleme alır. Bunlardan ikincisinde *"sözünü ettiğiniz 'Rus' Marksistlerini tanımıyorum. Bildiğim kadarıyla kişisel ilişkim olan Ruslar tam tersi görüşlere sahiptirler"* diye yazar.

emeğinin sömürülmesine, ücretli emeğe dayanan kapitalist özel mülk almıştır"...

Batı Avrupa'daki bu gelişmede bir özel mülkiyet biçiminin bir başka özel mülkiyet biçimine dönüşmesi söz konusudur. Rus köylüleri durumunda tam tersine onların komün mülkiyetini özel mülkiyete dönüştürmek gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Kapital'deki çözümleme, kırsal komünün yaşayabilirliği lehinde ya da aleyhinde herhangi bir kanıt getirmemektedir, ancak bu konuda yaptığım özel araştırma ve bu araştırma için orijinal kaynaklardan getirttiğim materyel beni bu komünün Rusya'nın toplumsal canlanışının dayanak noktası olduğuna inandırmıştır, ama onun bu işlevini yerine getirebilmesi için, her yönden bu topluma yönelen saldırılar bertaraf edilmeli ve ardından kendiliğinden gelişmenin normal koşulları ona sağlanmalıdır.."

Marx, söz konusu mektubun ilk taslağında da şu tümcelere yer verir:

"Rusya'da, koşulların benzersiz bir kombinasyonu sayesinde, hâlâ tüm ülke çapında mevcut olan kırsal komün ilkel özelliklerini yavaş yavaş üstünden atabilir ve doğrudan ülke çapında kolektif bir üretim ögesi olarak gelişebilir (...) Rus komününü kurtarmak için bir Rus devrimine gereksinim var(..)."[88]

Marx, burada *"sözde teorisi"*nin yanlış anlaşıldığını, burjuva aşamanın tarihsel zorunluluğunun açıkça "Batı Avrupa ülkeleri ile sınırlı olduğu"nu yazmaktadır. Batının feodalizmden kapitalizme geçişi bir özel mülkiyet biçiminden diğerine geçişi temsil etmektedir ama Rus köylüleri, kapitalizme geçtiklerinde *"onların komünal mülkleri, tersine, özel mülkiyete çevrilmek"* durumunda kalacaktır. Dolayısıyla Kapital'deki analiz kır komününün yaşama yeteneğinin ne lehinde ne de aleyhindedir.[89]

Ne var ki, bu "yumuşak" yaklaşımına karşın, Marx'ın kapitalist gelişmenin komün üzerindeki zararlı etkisinde ısrarcı olduğu ve ayrıca komünün yaşayabilmesi için belli koşullar ileri sürdüğü görülmektedir.

---

88 Wheen, age., s. 93.

89 Age, s.92.

Marx, yukarıdaki mektubun üçüncü taslağında kapitalizmin Rusya'da gelişmesiyle birlikte kır komünü sorununun merkezinde yer alan bir ikilemden söz eder. Bu ikilem, komünal toprak mülkiyeti ve ondan doğan sosyal ilişkilerin güçlü bir yapıyı güvence altına almasının yanı sıra köylünün evi ve çevresinde yaptığı üretim ve bu üretim sonucu elde ettiği ürünlerinin özel mülk olması ve bunların komünün denetimi dışında kalmasıdır. Bu özel mülkiyet, köylüye ilkel komün mekanizmasıyla uyuşmayan bir görüşü de taşımaktadır. Yani söz konusu yıllarda komünün bağrında kendi yıkımı yatmaktadır.[90] Marx bu ikilemin kapitalizmden doğduğunu işaret eder ve *"devlet aracılığıyla ortaya çıkan bir çeşit kapitalizm köy komünü aleyhine yükselmiştir ve onu yıkmak bu kapitalizmin çıkarınadır"* der. Yoksul köylülerin ücretliler haline dönüşeceklerini ve bunun da toprak sahiplerinin çıkarına olduğunu vurgular.

Daha önceki yıllarda, 1877'de kendisini determinizmle suçlayan bir Narodnike verdiği yanıtta da, Rusya'nın Batı Avrupa ülkeleri örneğindeki gibi kapitalist bir ulus olması durumunda *"öncelikle köylülerin çoğunluğunu proleter yapmadan"* bu işi başaramayacağı ve *"kapitalist rejimin kucağına düştüğünde, bu düzenin diğer kutsal şeylere saygısız tüm acımasız yasalarını"* deneyimleyeceğini yazmaktadır.[91]

Kasım 1877'de *Oteçestvenniye Zapiski* Yazı Kurulu'na yolladığı söylenen ama Engels'in ölümünden sonra yazışmaları içinde bulduğu bir mektupta, *"Vardığım sonuç şudur; Rusya, 1861'den beri izlediği yolda yürümeyi sürdürürse* [yani kapitalizmle yoluna devam edecek olursa], *tarihin bir halka şimdiye dek sunduğu en güzel şansı yitirecek ve kapitalist rejimin bütün mahvedici değişikliklerini yaşayacaktır"* demektedir.[92]

Engels Marx'tan farklı mı düşünüyor?

Highgate mezarlığında Marx'ın damadı ve Fransız sosyalisti

---

90 MECW, International Publishers: New York, 1986, C. 24, s.367.

91 Lenin, Marx'ın kır komününe ilişkin düşüncelerinde sürekli olarak koşullara dikkat çektiğini vurgular. Lenin'in bu konudaki görüşleri için *Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar* ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* başlıklı eserlerine bakılabilir.

92 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.105.

Charles Longuet diğerlerinin yanı sıra şu mesajı da okur;

> *Rus sosyalistler, korkunç mücadelelerinin her döneminde taleplerine sempatiyle yaklaşan bu adamın mezarı önünde eğilmektedirler. Rus dili, modern sosyalizmin kutsal kitabı Kapital'in çevirisini kazanan ilk dildir.*[93]

Marx'ın ölümünden sonra Zasuliç ve diğerleriyle konuya dair mektuplaşan Engels, Marx'tan daha da öteye giderek komünün sonunun geldiğini ve Rusya'da kapitalizmin, özellikle Kırım Savaşı sonrasında hızla geliştiğini açıkça ifade etmektedir.

Zasuliç, bu dönemde Engels'e yazdığı mektupta *"Rus gençliği içinde Marx'ın teorisini benimseyen, anarşizme karşı ve eski Slav geleneklerini terketmiş bir grup"* olduğunu yazar ve bu arada Rus devrimci hareketinin izlemesi gereken yola ilişkin düşüncelerini sorar. 23 Nisan 1885'te Zasuliç'i yanıtlayan Engels Rus gençliğine dair habere çok sevindiğini ve bunun *"Rusya'daki devrimci ilerleme için çok önemli bir başlangıç"* olduğunu vurgular. Aynı mektupta, Marx'ın tarih teorisinin, *"tüm mantıklı ve tutarlı devrimci taktiklerin temel koşulu"* olduğunu ve bu taktikleri keşfetmek için, kişinin, bu teoriyi söz konusu ülkenin ekonomik ve politik koşullarına uygulamasının yeterli olduğunu söyler. Ne ki, bunu yapmak için o ülkenin koşullarını bilmek gerektiğini ve kendisinin ise bunu yapabilmek için *"Rusya'nın gerçek durumu hakkında çok az bilgi sahibi"* olduğunu; Rus devrimci partisinin iç ve ayrıntılı tarihiyle ilgili özellikle son yıllara dair hiç bilgi sahibi olmadığını yazar.

Engels, bu bağlamda yaklaşık iki onyıl sonra art arda gelen Rus Devrimleriyle doğrulanacak çok önemli bir öngörüde de bulunur:

> *Bildiğim kadarıyla Ruslar kendi 1789'larına yaklaşmaktalar. Belli bir zamanda devrim patlayacak; bu, her gün olabilir... Özellikle 13 Mart'tan*[94] *beri bu böyle – bir avuç insanın devrim yapabileceği istisnai durumlardan biri. (Plekhanov'un metaforu ile) kararsız bir dengede duran tüm sistemi ufak bir itme ile devirmek mümkün... Bir kez baruta ateş düşünce, güçler serbest kalınca ve ulusal potansiyel enerji (Plekhanov'un bir başka güzel metaforuyla) kinetik enerjiye*

---

93 Eva Weissweller, *Tussy Marx Babasının Kızı*, çeviren Aysın Önen, İstanbul: Çitlembik, 2006, s.176.

94 13 Mart 1881 Çar II. Aleksandr'ın Narodnikler tarafından başarılı bir sulkastle öldürülme tarihidir.

dönüşünce bombayı ateşe veren halk patlamanın önüne katılıp sürüklenir çünkü patlama onlardan binlerce kez güçlüdür.

Bu insanların iktidarı ele geçirebileceğini farzetsek bile bu neyi değiştirir ki? Açtıkları delikten çıkan sel onların rüyalarını çalar. Ama süper bir güçle sonuçlansa hülyaları, neden yakınalım ki? Devrim yapmakla övünenler ikinci gün ne yapacaklarını bilemezler; devrim, yapmak istediklerine hiç benzemez. Hegel buna 'tarihin ironisi' der... Önemli olan, Rusya'da bu ilk itkinin yapılmasıdır; devrim patlamalıdır. Şu ya da bu bayrak altında yapılmış hiç önemli değil. Eğer bir saray komplosu ise ikinci gün devrilir... Böyle bir yerde 1789 başlatıldıktan sonra 1793 de uzak değildir, gelecektir...[95]

Ne var ki, Narodnik liderleri bu mektupla yetinmezler. Engels'e konuya ilişkin sürekli yazan Danielson'a dört mektupla yanıt verir Engels. 22 Eylül 1892 tarihli mektupta şöyle der:

(...) Bir başka şey kesindir. Eğer Rusya Kırım Savaşı sonrasında kendi büyük sanayisini kurmayı gerekli görmüşse, bunu ancak tek bir biçimde yapabilir; o da kapitalist biçimdir. Ve bu biçimle birlikte, diğer ülkelerde kapitalist büyük sanayi ile gelen sonuçları da devralmak zorundadır. Ve Rusya'da gözümüzün önünde oluşmakta olan sanayi devriminin sonuçlarının, Almanya ve İngiltere ve ABD'de olduğundan ya da olmakta olduğundan hiçbir şekilde farklı olduğunu göremiyorum.

Ve Danielson'un Rus büyük sanayisinde olanlarla ilgili yazdıklarını, *"aynı şeyler diğer ülkelerde de oldu"* diyerek ve Kapital'den bazı bölümleri referans göstererek yanıtlar. Kapitalizmde toprak mülkiyeti koşullarında temel bir tarım devrimi gerçekleştirecektir yani yeni düzen hem büyük toprak sahibini hem de köylüyü mahvedecek ve onların yerine köy kulaklarından oluşan yeni bir büyük toprak sahipleri sınıfı ve kentlerde burjuva spekülatörleri meydana çıkacaktır.

Yine Danielson'a yazdığı 24 Şubat 1893 tarihli mektupta ise sorunu çok daha açık olarak koyar;

---

95 Bu mektup www.marxists.org adresindeki kopyasından (https://www.marxists.org/archive/marx/works/1885/letters/85_04_23.htm, Erişim Tarihi: 10 Haziran 2018) çevrilmiştir. Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.193-196'da da aynı mektup bulunmaktadır.

Şunu soruyorsun: Kır komünü yeni ekonomik gelişmenin temeli olamaz mı? (...) Eğer biz Batı'da kendi ekonomik gelişmemiz konusunda daha hızlı hareket edebilseydik, kapitalizmi 10 ya da 20 yıl önce yıkmayı becerebilseydik; Rusya için kendi evrim eğilimini kısa kesecek zaman kalabilirdi ama maalesef çok yavaşız ve kapitalizmin onu kritik noktaya getirecek ekonomik koşulları bazı ülkelerde ancak gelişiyor (...) Ama sizde komün sönümleniyor ve (...) büyük sanayinin en son ele geçirdiği bir ülke olarak ve aynı zamanda en büyük köylü nüfusuna sahip bir ülke olarak, kapitalizme geçiş diğer yerlerde olduğundan çok daha sıkıntılı olacak, korkutucu acılar ve kargaşa getirecektir.

Danielson'a yazdığı 17 Ekim 1893 tarihli yanıtta da, Danielson'un Kırım Savaşından sonra Rusya'daki toplumsal koşulların, geçmişten miras kalan ortak mülkiyet biçimi olan kır komününü geliştirmeye elverişli olmadığını kabul ettiğini vurgulayarak *"Ben biraz daha ileri giderek diyeceğim ki (...) ilkel tarım komünizminden daha üst bir toplumsal biçim geliştirmek, başka yerlerde ne kadar olanaklıysa, Rusya'da en fazla o kadar olanaklı olabilir"* der. İlkel tarımsal komünizmden kapitalist sanayiye geçişin, toplumu darmadağınık etmeksizin, bazı sınıfları bütünüyle yok edip başka sınıflara dönüştürmeksizin gerçekleşemeyeceğini, ormanların amansızca yok edilmesi ve onun yanı sıra eski pomeşçiklerin (toprak beylerinin) ve köylülerin mülksüzleştirilmesinin üretici güçlerin yitimine yol açabileceğini, ayrıca 100 milyonu aşan bir nüfusun büyük sanayi için yeterli bir iç pazar oluşturacağını belirtir.

Engels komün üyeleri arasındak zenginlik farkı büyür büyümez komünün artık varlığını sürdüremeyeceğini vurgular ve bu kurumun yok olmaya mahkûm olduğu konusundaki düşüncesini bir kez daha iletir Danielson'a.

Bu yazışmalardan kısa bir süre sonra 1905 Şubat ve 1917 Ekim devrimleriyle bilimsel sosyalist *"kehanet"*ler doğrulanır ve geçtiğimiz yıl 100. yılını kutladığımız ilk sosyalist devrim Rusya'da gerçekleşerek dünya tarihi dosyasına düşer.

Kapital Rusya'da tartışılıyor

Marx'ın Moritz Kaufmann isimli bir İngiliz rahibe 10 Ekim 1878'de yazdığı bir mektupta verdiği bazı bilgiler, Rusya'da

Kapital'le ilgili sıcak tartışmaların yapıldığını göstermektedir. Marx, Kaufmann'a *"Kapital'in Rusça çevirisini de bu mektuba ekledim çünkü Rusya'daki genç üniversite profesörleri benim tezimi açıkça desteklediler ve benimsediler"* diye yazmaktadır. Marx'ın sözünü ettiği *"genç profesör"*lerin başta geleni, Kiev Üniversitesi profesörü, iktisatçı Nikolai Sieber'dir. Sieber Rusya'da Marksist teoriyi ilk popülerleştirenler arasındadır.

Sieber 1876-78 yılları arasında "Marx'ın Ekonomik Teorisi" başlığıyla bir dizi makale yayınlar. Bu makaleler Marx'ın Rusya'daki eleştirmenlerinden iktisatçı Yuli Zhukovskiy ve felsefeci ve tarihçi Boris Çiçerin'in savlarının eleştirilerini de içerirler. Rusya'da Kapital ile ilgili polemik 1877-79 yılları arasında Yuli Zhukovsky'nin, Eylül 1877'de *Vestnik Yevropi'de* yayınlanan "Karl Marx ve Kitabı Kapital Üzerine" başlıklı makalesiyle başlar. Bu makaleyi, yanıtlar ve konuya ilişkin polemikler izler. N. Sieber "Y. Zhukovsky'nin Karl Marx ve Kitabı Kapital Üzerine Başlıklı Makalesi Üzerine Birkaç Not" makalesi ile yanıtlar Zhukovsky'yi.[96] Yine *Oteçestvenniye Zapiski* editörü, sosyolog N. Mikhailovsky "Karl Marx Bay Zhukovsky'nin Mahkemesi Önünde" başlıklı bir makale yazar.[97]

Marx'ın 28 Kasım 1878 ve 15 Aralık 1878'de Danielson'a yazdığı mektuplarda tüm polemiklerden haberdar olduğu, bunun da ötesinde B. Çiçerin kitaplarını okuduğu ve değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Son mektubunda, Çiçerin'in *"ekonomi politiğin en temel unsurları ile yakından uzaktan ilgisi olmadığını"* belirtir ve yazarın *"kendi ismiyle yayınlandıklarında, Bastiat ekolünün incir çekirdeğini doldurmayacak düşüncelerinin orijinal ve kendinden menkul gerçeklere dönüşeceklerini zannettiğini"* yazar Danielson'a. Marx'ı söz konusu polemikler hakkında bilgilendiren kişinin Danielson olduğu anlaşılmaktadır. Marx keskin bir eleştiri içeren yanıtını Oteçestvenniye Zapiski'ye gönderir. Bunun üzerine Boris Çiçerin "Alman Sosyalistleri: İkinci Karl Marx Makalesi" ile Marx'a yanıt verir.[98] Sieber ise "Boris Çiçerin Karl Marx'a Karşı"

96 Bu makale *Oteçestvenniye Zapiski*, sayı 11 de, Kasım 1877'de yayınlanır.

97 Bu makale *Oteçestvenniye Zapiski*, sayı 10, Ekim 1877'de yayınlanır.

98 Bu makale St. Petersburg'da *Sbornik Gosu darstvennik Znanii*, Cilt VI'da, 1878'de yayınlanır.

adlı bir makale ile Çiçerin'i yanıtlar.[99]

Sadece başlıklarına değinmek suretiyle aktardığımız bu akademik tartışmalar, ayrıntıları konumuz açısından bizi ilgilendirmese de, Kapital'in ilk çevirisinin yapıldığı bu ülkede, eserin okunduğu, enine boyuna ele alınarak görüşüldüğünü göstermeleri bakımından önemlidir.

Lopatin'e ne oldu?

Marx, Danielson'a ve Lavrov'a yazdığı mektuplarda, diğer konuların yanı sıra, *"ortak arkadaşımız"* dediği Lopatin'in durumunu sorar. Marx'ın ölümünden sonra Engels'in de devrimci çevirmenin *"politik"* sağlığından endişede olduğu gözlemlenir.

Kapital'in ilk Rusça çevirmeni Lopatin, 1884'te Narodnaya Volya grubunu toparlamakla görevli bir üçlü komisyona seçilir. Lopatin aynı yıl bir suikast hazırlığı nedeniyle yakalanarak on üç arkadaşı ile idam cezasına çarptırılır. Karar kürek mahkûmiyetine çevrilir. Mahkemedeki savunmasında *"Zaman içerisinde, kendi adil ve dürüst yargısını verecek bir mahkeme vardır. Bu mahkeme tarihtir"* der Lopatin.[100]

Tarih yargısını Rusya için de vermiş ve Şubat 1917 burjuva demokratik devrimini izleyen 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ile işçi-köylü iktidarı kurulmuştur.

1918'e kadar yaşayan Lopatin ve yoldaşı Danielson devrimi görme şansına sahip olurlar.

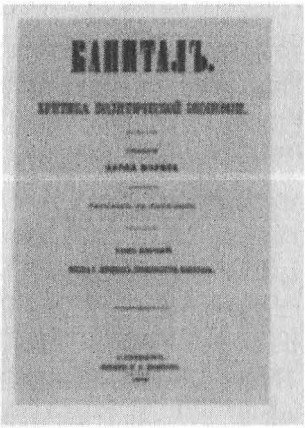
---

99 Bu makale Şubat 1879'da *Slovo*'da yayınlanır.

100 Serebryakova, age., C.5, s.202.

Nikolai Franzewitsch Danielson

Kapital'in 1. Cildinin
ilk Rusça baskısı

Hermann Lopatin

Vera Zasulich

Kapital Fransa'da

Francis Wheen, *"Das Kapital"* isimli kitabında Kapital'in Fransızcaya çevrilmesi çalışmaları sırasında beş çevirmen değişikliğinden söz eder.[101] Fransızca çevirinin öyküsü bir bakıma çevirmenlerin de öyküsüdür ama asıl vurgulanması gereken, Fransızca çevirinin Marx açısından önemi ve taşıdığı değerdir. 28 Aralık 1862'de Kugelmann'a *"Kapital'in Almanca baskısı çıkar çıkmaz, Paris'te bir Fransızca baskı çıkacaktır, buna eminim* [ama] *Fransızca çeviriyi yapmak için hiç vaktim yok"* diye yazar. Buna karşın, Marx için Fransızca çeviri âdeta yeni bir Kapital yazımı olmuştur. Günümüzde en çok tartışılan Kapital çevirisinin Fransızca edisyon olmasının nedeni de budur.

Konunun bir diğer yönü, Marx'ın Kapital'i tamamlamaya çalıştığı dönem ile Marx'ın I. Enternasyonal çalışmalarına katıldığı dönemin çakışmasıdır. Büyük düşünürün iki yaşamsal eylemi, Enternasyonal Genel Konseyi üyesi olarak üstlendiği yoğun teorik ve pratik çalışmalar ile Kapital çalışmaları içiçe geçmiştir. I. Enternasyonal'e katılımı Kapital çalışmalarını aksatmış gibi görünmekle birlikte Marx insanüstü bir çabayla her ikisini de uzun bir süre yürütür. Engels'e yazdığı 14 Kasım 1864 tarihli mektupta *"özellikle Birliğin*[102] *iyiliği için ve plânladığım kitabımın iyiliği için Enternasyonal'i Londra'da kurma çalışmalarına katıldım"* diye yazar. Marx için Kapital hiçbir zaman salt teorik bir kitap

101 Wheen, age., s. 83.

102 I. Enternasyonal'den söz edilmektedir.

olmamıştır. Derdi, onun dünya işçi sınıflarınca okunmasıdır.[103] Bu anlamda büyük olasılıkla Enternasyonal'in Kapital'e, Kapital'in de Enternasyonal'e yaradığı söylenebilir.

Kapital ile Enternasyonal çalışmaları ve Marx'ın Fransa'daki tanınırlığı ve etkisi arasında da doğrudan bir ilişki vardır. Bu nedenle, Kapital'in Fransızca çevirisinin ortaya çıkması öncesinde Fransa'daki sınıf mücadelerini kısaca özetlemek ve Marx'ın bu mücadeleler üzerine yazdığı üç eserden söz etmek elzemdir.

Önce Fransa'daki politik duruma bir göz atalım.

Haziran 1830'da Bourbon hanedanı devrilir ve Kral Louis Philippe başkanlığında, bankerleri ve finans aristokrasisini temsil eden bir burjuva krallık rejimi kurulur. Bu rejim işçilerin bir kitle ayaklanması ile Şubat 1848'de devrilir. Önce tüm sınıfların iktidarı paylaştıkları bir cumhuriyet kuruluşuyla sonuçlanan 1848 Devrimi sonrası burjuvazinin ilk işi, işçileri silahsızlandırmak olur. İzleyen günlerde, devrimin hedeflerinden saptığını gören işçiler Haziran 1848'de ayaklanırlar ama silahlarını bıraktıkları için büyük bir katliamdan kurtulamaz ve yenilirler. *"Ayaklananların üç binden fazlası kılıçtan geçirilir, on beş bini yargılanmaksızın sürgün edilir ve proletarya devrimci sahnenin arka-planına itilir."*[104] İlginç olan, 1848 devrimine katılan (sanayiciler, küçük burjuvazi gibi) diğer sınıfların da iktidarı yitirerek yerlerini finans aristokrasisine terketmek zorunda kalmalarıdır. İşçi sınıfının yenilgisi ve egemen sınıflar arasındaki çelişkilerden Louis Napoleon Bonaparte yararlanır. 1851'de *"18. Brumaire"* diye anılan bir hükümet darbesi ile ve köylülüğe sırtını dayayıp kendini cumhurbaşkanı seçtirir.[105] Mutlak yönetici olur ve kendine İmparator III. Napolyon dedirtmeye başlar. 2. İmparatorluk 1870 Fransa- Prusya savaşına

---

103 Engels'in Herman Meyer'e yazdığı 18 Ekim 1867 tarihli mektuba bakınız. Yine bir ay kadar sonra Marx, Dr. Kugelmann'a yazdığı mektupta, Alman sosyalist lider W. Liebknecht'i zorlayarak, işçi mitinglerinde Kapital'e ilgi yaratmasını sağlamasını ister. (Petz, age.)

104 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol, Haziran 1990, s.23.

105 Marx *18. Brumaire*'de şunu da vurgular: Yürürlükteki Fransız Anayasasının 44. Maddesinde Cumhurbaşkanının hiçbir zaman Fransız yurttaşı niteliğini yitirmemiş olması gerektiği yazıldığı halde, seçilen Louis Bonaparte İsviçre uyruğundadır (age., s.36).

dek sürer. Bonaparte tarafından çıkarılan savaş Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanır ve bir ulusal savunma hükümeti kurulur. Ocak 1871'de Fransız hükümeti Prusya'ya teslim olur ve Versay'a çekilir. Ne var ki, Paris işçileri vatan savunması için silahlanmışlardır ve Mart 1871'de Versay'daki hükümete savaş açarlar. 72 gün iktidarda kalan ve Engels'in deyimiyle *"Fransız bir nitelik taşıyan eski sosyalizmin mezarı ve Fransa için uluslararası yeni komünizmin beşiği olan"* ve tarihte proletarya ile burjuvazi arasındaki ilk savaş olan Paris Komünü, Fransız ve Prusya ordusunun birlikte on binlerce işçiyi katletmeleriyle ezilir.

Marx, Aralık 1851-Mart 1852 tarihleri arasında yazdığı *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* ve *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i* adlı eserlerinde 1871 Komün öncesi ülkenin durumunu, sınıfların konumlanışlarını ayrıntılı olarak değerlendirir. Üçüncü kitap olan *Fransa'da İç Savaş (Çağrı)* tamamen Komün süreciyle ilgilidir.[106] Her üç yapıtta da Marx 1848 - 1871 yılları arasında Fransa'da yer almış devrimci olayları ayrıntılarıyla incelemektedir.

Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i isimli yapıtta Fransa'da 1848 sonrası koşullar çözümlenir. Devrimin itici gücü işçi sınıfıdır ama iktidara geçen burjuvazidir ve iktidarı alan burjuvazi işçi sınıfını tecrit eder, silahsızlandırır ve durumu kendi lehine çevirir. Ne var ki, sonunda kendisi de devrimi terkedecek ve yönetmekten aciz olduğunu kanıtlayacaktır. Kitapta küçük burjuva *sosyal demokrasisi* de teşhir edilir. Marx, *demokrat* geçinen bu bayların sınıf mücadelesinin gerçeklerini nasıl görmezden geldiklerini ve parlamentarizme saplandıklarını anlatır. Burjuva devletinin kapitalist sınıf egemenliğinde oynadığı rolün de vurgulandığı eserde, Marx, proleter devriminin görevinin bu makineyi parçalamak olduğunu açıkça ortaya koyar. Louis Bonaparte'ı başa getirerek onun kişisel bir diktatörlük kurmasını sağlayan Fransız köylülüğünü de mercek

---

106 Bu yapıt 13 Haziran 1871'de 35 sayfalık bir İngilizce broşür olarak bin adet basıldı. İlk basım çok çabuk tükenince işçilere ucuz satılacak bir ikinci basım yapıldı, Ağustos'ta bir üçüncü basım gerekli hale geldi. Yapıt, 1871-72 yılları arasında Fransızca, Almanca, Rusça, İtalyanca, İspanyolca ve Felemenkçeye çevrildi. Almanca çeviri bizzat Engels tarafından yapıldı ve Almanya'da "Halk Devleti" gazetesinde yayınlandı. Ardından Leipzig'de bir broşür halinde basıldı. Kitabın Rusça ilk basımı ise 1871'de Zürih'te gerçekleşti (Serebryakova, age., C.4, s.329).

altına alan Marx'a göre, köylülük kitlesi için aslında tek umut işçilerle kuracakları birleşik bir hükümettir.[107]

Üçlemenin sonuncusu, I. Enternasyonal Genel Konseyi'nin kendisine verdiği görev üzerine "Paris Komünü" nü değerlendirdiği "Fransa'da İç Savaş" başlığıyla yayınlanan Çağrı'dır. *"İşçi Paris, Komünü ile birlikte, yeni bir toplumun şanlı öncüsü olarak her zaman yüceltilecektir. Şehitlerinin anısı, işçi sınıfının soylu yüreğinde yaşayacaktır. Cellâtlarını ise tarih, daha şimdiden sonsuz bir teşhir direğine çiviledi ve rahiplerinin tüm duaları, günâhlarını bağışlatamayacaktır"* diye biten ama Komün'ün zaafları ve hatalarına da işaret eden Çağrı, Paris'teki son barikatın da düşmesinden iki gün sonra Genel Konseyce oybirliğiyle onaylanır. Bir başka deyişle, Komün'ün *"ilk tarihçisi ve ilk vak'a nüvisi"* Marx olmuştur.[108]

Bu arada, III. Napolyon'un 8 Mayıs 1870'te bir plebisit ilan ettiğini, plebisit öncesinde de Enternasyonal'in Fransa'daki üyelerini İmparatora karşı suikast düzenleme suçuyla tutuklattığını belirtelim. Ne var ki, baskılar Fransa'daki Enternasyonal üyelerini yıldırmamıştır. Tersine örgütün üye sayısı artmış ve Blankistler[109] de Enternasyonal şubeleri açmaya başlamışlardır. Marx bu olaylar üzerine, Enternasyonal'in onayıyla şunları yazar:

> *Bütün ulusların asıl gövdesini oluşturan, bütün zenginliklerini üreten bu zenginlikleri gaspedenlerin bile kendileri adına konuşmaya kalkıştıkları emekçi sınıflar, eğer egemen sınıfları devirmeye kalkışırlarsa bunu açıkça yaparlar; aynen güneşin karanlıkları devirmesi gibi, kendi çizdikleri sınırlar olmasa hiçbir meşru gücün mevcut olmayacağının tam bilincinde olarak.*[110]

---

107 Cornforth, age., s.125-128.

108 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.407.

109 Blankistler, 19. yüzyılın büyük Fransız devrimcisi August Blanqui taraftarlarıdır. 1830'da monarşiye karşı ayaklanıp ölüme mahkûm edilen Blanqui, Şubat devrimi ile hapisten kurtulur ama 1848'de yeniden 10 yıl hapse mahkûm olur. 1870'te III. Napolyon hükümetini, sonra Ulusal Savunma hükümetini devirmeye kalkıştığından Paris Komünü'ne katılamaz. Blanqui'ye göre, sosyalizmin kuruluşu ancak devrimci öncü gücün diktatörlüğüyle gerçekleşebilecektir.

110 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.406.

Tüm eleştirilerine karşın[111], Marx büyük bir çabayla birçok ülkede Komün'ü destekleyen kampanyalar açtırır. Komünü destekleyecek gösteriler örgütlemeye çalışır. Kendi kişisel bağlantıları aracılığıyla burjuva basınında ve sendika gazetelerinde Komün hakkında nesnel haberler ve Komün'ü savunan makaleler yayımlatmayı bile başarır. İşçi toplantılarında Komünarları savunan konuşmalar yaptırır. Komün ezildiğinde, Marx, Komün göçmenlerine yardım için çırpınır, evini ve yoksul cebini onlara açar. Gazetelere sürekli demeçler vererek onları savunur, durur. Ayrıca burjuva basınının tüm saldırılarını da kişisel olarak göğüsler.

Özetle, Marx, Kapital'in Fransızca çevirisi öncesi, Enternasyonal çalışmaları ve yukarıda sözü edilen eserleriyle Fransız işçilerince tanınmakta ve takdir edilmektedir.

İlk çevirmen adayları: Reclus[112], Hess ve Card

Marx için Fransızca çevirinin ne denli önemli olduğuna yukarda değindik. Bu bağlamda, Fransa'da işçi sınıfının ileri unsurlarının bilimsel sosyalizmin temel ilkeleri hakkında pek bir şey bilmediklerinin farkında olan Marx, çevirinin bu anlamda da işlevli olacağını düşünmektedir. 18 Mayıs 1874'te Dr. Kugelmann'a mektubunda *"Fransa'da teorik temelin ve pratik sağduyunun bulunmadığı aşikâr olarak görülüyor"* diye yazar.[113] Söz konusu dönemde Prudonculuk da işçiler üzerinde etkili olmaktadır.[114]

---

111 Marx'ın Dr. Kugelmann'a yazdığı 12 Nisan 1871 tarihli ve E.Spencer Beesly'ye yazdığı 12 Haziran 1871 tarihli mektupları, bu eleştirilerin sadece birer örneğidir (Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.45-47 ve 49-51).

112 Başlıkta Reclus olarak geçen ve Fransızca çeviri için düşünülen isim ünlü anarşist ve coğrafya bilimcisi Elie Reclus'tur. Marx'ın mektuplaşmalarında genellikle bu kişiye Reclus olarak atıf yapılmaktadır.

113 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.330

114 J.P. Proudhon, küçük burjuva sosyalizminin Fransa'daki temsilcisidir. 1846'da *Ekonomik Çelişkiler ya da Sefaletin Felsefesi'ni* yayınladı. Marx bu kitaba *Felsefenin Sefaleti* adlı eseriyle yanıt verdi. Marx'a göre, Proudhon'un temel görüşü *"burjuvazi ile proletaryanın, sermaye ile ücretliliğin uzlaşması"* idi. Ayrıca, bilimden ütopyaya kaymaktaydı ve bu ütopya kapitalist dünyanın kabulünü gizleme gibi bir işlev yapmaktaydı. *"Mülkiyet hırsızlıktır"* diyen Proudhon, mülkiyetin tarihsel anlamda bir incelemesini de yapmamış, sistemi değiştirmeden alınacak bazı önlemlerle bu sorunun çözüleceğini belirtmiştir. Dolayısıyla sonuçta tezi reformizme varmaktadır.

Marx, 1 Mayıs 1867'de Ludwig Büchner'e mektup yazar ve çeviri konusunda yardım ister. Proudhon'un etkisinin ortadan kaldırılması için de çeviriyi önemli gördüğü mektuptan anlaşılır. *"Tanışmadığımız halde size yazıyorum (...) nedeni de şudur: Kapital 1'in Almanca baskısının hemen ardından Fransızca çevirisinin yapılıp basılmasını isterim. Fransa'ya kendim gidemem çünkü ilk kez Louis Philippe ve daha sonra da başkan Louis Bonaparte tarafından sınırdışı edildim. Ve Londra'daki sürgün yaşamım boyunca bay Louis'ye sürekli olarak saldırdım. Bu nedenle oraya gidip çevirmen aramam mümkün değil. Sizin 'Stoff und Kraft' başlıklı kitabınızın Fransızcaya çevrilip basıldığını biliyorum. Beni doğrudan ya da dolaylı olarak bu iş için uygun olan bir kişi ile tanıştırabilir misiniz? Bu yaz Kapital 2'yi yayına hazırlamak zorundayım, gelecek kış için ise 3. cildi bitirmem gerekiyor. O nedenle Fransızca versiyonla kendim ilgilenemem..."* der ve mektubunu *"[Fransızları] Proudhon'un idealleştirilmiş küçük burjuvazisi ile gömdüğü yanlış düşüncelerden kurtarmak için bunun önemli olduğunu düşünüyorum"* diyerek sürdürür.

Marx ayrıca anarşistlerin işçi sınıfı hareketini etkileri altına almaya çalıştıkları Belçika, İspanya ve İtalya'da da, Fransızcanın Almancadan daha fazla bilinen bir dil olması nedeniyle, bu ülkelerdeki işçi sınıflarının Kapital'den olumlu yönde etkilenip bu akımdan kendilerini kurtarabileceklerini düşünmektedir. Büchner'den olumlu bir yanıt geldiğine dair bilgimiz yoktur.

Kapital'in Fransızcaya çevirisi için öne çıkan ilk aday anarşist Alman küçük burjuva yazar Moses Hess'dir. Marx ve Engels hiçbir konuda Hess ile anlaşamamalarına karşın, Enternasyonal'in Alman delegesi Victor Schily aracılığıyla Kapital'in çevirisine anarşist ve coğrafya bilimcisi Elie Reclus ile birlikte talip olan Moses Hess'i denemek isterler.[115] Marx, 28 Kasım 1867 tarihli mektubuyla Engels'i Schily'nin mektubundan haberdar eder ama her halükârda Moses Hess'in Kapital üzerinden bir çıkar

[115] Jenny Marx'ın J. Becker'e yazdığı 10 Ocak 1868 tarihli mektupta, Hess'in *"felsefe eğitimi almış olması ve diyalektik sıçramalar ve dengeler sanatındaki uyumu nedeniyle öbür çevirmenlere göre tercih edilebilir"* olduğunu belirtmesi, tüm olumsuz yargılarına karşın Marx ve Engels'in Hess'in çevirmenliğine ilişkin olumlu tavırlarını açıklamaktadır.

sağlamasına karşı olduğunu da bildirir. Hess'e karşı Marx ile aynı duyguları paylaşmakla birlikte, Engels olaya daha serinkanlı bakmaktadır. Marx'a yazdığı yanıtta Hess'in, çok okunan bir basın organı olan *Courier Français*'de Kapital'den birkaç alıntı yapmasına izin vermesini ve Hess bunları kendi ismiyle yayınlayacak da olsa, çeviri konusundaki becerisine dair bir fikir sahibi olabileceklerini belirtir. Engels'e göre, bu çeviri örneğini gördükten sonra Marx'ın tatmin olması durumunda çeviri üstündeki revizyon hakkı vs. gibi konularda Hess ile oturup konuşmak her zaman mümkündür. Çeviride Hess'e yardım edecek olan Reclus'un iyi Almanca bilmesi de Engels için olumlu bir yöndür. Bunun üzerine Marx hemen Schily'ye yazar ve Reclus'un çevirmen olarak doğru kişi olduğuna inandığını ama çeviri sonunda son değişiklikleri de kendisinin yapacağını belirtir. *Courier Français* için hangi pasajların çevrilmesini istediği de mektuptan anlaşılmaktadır.

Bu arada, yeni adaylar da çıkmaktadır.

25 Ocak 1868'de Marx, Engels'e *"Polonyalı Card bana Cenevre'den yazdı ve kendisinin Kapital'in Fransızca çevirmeni olabileceğini söyledi. Cenevre'de bir kitabevinin sahibi gibi görünüyor. Karım vasıtasıyla mektubunu V. Schily'ye yolladım ki Schily Paris'te olayı daha ileri taşımak için kullanabilsin diye. Bence Card bu iş için uygun değildir (...) onun bu çıkışı Moses'ı korkutabilir, o kadar"* diye yazar.

Ayrıca Şubat 1868'de de, Schily'nin kendisine bir mektup yazdığını ve Paris'te kokuşmuş her şeyin Moses ile ilintili olduğunu belirttiğini yazar Engels'e. *"Reclus da bana doğru adam gibi gelmiyor. Elbette Cenevre'deki Polonyalı (Joseph Card) hiç söz konusu olamaz"* diyerek bitirir mektubu.

Engels'in konuya ilişkin ayrıca bir araştırma yaptığı 2 Şubat'taki yanıtından anlaşılmaktadır. Reclus 4-5 bin frank para talep etmektedir. Engels üzgündür ve Marx'ın bu çeviri bağlamında *"kötü ellere"* düştüğünü düşünmektedir.

Üç yıl süren Marx-Moses-Reclus çeviri ilişkisi sonuçsuz kalır. Ayrıca daha sonraki yıllarda E. Reclus'un Enternasyonal içinde ayrı bir grup oluşturmak ve anarşist düşüncelerini yaymak için M. Bakunin'in kurduğu *"Alliance of Social Democracy"* (Sosyal

Demokrasi için Birlik) grubuna dâhil olduğu da ortaya çıkınca Kapital'in bu ikili tarafından çevrilmesi işinden vazgeçilir.[116]

'Yoldaş' damatlar devrede: Lafargue'ın Charles Keller'i ve Longuet'nin Joseph Roy'u

Bu noktada, önce Marx'ın damadı ve Fransız sosyalisti Paul Lafargue'ın devreye girdiği anlaşılmaktadır. Lafargue'ın dostu, I. Enternasyonal Paris seksiyonu üyesi Charles Keller Kapital'i çevirmeye talip olmuştur. Marx'ın kızı Jenny Marx'ın Dr. Kugelmann'a yazdığı 30 Ekim 1869 tarihi mektupta *"Genç, akıllı ve hevesli"* Keller'in zengin bir imalatçının oğlu olmasına karşın yoksulluk içinde yaşadığı, yedi yıl çalıştığı babasının fabrikasını *"o servete bekçilik yaptığını anlayarak"* terkettiği ve devrimci aktivitelerine başladığı betimlenir. Paul Lafargue Keller'i çok sevmekte ve onun *"büyük enerjisine ve çalışma kapasitesine"* çok değer vermektedir. Keller Kapital'den önce Hegel ve Kant çevirileri de yapmıştır. 1869 Ekiminde çeviriye başlayan Keller Kapital'in ilk bölümlerini çevirir ve Marx kendisine epey yardım eder. 16 Ekim'de düzeltmek için Keller'den 2. Bölümü alan Marx çevirmenden oldukça memnundur ve düşüncelerini 18 Ekim 1869 tarihli mektupta kızı Laura ve Paul Lafargue'la paylaşır:

> *Keller'e devam etmesini söyleyin. Tümü üzerinde şunu söyleyebilirim. Çevirisinden tatmin oldum. Zarafet olmamasına ve çok dikkatsiz bir biçimde yapılmasına rağmen (...) En iyisi, her bölümü sizin aracılığınızla bana yollaması (...) Sözcüklerin (...) büyük harflerle basılmasının Fransız yayıncıları için elverişli olup olmadığından şüpheliyim. Almanca'da biz "process (procés)" sözcüğünü ekonomik hareketler için kullanırız; aynen kimyasal proses dediğiniz gibi. O,*

116 Rus anarşisti Mikhail Bakunin, 1868 güzünde Sosyal Demokrasi Birliği'ni kurar ve I. Enternasyonal'in ideolojik önderliğine talip olur. Daha da önemlisi, Enternasyonal içinde "özerk" bir varlık olarak bulunmak, anarşist düşüncelerini Enternasyonal içinde yaymak ve işçi sınıfı üzerinde etki kurmak ister. Ne var ki, I. Enternasyonal Genel Konseyi'nde söz konusu Birlik'in belgelerini okuyan Marx, üyelik talebini reddetmek gerektiğini görür. Engels'in ifadesiyle, söz konusu Birlik "devlet içinde devlet" olacaktır (Engels'in Marx'a 18 Aralık 1868 mektubu). Sonuçta, Marx'ın görüşleri kabul görür ve Birlik'in I. Enternasyonal için "bir örgütlenmeme aracı" olacağı için onunla her türlü ilişkinin reddedildiği açıklanır.

bunu "phenomena" olarak çeviriyor ki, bu saçmalık. Başka bir sözcük bulamıyorsa, daima 'mouvement' ya da ona benzer bir şey olarak çevirmeli.

Marx'ın Engels'e yazdığı 10 Aralık 1869 tarihli mektup konuya ilişkin bir başka gerçeği daha açığa çıkarır. Keller Aralık 1869'da çeviriyi durdurmuştur çünkü 18. Brumaire'in Kapital'den önce basılmasının Fransa için daha önemli olduğunu düşünmektedir. Bu arada Komün'e katılan Keller yenilgiden sonra İsviçre'ye kaçmak zorunda kalır. Kapital çalışmalarını yarıda bırakan çevirmen ile görüşmeler 1872'ye kadar sürer ama bir sonuca ulaşılamaz.

Yayıncı La Châtre ve çevirmen Joseph Roy ile yola devam

Keller'den de umduğunu bulamayan Marx yayıncı La Châtre ile ilişkiye geçer. Damadı ve I. Enternasyonal'in Fransa üyelerinden Charles Longuet vasıtasıyla ise Almanca ve Fransızcaya son derece vakıf ve daha önce Feuberbach'ı başarıyla çevirmiş olan Joseph Roy ile tanışır. Kızı Jenny Marx, Dr. Kugelmann'a yazdığı 22 Ocak 1872 tarihli mektupta bu gelişmeleri şöyle anlatır:

Maalesef babam şu an (...) acele ile Fransızca çevirmen için I. Bölümü hazırlamak zorunda kaldı ki o kişi [çevirmen J. Roy'dan söz ediyor] bir an önce çalışmaya başlayabilsin. Lafargue da Kapital'i basmaya çok hevesli, birinci sınıf bir yayıncı ile karşılaşmış[117] *Çevirmen, başka işi nedeniyle çeviriyi bitirmesi engellenen Charles Keller değil. Komünün eski üyelerinden Charles Longuet yeni bir çevirmen buldu. Sanıyorum adı Leroy.*[118] *Bu kişi Feuerbach'ın birçok eserini büyük bir beceriyle Fransızcaya çevirmiş. Kitap fasiküller halinde basılacak ve sanıyorum 30 adet fasikül olacak.*[119]

Aynı mektupta Jenny Marx, Almanca yayıncı O. Meissner'den de yakınır. Marx Fransızca çeviri için hazırlık yapmakta iken, aynı günlerde Almanca ikinci baskı için düzeltmeleri yollayan Meissner hızla bitirmesi için Marx'ı zorlamaktadır. Eleanor Marx da aynı günlerde Rus yayıncı Danielson'a yazdığı 23 Ocak 1872 tarihli mektupta babasının gece gündüz çalıştığını, sağlığının

117 Sözü edilen yayıncı büyük olasılıkla La Châtre'dır.

118 Leroy Joseph Roy olmalıdır.

119 Bakınız Ek 3, yayıncı La Châtre'ın Marx'a mektubu.

bozulmamasını umduklarını söyler. Marx bu arada yayıncı Maurice La Châtre ile anlaşmış görünmektedir. Juste Vernouillet'ye yazdığı 9 Şubat 1872 tarihli mektuptan, La Châtre'a imzalı bir kontrat yolladığını ve bunun iki kopyasının imzalanarak kendisine yollanmasını istediğini öğreniyoruz.[120] Aynı mektupta, La Châtre'dan bir yayın tarihi beklentisini de dile getirmektedir. Yine La Châtre'a yazdığı 18 Mart 1872 tarihli mektupta şunları söylemektedir:

> *Kapital'i fasiküller halinde yayınlama fikrinizi alkışlıyorum. Bu şekilde, çalışma işçi sınıfı için çok daha erişilebilir olacak ve benim için bu herşeyden daha önemli. Bu madalyonun parlak yönü ama tersi de söz konusu. Kullandığım analiz yöntemi – daha önce ekonomik konularda kullanılmamış bir analiz yöntemi – ilk bölümlerin okunmasını biraz zorlaştırıyor ve sonuçlara ulaşmak için sabırsız olan ve kendilerini heyecanlandıran acil sorunlarla ilgili genel ilkeleri öğrenmeye teşne olan Fransız kamuoyunun cesaretlerini kıracağından korkarım. Bu, benim (...) gerçekle ilgilenen okurları uyarmaktan başka hiçbir şey yapamayacağım bir dezavantajdır. Öğrenmeye giden düz bir yol yoktur (...) Ancak onun dik patikalarında yorucu tırmanmaları göze alanlar aydınlık doruklarına ulaşabilirler.*[121]

Marx, daha önce de belirttiğimiz gibi hem Enternasyonal görevlerini yerine getirmeye çabalamakta hem de Kapital'in Almanca ikinci baskısını hazırlamakta, bir yandan da Fransızca çeviri üzerinde çalışmaktadır. 12 Ekim 1872'de La Châtre'a yazdığı mektupta bu durumu dile getirir ve Enternasyonal'deki idari çalışmalarının sona erdiğini söyler. Ayrıca Kapital'in ilk serilerinin iyi yapıldığını ama kendisinin düzeltmediği son provaların çok ciddi hatalar içerdiğini ve bu hataların bir listesini Juste Vernouillet'ye yolladığını ama basıma hazır fasikülleri görmedikçe bunların yayınlanmalarının mümkün olmadığını yazar. Ayrıca Roy'un çevirisinde yaptığı değişikliklerin çok zamanını almakla birlikte "*3. bölümden sonra daha da iyileştiğini*" anlatır.

---

120 Engels'in Alman sosyalisti Wilhelm Liebknecht'e yazdığı 15 Şubat 1872 tarihli mektup okunduğunda, Kapital'in, fasiküller halinde yayınlanacak Fransızca baskısı için kontratın Marx tarafından bu tarihte imzalandığı anlaşılmaktadır. Kapital toplam 44 fasikül olarak basılacak ve 5'erli paketler halinde satışa sunulacaktır.

121 Bu mektup La Châtre'ın isteği üzerine ilk fasikülde önsöz olarak kullanılmıştır.

Ne var ki, *Kapital*'in Fransızca çevirisinin yayınlanması gecikmektedir ve bunun nedenleri arasında, bizzat çeviriden kaynaklanan güçlüklerin yanı sıra Marx'ın çalışmasını engelleyen hastalığı vardır. Çevirmen Joseph Roy, Almancayı ve Fransızcayı çok iyi bilmektedir ama çevirisi, yapıtının her şeyden önce Fransız okuyucularca kolayca anlaşılır olmasını isteyen Marx'ın isteklerini tam olarak karşılamamaktadır. F.A. Sorge'a yazdığı 23 Mayıs 1872 tarihli mektupta, J. Roy'un kelimesi kelimesine bir çeviri gerçekleştirdiğini, Fransızlar için çeviriyi daha anlaşılır hale getirebilmek amacıyla bazı bölümleri kendisinin yeniden yazmak zorunda kaldığını söyler. Marx aslında çeviriyi *"bütünüyle gözden geçirmekte"*dir.[122]

Bu durumu Engels'in de teyid ettiği görülür. 15 Mayıs 1872'de Wilhelm Liebknecht'e ilettiği mektupta, Marx'ın metnin başlangıcında çok değişiklik yapılması gerektiğini düşündüğünü ve *"Fransızca çeviriyle yapacak çok işi olduğunu"* yazar. Yine 2 Haziran 1872'de Hepnerr'e yazdığı mektupta Marx'ın boğazına kadar çeviriye gömüldüğünü belirtir.

Yine de çalışmalar ilerler. 1872 Mayısının başında, Marx ilk üç fasikülün provalarını La Châtre'a gönderir. Sorge'a yazdığı 21 Haziran 1872 tarihli mektupta ilginç bilgiler yer almaktadır. Marx, ilk fasikülün 10 bin adet basıldığını ve 8 bininin ise henüz piyasaya çıkmadan satıldığını anlatır. Fransızca baskının Giriş'indeki *"Yazarı tarafından tamamen gözden geçirilmiştir"* sözlerinin ise sadece bir cümleden ibaret olmadığını, çok emek harcadığını da ekler.[123] 1872 Temmuz'unda daha sonraki provaları da düzeltip yollar. 15 Ağustos'ta La Châtre'ın yöneticisi Juste Vernouillet'ye bir mektup yazan Marx, ilk altı fasikülün hemen basılmasını ister. İlk fasikül Ağustos 1872'de 10 bin adet basılır.

Marx, I. Enternasyonal'in teorik ve pratik çalışmaları, evin yükü, Kapital'in Almanca ikinci baskısının elden geçirilmesi ve

---

[122] Danielson'a yazdığı 28 Mayıs 1872 tarihli mektupta da aynı kaygıları vurgulamaktadır.

[123] Marx, La Châtre'a yazdığı 12 Mayıs 1874 tarihli bir mektupta da, Roy'un metnini başından sonuna kadar elden geçirmek zorunda kaldığını anlatır (https://fr.wikisource.org/wiki/Le_Capital/Pr%C3%A9face, Erişim tarihi: 12 Haziran 2018).

Fransızca çevirinin bir bakıma yeniden yazılması çalışmalarını olağanüstü bir çaba ile yürütmeye çalışmaktadır. 1873 yılında Haziran'dan Temmuz'a kadar VI. bölümü gözden geçirir. Ne var ki, bedeni artık isyan halindedir. Engels, 1 Temmuz 1873 tarihli mektubunda Marx'ın bu koşullarda bile çalışmakta ısrar ettiğini ama aldığı aşırı kloral dozlarına rağmen kronik uykusuzluk çektiğini ve başının üstünde sürekli bir ağırlık hissettiğini yazar Dr. Kugelmann'a. Engels, Marx'ı zorlayarak tatile yollar. Birkaç aylık aradan sonra, Marx gözden geçirme işine yeniden başlar ve son üç fasiküle kadar sürdürür. Marx'ın sağlığındaki sorunlar nedeniyle yine sık sık kesilen çalışmalar 1875 Ocak sonunda biter. Kapital'in tüm fasiküllerinin yayınlanması işi ise Kasım 1875'te sonlanır.

Fransız hükümeti Kapital'in basımını ve dağıtımını engelliyor

Kapital'in Fransızca yayınının gecikmesini sadece Marx'ın Roy'un çevirisi üzerindeki yoğun çalışmasına ve sağlık sorunlarına bağlamak yanlış olur. Daha önce de değindiğimiz gibi, özellikle 1871 Paris Komünü'nü izleyen aylarda Marx'ın ve I. Enternasyonal'in Fransa'da ve birçok Avrupa ülkesinde burjuva basını tarafından ön plana çıkarılması, örgütün ve Marx'ın temelsiz suçlamalarla kınanmaları Kapital'in Fransa'daki öyküsünü de olumsuz etkiler. Bütün bunlar Komün'ü izleyen yıllarda tırmanan siyasal gericilikle yakından ilintilidir.

Fransız hükümeti, 1875 yılı başında belli bir süre Kapital'in yayınını durdurur, daha sonra da geciktirmek için her şeyi yapar. Bütün engellere karşın Kapital'in son fasikülü yayımlanınca, hükümetin satışı yasaklayacağı söylentisi yayılır. Entrikalar Kapital'in yayımlanmasından sonra da sürer. Kapital'in yayınlandığı kitabevinde bile, fasiküllerin kopyalarının satılmasının reddedildiği bilinmektedir.

Yayıncı La Châtre'a yapılan baskıları ve Fransız hükümetinin akıl almaz engellemelerini Marx'ın (daha sonra en kapsamlı ve ayrıntılı Kapital özetini yazacak olan) Gabriel Deville'ye yazdığı mektuptan öğrenmekteyiz. Marx, 23 Ocak 1877'de Deville'e şunları yazar:

Sevgili Yurttaş,

15 Aralık tarihli mektubunuzu alınca, Kapital'in yayıncısı Bay Châtre'a karşı kontratla bana şart koşulan yükümlülüklerim hakkında bilgi almak için arkadaşımız Hirch'e yazdım. Bu yükümlülükler, Châtre'ın izni olmaksızın sizin projenize onay vermeme izin vermemektedir.[124] *Daha sonra La Châtre'a yazdım ve günlerce boşu boşuna yanıt bekledim. Sonunda, birkaç gün önce, kendisine taahhütlü bir mektup yolladım, ilk mektup hiç kuşkusuz engellenmiş. Bu, Almanya-Prusya imparatorluğu için olağan bir durum. Eğer La Châtre izin verseydi bile, Bay Adolphe Quêst'in Kapital'in her 'özeti'ne el koyulması için emir verebilecek kapasitesi var. Bay La Châtre "komün" eylemlerinden dolayı bir mülteci olarak Fransa dışında yaşamakta. Ve La Châtre'ın kitapçılarının yasal yönetimi Broglie bakanlığınca muhafazakâr partinin en aşağılık bölümüne ait olan ve öncelikle kitabımın yayınını geciktirmek ve daha sonra dağıtımını engellemek için elinden geleni ardına koymayan Bay Quêst'in ellerine teslim edilmiş bulunuyor.*

Size her türlü oyunu oynayabilecek adam işte budur. Benim özel bir kontratla bağlı olduğum Bay La Châtre onay verse bile, Bay Quêst karşısında tamamen güçsüz durumdadır çünkü hacizcisi onun yasal kayyumudur.

Marx'ın mektupta belirttiği gibi, Nisan 1877'de, La Châtre sürgüne gönderilir ve Fransız hükümeti tarafından şirketine el konulur. Yayınevine 1875'te Adolphe Quêst adında gerici, muhafazar bir milyoner kayyum olarak atanır ve yayınevini iflasa sürüklemek için hiçbir şeyi ihmal etmez.

Marx Fransızca çeviriye çok önem veriyor

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Marx Fransızca çeviri üzerinde çok çalışır, birçok yerde değiştirme ve eklemeler yapar, adeta Kapital'in ilk cildi yeniden yazılır.

1875 tarihinde Fransızca baskıya yazdığı Sonsöz'de bunu açıkça belirtir;

---

124 Gabriel Deville bir Kapital özeti yazmak için Marx'ın iznini istemektedir. Bu mektubun tam metni için Ek 2'ye bakınız. Deville'in kitabı Kapital'in Türkiye serüvenine de dâhil olmuştur. Haydar Rıfat Yorulmaz tarafından Türkçeye çevrilen kitabı Kerim Sadi ağır bir biçimde eleştirmiştir. Bakınız "Kapital Türkiye'de" bölümü.

Bay J. Roy, elden geldiğince tam ve hatta sözcüğü sözcüğüne bir çeviri yapmayı amaç edinmiş ve bu amacını büyük bir titizlikle tamamlamıştır. İşte onun bu titizliği, beni, okurun daha iyi anlaması için, metinde bazı değişiklikler yapmaya zorladı. Kitap, fasiküller halinde yayınlandığı için, günü gününe yapılan bu değişiklikler, aynı özende olmamış, bu yüzden üslupta bir uyum sağlanamamıştır.

Bir kez, bir gözden geçirme işine girişince, bunu, esas alınan özgün metinde de (Almanca ikinci baskı) yapmaya yöneldim, yani bazı tartışmaları yalınlaştırmak, bazılarını tamamlamak, ek tarihsel ve istatistiksel malzeme vermek, eleştirici görüşler eklemek vb. gibi. Bunun için, bu Fransızca baskının yazınsal kusurları ne olursa olsun, aslında bağımsız, bilimsel bir değeri vardır ve Almanca bilen okurlar tarafından bile, bu baskıya başvurulmalıdır.[125]

Marx, Fransızca çeviriye gerçekten de önem vermektedir. Dostlarına, arkadaşlarına yazdığı mektuplarda konuya ilişkin bölümler de bunu doğrulamaktadır. Örneğin, Danielson'a yazdığı 15 Aralık 1878 tarihli mektupta şunları söyler:

Kapital'in 2. baskısı [Rusça 2. baskıdan söz edilmektedir] ile ilgili olarak şunları dikkate alınız:

1. Bölümlerin –ve alt bölümlerin de– Fransızca edisyondaki gibi düzenlenmesini istiyorum.

2. Çevirmenin 2. Almanca baskı ile Fransızca çeviriyi karşılaştırmasını istiyorum çünkü Fransızcada önemli değişiklikler ve ekler vardır. [... Fransızca edisyonda özellikle ilk bölümde bazen konuyu basitleştirmek zorunda kaldığım da bir gerçektir.]

3. Yararlı olduğunu düşündüğüm bazı değişiklikleri size 8 gün içinde hazırlayıp ulaştırmaya çalışacağım.

Yine Danielson'a yazdığı 28 Kasım 1878 tarihli mektubunda da kitabının Almancasında olmayan ama Fransızca çeviriye eklenen cümleleri ve yine Almancadan çıkarılması gereken cümleleri belirtmektedir.

Marx'ın bu açıklamalarına dayanan birçok araştırmacının üzerinde birleştiği olgu, Fransızca çevirinin bir çeviri olmaktan öte *"orijinal"* bir yapıt meydana getirdiği yönündedir. İlginç olan,

125 Marx, *Kapital - Birinci Cilt*, s.11.

Engels'in bu konudaki yaklaşımıdır. Marx'a yazdığı 29 Kasım 1873 tarihli mektupta düşüncelerini ayrıntılı olarak paylaşır:

> *Dün fabrika yasalarıyla ilgili Fransızca bölümü okudum. (1. Cilt, 10. Bölüm, "iş günü") Zarif bir Fransızca çeviri yapabilmek için gösterilen tüm beceriye saygımla birlikte (...) bu güzel bölümden kaybolan şeylere üzülüyorum. Canlılığı, diriliği, vuruculuğu şeytana gitmiş. Sıradan yazarın kendisini belli bir zarafet ile ifade etme şansı, dilin kısırlaştırılmasıyla satın alınmış. Modern Fransızcanın dar giysisi içinde orijinal olarak düşünmek gittikçe olanaksız hale gelmekte. Çarpıcı ya da yaşamsal olan her şey, gereksinme sonucu da olsa, ortadan kaldırılmış ve bu her yerde böyle olmuş. Bunun böyle olmasının nedeni, titiz formel mantık ve değişimin cümleler çevresinde dikte ettirdiklerinin önünde eğilinmesidir. Bence Fransızca versiyonu İngilizce çeviri için bir model olarak almak büyük hata olur. İngilizcede orijinaldeki ifade gücünün tonunu hafifletmeye hiç gerek yok (...) diyalektik pasajlarda feda edilmesi gerekenler diğerlerinde telâfi edilebilir çünkü İngiliz dili büyük bir enerji ve özlüğe sahiptir.*

Marx, iki gün sonra verdiği yanıtta yine de iyimserdir; *"Anladığım kadarıyla Kapital'in Fransızca çevirisine göz atmaktasın, eğer devam edebilirsen müteşekkir olurum. Bazı pasajları Almancadan üstün bulacağını düşünüyorum"* diye yazar.

5 Aralık 1873'te arkadaşını yanıtlayan Engels, daha sonra Fransızca çeviri ile ilgili düşüncelerini daha ayrıntılı olarak ifade edeceğini ama okuduğu kadarıyla Marx'ın revize ettiği bölümlerin gerçekten Almancadan daha iyi olduğunu yazarak endişe içindeki Marx'ı rahatlatır. Ona göre, en iyi bölüm J.S. Mill ile ilgili olandır. Engels, Fransızca çeviriyi Marx kadar önemli bulmasa da, yayıncı La Châtre'ın Fransızca çeviri için Marx'ın yaşam öyküsünü yazma önerisini geri çevirmez. La Châtre'a verdiği 14 Şubat 1873 tarihli yanıtta şunları söyler:

> *Marx'ın yaşamını yazmamı istediniz, bu öneriyi kabul ediyorum. Bu çalışma, aynı zamanda, 1848 öncesi Alman Komünist Partisinin ve 1852 sonrasında Sosyalist Partinin tarihi olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bir insanın biyografisi, Marx'ın tartışılmaz bir biçimde en üst düzeyde cisimleştiği bir partinin tarihi olacaktır. Fransız demokrasisi için de büyük ilgi çekecektir. İşte tüm işlerimi bir kenara koyup kendimi bu zaman alacak işe vermeme ve bu çağrıya yanıt vermeme neden olan şey budur.*

21 Mart 1873'te ise La Châtre'a yazdığı mektupta bu biyografi için para talep etmediğini ama bu paranın Marx'ın editörlüğünü yapacağı I. Enternasyonal'in yayın organı için kullanılmasını istediğini yazar. Ne var ki, söz konusu yaşam öyküsü hiç yazılamaz.

Almanca 3. ve 4. baskıları Engels yayına hazırlıyor

Marx, Almanca 2. baskıyı görecek kadar yaşar ama 3. ve 4. baskıları yayına hazırlamak işi Engels'e düşer.

Engels, Kapital'in 3. Almanca baskısına yazdığı Önsöz'de, Marx'ın Kapital'de yapmak istediği değişikliklere değinir ve O'nun *"birinci cildin büyük bir kısmını yeniden yazmak, birçok teorik noktayı daha tam formüle etmek, yenilerini katmak, tarihsel ve istatistiksel malzemeyi en son bilgilerle tamamlamak"* istediğini belirtir. Ne var ki, Almanca 2. baskının hızla hazırlanması ve benzeri zorunluluklar bu isteğini gerçekleştirmesine engel olmuştur. Sonuçta Marx sadece en gerekli gördüğü değişiklikleri yapmış ve *"Fransızca baskıda zaten bulunan ekler"*i Almanca 2. baskıya koymuştur.

Engels, Marx'ın ölümü nedeniyle kendisinin hazırlamak zorunda kaldığı 3. baskıda yaptığı değişiklikleri ise şöyle anlatır;

> *Marx'ın kitapları arasında yer yer düzelttiği ve üzerinde Fransızca baskıya atıflar yaptığı Almanca bir nüsha ile kesinlikle kullanacağı pasajları işaretlediği Fransızca bir nüsha vardı. Bu değişiklikler ve ekler, birkaç istisna dışında kitabın son kısmında... "Sermaye Birikimi"nde yapılmıştı. Bundan önceki kısımlar daha derinlemesine elden geçirilmişken, burada, bir önceki metin, özgün müsveddeyi herhangi bir yerde olduğundan daha yakından izlemiştir. Bu yüzden anlatım daha canlı, amaç daha kısa yoldan anlatılmış ama aynı zamanda daha özensiz, İngilizce deyimlerle dolu, zaman zaman bulanıktı; kanıtların sunuluşunda yer yer boşluklar vardı, bazı önemli ayrıntılara sadece dokunulmakla yetinilmişti. Marx, anlatım yönünden birçok kısmı baştan sona değiştirmiş ve hem metin üzerinde hem de çeşitli konuşmalarımızda İngilizce teknik terimler ile İngilizceye özgü terimlerin ayıklanmasında nereye kadar gidebileceğimi bana göstermişti. Marx, ekler ve tamamlayıcı metinler üzerinde her fırsatta duracaktı ve Fransızcanın yumuşaklığını kendi özlü Almancası ile değiştirecekti; ben, bunları aktarırken, asıl metinle elden*

geldiğince uyum sağlamakla yetinmek zorunda kaldım. Böylece bu 3. Baskıda bizzat yazarın değiştireceğinden kesinlikle emin olmadıkça bir tek sözcük bile değiştirilmedi.[126]

Dördüncü Almanca baskıya yazdığı Önsöz'de ise Engels'in yine Marx'ın talepleri doğrultusunda ana metinde ve dipnotlarda yeni bazı değişikliklere gittiği anlaşılmaktadır. Engels şöyle yazar:

Dördüncü baskı, hem metne hem de dipnotlara son biçimlerini vermemi gerektiriyordu. Aşağıdaki kısa açıklama, bu görevi nasıl yerine getirdiğimi gösterecektir; Fransızca baskı ile Marx'ın müsvedde notlarını bir kez daha karşılaştırdıktan sonra, Almanca metne, bu çeviriden bazı eklemeler daha yaptım. Bunlar [şu sayfalardadır][127] *Öteki küçük değişiklikler tamamen teknik niteliktedir. Bunlardan başka, özellikle tarihsel koşulların gerektirdiği yerlerde birkaç açıklayıcı not daha ekledim. Bütün bu ek dipnotlar köşeli parantez içine alınmış ya da adımın ilk harfleriyle ya da "D.H." harfleriyle gösterilmiştir.*[128]

Bu uzun alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Engels 3. ve 4. Almanca baskıların hazırlanmasında Marx'ın önerilerini uygular ve ayrıca Roy'un Fransızca metnindeki söz konusu pasajları Almancaya çevirir.[129]

Son olarak şunu eklemeliyiz. Engels'in Kapital'in 2. ve 3. ciltleriyle uğraştığı dönemde başlıca derdi *"olabildiğince otantik bir metin oluşturmak, Marx'ın ulaştığı yeni sonuçları mümkün olduğunca Marx'ın kendi sözcükleriyle ortaya koymak, ancak kaçınılmaz durumlarda araya girmek ve bu durumda bile okuru, kendisiyle konuşanın kim olduğu konusunda kuşkuda bırakmamak"* olmuştur.[130]

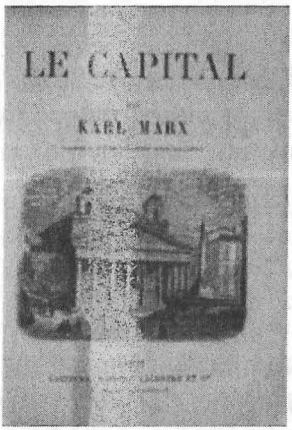
126 Marx, age., s.32-33. Daha iyi anlaşılabileceğini düşündüğüm için metne bazı ufak rötuşlarda bulundum.

127 Bu değişiklikler sayfa numaraları ve eski ve yeni baskılardaki yerleri de belirtilerek uzun uzun anlatılmaktadır.

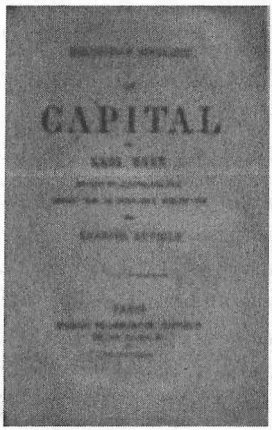
128 Marx, age., s.40.

129 Engels'in bu açıklamalarına uzunca yer vermemizin nedeni, konuya ilişkin yürütülen, Kapital'in İngiltere'deki öyküsünde bir miktar yer verdiğimiz, konumuzu aştığı için ayrıntılarıyla ilgilenmediğimiz tartışmalardır.

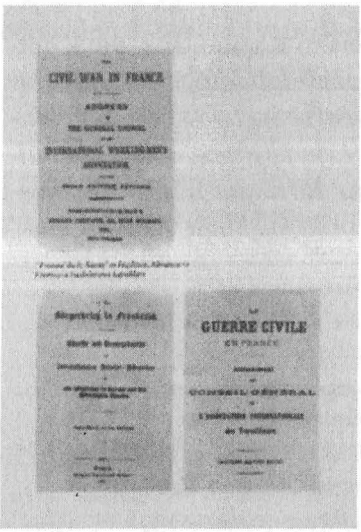
130 Karl Marx, *Kapital - Üçüncü Cilt*, 2. Baskı, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol, 1990, s.779.

Kapital'in Fransızca Baskısının Kapağı

Gabriel Deville'in Kapital Özeti

Fransa'da İç Savaş'ın İngilizce, Almanca ve Fransızca baskıları

Paul Lafargue

Kapital ABD'de

Kapital'in ABD'de yayınlanması öncesinde, Amerikan okuru Marx'la tanışmıştır. Ağustos 1851'de bir burjuva gazetesi olan *New York Tribune*'un Londra muhabirliği teklifini kabul eden Marx, 1851-1862 yılları arasında gazetenin yabancı muhabirleri arasında yer alır. Makalelerin bazıları kendi adıyla, bazıları *"Londra muhabiri"* imzasıyla, bazıları ise başyazı olarak yayınlanmaktadır.[131] Marx'ın, ABD kamuoyuna seslenmenin yanı sıra, az da olsa aile bütçesine katkı sağlayacak olan bu olanaktan duyduğu memnuniyet, ABD'ye göçme hazırlıkları içindeki yoldaşı, Amerikan ve Alman işçi önderlerinden Joseph Weydemeyer'e yazdığı 2 Ağustos 1851 tarihli mektuptan anlaşılır. Marx New York'a gittiğinde *New York Tribune*'dan Charles Dana'yı (kendisine yazarlık teklifi getiren kişi) aramasını da önerir arkadaşına.[132]

Gazete yazıları ile 200 bini aşkın okura ulaşan Marx'ın yazıları kısa bir süre sonra ilgiyle izlenmeye başlar. Dahası, Marx'ın bazı

---

131 Bilgi için bakınız: Karl Marx, *Gazete Yazıları*, çeviren Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Sel, 2008 ve Karl Obermann, *Joseph Weydemeyer Pioneer of American Socialism*, New York: International Publishers, 1947, s.248-258. 50 ciltlik MECW'nin 7 cildini bu makaleler oluşturmaktadır. Engels de *Tribune*'a birçok yazı yazmıştır. Dahası, Marx'ın Almanca olarak yazdığı ilk yazılarını da İngilizceye çevirmiştir. Makale sayısı 350'yi bulmuştur, bunların 213'ü Marx'a aittir, 12'si ortaklaşa yazılmıştır, 125'ini ise Engels yazmıştır. İki arkadaş yazı konularını da aralarında paylaşmışlardır. Marx daha çok ekonomik durum, Avrupa ülkelerinin iç ve dış siyasetleri, işçi sınıfı mücadeleleri ve demokratik hareketlerin gelişmesi sorunlarıyla ilgilenirken Engels askeri konular ve diğer bazı başlıklarda makaleler kaleme almıştır.

132 Obermann, age., s.27.

makaleleri, aralarında *New York Times'ın* da bulunduğu kimi gazetelerce yeniden basılır ya da alıntılanır. *Tribune* yayımcıları, sermaye sahibi olmanın getirdiği sınıfsal reflekslerle birlikte şunu da itiraf etmek durumunda kalırlar;

> *Bay Marx, kendine özgü, oldukça kararlı görüşlere sahip bulunmaktadır; bunların kimilerine katılmaktan uzağız ancak onun yazılarını okumayanlar, Avrupa'nın bugünkü siyasal sorunları hakkındaki en yararlı kaynaklardan birini kaçırmış olurlar.*[133]

Bu başarıya rağmen Marx ve Engels ABD burjuva basınında yazarlık dönemlerinde birçok kısıtlamalarla ve sansürlemelerle karşı karşıya kalırlar. Yine de düşüncelerinden ve duruşlarından ödün vermeksizin bu olanağı kullanırlar.[134]

Marx'ın ABD'deki sosyalist harekete yazılarıyla katkıda bulunması ise 1830'lardan itibaren, 1848 Devrimleri akabinde ve daha sonra Paris Komünü yenilgisini izleyen yıllarda ABD'ye göç etmek zorunda kalan Alman-Amerikalı komünistlerin bu ülkedeki varlıklarıyla yakından ilintilidir. Aralarında J. Weydemeyer'in de bulunduğu devrimcilerin bu ülkeye geldikleri dönemde, Engels'in tanımıyla *"en başından beri modern ve burjuva"* olan ve *"saf bir burjuva toplum kurabilmek için Avrupa feodalizminden kaçan küçük burjuvalar ve köylüler tarafından"* kurulmuş olan ABD, sanayi devrimi aşamasındadır.[135] Kaliforniya'da altın bulunmuştur ve insanlar Pasifik sahiline akmaktadır.[136] Marx, 1852'de Engels'e yazdığı bir mektupta, Kalifornia ve Avustralya'nın *Komünist Manifesto*'da yer verilmeyen iki yeni örnek olduğunu, *"Sıfırdan yeni büyük pazarların"* ortaya çıktığını vurgulamaktadır.[137]

---

133 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.245.

134 1862 Mart ayında ABD'deki siyasi gelişmeler üzerine gazete sağa kayınca Marx *Tribune*'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

135 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.292.

136 Eric Hobsbawm, *Sermaye Çağı*'nda, 1849-1852 aralığında, "forty niner" denilen altın arayıcılarının gelişiyle Kaliforniya nüfusunun 14 binden 250 bine çıktığını, 1849'un son üç çeyreğinde 540 geminin Kaliforniya ve San Fransisco limanlarına yaklaştığını ve 1850'de bu sayının 1150'ye yaklaştığını, bu yılda bu limanlara yarım milyon ton yük indirildiğini yazar (çeviren Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost, 1995, s.76).

137 Agy.

1850-60 arasında sanayi üretimin toplam değeri iki katına çıkmıştır. İşçi sınıfının hızla büyümesi ve sanayide kapitalist yoğunlaşmanın bir sonucu olarak toplumsal çatışmaların ve çelişkilerin keskinleşmesi, ülkede Marksist düşünce için de sağlam bir temel oluşturmaktadır. ABD işçi sınıfının mücadelesinin zaferi için de böyle bir ideolojik temelin gerekliliği ortadadır. Marksizmin ABD'ye taşınması ve yayılmasında olağanüstü çaba gösteren ve katkıları büyük olan Alman-Amerikalı göçmenleri konusunda Amerikan Tarih Kuruluşu'nun 1898 yıllık raporunda şunlar yazılmaktadır:

> *Sonradan benimsedikleri ülkelerinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bir bölümünde gerçekleştirdikleri eylemlerin toplumsal ve siyasal yaşam üzerindeki etkisi çok büyüktür ve bugüne dek açıkça hissedilmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, etkilerinin özelliği ve bu etkiyi ortaya koyma biçimleri tarihsel araştırmalar açısından çok önemlidir.*[138]

Bu grupta yer alan komünist göçmenler ABD'de işçileri örgütlerler, Alman işçileriyle Amerikan işçileri arasındaki eylem ve güç birliğini sağlamaya çalışırlar, sosyalist gazeteler çıkarırlar, Marx ve Engels'ten alıntılar yaparak ABD'de çıkan diğer işçi gazetelerinde makaleler yazarlar. Yine de, Marx ve Engels'in, onların Amerikan işçi sınıfı ile daha sıkı ilişkiler kurmalarını istedikleri görülür.[139]

Kapital'den önce, Joseph Weydemeyer'in editörlüğünü yaptığı *Die Revolution*'da Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i* eseri tümüyle yayımlanır. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* başlıklı eserinin de ABD'de yaygınlaşmasını isteyen Marx'ın 1 Şubat 1859 tarihli mektubunu alan Weydemeyer ve arkadaşları, hızlı bir kampanyayla kitaba sipariş alma girişimlerinde bulunurlar ve çok sayıda abone temin ederler. Marx, mutluluğunu Almanya'daki Alman Genel İşçiler Derneği kurucusu Lassalle ile paylaşır ve kitabının ilk cildinin ABD'deki Alman-Amerikan basınında New York'tan New Orleans'a dek enine boyuna tartışıldığını, tek korkusunun

---

138 Obermann, age., s.9.

139 V.I. Lenin, *On the United States of America*, derleyen C. Leiteizen, Moscow: Progress, 1975, s.22.

işçi sınıfı tarafından fazla teorik bulunması olduğunu yazar.[140] Marx'ın, III. Napolyon'un ajanı olan Karl Vogt'un kendisiyle ilgili ileri sürdüğü iftiralara yanıt olarak yazdığı *"Herr Vogt"* başlıklı kitabı da yayımlanmak üzere Engels tarafından ABD'ye yollanır.

Lincoln, Marx ve Enternasyonal

Bu yayın faaliyetlerinin yanı sıra, Marx'ın ABD'de yaygın olarak tanınması, İç Savaş sonrasında Amerikan işçi hareketi ile I. Enternasyonal arasındaki ilişkilere dayanır. Bu dönemde, Marx'ın, ABD İç Savaşı[141] sırasında I. Enternasyonal adına ABD başkanı Abraham Lincoln'a yazdığı mektuplar Enternasyonal'in ABD'de kurulan seksiyonlarında lehte ve aleyhte sıcak tartışmalara neden olmuştur.

Marx ve Engels başından beri ABD'deki gelişmeleri ve İç Savaş'ı yakından izlemişler; özellikle Marx ABD'deki siyasal ve toplumsal durum ve İç Savaş'ın tarihine dair birçok yazı kaleme almıştır. 29 Ekim 1862'de Engels'e yazdığı mektuptaki şu sözler Marx'ın ABD'deki gelişmelere ne denli önem verdiğini gösterir:

> *Amerika'daki olaylar tüm dünyayı sarsacak bir nitelik taşımaktadır ve tarihte İngilizlerin ABD İç Savaşındaki tutumları kadar aşağılık bir şey görülmemiştir.*[142]

Marx, köleliğe karşı savaşın, ABD emekçilerinin ve hepsinden çok proletaryanın çıkarına olduğunu çünkü köleliğin işçi sınıfının önünde ciddi bir engel oluşturduğunu, siyah/beyaz çatışmasının işçi sınıfı hareketini zayıflattığını düşünmektedir. Ona göre, kölelik sürdükçe, ABD'de işçi sınıfının her bağımsız eylemi felce uğramaktadır. Bunun yanı sıra, kitlelerin savaş boyunca artan etkinlikleri ve İç Savaş'ın, köleliği savunan devlet adamlarını yani Güney'in plantasyon oligarşisini ve onun Kuzey'deki

---

140 Obermann, age., s.101,

141 Hobsbawm, *Sermaye Çağı*'nda, Birlik (Kuzeyliler) ve Konfederasyon (Güneyliler) güçlerinin savaştığı Amerikan İç Savaşı'nın, endüstrileşmiş Kuzey'in tarımsal Güney üzerindeki zaferiyle sonuçlandığını ve *"boynundaki pamuk endüstrisi kolyesiyle"* Güney'in, İngiliz İmparatorluğu'nun gayrı resmi bir parçası olmaktan çıkıp Birleşik Devletler'in yeni büyük sanayi ekonomisine eklemlenmesiyle son bulduğunu belirtir (age., s.93).

142 Obermann, age., s.129

işbirlikçilerini tarih sahnesinden uzaklaştıracağını beklemektedir.

1862'nin ikinci yarısında, Marx'ın belirttiği gibi, kitlesel halk baskısı sonucunda bu beklentiler gerçekleşir. Lincoln, zenci müfrezelerin kurulmasına izin verir, asilerin mallarına el konmasına dair bir kanun çıkarır ve son olarak da Kurtuluş Bildirgesi'ni (Emancipation Proclamation) imzalar. Burjuvazinin ilerici kesimlerinin başta sanayi burjuvazisi olmak üzere köleliğe karşı mücadelelerinin sonucunda başa gelen ABD başkanı Abraham Lincoln, burjuva düşünüşü ve tutarsızlıkları nedeniyle Marx tarafından eleştirilse de, özellikle 22 Eylül 1862'de kölelerin tümünün azat edilmesine yol açan, oldukça yetersiz olmasına karşın devrimci önem taşıyan Kurtuluş Bildirgesi'ni getirmesi nedeniyle Marx tarafından övülmüştür.[143] Marx'ın Lincoln'ün hangi sınıfsal çıkarların temsilcisi olduğunu çok iyi bildiği kuşku götürmez. Onun bir Thomas Paine hayranı olduğunun, 1860 seçim propagandası döneminde, taraftarlarını "emeğin sermayeden daha üstün olduğunu savunanlar" olarak tanımladığının, "eğer emek olmasaydı sermayenin asla var olamayacağını ve sermayeden daha fazla saygı görmesi gerektiğini" söylemekle birlikte "emek sermayeden üstündür ama büyük olasılıkla emek-sermaye arasında daima bir denge söz konusu olmuştur" diyerek sınıflar arası dengeyi sürdürdüğünün çok iyi farkındadır. Savaş sürmekte iken Lincoln'e dair şunları söylediği görülür *"Lincoln'ün başlıca politik eylemleri estetik olarak itici, mantıksal olarak yetersiz, biçim olarak komedi ve siyasal olarak çelişkilidir"*. Ne var ki, Marx, zenci köleliğini yıkmak üzere verilen mücadelenin sadece Amerikan işçi sınıfını birleştirmeye yardımcı olmakla kalmayacağını, tüm dünya proletaryası üzerinde de çok olumlu bir etki yapacağına inanmaktadır. Amerikan burjuvazisinin tüm engelleme çabalarına karşın, köleliğin kaldırılması Atlantik'in her iki yakasındaki kurtuluş mücadelelerine güçlü bir itilim sağlayacaktır.[144]

29 Kasım 1864'te I. Enternasyonal, Marx'ın talebi üzerine, Londra'daki Amerikan büyükelçisi Charles Francis Adams aracılığıyla Lincoln'a bir açıklama gönderir. Açıklamada *"Amerikan*

143 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.307.

144 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.308.

Bağımsızlık Savaşı'nın orta sınıf için bir yükselme çağı başlatması gibi, Amerikan kölelik karşıtı savaşın da işçi sınıfları için böyle bir çağın başlangıcı olacağına Avrupa işçi sınıfı inanmaktadır" denilmektedir.[145] New York Komünist Ligi'nde sıcak tartışmalara ve eleştirilere neden olan açıklama, I. Enternasyonal'in ABD kamuoyuna yönelik ilk seslenişidir.

Açıklamayı 31 Ocak 1865'te yanıtlayan Lincoln,[146] Enternasyonal'le aynı görüşleri paylaştığını, Enternasyonal'in İç Savaş'a dair tutumunu desteklediğini, örgütün Avrupa işçileri konusundaki açıklamalarını ise ciddi bir sempatiyle karşıladığını ve onayladığını belirtir. Savaş sonrasında ABD'de Enternasyonal'in birçok şubesinin açıldığını ve parasal durumun elverdiği ölçüde yayın faaliyetlerinin yürütüldüğünü anımsayalım.[147]

Paris Komünü, I. Enternasyonal ve Marx

Marx'ın ABD kamuoyunda tartışılmasına yol açan diğer konu, Paris Komünü ile I. Enternasyonal ilişkisidir. Paris Komünü bağlamında I. Enternasyonal'in oynadığı rol, Avrupa kıtasında yandaş basın tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmiştir. Özellikle Komün'e ilişkin olarak burjuva basını Marx'a ve onun şahsında I. Enternasyonal'e saldırmış ve baştan aşağı yalan dolu bir kampanyanın öncülüğüne soyunmuştur. Londra'da yaşayan Marx bu dönemde Almanya'da ikamet ediyormuş ve Bismarck'ın[148]

145 Obermann, age., s.130.

146 Lincoln, bir egemen sınıf temsilcisidir. Ama bunun yanında, sınıfsal çıkarı gereği, kölelik karşıtı olmakla kalmamış, "özgür emek ve bedava toprak" taleplerini de desteklemiştir.

147 Lincoln sonrasında göreve gelen başkan Andrew Johnson bir zenci düşmanıdır. Yeni başkanın bu tutumuna karşın, ayaklanmalar sonucunda, ABD'de bir süre sonra, *"Radikal Yeniden Yapılanma"* adı verilen dönemde (1868-1876) zenci-beyaz herkese oy hakkı tanındı, siyah çocuklar okula gitmeye başladı ve siyahlar seçilme hakkı elde ettiler. Kuzey'de 8 saatlik iş günü kazançları da olduğunu anımsayalım. Bu hakların bir süre sonra geriletildiğini de belirtelim. (Robin Blackburn, Lincoln and Marx – The Transatlantic Convergence of Two Revolutionaries, *Jacobin*, 28 Ağustos 2012, https://www.jacobinmag.com/2012/08/lincoln-and-marx, Erişim tarihi: 5 Mayıs 2018).

148 Yeminli bir emek düşmanı olan Otto Eduard Bismarck (1815-1898), Prusya başbakanlığı, Kuzey Alman Birliği ve Alman İmparatorluğu Şansölyeliği

gizli sekreterliğini yapıyormuş gibi gösterilerek Marx'ın işçi sınıfları nezdinde kazandığı haklı ün kirletilmeye çalışılmıştır.[149] Yine, Fransa'da büyük burjuvazi ve asillerin yayın organı olan ve Marx'ın *"petite presse"* (küçük basın) olarak nitelediği *Le Gaulois* gazetesi, *"Paris Devrimi Londra'dan örgütleniyor"* başlığıyla, Marx'ı, Komün liderlerinden Assi ve Blanqui ile birlikte Londra'ya *"göndererek"* Komün'ün örgütlenmesine oradan yardımcı olduğu iddiasını ortaya atmıştır.[150] *La Situation* isimli Fransız gazetesi, Marx'ın Fransa'ya gitmeye çalışırken Belçika'da tutuklandığı yalanını yazarken, Marx Londra'da bir gazeteci ile röportaj yapmaktadır! Aynı gazete söz konusu yalan haberini zenginleştirmek için I. Enternasyonal'le ilgili olarak Londra polisinin ciddi önlemler almakta olduğunu da eklemektedir.[151] Burjuva basını bu iftiralarla da yetinmemiş, I. Enternasyonal'in ağzından *"düşsel"* Paris bildirileri yayınlamış ve yoğun bir Marx ve Enternasyonal karşıtı yayına girişmiştir. Örneğin, Londra'daki tutucu *The Standard* gazetesi, 19 Haziran 1871 tarihli başyazısında şöyle yazmaktadır:

> *Londra enternasyonalistleri [Marx ve Londra I. Enternasyonal şubeleri kastediliyor] "eski toplumun yıkılması gerektiği ve zorunlu olarak yıkılacağını" ilân etmekte Parisli meslektaşlarından daha az ateşli değiller. Kamusal yapıların ateşe verilmesi ve rehinelerin öldürülmesinden "toplumu yıkma yolunda dev bir çaba", hattâ eğer bu kez*

---

yaptı ve Almanya'yı zorla Prusya egemenliği altında birleştirdi. Mayıs ve Haziran 1878'de II. Wilhelm'a karşı suikast girişimlerini bahane eden Bismarck 1878'de Anti-Sosyalist Yasa ya da Sosyalizmle Savaşım Yasası'nı çıkardı. Alman Sosyalist İşçi Partisi'nin tüm işçi sınıfı kitle örgütleri ve sosyalist ve işçi basını bu yasa ile yasaklanmaktaydı. Alman işçi hareketinin önemli isimlerinden F. Lassalle ve çevresi, devrim değil ama reform yolunu izleyeceklerini açıklayarak Bismarck'la anlaşma yapmaya kalktılar. Böylelikle *"Bismarck ve burjuvazi yasayı kaldırma lütufkârlığını"* gösterecekti. Bu yaklaşım, Marx-Engels tarafından şiddetle eleştirildi (*Seçme Yazışmalar 2*, s.121). Yasa, Marx ve Engels'in öngörülerinin doğrulanmasıyla, işçi hareketinin yükselmesi sonucunda, 1 Ekim 1898'de yürürlükten kaldırıldı.

149 Bu konuda geniş bilgi için bakınız; Philip Foner ve R. Landor, "Two Neglected Interviews with Karl Marx", *Science and Society*, 36(1), Bahar, 1972, s.3-28.

150 Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, çeviren Sevim Belli, Ankara: Sol, 2005, s.101-102.

151 Foner ve Landor, age.

başarılı olunmasa bile, başarı kazanana dek sürdürülecek bir çaba olarak söz ediyorlar.[152]

Engels, Komün'ün "*Enternasyonal onu yaratmak için parmağını oynatmadığı halde, entellektüel açıdan Enternasyonal'in çocuğu olduğundan kuşku duyulmaması*" gerektiğini yazar.[153] Marx ve Engels, devrimci bir işçi partisinin yokluğu, Versailles hükümetine karşı verilen mücadelede yaşanan gecikmeler, Fransa Devlet Bankası'na hemen el konmaması ve benzeri bir dizi yanlışlığı eleştirdikleri halde[154] "*Paris'teki mücadele ile birlikte işçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı mücadelesinin*" yeni bir evreye girdiğini ve sonuç ne olursa olsun "*dünya tarihi açısından önemli bir hareket noktasının kazanıldığını*" düşünmektedirler, bu nedenle Komün'ü sonuna dek desteklerler.

Burjuva basınının I. Enternasyonal ve Komün'ü yerme kampanyasının olumlu bir sonucu olur. Marx'ın Komün hakkında gerçekten neler düşündüğü konusunda bir merak uyanır ve bu merak Amerikan basınında bazı gazeteleri Marx ile röportajlar yapmaya iter. Ne var ki, ABD burjuva basınının bazı kesimleri de Avrupa'daki gibi yalanları sürdürürler. Örneğin, New York'ta *Herald* gazetesinin muhabiri Marx'la yaptığı röportajda onun Komün ve I. Enternasyonal'le ilgili sözlerini çarpıtır. Gazete bununla da kalmaz ve Marx'ın yanıtını yayımlamayı reddeder.

Bununla birlikte, daha âdil bir davranış sergileyenler de olur.

---

152 I. Enternasyonal'in ya da Marx'ın öyle bir açıklaması bulunmamaktadır. Bu saldırılarla ilgili ayrıntılı bilgi "Fransa'da İç Savaş" başlıklı kitapta bulunmaktadır. Marx, age., s.116.

153 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.414

154 Marx, 12 Haziran 1871'de, Paris Komünü ve Enternasyonal'i İngiliz basınında savunan İngiliz tarihçi ve politikacı E.S. Beesly'ye yazdığı mektupta "*Ah Komün benim uyarılarımı bir dinleseydi ne olurdu! Komün üyelerine, Monmartre tepelerinin kuzey kesimini, Prusya kesimini takviye etmelerini salık vermiştim, bunu yapacak zamanları da vardı, aksi halde bir kapana kısılacaklarını önceden söyledim; Pyat'ı, Grousset'yi, Vésinier'i onlara ihbar ettim; ulusal savunma üyeleri için tehlikeli olan belgeleri bir an önce Londra'ya göndermelerini istedim, böylece Komün düşmanlarının vahşeti bir ölçüde denetim altında tutulabilirdi – Versailleslıların tasarımları, böylelikle en azından kısmen boşa çıkarılmış olacaktı. Versailleslılar bu belgeleri keşfetseydi sahtelerini yayınlamazlardı*" diye yazmaktadır. (Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.50).

Başka bir New York gazetesi *World* 18 Temmuz 1871 tarihinde yapılan röportajda Marx'ın yanıtlarını aynen aktarır. Yine 5 Ocak 1879'da *Chicago Tribune* ile yaptığı görüşmede Marx ABD kamuoyu ile düşüncelerini bir çarpıtma olmaksızın paylaşma olanağı bulur.[155]

World'ün muhabiri Landor'la yapılan ve *"Perde açılıyor! Emeğin Sermayeye İsyanı!"* başlığını taşıyan söyleşide, Marx, Komün'ün doğrudan doğruya Paris işçilerinin eseri olduğunu, işçilerin en yeteneklilerinin hareketin yöneticileri ve liderleri olduklarını, en yetenekli işçilerin aynı zamanda Enternasyonal üyesi olmalarında ise şaşırtıcı bir yön bulunmadığını ama bu kişilerin eylemlerinden dolayı Enternasyonal'in hiç bir sorumluluğu bulunmadığını belirtir. Marx, ayrıca Enternasyonal'in düzgün bir işçi sınıfı hükümeti olmadığını, bir denetim gücü olmaktan ziyade bir birlik özelliği taşıdığını da ekler.

Ve Kapital ABD'de...

Marx'ın ABD'de basın dünyası ile ilişkilerini, Kapital öncesi eserlerinin ABD'ye girişini ve I. Enternasyonal'in Alman ve Rus sekreteri olarak ABD İç Savaşına bakışını ve bu çerçevede yürütülen tartışmaları kısaca ele aldıktan sonra Kapital'in ABD'deki öyküsüne bakabiliriz.

Marx'ın 1865'ten itibaren Kapital'in İngilizceye çevrilmesini istediği söylenir. Engels'e yazdığı 31 Temmuz 1865 tarihli mektup bu isteği açıkça ortaya koymaktadır:

> *İngilizce versiyon (...) farklı olarak ele alınacak. Fox, ilk baskı sayfalarını aldığım anda, bana bir yayımcı bulacağından emin. O zaman Meissner ile görüşüp, düzeltme provalarının yanında her baskının temiz provasını bana yollamasını ayarlayabileceğim. Böylelikle İngilizceye çevrilirken Almanca da düzeltilmiş olacak. İngilizce çeviri için elbette yardımına ihtiyacım var.*[156]

---

155 Foner ve Landor, age.

156 Engels, İngilizce baskıya yazdığı Önsöz'de, Kapital'in İngilizceye çevrilme girişiminin, yazımından sonraki yıllarda başladığını, Marx'ın İngilizce çeviri için müsveddeler hazırladığını ve bunları F.A. Sorge'a ve Hoboken'e yolladığını ama *"yeterli ve uygun"* bir çevirmen bulunamadığı için bu tasarıdan vazgeçildiğini yazmaktadır. Bakınız: Marx, *Kapital – Birinci Cilt*, s.36.

Peter Fox'un[157] 1869'daki ölümü üzerine konuya ilişkin hiç bir girişim yapılamaz. Ne var ki Marx sadece bütün bir çeviriye takılıp kalarak beklemeyecek kadar gerçekçidir; Kapital 1'in ABD'de, parçalar halinde de olsa, yaygınlaşmasının önemli olduğunun farkındadır. Enternasyonal üyesi ve Alman ve Amerikan işçi sınıfı önderlerinden Sigfrid Meyer'e yazdığı 14 Eylül 1868 tarihli mektuptaki *"kitabımdan Amerikan basınına ne kadar çok İngilizce alıntı girerse o kadar iyi olur"* ifadesi bunun açık göstergesidir.

Kapital'in ABD öyküsü de bu yönde gelişir ve Amerikan işçi sınıfı, birçok ülkede olduğu gibi 1. Cildin tam bir çevirisinden önce Kapital'den bölümler ya da alıntılarla tanışır. 1876-1878 yılları arasında *The Socialist* ve *Labour Standard* dergilerinde bazı bölümler yayınlanır. Yine, 24 Ekim 1868 ile 17 Haziran 1869 tarihleri arasında New York'ta *Arbeiter Union'da* ve *Neue Zeit*'ın New York baskısının 13 ve 17 Mayıs 1871 tarihli sayılarında da bazı parçalar yer alır.

ABD'de 1872'de, Enternasyonal'in New York seksiyonu, Kapital'den ilk İngilizce bölümü bir broşür içinde işçilere dağıtır. *"Normal İşgünü Konusunda İşçi Sınıfının Sesi"* başlığını taşıyan ve *"İşveren'e"* seslenilen bu broşür şöyle sonlanmaktadır:

> *Bana bir günlük iş gücü karşılığını ödüyorsunuz ama üç günlük iş gücümü kullanıyorsunuz. Bu, aramızdaki anlaşmaya ve takas yasasına aykırı. Bu nedenle, normal uzunlukta bir iş günü talep ediyorum (...) bunu sizin duygularınıza hitap ederek talep etmiyorum çünkü bu konuda duyguların değil ama paranın sözünün geçtiğini ve ticaretin kalpsiz olduğunu biliyorum. Siz örnek bir yurttaş olabilirsiniz, hayvanlara vahşet uygulanmasına karşı bir cemiyetin üyesi de olabilirsiniz, hattâ size aziz diyenler de çıkabilir ama bana sunduğunuz şeyin içinde hiç bir yürek atışı duymuyorum. Atan sadece benim yüreğim. Ben herhangi bir satıcı gibi malımın değerini istiyorum ve normal bir iş günü talep ediyorum.*

Broşürde şu bildirim göze çarpar: *"Karl Marx'ın Kapital'inden, 201. sayfadan alınmıştır. Enternasyonal'in New York seksiyonları tarafından basılmıştır (...) Enternasyonal'in Londra'daki bir kaç*

---

157 Peter Fox bir İngiliz gazetecidir. I. Enternasyonal Genel Konsey üyesidir. İngiliz demokrasi ve işçi hareketine etkin olarak katılmıştır.

yurttaşı tarafından Londra'da 1872'de yeniden basılmıştır."

Kapital'in bu broşürle başlayan serüveni, *The Socialist*'deki yayınla devam eder.15 Nisan 1876'da New York'ta yayınlanan haftalık bir dergi olan *The Socialist*' *in*[158] 27 Mayıs 1876 sayısında şu sunuş yazısı yer alır;

> *Karl Marx'ın Kapital'i*
>
> *Yukarıda adı geçen değerli eser, gazetemizin sütunlarında, dar kapsamlı ve anlaşılır bir biçimde yer alacaktır. Eser, yazarın diğer bazı yazılarıyla birlikte (...) emeğin boyunduruktan kurtuluşu gerçeğini ortaya sermektedir. Eserin tümü henüz İngilizceye çevrilmemiştir. Bu yayın, popüler ve kısa bir tarzda, özellikle sadece 1. Cildin halka sunulması yolunda atılan ilk adımdır (eserin devamı da hazırlanmaktadır; yayın içeriğini yazarın sıralamasından farklı olarak düzenlemediğimiz ve yazarın diğer bazı eserleriyle desteklemediğimiz takdirde işimiz çok zorlaşacaktır). Yazı serisine yazarın diğer eserlerine serpilmiş bulunan tarihsel görüşleriyle başlayacağız.*

Böylece her hafta Kapital'in bir bölümü *"popüler bir taslak"* olarak yayınlanır ve her seferinde Marx'ın kendi sözcüklerinden alıntılarla bir içerik özeti de okura ek olarak sunulur.

17 Haziran 1876 tarihli 4. sayıda *"kitabın bir tam bölümünü atlayacağız ve onu, ilerde, ayrı ve daha geniş bir inceleme için saklayacağız"* denilmek suretiyle bu yöntemden vazgeçilir ve değer ve artı-değerin yaratılması anlatılır. Marx'tan yapılan alıntı sonrasında, bölüm şu vurgu ile sona erer;

> *Sadece ve tek olarak, emeğin değer yarattığını ortaya koymak suretiyle, emeğin erdemlerini kanıtlayan tek teori Marx'a aittir.*

5 Ağustos 1876'da yayımlanan on birinci bölüm ise şöyle başlamaktadır;

---

158 15 Nisan 1876'da kurulan *The Socialist'in* iç sayfalarında, derginin *"Kuzey Amerika Sosyal Demokrat İşçilerin Partisi"*nin yayın organı olduğu ifadesi yer almaktadır. Söz konusu parti I. Enternasyonal'in Amerika seksiyonlarının, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ve öteki sosyalist örgütlerin birleşmesiyle kurulmuştur. Parti üyelerinin çoğu, ABD'ye yakın tarihte gelen göçmenlerdi. Parti, amacının sosyalizm için savaşmak olduğunu ilan etmişti ama gerçek anlamda devrimci bir Marksist parti olamadı çünkü parti önderleri Amerikan işçi sınıfı ile yakın ilişki kuramadılar. *The Socialist*'in editörü bulunmamakta, imtiyaz sahibi olarak A. Strasser görünmektedir.

> *Yazar, Kapital'in 1. Cildinde, emeğin gelişmiş iş bölümünün insanlığın gelişimindeki etkilerinin tartışmasına yeterince yer vermemektedir. Ekonominin bu en önemli başlığına yazar tarafından zaman zaman değinilmiştir (...) şüphesiz bu konuyu Kapital'in gelecekteki ciltlerinde inceleyecektir. Ama biz onun çıkış noktasını çok iyi bilmekteyiz ve bu konuyu burada bir kaç sözcükle anlatabiliriz.*

Bir sonraki hafta, 12 Ağustos 1876'da *The Socialist* isim değiştirerek *Labour Standard*'a dönüşür. Yeni dergi, ABD İşçi Partisi'nin resmi yayın organı ve mülküdür. J.P. McDonnell'ın editör olarak adının geçtiği *Labour Standard*'da[159] imtiyaz sahibi olarak Strasser görevini sürdürür.

El değişikliğine rağmen 12. sayıda da (19 Ağustos 1876) Kapital'in bölümler halindeki yayını sürer ve 26 Ağustos 1876 tarihinde 13. ve son bölüm yayınlanır. Kapanış notu şöyledir:

> *Seriye burada son veriyoruz. Gelecek günlerde zaman zaman yazarımızın büyük eserinin bazı ufak alt başlıklarına değinilecektir. Yayınlanan makaleler küçük bir broşür halinde bu yeni erdemin özünü sunmak için yeterlidir. Dikkatli okuyucu, o tarz [Marx'ın eleştirdiği eski ekonomi politik yaklaşımdan söz ediliyor] ekonomi politik umacısının kendilerini sermayenin buyruklarına nasıl itaatkâr kılmaya mahkûm ettiğini görecektir.*

On üç sayı süren bu çeviriyi kimin yaptığı bilinmemektedir ama ABD'li gazeteci ve araştırmacı Philippe Foner'e göre büyük olasılıkla çevirmen Adolf Duai'dir çünkü 1868-1870 yılları arasında *Arbeiter Union*'un editörlüğünü yapan ve bu dergide Kapital'den alıntılar yayınlayan kişi odur. Bunun yanı sıra, *Arbeiter Union*'daki alıntılarla *The Socialist* ve *Labour Standard*'daki alıntılar birbirinin tıpatıp aynısıdır. Duai *Labour Standard*'ın yardımcı editörlerindendir. Yine, onun Kapital'in İngilizce çevirisi ile uğraştığı da bilinmektedir.

Ekim 1877'de Marx, F.A. Sorge'a bir mektup yollar ve Duai'nin

---

159 McDonnell İrlanda'da Fenian hareketinde aktif rol oynadı, daha sonra I. Enternasyonal'in Lahey Kongresinde İrlanda'yı temsil etti ve Enternasyonal üyesi oldu. Labour Standard editörü olarak Marx'ı gazetede yazmaya davet etti ama Marx burada hiç yazmadı. Engels ise Labour Standard'a "1877'de Avrupa'da İşçiler" başlıklı bir seri makale yolladı. Bu makaleler derginin 3, 10, 17 ve 31 Mart 1878 sayılarında yayınlandı.

plânladığı ama henüz tamamlamadığı Kapital İngilizce çevirisi için Almanca metinde bir takım değişiklikler yapmak istediğini yazar. Sorge'a bunların listesini yollar.[160] Foner, mektubun, Marx'ın Duai'nin tasarladığı çeviri için onunla işbirliği yapmak isteğini ve çevirmen olarak becerisine duyduğu saygıyı gösterdiğini iddia etmektedir. Ne var ki, Ek 8'de verdiğimiz, Marx'ın Sorge'a yaklaşık bir yıl sonra yazdığı 4 Eylül 1878 tarihli mektuptaki ifade ise Foner'ın yargısı ile çelişmektedir.[161]

Labour Standard'dan ikinci Kapital serisi ve Johann Most olayı

Labour Standard 30 Aralık 1877'de *"Karl Marx'ın Kapital'inden Seçmeler"* başlığı altında yeni bir seri makale yayınlamaya başlar. Bu makaleler 10 Mart 1878'e dek, 10 bölüm halinde yayınlanır. Çevirmenin kimliği yine belirsizdir ama bu seçmeler, 1872-74 arasında I. Enternasyonal Genel Konsey sekreterliği yapmış olan, Marx ve Engels'in dostu ve yoldaşı F.A. Sorge tarafından bir broşür olarak yayınlanır ve çevirmen olarak Otto Weydemeyer'in adı geçer.

Weydemeyer'in çeviri öyküsünü değerlendirebilmek için, Johann Most'un[162] 1873'te Almanya'nın Chemnitz kentinde "Kapital und Arbeit. Auszug aus Karl Marx's 'Capital'" başlığı ile yayınladığı ve Kapital'in 1. cildini özetlemeye çalıştığı bir çalışmayla ilgili ayrıntılara bakmak gerekir. Most'un çalışması hakkında Engels 1876'da "Bu arkadaş, Most'dan söz ediyorum, Kapital'in tümünü, ondan hiç bir şey anlamadan, özetledi" yorumunu yapar.

Aynı yıl Most, Marx'a bir öneri getirir. İkinci basım için kitabını gözden geçirmesini istemektedir. Marx bu öneriyi kabul eder ve Engels de ona yardımcı olur. Marx'ın ve kendisinin anarşistlerle

---

160 Bu konuda geniş bilgi için Ek 4 ve Ek 5'te Marx'ın F.A. Sorge'a yazdığı 27 Eylül 1877 ve 18 Ekim 1877 tarihli mektuplara bakınız.

161 Bakınız Ek 8, Marx'ın Sorge'a 4 Eylül 1878 tarihli mektubu.

162 Johann Most (1846-1906), 1860'da işçi sınıf hareketine katılan bir Alman anarşistidir. Bismarck Almanya'da Anti-Sosyalist Yasa'yı çıkarınca, birçok devrimci gibi İngiltere'ye göç eden Most, 1880'de Sosyal Demokrat Parti'den anarşist görüşleri nedeniyle ihraç edilmiştir. Daha sonra ABD'ye göç eden Most bu ülkede anarşizmi yaymıştır. Söz konusu kitabı 1873'te yazmıştır. 1874'te *Kapital ve Emek – Popüler bir Özet* başlığı altında yayınlanan kitabın ikinci basımı 1876'da yapılmıştır.

ve Most ile olan ilişkisini soran New York İşçi Merkezi sekreteri Philippe Van Patten'e[163] yazdığı 18 Nisan 1883 tarihli mektupta Engels bu *"gözden geçirme"*nin öyküsünü anlatır:

> *Most anarşist olduktan sonra, Marx'ın onunla herhangi bir ilişkisi olduğunu ya da bir konuda ona yardım ettiğini iddia eden birisi, ya bilerek yalan söylemektedir ya da aldatılmıştır. Londra'da Freiheit'in[164] ilk sayısının basımından sonra, Most beni ve Marx'ı bir ya da iki kez ziyaret etti. Biz de onu çok seyrek gördük, hattâ tesadüfen bile karşılaşmadık... Onun anarşizmine ve anarşist taktiklerine karşı ikimiz de aynı önemsemez duyguları taşıdık. Most Almanya'da iken Marx'ın Kapital'inin "popüler" bir öyküsünü yayımladı. İkinci baskı öncesinde kitabını Marx'ın gözden geçirmesini istedi. Bu işi Marx'la birlikte yaptık. Ama en berbat hataları çıkarmaktan başka yapılabilecek bir şey olmadığını gördük. Bunu yapmasaydık, tüm kitabı baştan sona yeniden yazmamız gerekecekti. Marx yapılan düzeltmelerin kitaba tek bir koşulda eklenmesine onay verdi; ismi hiçbir koşulda Most'un derlemesinde yer almayacaktı.[165] İstediğiniz takdirde bu mektubu Voice of the People'da yayınlamakta serbestsiniz.*

Otto Weydemeyer imzasıyla yayımlanan[166] *Labour Standard* sütunlarındaki çevirinin büyük ölçüde Most'un gözden geçirilmiş bu özetini temel aldığı görülmüştür.

Marx ve Engels'in yukardaki eleştirilerine rağmen ABD

---

163 Engels'ten F.V. Patten'e 8 Nisan 1883 tarihli mektup. F.V. Patten (1852-1918), bir Amerikan burjuvasıdır. 1876'da sosyalist harekete katılmıştır. ABD İşçi Partisi'nin ulusal sekreterliğini yapmış, 1877'de Sosyalist İşçi Partisi sekreteri olmuş ve 1883'te bu görevinden ayrılmıştır. Daha sonra devlet memurluğu yapmıştır. Patten, Engels'e mektubunda, Most ve arkadaşlarının Marx için yapılan bir anma toplantısında konuştuklarını ve Marx ile yakın ilişkileri olduğundan söz ettiklerini anlatır. Patten, Marx'ın yeteneklerine ve eylemlerine büyük saygıları olduğunu ama onun Most ve anarşistlerin örgüt dışı yöntemlerine sempati duyabileceğine inanmadıklarını belirtir. Bu nedenle Engels'e yanıtlaması için yukarıdaki soruları sorar.

164 *Freiheit*, J. Most'un 1879'dan başlayarak çıkardığı bir haftalık Alman gazetesidir. 1882'de Belçika'da, 1862-1910 arasında ABD'de yayınlanmıştır.

165 Engels'in bu ifadesi, Marx'ın Sorge'a yazdığı, Ek 6'da ve Ek 7'de verilen, 14 Haziran 1876 ve 27 Eylül 1877 tarihli mektuplarla da doğrulanmaktadır.

166 Otto Weydemeyer, Joseph Weydemeyer'in oğludur ve bir Amerikan Marksistidir.

basınında Most'un broşürünün yararlı olduğunu düşünenler vardır. Boston'da 1878 yazında yayınlanan *The Voice of Labour*'da[167] bu broşür hakkında şu görüşlere yer verilir:

> *Amerikalıların en azından sosyalist propagandada yeni bir çağ açmış bu eser konusunda bilgi sahibi olmaları, bu ülkede sosyalizm için iyi bir şey. Karl Marx bilimsel yazılarıyla özellikle Kapital'i ile sosyalizmin felsefesini kurmuştur (...) Ondan önce hiç kimse bu kadar mükemmel, bu kadar bilimsel ve bu kadar kapsamlı olarak günümüz kapitalist sistemini eleştirmemiştir. Ve böyle bir eleştiri, sosyalizmin yapmayı önerdiği şey konusunda mutlak olarak gereklidir... Amerikan sosyalistlerinin Bay Otto Weydemeyer'e bu seçmeleri çevirdiği için borcu büyüktür. Çeviri çok iyi görünmektedir (...) Yaşayan en mükemmel sosyalistin öncü fikirleriyle tanışmak isteyen birisi için 20 sentlik fiyat hiç de fazla değildir. Ve yine söyleyelim, bu öncü düşünceleri kavramadan, sosyalizmin varlık nedenini anlamak olanaksızdır.*

Sonunda, 1887'de Engels'in editörlüğünü yaptığı ve Marx'ın yakın dostu Dr. Samuel Moore ve damadı Edward Aveling'in, eserin 3. Almanca baskısından İngilizceye çevirdikleri Kapital 1, iki ayrı baskı halinde ABD'ye ulaşır. Her iki baskı da Londra'da Swan Sonneschein, Lowrey & Co. tarafından orijinal olarak yayımlanmıştır ama birisinin son sayfalarında New York'lu bir kitapçı olan Julius Bordello'nun şu ilânı görülür;

> *Ekonomi politik alanında çağın en büyük eseri: Kapital; kapitalist üretimin eleştirel bir analizi. Karl Marx tarafından yazıldı ve Marx, yaşam boyu arkadaşı olan Samuel Moore'un eserini çevirmesine izin verdi. Çeviriye E. Aveling yardım etti, Engels de editörlük yaptı. 2 cilt halinde. 7$. Julius Bordello (Amerika temsilcisi) 104-106 East Fourth Street.*

Diğer baskıda da şu yayıncı adresi verilmektedir: *"New York, Scribner & Welford."*

Almanca basımından tam yirmi yıl sonra Kapital 1'in tam İngilizce çevirisi ABD emekçilerine ulaşır.

---

167 *The Voice of Labour* (İşçinin Sesi), İrlandalı-Amerikalı olan Jack Carney'in editörlük yaptığı sosyalist eğilimli bir dergidir.

Kapital'in tümü ABD'de; Charless H. Kerr yayıncılık şirketi

Kapital'in tüm ciltleri (4. Cilt dışında) 1906-1909 yıllarında Charles H. Kerr Yayıncılık şirketince Amerikan halkına sunulur.

Şirketin kurucusu olan, sosyalist eğilimli Charles H. Kerr 1881'de Wisconsin Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra ilk iş olarak A. Labriola'nın *Tarihsel Maddeci Düşüncenin Tarihi Üzerine Yazılar*'ını ve Paul Lafargue'ın *Tembellik Hakkı*'nı İngilizceye çevirir. 1886'da ise kendi adını taşıyan yayınevini kurar. Yayınevi'nin 1900 yılında yayınlanan katalogunda, *"sosyalizm, özgür düşünce, ekonomi, tarih, hijyen, Amerikan kurgu yazını ve benzeri"* konuları içeren kitapların listede oldukları belirtilmektedir.

Charles H. Kerr, 1901'de kendi editörlüğünde *"Müzikle Sosyalist Şarkılar"* başlıklı bir album çıkarır. Bu, ABD'de bir ilktir. Albümün içinde İngilizce söylenen bir Enternasyonal marşı da bulunmaktadır. Kerr, 20. yüzyılda dünyanın İngilizce çeviri yapan radikal bir yayıncısıdır artık.

Charless H. Kerr Yayıncılık, 1900 yılında çıkardığı sosyalist dergi *International Socialist Review* (ISR) aracılığıyla, sistemli olarak Marx, Engels ve başka birçok Marksistin eserlerini çok ucuza mal ederek yayınlar. Bunlar arasında Kapital'in tüm ciltleri bulunmaktadır.

Dergi, ISR editörler kurulunda da yer alan Ernest Untermann'ı Kapital'in 2. ve 3. ciltlerini İngilizceye çevirmekle görevlendirir.[168]

Untermann Kapital'i hızla çevirir ve 18 Temmuz 1906'da, birinci cilde şöyle bir editör notu yazar:

1890'da ilk İngilizce çevirinin yayımından dört yıl sonra, Engels,

---

168 Ernest Untermann 1908'de Kalifornia'da Amerikan Sosyalist Partisi'nden senatör adayı olan, çok iyi bir ressam ve gezgin olan ilginç bir kişiliktir. Kapital öncesinde Engels'in *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* isimli ünlü eserini, A. Labriola'nın *Sosyalizm ve Felsefe*'sini, Wilhelm Liebnecht'ın yazdığı, tam ismi 'Biographical Memoirs of Karl Marx' olan bir Karl Marx biyografisini çevirmiştir. Ayrıca, *Bilim ve Devrim, Dünya Devrimleri, Karl Marx'ın Kapital'inin Üç Cildine Popüler bir Giriş* adlı kitaplarının yanı sıra Wilhelm Bölsche ile birlikte *İnsanın Evrimi*, Joseph Dietzgen, Max Beer ve Eugene Dietzgen ile birlikte *Sosyalizm ve Bilim Üzerine Bazı Yazılar* isimli eserleri kaleme almıştır.

birinci cildin 4. Alman edisyonunun provalarını düzenledi ve Fransızca çeviri ile ve Marx'ın el yazmalarıyla birkaç kez karşılaştırdıktan sonra onu genişletti.

Elinizdeki Amerikan çevirisi Marksist kapitalist üretim teorilerinin ilk tam versiyonu olacaktır ve Kapital'in üç cildinin tümünü kapsamaktadır.

Birinci cilt, kapitalist üretim sürecinin, "üretim" sözcüğünün tam anlamında incelenmesidir. İkinci ciltte "dolaşım" sözcüğünün tam anlamında kapitalist dolaşım süreci ele alınmaktadır. Üçüncü ciltte ise kapitalist üretim sürecinin tamamının nihai bir analizi yapılmakta yani üretim ve dolaşım süreçleri karşılıklı ilişkileri içinde ele alınıp incelenmektedir...

Birinci cildin elinizdeki bu ilk Amerikan edisyonu, Almanca edisyonun 4. gözden geçirilmiş metnine dayandırılmıştır. Ayrıca Swann Sonnenschein edisyonunun İngilizce metni de bu geliştirilmiş Almanca edisyonla sayfa sayfa karşılaştırılmıştır. Yayınımızda, şimdiye dek Amerikan okuruna sunulmamış yaklaşık on sayfalık bir eksikliği de tamamlamış bulunuyoruz.

Tüm dipnotlar gözden geçirilmiş ve güncellenmiştir. Bu çalışmanın teknik yönlerini merak edenlerin Marx ve Engels'in önsözlerini okumalarını öneririm.[169]

Charles H. Kerr, 1907 ve 1909'da 2. ve 3. ciltler dâhil Kapital'in tümünü yayınlar.

Yayıncılık şirketi, 1. Dünya Savaşı'na karşı çıkar ve Amerikan sosyalist hareketi içinde proleter sosyalist görüşleri destekler. ISR, savaş sırasında, Rosa Luxemburg dâhil birçok savaş karşıtı sosyaliste sayfalarını açar. 1913'te Marx'ın *18. Brumaire*'i de şirket tarafından çevrilip yayınlanır. Amerikan hükümeti, ISR'yi yasaklar ve Charless H. Kerr hakkında casusluktan soruşturma açar. 1928'de Kerr, 42 yıl yönettiği şirketten ayrılmak zorunda kalır ve onu Amerikan Proleter Partisi'ne devreder.

1971'de Amerikan Proleter Partisi'nin kapanmasıyla birlikte,

---

169 Untermann'ın sözkonusu önsözüne şuradan erişilebilir: https://www.econlib.org/library/YPDBooks/Marx/mrxCpA.html, Erişim tarihi: 4 Temmuz 2018.

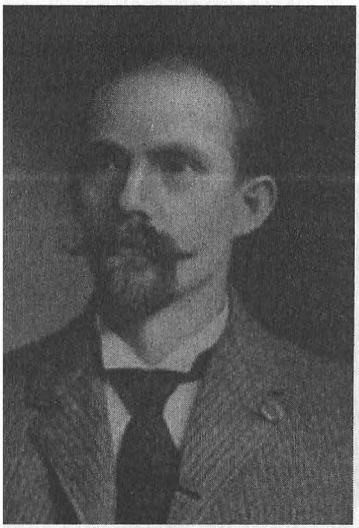
içinde eski IWW[170] lideri Fred Thompson ve birçok sosyalistin bulunduğu yeni bir editörler kurulu seçilir. Yeni ekip, Amerikan devrimcisi Eugene Debs[171] ve Lucy Parsons'un biyografilerinin yanında Marx, Engels ve Lafargue'ın çevrilmiş eserlerini bir kez daha yayın programına alır.

Amerikan sosyalist ve Marksist hareketine büyük hizmeti olan Charles H. Kerr Yayıncılık, daha sonraki yıllarda bir işçi kooperatifine ve kâra dayalı olmayan bir eğitim birliğine dönüşür.

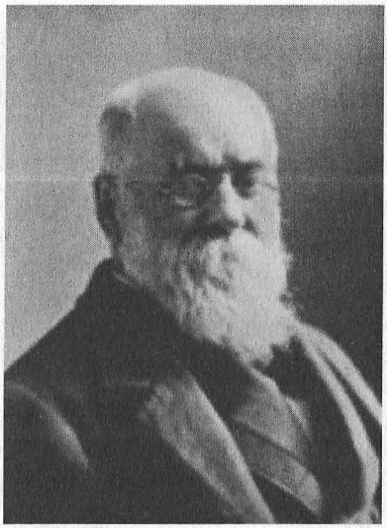
---

170 Industrial Workers of the World (IWW - Dünya Sanayi İşçileri), 1905 yılında Amerika'da kurulmuş bir işçi sınıfı kitle örgütüdür. Kurucları arasında Amerikan işçi hareketinin önderlerinden Daniel De Leon, William Heywood ve Eugene Debs bulunmaktadır. Amerikan emek hareketinde önemli yeri olan örgüt 1. Dünya Savaşı sırasında Amerikan işçi sınıfının büyük savaş karşıtı gösterilerini örgütlemiş ve Amerikan Emek Federasyonu ve Sağ Kanat sosyalistler gibi gerici işçi örgütlerinin politikalarına karşı çıkmıştır. William Heywood gibi önderler daha sonra ABD Komünist Partisi'ne katıldılar. Ne var ki, IWW'nin yürüttüğü mücadelenin anarşist ve sendikalist nitelikleri ağır basmaktaydı.

171 Eugene Debs, Lenin'in *"Amerikan Bebel'i"* diye tanımladığı, ünlü bir Amerikan işçi lideridir. 1901'de kurulan ve reformist bir örgüt olan Amerikan Sosyalist Partisi'nin kuruluşundan sonra parti başkanı olmuştur. 1905'de beş kez Sosyalist Parti'den başkan adayı olan ve 1912'de bir milyona yakın oy alan Debs (seçimde Wilson'un 6 milyon, Roosevelt'in 4,5 milyon, Taft'ın 3 milyon oy aldığı düşünülürse, Debs'in bir milyon oyunun değeri anlaşılır) tüm reformist eğilimlerine karşın, 1. Dünya Savaşı'ndan savaşa karşı çıktığı için, birçok Amerikan sosyalisti gibi, Alman taraftarı sayılarak Casusluk Yasası'ndan yargılandı ve on yıl hapse mahkûm edildi. Debs 1921 yılında, 66 yaşında cezaevinden çıktı.

Ernest Untermann

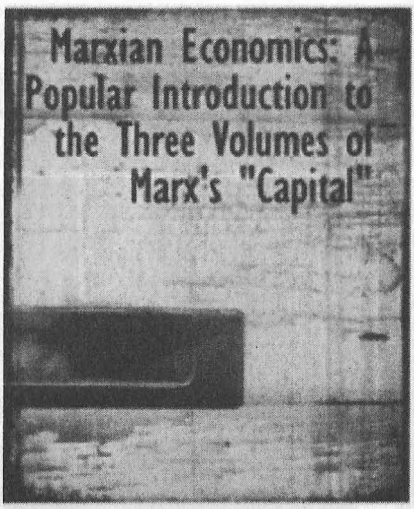
Charles Dana

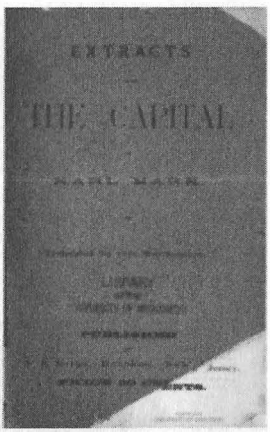
Charles H. Kerr

Johann Most

Ernest Untermann'ın Kapital'in üç cildi için yazdığı özet

Kapital'in 1. cildinin ABD'de Otto Weydemeyer tarafından çevrilip yayımlanan bölümleri

Kapital İngiltere'de

1848 devrimlerinin Avrupa'daki yenilgisinden sonra, bu hareketlerin içinde etkin olarak yer almış olan Marx, son sürgün yeri olan Paris'te çocuklarını ve hamile eşini bırakarak 23 Ağustos 1849'da Londra'ya göç eder. Kapital'in yazarı, *"Kapitalist üretim tarzının ve ona karşılık gelen üretim ve değişim koşullarının klasik yurdu"* olan İngiltere' de 32 yıl kalacak ve yaşama orada veda edecektir.

Marx, büyük maddi sıkıntı ve olanaksızlıklara rağmen İngiltere'de işçi sınıfının eğitim ve örgütlenme çalışmalarını sürdürür. Devrimin yenilgisi sonrası İngiltere'ye gelen sürgünlere elinden geldiğince yardım eder. Bu arada, gazetecilik faaliyetlerini de aksatmaz. Londra'da Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde konferanslar veren Marx, Engels birlikte *Revue* isimli gazeteyi çıkarır.[172] Kısa ömürlü bu gazetede Marx ve Engels'in döneme dair birçok kitabı yayınlanır.

Marx, makale ve incelemelerinde, İngiliz kapitalizminin ve egemen sınıflarının ve her kanattan siyasal partilerin tutumlarını geniş bir analize tabi tutar. Özellikle de İngiliz halkının kazanmış olduğu bazı demokratik özgürlüklere (kısıtlı da olsa toplantı, basın ve örgütlenme özgürlüklerine) karşın siyasal sistemin tutuculuğunu ortaya koyar. Bu özgürlüklerin varlığı, ülkede toprak aristokrasisi ve burjuvazinin sözünün her alanda geçerli olmasını engellememektedir. Bu arada, yeni bir süreç de hızla hayat bulmakta, toprak sahipleri aristokrasisi sanayi burjuvazisi ile koalisyona

---

172 Asıl ismi *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue*'dür.

girmekte ve rejim gittikçe daha fazla burjuvazinin çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Buna karşın, İngiliz proletaryası, parlamento ve hükümete "*dışardan baskı*" yapabilme olanağına sahiptir ve diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında nüfusun önemli bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu koşullarda İngiliz proletaryası, mevcut parlamenter sistemi, barışçı ya da devrimci bir biçimde değiştirebilir Marx'a göre.[173] Ayrıca, İngiliz emek hareketinin ilk dönemleri, kitlelerin örgütlenmesi, politik bilinç, sosyalizmin erken biçimleri gibi anti-kapitalist ideolojilerin gelişmesi ve militanlık açısından da dünyaya öncülük etmiştir.[174] Kapital'in yayınlanmasından 3 yıl sonra, 9 Nisan 1870'de Vogt ve Meyer'e yazdığı mektupta bu durumu şöyle özetler;

> *İngiltere, sermayenin metropolü olarak, dünya pazarına bugüne dek bir egemen olarak, işçi devrimi için, bugün, en önemli ülkedir ve bunun yanı sıra, bu devrim için maddi koşulların da belli bir olgunluğa eriştiği tek ülkedir.*[175]

Marx'ın İngiltere'de temas halinde olduğu sol siyasal akımlar içinde, Çartistlerin[176] programına ve eylemlerine önem vermesi-

---

173 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.248-49

174 Eric Hobsbawm, "Karl Marx and the British Labour Movement", *Revolutionaries* içinde, Abacus, 1999, s.12-116.

175 Mektubun devamında şunları söyler "Dolayısıyla, İngiltere'de sosyal devrimi hızladırmak Enternasyonal'in en önemli hedefidir. Bunu yapmanın tek yolu ise İrlanda'nın bağımsızlığıdır. Bu nedenle, İrlanda ve İngiltere arasındaki çatışmayı her yerde öne çıkarmak ve kamuoyunda İrlanda'dan yana çıkmak Enternasyonal'in görevidir..."

176 Çartizm, 1837-1850 yıllarında, 19. yüzyıl İngilteresi'nde İngiliz işçilerinin belki de en devrimci ve önemli kitlesel hareketiydi. 1838'de Çartistler Parlamentoya sunulmak üzere "Halkın Bildirgesi" (People's Charter) isimli bir bildirge hazırladılar. Bu bildirgede 21 yaş üzerindeki erkekler için oy hakkı, gizli oylama, genel seçimlerin yılda bir kez yapılması, parlamentoya aday olacaklar için mülkiyet kısıtlamalarının geri alınması vb. gibi talepler yer almaktaydı. Hareket büyük miting ve gösterilerle başladı, sloganı ise Halkın Bildirgesi'nin uygulanması için mücadele idi. 2 Mayıs 1842'de Çartistler Parlamentoya ikinci bir bildirge yolladılar. Bu kez talepler arasında iş gününün kısaltılması, ücretlerin yükseltilmesi ve benzeri toplumsal talepler de vardı. Parlamento Bildirge'yi reddetti. Bu redde yanıt olarak Çartistler bir genel grev örgütlediler. 1848'de ise bir üçüncü Bildirge ile Parlamentoya bir yürüyüş planladılar ama hükümet askeri birliklerle eylemi engelledi. Bu olaydan aylar sonra Parlamento üçüncü Bildirgeyi inceledi ve yine reddetti.

nin en baştaki nedeni budur.

'Gazeteci' Marx

İngiltere'de sol kanat Çartistler bilimsel sosyalizme ilgiyle yaklaşmaktadırlar. Marx ve Engels, *Democratic Review'u* çıkararak devrimci düşünceleri yayma çabasına girişen Çartist lider George Julian Harney'e ellerinden gelen her türlü yardımı yaparlar. 1850'de Harney'in yönetiminde yayınlanan *Democratic Review* ve onu izleyen *Red Republican* dergileri, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* başlıklı eserinden alıntılar yapar, Engels'in "On Saatlik İşgünü Sorunu" makalesine sayfalarında yer verir ve *Komünist Manifesto*'nun tamamını yayınlar.[177] Harney'in Çartistlerin devrimci kanadından kopması sonucunda Marx ve Engels, hareketi devrimci bir temelde yeniden canlandırmaya çabalayan başka bir Çartist lider Ernest Jones ile birlikte çalışmaya ve onun çıkardığı *Notes to the People* gazetesinde yazı yazmaya başlarlar. Sonuç, 1851'de Çartist Konvansiyon'un kabul ettiği programın tarihte ilk kez sosyalist hedefleri içermesidir. Jones'un 1852 Mayıs'ında yayınlamaya başladığı *People's Paper*'a Marx ve I. Enternasyonal üyeleri Eccarius, Pieper ve Cluss yazılarıyla katkıda bulunurlar.[178] Dergi-

1848 sonrasında Çartist hareket gerilemeye başladı. Bu gerilemenin temel nedeni, devrimci bir proleter partisi öncülüğünün, kararlılığının yokluğu ve açık bir program ve taktiğin bulunmayışıydı. Bununla birlikte Çartistler İngiltere'nin siyasal tarihinde ve uluslararası işçi hareketine büyük etki yaptılar (Karl Marx ve Frederick Engels, *Selected Works in three volumes*, Moskova: Progress, 1989, C.1, s.558). Engels, *Komünizmin İlkeleri*'nde, tümü işçi olan Çartistlerin, demokrat küçük burjuva ya da radikal olarak nitelenenlerden komünistlere çok daha yakın olduklarını yazar (age, s.101) Lenin de İngiltere'de Çartist hareketi birçok açıdan İngiliz Marksizmine bir hazırlık dönemi olarak görmüştür (Lenin, *On Britain*, Moskova: Progress, 3. Baskı, 1973, s.382).

177 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.204-205. Ayrıca Kirk Willis, Sosyal Demokrat Federasyon kurucusu H.M. Hyndman'ın anılarından hareketle 1880'lerde *Komünist Manifesto*'nun çok kötü bir baskıya sahip İngilizcesinin ancak çok devrimci çevrelerde bulunabildiğini, neredeyse tüm kopyalarının kaybolduğunu ya da ortadan kaldırıldığını yazmaktadır. Kirk Willis, "The Introduction and Critical Reception of Marksist Thought in Britain, 1850-1900", *The Historical Journal*, 20(2), Haziran 1977, s.420.

178 Ernest Jones'un genel yayın yönetmenliğini yaptığı *The Chartist People's Paper* (önceki adı *Notes to the People* idi) 1852-58 yılları arasında Londra'da

de, Marx'ın "Lord Palmerston" başlıklı yazı dizisinin de bulunduğu 17 makalesi yayınlanır. Marx bu makalelerde İngiltere koşullarında devrimci proletarya taktik ilkelerini açıklar.[179]

Bu çalışmalar, İngiltere'de işçiler ve gazete okurları arasında, ingiliz emek politikalarının izleyicileri arasında ve ekonomi politik öğrencileri arasında Marx'ın tanınırlığını sağlar.

1853'te Çartistler işçileri Halk Bildirgesi'ni savunma için harekete geçirmek amacıylaİngiltere'yi kasıp kavuran grev dalgasından yararlanmaya çalışırlar, 1853 sonlarında ise bir Emek Parlamentosu kurmak yönünde adımlar atarlar. İlk Emek Parlamentosu 6 Mart 1854 ile 18 Mart 1854 arasında Manchester'de toplanır. Marx onur üyesidir ama katılamadığı toplantıya bir kutlama mektubu yollar. Mektup *People's Charter'da* basılır. Emek Parlamentosu, Marx'ın önerdiği *"emekçi sınıfları militanca örgütleme"* amacına ulaşamaz ve sendikacılık bataklığına saplanıp bir süre sonra da çöker. Tüm çabalara karşın Çartist hareket ayakta kalamaz. 1858'den itibaren kitlelerle bağı gittikçe kopan Ulusal Bildirge Birliği çöker ve hareketin yayın organlarından *People's Paper* iş adamlarının elinde geçer.

Marx ve Engels, Çartist hareketteki yalpalamaların ve çöküşün, dünya sanayi ve sömürge tekelini elinde tutan İngiliz burjuvazisinin, kendi servetlerine dokunmamaları koşuluyla, sömürgelerin yağması yoluyla biriktirdiği aşırı zenginlikten işçi sınıfı seçkinlerine pay vermelerinin büyük payı olduğunu saptarlar. Engels'in 7 Ekim 1858'de Marx'a yazdığı mektupta şu saptamaları durumun en iyi açıklamasını sunar bizlere:

> *İngiliz proletaryası gerçekten gittikçe daha fazla burjuva olmaktadır, dolayısıyla tüm ulusların bu en burjuvası olan ulusun görünüşteki hedefi, son tahlilde bir burjuva aristokrasisinin yanı sıra burjuvazi ile yanyana bir burjuva proletaryaya sahip olmaktır.*[180]

---

yayınlandı. İşçi sınıfı arasında oldukça popüler olan bu dergide Marx ve Engels Ekim 1852-Aralık 1856 tarihleri arasında yazı yazdılar ve genel yayın yönetmenine yardımcı oldular. Jones burjuva radikallerle işbirliğine girince onunla ilişkilerini kestiler. Ama yıllar sonra Jones yeniden devrimci çizgiye döndüğünde yeniden ilişkilerini başlattılar.

179 Bilimler Akademisi Kollektifi, age., s.240

180 Lenin, *age.*, s.254.

Çartist hareket liberal sendikacıların etkisi altına girer, devrimci geleneklerini terkeder. 1848 devrimlerinden hiç etkilenmeyen İngiltere'nin işçi sınıfı artık kapitalizmi devirme çabasını terketmiş, sistemin varlığını kabul etmiş ve sistem içinde bir takım iyileştirmelerin peşine düşmüştür. Devrimciliği büyük çapta törpülenmiş olan sınıf sosyalizmden de uzaklaşmış, burjuva liberal teorilerden umar bekler hale gelmiştir.[181] 1850'lerden itibaren, Çartizm de sönümlenir ve yerini kendinden sonraki hareketlere terkeder. 1850-60 ve 70'li yıllar, Hobsbawm'un tanımlamasıyla *"Çartizmi izleyen reformcu dönemler"* dir.

1870 sonlarına doğru sanayideki önderliğini yavaş yavaş yitiren İngiltere, ekonomik olarak da 1873 yılında duraksamaya başlar ve 1878-79 yıllarında ciddi bir krize girer. Durumu kötüleşen İngiliz proletaryası içinde yeniden hareketlenmeler başlar. 1880'ler, yüzeyde liberaller ve muhafazakârlar arası bir savaş görünümünü taşısa da bir devrim on yılı olur. 1870-80'li yıllar aynı zamanda Marx'ın ve onun ekonomik ve siyasal düşüncelerinin de İngiltere'de daha çok halka malolmaya başladığı yıllardır. Reformist eğilimlerin ağır bastığı siyasal örgütlerin kurulmaya başladığı ve Kapital'in İngiliz emek hareketinin gündemine girdiği bu dönem öncesinde, bir başka olaya, I. Enternasyonal'in Marx ile birlikte İngiliz siyasal yaşamı ile buluşmasına kısaca bakalım.

I. Enternasyonal ve Komün çerçevesinde Kapital'le tanışma

Marx'ın kendisinin ve bir bakıma Kapital'in İngiliz işçileri arasındaki tanınması, yazarlığının yanı sıra, I. Enternasyonal çalışmaları ile de yakından ilintilidir. Paris Komünü'nün düşmesi ve Marx'ın 1871'de yazdığı *Fransa'da İç Savaş* kitabından önce, birçok İngiliz Enternasyonal'in varlığından habersizdir. Kitap iki ay içinde 3 baskı yapar ve sadece 2. baskısında 8000 adet basılır ve satılır. Ne var ki, kitapta yer alan özellikle sınıf mücadelesine dair devrimci düşünceler Enternasyonal'in *"topluma ve medeniyete"*, daha açık bir ifade ile sisteme karşı bir tehdit olduğunu egemen

---

181 Hobsbawm, İngiliz işçi sınıfının söz konusu dönemde devrim için maddi koşullara sahip olmasına rağmen devrim yapma isteğinin olmadığını, aslında bu isteğinin olması durumunda 1867 parlamento reformunu izleyen günlerde bunu gerçekleştirebileceğini yazar. (age., s.112-116)

sınıflara açıkça gösterir. 1871 sonlarında, sayısız gazete ve dergide Komün ve Enternasyonal hakkında ve özellikle de *Fransa'da İç Savaş*'ın yayınlanmasından itibaren, Enternasyonal'in lideri konumuna oturtulan "Alman Doktor" Marx hakkında makaleler ve incelemeler yayınlanır. Yazarlar, Marx'ın düşüncelerinin Enternasyonal'e şiddeti taşıdığını yazar dururlar.[182]

Ne var ki, doğrudan Kapital'e vurgu yapan bazı istisnalar da yok değildir. Örneğin, 1875 Mart'ında, avukat Sir John Macdonnell *Fortnightly Review*'a yazdığı "Karl Marx ve Alman Sosyalizmi" başlıklı incelemede, *"Marx İngiltere'de çok uzun yaşadığı halde burada adı bir gölge gibi. İnsanlar onu rahatsız etmekle onurlandırabilirler; ama okumazlar"* diye yazsa da, özellikle de onun *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* ve Kapital'deki ekonomik görüşlerini ayrıntılı olarak değerlendirir. Marx'ın *"duygunun ışığında yürümediğini, iç karartıcı doktrinini bilimsel bir sertlikle kanıtladığını"* söyler. Yazının sonunda, İngiliz ekonomist ve aydınlarına da bir çağrıda bulunarak, onlardan henüz yapmadıkları bir şeyi yapmalarını ister: Marx'ın klasik ekonomi politik hakkında ileri sürdüğü entelektüel meydan okumayı daha iyi kavramalı ve bunun yanı sıra Marksist düşüncenin Alman ve gelecekte ise İngiliz işçileri arasındaki olası güçlü çekiminden de daha iyi haberdar olmalıdırlar.

Macdonnell gibi yazarların *"çabaları"* sonunda 1870 ve 80'lerde İngilizler Marx'ın Alman sosyalizmi üzerindeki nüfuzu ve onun doktrini hakkında bir miktar bilgi sahibi olmaya başlarlar. *Fortnightly Review*'da yazan birçok araştırmacıya göre Kapital *"Alman sosyalizminin incili"*, Marx da, Genel Alman İşçiler Derneği'nin kurucusu, Alman işçi hareketinin etkin isimlerinden küçük burjuva sosyalisti Lassalle'in ardılıdır. Bu yazarlardan Leonard Montefiore, "Almanya'da Özgürlük" başlıklı makalesinde Kapital'in *"Sosyalist Parti'nin kehaneti"* olduğu, Marx'ın birincil ekonomik ilkesinin ise *"Devletin tüm sermayenin sahibi olması"* olduğu yorumunu yapar.[183]

1881'de, İngiliz sosyalizminin en bilgili öğrencileriden İngiliz

---

[182] Willis, agy.

[183] Age., s.429.

ekonomist John Rae, *Contemporary Review* dergisinde "Ferdinand Lassalle ve Alman Sosyalizmi" ve "Karl Marx ve Genç Hegelcilerin Sosyalizmi" başlıklı iki önemli makale yayınlar. Marx'ın düşüncelerinin İngilitere'de çok az bilindiğinin farkında olan Rae, ikinci makalede, Marx'ın yaşamını, felsefi katkısını ve Kapital'de ortaya koyduğu ekonomik teorisini enine boyuna anlatır İngiliz okura. 1890'lara dek Rae'nin bu değerli makalede sunduğu bütünsel ve sorunun köküne inen tarzda bir incelemeye rastlanmaz.[184]

Marx, Kapital ve kendisi hakkındaki haksız eleştirilerden bunalmış olacak ki, 15 Aralık 1881'de F.A. Sorge'a bir mektup yazarak İngiltere'de Kapital'le ilgili yazılanlar konusunda bilgi verir. Bu arada Rae'den de söz eder ve şöyle der:

> *İngilizler son zamanlarda Kapital'le vb.,daha fazla meşgul olmaya başladılar.Contemporary'nin geçen Ekim sayısında (ya da Kasım'da pek emin değilim) John Rae'nin sosyalizm konusunda bir makalesi vardı. Çok yetersiz ve yanlışlarla dolu ama önceki gün bir İngiliz arkadaşın bana bildirdiği gibi "dürüstçe". Peki neden "dürüstçe"? Çünkü John Rae, tehlikeli teorilerimi 40 yıldan beri "kötü" itilerlerle yaydığımı sanmıyormuş. "Seine Grossmut muss ich loben"* [185]

Marx, aynı mektupta, Ernest Belfour Bax'ın *Modern Thought* adlı dergide Kapital'le ilgili bir yazısından söz eder. 1852 doğumlu Ernest Belfour Bax, Paris Komünü sırasında henüz çocuktur ama o dönemde radikalleşmiştir. Almanya'da Hegel felsefesi çalıştıktan sonra yaşamın iç dinamiği olarak diyalektiği benimsemiş olan kendi kuşağından belki de tek kişidir.[186] 1879'da iki aylık bir dergi olan *Modern Thought*'ta "Çağın Devleri" başlıklı bir seri makale yazar. Devler arasında Schopenhauer, Wagner ve Marx da vardır. Makalede Bax, Kapital'i *"ekonomide bir doktrini çözen, devrimci karakteri ve birçok konuyu içermesi açısından önemli ve ancak astronomideki Kopernik sistemi ya da mekanikteki yerçekimi yasası ile kıyaslanabilen bir eser"* olarak tanımlar.

---

184 Age., s.430.

185 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.148. Almanca son cümlenin anlamı: "Onun yüce gönüllüğünü övgüyle anmalıyım." Rae, söz konusu makaleyi, 1884'te yazdığı ve 1891 ve 1901'de yeni baskıları yapılan, *Çağdaş Sosyalizm* isimli kitabında da yayınlar (Willis, age., s.430).

186 Wheen, age., s. 86.

Bax'ın makalesi Marx'ı iki nedenle memnun eder. Birincisi, her ne kadar Bax'ın makalesi özgeçmişine ilişkin yanlışlıklarla dolu ve ekonomik ilkelerin sunuluşu açısından da karışık olsa da, Londra'nın göbeğinde duvarlarda büyük afişlerle ilan edilen bu makale büyük heyecan yaratmıştır. Ayrıca, *"İlk kez İngiliz darkafalılığının karşısına cesurca dikilen ve yeni düşünceler için gerçek bir heyecanla dopdolu bir yazı"* dır makale ona göre. Belki de daha önemli bir memnuniyet nedeni, eşi Jenny Marx'ın ölmeden hemen önce kocasıyla ilgili böyle bir yazıyı okuyarak *"son günlerini keyifli geçirmesi"* dir.[187]

İngiliz rahip Moritz Kaufmann Alman sosyalist hareketinde Marx'ın önderliğine özel önem veren bir başka yazardır. 1879'da yazdığı bir seri makalede onun Avrupa sosyalizminin de başta gelen ideologlarından olduğunu vurgular.[188]

Hobsbawm, 1873-96 büyük depresyonunun İngiltere'nin dünya tekelinin sonunu ve aynı zamanda da sosyalizmin yeniden doğuşunu getirdiğini ve Marx'ın bunu önceden gördüğünü söyler. Yukarıda da belirtildiği üzere, *"devrimci"* sınıf artık *"reformcu"* sınıf olmuştur. Ne var ki, herşeye karşın, Hobsbawm, İngiliz işçi hareketinin, kapitalizmin nasıl işlediği, onun iç çelişkileri, kapitalist ekonominin dalgalanmaları, işsizliğin nedenleri, makineleşme, ekonomik yoğunlaşma gibi konulardaki bilgisinin *"Marx'ın öğretilerine dayandığını ya da onunla çakışmakta ve bir noktada birleşmekte"* olduğunu iddia eder. Ona göre, üretim, dağıtım ve değişim araçlarının kamulaştırılması ve daha sonrasında planlı ekonomiye geçilmesini esas alan bir sosyalizm programı geliştiren İngiliz işçi hareketinin bu çalışması, aslında *"basitleştirilmiş bir Marksizm temeli"* dir. Hareketin sağ kanat liderlerinin hep *"burjuva liberalizminden gelen bir esin gibi farklı bir seçenek arayışı"* içinde olduklarını ama alttakilerin teorisinin *"Marx'tan alınma"*

---

187 Marx ve Engels, age., s.149.

188 Kaufmann Marx'la mektuplaşır ve yazdıkları konusunda eleştiri ve yardım ister. Marx da mektuplarla Kaufmann'a destek olur. Kaufmann'ın makaleleri Aralık 1878'de *Leisure Hour* isimli dergide yayınlanmaya başlar. Ayrıca *Utopias and Schemes of Social Improvement: From Sir Thomas More to Karl Marx* isimli kitabı da 1879'da Londra'da yayınlanır. Marx kitabın son bölümlerini okumuştur.

olduğunu belirtir. Alttakilerin teorisi, Kapital'i ya da *Ücret, Fiyat ve Kâr*'ı okuyarak benimsedikleri bir teori değildir ama sosyalist oldukları için bu teoriyi benimsemişlerdir.[189]

Söz konusu dönemde, Marx'ın düşünsel etkisine karşın, İngiliz sosyalist hareketine reformizm egemendir. Sayısız yeni örgütün fışkırdığı bu dönemde, özellikle 1881'de H.M. Hyndman'ın kurduğu, daha sonra Sosyal Demokrat Federasyon'a dönüşen, farklı radikal İngiliz ve İskoç topluluklarınca oluşturulan *"yarı proleter yarı burjuva"* bir birlik olan Demokratik Federasyon[190] ve 1884'te kurulan Fabian Topluluğu[191] düşünsel yaşamda etkindirler. Bir İngiliz yazar, 1890'larda Sosyal Demokrat Federasyon ve onun içinden çıkan daha sol eğilimli Sosyalist Lig'in İngiliz entelektüel yaşamındaki etkinliklerini *"havada sosyalizm var"* diyerek betimler.[192]

Bu iki örgüte değinmemizin nedeni, her ikisinin başta gelen ideolog ve liderlerinin, Hyndman ve Bernard Shaw'un Marx ve Kapital'e ilişkin ilginç öykülerinin bulunmasıdır.

---

189 Hobsbawm, age., s.123.

190 Demokratik Federasyon, Haziran 1881'de H.M. Hyndman tarafından kuruldu. Ağustos 1884'te yeniden örgütlendi ve Sosyal Demokrat Federasyon adını aldı. Federasyon, Hyndman'ın yönetiminde birçok reformist aydın tarafından yönetilmekteydi. Örgüttteki devrimci Marksistler (ki, aralarında Marx'ın en küçük kızı Eleanor ve damadı Aveling, Tom Mann ve başkaları da vardı) Hyndman'ın izlediği yola tamamen ters bir biçimde işçi hareketinin kitle örgütleriyle yakın bağlar kurulması için savaşım verdiler. 1884 sonbaharında sol kanattakiler Federasyondan koptular ve Sosyalist Lig'i kurdular. Sosyalist Lig kurucuları arasında Aveling'ler, E. Belfort Bax ve William Morris de vardı. Başlangıçta Lig işçi hareketinde çok aktif bir rol oynadı ama kısa bir süre içinde anarşist bir grup Lig'e egemen olmaya başladı ve Avelingler dâhil birçok kurucu üye Lig'den ayrıldı. Lig 1889'da dağıldı.

191 Fabian Topluluğu bir İngiliz reformist örgüttür. İsmini, Hanibal'in ordusunu bir meydan muharebesi riskine girmeksizin ezen Romalı komutan Fabius Maximus'tan almıştır. Fabianlar, sosyalist devrimin ya da proletryanın yapacağı sınıf mücadelesinin gerekli olduğunu inkâr ettiler ve kapitalizmden sosyalizme geçişin ancak küçük reformlarla ya da yavaş toplumsal değişimle olabileceğinde ısrar ettiler. İşçi sınıfı içinde burjuva etkisinin bir iletkeni görevini yaptılar. Lenin bu akımın *"aşırı opportünist bir eğilim"* olduğunu yazdı. 1900'de Fabian Topluluğu, İşçi Partisi ile birleşti. (Lenin, *On Britain*, s. 612). Engels'in Fabianlarla ilgili düşünceleri için Bakınız Ek-10

192 Willis, age., s.438.

Kapital'den hırsızlık: Hyndman

Demokratik Federasyon'un başında (...) yalnızca İrlandalıların yardımıyla ve özellikle onların amaçları için büyük bir toplantı düzenleyebilen, parlamento için aday adayı, eski bir muhafazakâr olan Hyndman adında muhteris biri var.[193]

Marx'ın Bernstein'a yazdığı 3 Mayıs 1882 tarihli mektupta bu sıfatları yakıştırdığı kişi Demokratik Federasyon'un kurucusu, işçi hareketinde bölücü ve oportünist bir siyaset izlemiş olan İngiliz politikacı H.M. Hyndman'dır. Bununla birlikte, 1880'de Kapital'in Fransızca çevirisini okuduktan sonra Hyndman, yazarı o kadar çok över ki Marx onunla görüşmek zorunda kalır. Görüşmede, öğrenmek heveslisi görünen Hyndman hep kendi konuşur. Marx bu ziyareti *"rahat bir gevezelik"* olarak nitelemekle birlikte 15 Aralık 1881'de F.A. Sorge'a bir mektup yazar ve Hyndman'ın Kapital'den yaptığı hırsızlığın yanı sıra Demokratik Federasyon ile ilgili görüşlerini de aktarır:

Bundan önce, Haziran başında, önceden evime davetsiz olarak giren Hyndman diye birisinin "England For All" [Herkes için İngiltere - SG] adlı bir kitabı basıldı. Demokratik Federasyonun programının bir açıklaması olarak yazılmış gibi görünüyor. Demokratik Federasyon farklı radikal İngiliz ve İskoç topluluklarınca oluşturulan bir birlik. Yarı proleter yarı burjuva. [England For All'den söz ediyor - SG] Emek ve sermaye ile ilgili bölümleri Kapital'den alınma yuvarlak ifadeler ve edebi parçalardan oluşuyor ama adam ne kitabın isminden bahsediyor ne de yazarından söz ediyor... Sadece önsözün sonunda; "2. ve 3. Bölümlerdeki düşünceler ve malzemeler için büyük bir düşünürün ve orijinal yazarın eserine çok borçluyum..." diyor. Bana aptal özür mektupları yazdı. Yok "İngilizler yabancılardan ders almayı sevmezlermiş," yok "ismim çok nefret uyandırıyormuş" gibi... Bu küçük kitap Kapital'den çalıntı olsa da, adam (...) herhangi bir öğrenme eyleminin ilk koşulu olan sabırdan çok uzak olsa da, iyi bir propaganda oldu. Bütün bu sevimli orta sınıf yazarları – eğer uzman değillerse – para kazanmaya ya da isim yapmaya ya da herhangi uygun bir rüzgârda buldukları yeni düşüncelerden hemen siyasi sermaye elde etmeye can atıyorlar.

193 Marx ve Engels, age., s.154.

Marx her ne kadar yukarıdaki mektupta Hyndman'ın Kapital'den yaptığı çalıntıdan pek rahatsız olmamış görünse de 5 Haziran 1881'de Hyndman tarafından kendisine yazılan özür mektubuna verdiği yanıt, bu hırsızlıktan duyduğu kızgınlığı yansıtır. Marx, 2 Temmuz 1881'de Hyndman'a şöyle yazar;

Çok şaşırdığımı söylemeliyim. Londra'da kaldığınız süre içinde planınızın sırrını iyice gizlemiş ve daha sonra bu planı geliştirip uygulamış olmalısınız; yani (...) bazı düzeltmelerle England for All'un 2. ve 3. bölümlerini yani Federasyonun kurucu programına dair yorumlarınızı (...) Kapital'i özgürce kullanmanızla ilgili, henüz İngilizceye çevrilmemiş bir çalışmadan ve onun yazarından ya da kitaptan söz etmemek için iki neden ileri sürüyorsunuz. Bunlardan ilki, birçok İngiliz sosyalistinin sosyalizmden ve o sözcükten duydukları dehşet. Diğeri ise İngilizlerin bir yabancıdan ders almaktan duydukları dehşet. Ben Enternasyonal döneminde ya da Çartizm zamanında böyle bir duruma tanıklık etmedim ama geçiniz.

Eğer İngilizlerin duydukları bu dehşet sizi korkutmakta ise neden 6. bölümün önsözünde ve 2. ve 3. bölümlerdeki "düşünceler"in her durumda ev yapımı olmama damgasını taşıdığını söylüyorsunuz? Başa çıkmak zorunda olduğunuz İngilizler yukarıda işaret edilen pasajın bir İngiliz yazarı işaret ettiğini düşünmek isteyecek kadar kalın kafalı olamazlar.

Bu gülünç nedenler bir yana, Kapital ve yazarının ismini vermeniz büyük hata olurdu.

Parti programları, bireysel yazarlar ya da kitaplarından açık herhangi bir bağımlılıktan uzak olmalıdırlar. Ama şunu da ekleyeyim. Parti programları sizin Kapital'den alıntıladığınız bölümler gibi yeni bilimsel gelişmeler için de uygun yerler değildirler.

Broşürünüzün (...) "sadece Demokratik Federasyon üyelerine dağıtılacağını" bana haber vermeniz övgüye değer bir davranış ve sizin isteğinizin bu yönde olduğuna inanıyorum ama yayıncınız böyle düşünmüyor [Bir arkadaşının yayıncıdan broşürü istediğini ve bir ödeme makbuzu ile broşürün ona yollandığını anlatıyor- SG].

Eğer basın broşürünüze saldıracak olursa; ben konuşmak ve 2. ve 3. bölümlerin Kapital'den çevrilerek aktarılmış olduğunu ve aktarmanın tam olmadığını ve bazı yanlış anlamaları da içerdiğini söylemek zorunda kalacağım.

Hyndman *"bugünlerde, özellikle İngiltere'de olduğu gibi, o zaman da meçlerimizin ucunda büyük yumuşak düğmelerle eskrim yapmaya alışık olduğumuz için, Marx'ın hasımlarına karşı çıplak çelikle yaptığı müthiş saldırı öylesine uygunsuz görünüyordu ki bizim kibar yapmacık dövüşçülerin ve zihinsel jimnastikçilerin, bu amansız tartışmacının, kapitalizme ve sermayeye öfkeyle saldıran bu adamın gerçekten zamanımızın en büyük düşünürü olduğuna inanmaları olanaksız idi"*[194] diye yazar ama asıl özrü, 1883' de yazdığı *Sosyalizmin İngiltere'deki Tarihsel Temeli* adlı kitabında buluruz. Hyndman bu kez adını anarak Marx'dan ve Kapital'den uzun alıntılar yapar.[195]

Ayrıca Nisan 1883'te, *Today* isimli dergide "Bir Aylık Cesur Düşünceler Toplamı" başlığıyla Kapital'in Fransızca basımından çevrilen bölümler yayınlanır. Bunları aynı yılın Haziran ayında yayınlanan bir başka Kapital alıntısı izler.

1884'te H.M. Hydnman, *Today*'i satın alır. Ernest Belfour Bax'ı ve J.L. Joynes'ı editör olarak atar. Adı *To-Day: Bilimsel Sosyalizmin Aylık Dergisi* olarak değiştirilen dergide, 1885 Ekiminden 1889 Mayısına dek Kapital'in ilk on bölümü Almanca aslından çevrilerek bir seri halinde yayınlanır.[196]

George Bernard Shaw'un Kapital aşkı

Bir oyun yazarı, yorumcu, müzik ve tiyatro eleştirmeni olan George Bernard Shaw, 1880'li yıllarda henüz çiçeği burnunda, genç bir İrlandalı yazardır. Arayış içindeki Shaw, yoksulluğu ve toplumsal heyecanı ilk kez Henry George'un[197] bir konuşmasını

194 Wheen, age., s. 84-85.

195 Age, s.86.

196 Willis, age., s.420. Willis, Hyndman'ın biyografisini yazan Chushichi Tsuzuki'nin, bu çevirinin Almancadan değil Fransızcadan yapıldığını iddia ettiğini yazmaktadır.

197 Marx 20 Haziran 1881'de Sorge'a yazdığı mektupta Henry George'u eleştirir ve şunları söyler:

Teorik olarak adam, çok geri. Artı değerin doğasını hiç mi anlamıyor; bu nedenle de artı değerin özerk duruma gelen ögeleri hakkında yani rant, kâr, faiz vb. ilişkisi hakkında –İngiliz modelini izleyen ama ondan da geri düşen– spekülasyonlara dalıyor. Toprak rantı devlete ödenmiş olsaydı her şey yolunda olurdu – onun temel dogması budur. Bu düşünceyi burjuva

dinlediğinde keşfeder ve hemen sonrasında Sosyalist Federasyon üyesi olur. 1883 Eylülünü British Museum'da Kapital 1'in Fransızca baskısını okuyarak geçiren Shaw'u kitap altüst eder ve Shaw *"Marksist"* olur! *"Kapital bir kitabın başarabileceği en büyük hüneri başardı – onu okuyan insanların kafalarını değiştirmek... Kariyerimin dönüm noktası oldu... Marx bir vahiydi... Tarihin ve medeniyetin gerçekleri konusunda gözlerimi açtı ve bana tamamen taze bir evren kavramı kazandırdı ve bir yaşam görevi ve amacıyla donattı beni"* diye yazar.

7 Ağustos 1887'de *National Reformer*'da ise şu tümcelerini okuruz:

> *Marx'ın eseri bir vahiydir. Bu kitap, insan toplumunun geçmişinin otantik bir tarihi ve geleceğinin sağlam bir öngörüsüdür. Kapital'de, insanın servet için doğa ile olan sonsuz mücadelesi sırasında yaşanan olayların ilk ve son ayrıntılı analizi, bu olayların her yönünü kapsayan bir sentezi ve sonuçta da ekonomi politiğin tamamlanmış bilimi yer alır. Kitap, bin yıl için şaşmaz bir reçete de içerir. Buna inanan kişi gerçek bir 'bilimsel sosyalist'tir, buna inanmayan ise bir orta sınıf çıkarcısı, bir burjuva, bir emek sömürücüsü ve daha ziyade bir polis ajanıdır.*[198]

---

ekonomistler başlatmıştır; ilkin Ricardo'nun ölümünden sonra onun radikal havarileri ortaya atmıştır.

Marx, Komünist Manifesto'da birçok geçiş dönemi önlemi arasında toprak rantının devletçe alınmasını kendisinin ve Engels'in de benimsediğini yazar. Ne var ki, Marx'a göre, bu önlem, bir "sosyalist ilaç" değildir ve kapitalist üretim biçiminin çelişkilerinin nihai çözümü de değildir. Bu önlemi savunan "sosyalist"lerin ortak yanı, ücretli emeği ve dolayısıyla kapitalist üretimi yerli yerinde bırakmak ve toprak rantının devlete ödenen bir vergiye dönüştürülmesi durumunda kapitalist üretimin tüm kötülüklerinin ortadan kalkacağı inancıyla tüm dünyayı ve kendilerini aldatmalarıdır. Marx, bu yaklaşımı, yani Henry George'da cisimleşen bu yaklaşımı *"şeytanlık ve aynı zamanda eşeklik"* olarak nitelemektedir. Aynı mektupta bu yaklaşımın yanlışlığının ABD'de kanıtlandığını ve bu ülkede geniş halk yığınlarının toprak elde etmelerinin Avrupa'ya göre çok daha olanaklı olduğu halde, kapitalist ekonominin ve işçilerin köleleştirilmesinin Avrupa'dan çok daha hızlı ve *"daha utanmazcasına"* geliştiğini yazar (Marx ve Engels, Seçme Yazışmalar 2, s.143-145).

198 Bernard Shaw, "Karl Marx and Das Capital", National Reformer, 7 Ağustos 1887, https://www.marxists.org/subject/economy/authors/fabians/earlyenglishvalue/gbs-nationalreformer-18870807.htm, Erişim tarihi: 20 Haziran 2018.

Shaw yazısında Marx'a da övgüler düzer:

> *Marx asla geçmişe yararsız bakmaz; onun günümüzde attığı çığlık daima "Geçip gidiniz; biz geleceği beklemekteyiz"dir. Gelecek ise onun için hiç gizemli, belirsiz ya da korkutucu değildir. Onda korku ya da umut yoktur, şans ya da öngörü yoktur (...) yükseklere çıkan ve insan toplumunun geçmişine, bugününe ve geleceğine kumanda eden bir görüşe sahip olanların baş dönmesi yoktur Marx'ta. O başını bir tanrı gibi dik tutar. Toplumsal gelişme yasasını bulmuştur ve gelecek olanı bilir. Tarihin ipliği elindedir... Bir insanın Marx hakkında verdiği son karar ne olursa olsun, şunu akılda tutmak gerekir ki, yarattığı olağanüstü etki, görüşlerinin doğruluğuna değil ama bu görüşlerin büyük kapsamına ve bu görüşlerin geçerliliğine ilişkin kendisinin soğukkanlı inancına dayanmaktadır. .. Kulağına fısıldayan kuşun aslında kulağının dışındaki bir bezelyeyi almak için geldiğini söyleyerek Muhammed'den kurtulamayacağınız gibi onun değer teorisine dair bir iki alaylı söz ederek böyle bir adamdan kurtulamazsınız.*

Shaw 1901'de ve 1921'de de Kapital'i övmeyi sürdürür. Ona göre, *"Marx'ın Kapital'i sadece sosyalizm üzerinde bir bilimsel çalışma değildir; muazzam bir kanıt kütlesi ve daha önce hiç görülmedik bir amansız zekâ ile desteklenmiş, burjuvaziye karşı bir Jeremiah'dır."*[199]

William Irvine, "Karl Marx ve G.B. Shaw" başlıklı incelemesinde, Kapital'in birçok açıdan Shaw'a uygun olduğunu yazar. Irvine'e göre, kitap uzun, zor, burjuvazi karşıtı ve devrimcidir. Kimsenin okumadığı ama herkesin üzerinde konuştuğu bir kitaptır. Dönemin zeki ve kararlı ama bir o kadar da pervasız, ödünsüz ve korkusuz tek çıkışıdır. Ayrıca insana hayal gücünün yanı sıra katı bir gerçekçilik duygusu veren Kapital, Shaw'un içinde bulunduğu ruhsal duruma, entelektüel ihtirasına da uygun düşmektedir.[200]

Ne var ki, Lunaçarskiy'in vurguladığı gibi, Shaw, siyasal açıdan İngiliz orta sınıfının Fabian eğilimi içinde yer almaktadır ve hiçbir

---

199 Jeremiah, MÖ 650 ile 570 yılları arasında yaşamış bir Yahudi peygamberdir. Kendi adıyla anılan İncil'e dayalı bir kitabı vardır. Dinsel bir lider olarak, 586'da Babillilerin Kudüs'ü almalarıyla birlikte Babil'e sürülen yurttaşlarının yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olduğu iddia edilmektedir.

200 William Irvine, "George Bernard Shaw and Karl Marx", *The Journal of Economic History*, 6(1), Mayıs 1946, s.53-72.

zaman işçi sınıfının kendisini öz kitlesel eylemi ile kurtarabileceği düşüncesini kabul edememiştir. Savaş döneminde, aşırı milliyetçilerin ve savaş taraftarlarının propagandalarını cesaretle reddetse de, askeri çabalarla ilgili resmi propagandayı ve İngiltere'nin savaştaki rolünü savunmuştur. Shaw'un sınıfsal konumunu tartışan Irvine, Marksizmin bir sosyal devrim teorisi olduğunu ama Shaw'un da, diğer reformist çevreler gibi, Marx'ın vurguladığı sınıf mücadelesine, *"demokratik anayasalcılığın soğuk yavaşlığını"* tercih ettiğini, *"tedbirli ve barışçı"* bir sosyalizmin burjuva demokratik devlet çerçevesinde evrimini yani reformist bir çizgiyi benimseyerek Fabian Topluluğu'na kurucu olarak katıldığını belirtir. Shaw için sınıf savaşı parlayıp sönen bir şeydir ve mizah anlayışına, şiddet karşıtlığına ve orta sınıf entelektüel anlayışına hiç uymamaktadır.

Yine de Shaw'un Marksizm ilgisinin bazı eserlerine de yansıdığı görülür. Eleştirmenler, 1883'te yazdığı ve bir kapitalist devlette mülk sahibi olmanın son tahlilde saf olmamak ve ahlâksız olmak anlamına geldiğinin anlatıldığı *Asosyal Bir Sosyalist* romanının, *"Shaw'a özgü özdeyiş ve konuşmalarla"* bir Marx anlatısı olduğunu iddia ederler.

1905'te yazdığı *Binbaşı Barbara* ve 1894'te yazdığı *Bayan Warren'ının Mesleği* adlı eserlerinin her ikisinde de yoksulluğun çözülmediği, sömürünün sürdüğü kapitalist toplumda hiçbir değerin mümkün olmadığını anlatır. Yoksulluk Mrs. Warren'ı fahişeliğe itmiştir. *Binbaşı Barbara*'daki silah patronunun ekonomik gücü devleti denetlemeye, barış ya da savaşa karar vermeye kadar gider. Shaw, bu eserde, büyük yoksulluk ve adaletsizliğin olduğu yerlerde, yasa ve hükümetin güldürüden öte geçemeyeceğini göstermeye çabalar.

Shaw'un Kapital aşkının hiç dinmediği, 60 yıl sonra yazdığı *Politika Konusunda Herkesin Bilmesi Gerekenler* isimli eserinde bir kez daha görülür. Eserin ilk sayfasında şunları okuruz:

> *Karl Marx'ın fabrika müfettişlerinin raporlarını kimsenin okumadığı Mavi Kitaplar'dan*[201] *koparıp, kapitalizmi bütün gaddarlığıyla*

---

201 17. Yüzyıldan itibaren mavi kapakla basılmış olan bir dizi İngiliz parlamento ve dış ilişkler belgeleri.

ifşa ettiği zamana yani 19. yüzyıla değin, Karamsarlık ve Kinizm en koyu karanlık dibe ulaşmamıştı. Marx, sermayenin bizim artı değer diye çevirdiğimiz şeyin, onun Mehrwert dediği, [rant, faiz ve ticari kârı içeren] şeyin peşinde koşarken acımasız olduğunu ve hiçbir şeyin onu durduramayacağını, hatta insan sevgisinden (filantropiden) yüzde bir kaç şilin daha fazla gelir getirmeyi vaat ettiği anda, sakat bırakmak ve katletmek, beyaz ve siyah kölecilik, uyuşturucu ve içki ticaretinden de geri kalmayacağını bütün çıplaklığıyla kanıtladı. Marx'tan önce çok fazla Karamsarlık vardı. İncil'deki Vaiz kitabı bunlarla doludur. Shakespeare'in Kral Lear'i, Atinalı Timon'u, Coriolanus'u ona ulaşmış ve orada takılıp kalmıştır. Swift ve Goldsmith de öyledir. Fakat onların hiç birisi, Marx'ın yaptığı gibi, olayı resmi kaynaklardan hareketle belgeleyemedi. Dolayısıyla Marx, yalnızca modern Komünizm ve Sosyalizmi esinkaynağı olmakla kalmadı, aynı zamanda 1941'de bağnaz Muhafazakârlar ve Kilise adamlarının ortak platformunun sloganı haline gelen "yeni bir dünya" talebini yarattı.[202]

Tüm bu övgülere karşın, yukarıda da vurguladığımız gibi, Shaw'un reformizmi, onu sınıf savaşı karşıtlığı yapmaya iter. 1904'te *The Clarion*'da çıkan üç makalesinde, kapitalizme gerçekten karşı olanların işçiler değil, orta sınıf reformcuları olduğunu vurgular. Engels'in "*Paradoks ustası bir yazar olarak çok zeki ve yetenekli ama kariyer merakı olmayan dürüst biri olsa da, ekonomist ve politikacı olarak işe yaramaz biri*"[203] diye nitelediği Shaw, bu saptamayı doğrularcasına bir seri makale daha yazarak Marx'ın artı değer teorisini bir burjuva iktisatçısı olan Jevons'un o dönemlerde pek ünlü olan "*yarar*" teorisiyle desteklemeye ya da "*düzeltmeye*" çalışır!

Tüm yalpalamalarına karşın Shaw 1917 Ekim Devrimi'ne açık bir destek sunar. Lenin'in "*Fabianlar arasına düşmüş iyi bir adam*" olarak nitelediği[204] Shaw, 1919 Haziranı'nda yazdığı *Kederli Ev* eserinin önsözünde; "*yakın zamanlarda yalnızca tarihin*

---

202 Wheen, age. s.87-88.

203 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.271.

204 Joanne Laurier, "The Shaw Festival's 50th Season: George Bernard Shaw's Heartbreak House", *World Socialist Web Site*, 24 Temmuz 2011, https://www.wsws.org/en/articles/2011/07/hear-j23.html, Erişim tarihi: 20 Haziran 2018.

duygusal bir bölümü ya da demagojik bir zırva olduğu düşünülen devrim, şimdi artık çok yakın bir olasılıktır; öyle ki, Hükümetimizin, onu diğer ülkelerde silahla ya da karalamalarla bastırmaya çalışarak ve buna anti-Bolşevizm süreci adını vererek ülkemizden çıkarıp atması çok zordur" diye yazar.[205]

Shaw 1933'te *"dürüst, dost ve mizah duygusu olan birisi (...) bir papazla bir eylem adamının karışımı"* olarak tanımladığı Stalin'i ve SSCB'yi görmeye gider ve Stalin'le uzun bir söyleşi yapar. Bu geziden sonra ziyaret ettiği ABD'de Rus komünizmini över, kapitalizmi yerer ve komünist özgürlükle kapitalist köleliği karşılaştırır. Ona göre Rusya'da zenginlik, ABD'de ise durgunluk, gangsterlik, totaliter bir düzen ve bireysel çöküş vardır. Irvine, yazarın bu tutumunu, onun yıllarca süren Kapital çalışmasına yorar. Shaw Marx'tan kalıcı dersler almıştır.[206]

Marx'ın ölümünden dört yıl sonra Kapital 1'in tam metni İngiltere'de

Marx, yaşamının 32 yıl gibi çok uzun bir bölümünü geçirdiği İngiltere'de, Kapital'in İngilizce'ye çevrilmesinden dört yıl önce yaşama veda eder.

Kapital İngiltere'de uzun bir sessizlikle karşılanmıştır. Düzenin entellektüelleri kendi sistemlerinin bu amansız eleştirisini İngiliz emekçileriyle buluşturmayı reddetmektedirler. Messrs Macmillan & Co. yayıncılık şirketi, Engels'in arkadaşı, Manchester üniversitesi Organik Kimya kürsüsü profesörü Carl Schorlemmer'in Kapital çevirisini yayınlama ricasını şöyle yanıtlar: *"Mektubunuzdan minnettarız ama Das Kapital'in bir çevirisini yayınlama fikrine sıcak bakmıyoruz."*[207]

Kapital'in tam metnini okumaya hevesli az sayıdaki İngiliz, Almanca, Fransızca ya da Rusça versiyonlarıyla boğuşmak zorunda kalır. Okumayı başaranların yorumları ise ilginçtir. Örneğin, *National Reformer*'ın yayıncısı olan radikal İngiliz gazetecisi Peter Fox, Alman baskısı kendisine sunulduğunda, *"bir fil kazanan ve*

205 Agy.
206 Irvine, age., s.72.
207 Wheen, age., s.84.

onunla ne yapacağını bilemeyen bir insan" gibi hissettiğini söyler. İngiliz sosyalisti William Morris ise Kapital'in *"tarihsel kısmının tümünden"* çok keyif aldığını ama bu yapıtın saf ekonomiyle ilgili olan kısımlarını okumaya çalıştığında *"beyin karmaşası"* sancılarından acı çektiğini belirtir.[208]

İngiliz işçi sınıfının ise Kapital'e çok ihtiyacı vardır. İskoçyalı bir işçi olan Robert Banner, Marx'a bir mektup yazar ve kitabın İngiliz işçi sınıfı tarafından okunması yönündeki isteğini şu sözlerle aktarır;

> *Kitabın çevrilmesi için hiç umut yok mu? İngilizcede emekçi kitlelerin davasını savunan hiçbir eser yok. Biz genç sosyalistlerin bulabildiği her kitap Sermaye'nin lehine, bu ülkede davamızın geri kalmışlığı da işte bu yüzden. Sosyalizmin bakış açısından iktisadı ele alan bir eser olsaydı bu ülkede, bu piç şeyin külahını eline verecek bir hareketi çabucak görürdünüz.*[209]

Marx'ın ölümünden hemen sonra, *"yazınsal vârisleri"* çevirinin yapılıp Kapital'in bir an önce halka ulaşmasını isterler ve Marx ile Engels'in uzun yıllardır dostu olan ve *"kitapla belki de herkesten fazla yakınlığı bulunan Mr. Samuel Moore"* çeviriyi üstlenir. Engels İngilizce çeviriyi yapabilecek en yetkin kişinin Samuel Moore olduğu konusundaki düşüncesini Marx'la paylaşmış, bunun yanısıra "Paranın Sermayeye Dönüşümü" ve "Artı-değerin Kaynağı"na ilişkin Marx'ın kendisine yolladığı provaları da Moore'a göstermiştir. Moore'un konuyu kavradığını ve yazılanları ise övgüyle karşıladığını anlatır Marx'a. 24 Haziran 1867 tarihinde yani Kapital'in Almanca baskısının yapılmasının hemen öncesinde ise arkadaşına şunları yazar;

> *Bu arada, kitabını İngilizceye kimin çevireceğini buldum: Moore... Tüm işin benim gözetimim altında yapılacağı anlaşılıyor. Moore'a bu iş için bir miktar para ödeyecek bir yayıncı bulduğun an çeviriyi zevkle yapacak.*[210]

---

208 Bu bilgiyi aktardıktan sonra, Wheen, Morris'in Kapital'i okumakla aslında her açıdan iyi bir yatırım yaptığını çünkü okuduğu ilk cildin Mayıs 1989'da bir müzayedede 50 bin İngiliz sterlinine satıldığını yazmaktadır (age., s. 81).

209 Wheen, agy.

210 MECW, C.42, s.229. Marx Londra'da hem çevirmene hem de kendisine para

Yıllar sonra çeviri, çevirmenini bulmuştur. Ne var ki, Moore'un işlerinin yoğunluğu çeviri hızını yavaşlatır. Devreye giren Eleanor Marx'ın eşi, biyolog Aveling çevirinin bir bölümünü yapmayı önerir.[211] Çaresizlik içindeki Engels bunu kabul eder ama Aveling çok zayıf bir çevirmendir ve Engels ona hem konuyu açıklamak hem de bol bol yardım etmek zorunda kalır. Eleanor Marx da, Mavi Kitaplardan alınmış aktarmaları gözden geçirmeyi ve Marx'ın Almanca'ya çevirip Kapital'e koyduğu İngilizce alıntıları asıllarıyla değiştirmeyi önerir. Engels'in onayladığı bu çalışma sonunda, 10. ve 11. bölümler, 6. kısım, 24. bölümün son kısmı, 25. bölüm ve 8. kısmın tamamı ve Marx'ın iki önsözü Aveling tarafından, kitabın geri kalan bölümü ise Samuel Moore tarafından İngilizceye çevrilir. Bunları ayrıntılı bir biçimde anlatan Engels yapıtın *"ortak sorumluluğunu"* taşıdığını da ekler önsözde.[212]

Engels'in editörlük yaptığı ve Dr. Samuel Moore ile Edward Aveling'in çevirdiği Kapital'in birinci cildi, 1887'de İngiltere'de Swan Sonnenschein, Lowrey & Co. tarafından ilk kez yayınlanır. Engels yazdığı önsözde çevirinin öyküsünün yanı sıra Marx'ın düşüncesinin Batı Avrupa'daki güçlü etkisini de anlatır okura. Engels'e göre, kıta Avrupasında *"işçi sınıfının İncil'i"* olarak adlandırılan Kapital'de varılan sonuçlar, günden güne, sadece Almanya ve İsviçre'de değil, Fransa, Hollanda, Belçika ve ABD'de, hatta İspanya ve İtalya'da, büyük işçi sınıfı hareketinin temel ilkeleri haline gelmekte ve İngiltere'de de işçi sınıfı saflarında olduğu kadar, *"kültürlü kimseler"* arasında da yayılmakta olan sosyalist hareket üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır.

Kapital satışları beklenenin ötesindedir. İki cilt halinde okura sunulan Moore-Aveling çevirisi 1887 Ocak başında piyasaya çıkar. İki ay içinde 500 kopya satılmıştır. Satışın yarısı ise ABD'ye

---

verecek ve yayın işini üstlenecek dürüst bir yayıncı bulamamıştır.

211 Aveling 1884'e değin Kapital'i okumamıştır ama Moore eseri hemen çıkınca okumuş ve izleyen yıllarda Marx'ın kendine özgü stilini kapmak ve ekonomi politik bilgisini ilerletmek için çok yoğun bir çalışma yapmıştır. Aveling'in Sosyalist Lig'in ve İngiliz bağımsız İşçi Partisi'nin kurucusu olduğunu da anımsatmadan geçmeyelim (aktaran Babak Amini, "A Brief History of the Dissemination and Reception of Karl Marx's Capital in the USA and Britain", *World Review of Political Economy*, 7(3), s.345).

212 Marx, *Kapital – Birinci Cilt*, s.35-39.

yapılmıştır. Yayıncı William Swan Sonnenschein Nisan 1887'de bir, 1889'da bir ve 1891'de iki baskı yapar yani dört yıl içinde dört baskı yapar. Aynı yayınevi, bu kez 1897'de ilk dokuz bölümü ayrı kapaklar altında çok ucuz bir şekilde basar.[213]

Kapital'e ilgi bu kadarla da kalmaz. 1896'da Half Guinea International Library'de yayınlanır. Amerikan romancısı ve sosyalisti Edward Bellamy, Kapital'in ilk dokuz bölümünü 1893'te *"Marx'ın değer teorisinin tam hali"* adı altında Bellamy Kütüphanesinin 19. cildi olarak yayınlar. Sosyal Demokratik Federasyon ise daha da iyisini yapar ve Kapital'in ucuz bir versiyonunu basar.

Suskunluktan eleştiriye...

Marx'ın İngiliz eleştirmenleri arasında İngiliz ekonomistleri pek yoktur. Willis, bunun nedeninin Marx'ın doktrininin içerdiği uzlaşmaz devrimci duruşu çok önceden keşfetmiş olmalarına yormaktadır. Yepyeni bir yapılanmayı ve yepyeni değerleri savunan Marksist sorgulama, yalnızca soyut bazı ekonomik ilkelerin ortaya konmasının ötesinde, aynı zamanda İngiliz kapitalist toplumunun temel ön kabullerine ve değerlerine karşı bir meydan okumadır.[214]

Yine de, Ocak 1887'de İngilizce edisyonun piyasaya çıkışından sonra eleştiriler gelmeye başlar.

5 Mart 1887'de *Athenaum* Kapital konusunda kapsamlı bir tartışma sunar. Bunu 1887 Nisanı ve Aralığında *The Westminster Review'da* çıkan alıntı ve açıklamalar izler.[215]

İngilizlerin Marksist teoriye itirazları, değer teorisi, emek sermaye çelişki konusundaki yaklaşımı, insan doğası ve motivasyona ilişkin düşünceleri, öğretisinin pratiğe uygulanabilirliği çerçevesinde gelişir. Eleştirilerin temel özelliği, çok dogmatik olmaları ve derin bir eleştirel tartışma ve analizden yoksunluklarıdır. Eleştirmenler Marx'ın değerin emek tarafından belirlendiği yaklaşımını şaşkınlıkla karşılarlar. Bazıları bunu *"güneşin güneyden doğduğunu"* iddia etmeye benzediğini, bazıları ise klasik ekonomi politiğe

213 Willis, age., s.442.

214 Age.,s.441.

215 *The Edinburg Review, Quarterly Review, Nineteenth Century* ve *Fortnightly Review*'da 19. yüzyılın sonuna dek Kapital ile ilgili hiçbir yazı yayınlanmaz.

olan inançsızlığın bir insanın yerçekimi yasasına inanmaması kadar anlamsız olduğunu söyler.[216] Yine de, değer teorisi kabul edildiği takdirde Marx'ın reddedilemez olduğunu itiraf etmekten kurtulamazlar. Bu durumda tek çözüm değer teorisinin reddidir. Değeri belirleyen tek şeyin emek olmadığını, örneğin nihai yararın da bir belirleyici etken olduğunu, mülksüzleşme ya da mülksüzleştirme diye bir şey olmadığını, dolayısıyla emekçinin kendisinin olmayan bir şeyi kendisine mal edemeyeceğini durmaksızın yineleyip dururlar. Vasıflı emeğin *"soyut insan emeği"*ne indirgenemeyeceğini ve herhangi değerli bir metanın üretilebilmesi için vasıflı emeğin kullanılmasının yaşamsal olduğunu iddia ederler.[217]

Emek ve sermayenin birbiriyle uzlaşmaz bir çelişki içinde olduğunu da yadsırlar. Bu konudaki en anlamlı açıklamayı, 1890'da Nineteenth Century'de T.H. Huxley'in şu tümceleri ortaya koyar;

> *Bu acaip dünyanın siyasal saplantılarından en aptalca olanı, emek ve sermayenin antagonist olmalarına dair olanıdır; [Bunu iddia edenler] sermayenin emek tarafından üretildiğini ve dolayısıyla doğal bir hak olarak emeğe ait olduğunu ve sermayenin (...) üretilmesinde hiçbir katkısı olmayan bir şeyi sahiplenen bir hırsız olduğunu kabul etmektedirler. Tam tersine, emek ve sermaye birbirinin yakın müttefikidir; sermaye hiçbir zaman sadece emeğin bir ürünü değildir; emekten ayrı bir varlığa sahiptir.*[218]

Bu kişilerin Marx'ın sosyalist toplum vizyonuna karşıtlıkları ise bireysel özgürlüklerin sınırsız ve sonuna dek kullanılmasına ilişkin sıkıntılarıdır. Sırtlarını Adam Smith'e dayarlar ve onun, kapitalist ya da işçi, toplumun her bireyinin kendi öz avantajını savunmasıyla toplumun avantajlarının savunulabileceği düşüncesinin arkasına sığınırlar. *"Bireycilik! Modern örgütlenmemiz bireyci olmak zorundadır!"* diye seslenirler İngiliz toplumuna. *"Bu ülkedeki tüm sınıfların zenginliği doğal özgürlük ilkesi altında gelişmiştir... Adam Smith'in öğretisini terkedip... Alman Profesörlerinin karmaşık ideallerine sarılmanın zamanı henüz gelmedi"* diye yazar İngiliz ekonomisti J.S. Nicholson.[219]

216 Age., s.445.
217 Age., s.446.
218 Age., s.448.
219 Willis, age., s.450.

Savundukları değerler hep birey kaynaklıdır; insan doğasının egoist olduğunu ve insanların temelde bireysel çıkar ile motive olduklarını iddia ederler. Savunulması gereken, Marx'ın önerisine uyarak kurulu düzenin zor kullanılarak devrilmesi ya da proleter diktatörlüğü değil; parlamenter düzen, seçimler, temsili hükümet, bireysel özgürlükler, demokrasi, yasa ve adalet yoluyla reforme edilmesidir. Kurulu düzeni savunan bu analizler, eski ekonomi politik defterlerinin karıştırılıp yeniden gündeme taşınmasından öteye gitmez.[220]

İşçi sınıfı kendini eğitiyor ve Kapital'i okuyor – "Plebler" Ligi

Yukarıda da görüldüğü gibi, her ne kadar İngiliz işçi sınıfı 1848 devrimlerine katılmasa ve Çartist hareketin etkisi sönümlense de, İngiliz burjuvazisi korku içindedir. Hareketin yeniden dirilme olasılığını ortadan kaldırmanın yolu, ideoloji silahını kullanarak işbirlikçi bir işçi sınıfı tabakası yaratılmasıdır.

Bulunan çözüm, yaygınlaştırılmış yetişkin eğitimidir. Üç büyük üniversite, Oxford, Cambridge ve Londra üniversiteleri seçilir bu amacı gerçekleştirmek için. 1870'lerde, bu eğitimi başlatmak ve genel ilgi göreceği umulan başlıklarda ders vermek üzere ülkenin her yanına üniversite hocaları yollanır. Bu girişim büyük bir ilgi görür. 1880'lerde işçi sınıfı da yaygın bir ilgiyle karşılar bu yeni eğitimi. Ne var ki, sendikalar ve işçi sınıfı eylemcileri bu yaygınlaşmayı reddederler çünkü altında yatan amacı farketmişlerdir. Bu arada sosyalist düşünce de işçi sınıfı arasında bir kez daha yükselişe geçmiştir. İşçiler okumaya o denli açtırlar ki, bazı işçilerin yemek paralarıyla ikinci el kitap aldıkları ve işten atılma riskine karşın işyerinde bunları okudukları görülür.

1899'da iki ABD'li sosyalistWalter Vrooman ve Charles Beard,

---

220 Bu eleştiriler arasında, Philip H. Wicksteed'in "Das Capital: A Criticism" ve "The Jevonian Criticism of Marx" başlıklı iki makalesi yukarıda kısaca değindiğimiz yaklaşımı geniş bir biçimde betimler. Benzer eleştiriler, İngiliz olmayan bazı yazarlarca da savunulmuş ve eserleri İngilizceye çevrilmiştir. Aralarında Albert Schäffle'ın 1870'te yazdığı *Kapitalismus und Sozialismus* adlı eseri, Emile de Laveleye'nin 1881'de yazdığı *Le Socialisme Contemporain* başlıklı kitabı ve Eugen von Böhm-Bawerk'in 1896'da yazdığı *Karl Marx and the Close of His System* adlı kitabı sayılabilir.

eğitimin yaygınlaştırılması ve işçi sınıfına mensup yetişkinlerin eğitimi işine girişirler. Birçok işçi sınıfı merkezinde Ruskin salonları kurarlar, mektupla eğitime dayanmaktadır sistemleri. Bu bağlamda Oxford'da, Vrooman'in eşinin maddi desteğiyle Ruskin Koleji kurulur. Başlangıçta bir ütopik koloni ve işçi koleji karışımı olan kolej, kısa sürede militan sendikacıların ağırlıklı olduğu bir öğrenci topluluğuna sahip olur. 1902'de ABD'ye dönen Vrooman ve Beard'ın başlattığı eğitimi Alfred Mansbridge adlı eski bir mezun işçi-öğrenci üstlenir. Mansbridge, küçük sınıflarda toplumsal, siyasal ve ekonomik başlıkların tartışılmasını önerir Oxford yönetimine. Mezun olan işçilere de özel bir ekonomi diploması verilmesini ister.

Bir elit işçi tabakası yaratmayı hedefleyen bu yaklaşıma hem Oxford'un egemen sınıflar yanlısı yönetimi ve hem de İngiltere Eğitim Bakanlığı dört elle sarılır. 1902 Eğitim Yasası'na, bu amaca uygun olarak açılacak tüm sınıfların yerel yönetimlerce maddi olarak desteklenmesi maddesi eklenir.

1900'lü yıllarda İngiliz işçileri arasında çok genişleyen grev dalgası ve işçi sınıfı örgütlenmesinin yayılması, hükümetin bu eğitim girişimini hızlandırmasına neden olur.

İşçi sınıfı hareketi yükseldikçe Marksist düşüncenin işçiler arasındaki etkisi de yaygınlaşmaktadır. Mansbridge'in reformist yeni müfredat önerisinde bile Marksizmin işçilere nasıl öğretilmesi gerektiği yer almaktadır!

Ne var ki, Ruskin'deki işçi-öğrenciler, yönetimce kendilerine verilen eğitimden hoşnut değillerdir. Haklı olarak, bu eğitimin işçi sınıfının gereksinimlerine yanıt vermediğini düşünmektedirler. Bu eğitim zenginlerin çıkarlarına hizmet etmektedir ve işçileri yanlış eğiten "*ortodoks*" bir eğitimdir. Olması gereken ise, Marksist ekonomi, sanayi tarihi ve felsefesinin öğretilmesidir. Özetle daha çok Marksist eser okumak istemektedirler.[221] Ayrıca işçilerin eğitimi devletten bağımsız olmalıdır çünkü bu devlet kapitalizmin bir aracıdır ve onun vereceği eğitim de doğal olarak sermayenin çıkarlarına hizmet edecektir. Talep edilen, işçinin çıkarları için işçinin eğitimidir.

---

221 Amini, age., s.337.

Oxford yönetimi durumu farkedince baskıcı önlemler almaya başlar. Okula atanan yeni müdür tam egemen sınıfların istediği gibi bir yöneticidir. Kendi koyduğu dersleri zorunlu hale getirir ve derse devamı da zorunlu tutar. Öğrencilerin bu durumu kamuoyu ile paylaşmasını da yasaklar. Bunlar yetmezmiş gibi ünlü bir gazetede yazdığı yazıda, Ruskin'nin işçi- öğrencilerinin İngiliz emperyalist toplumunun posası (en alt tabakası) olduklarını da belirterek onları aşağılar.[222]

Bu duruma isyan eden öğrenciler, Marksist bir işçi ve Güney Galler Madenci Federasyonu üyesi olan Noah Ablett'in[223] başı çekmesiyle, 1908 Ekiminde Plebler Ligi'ni kurarlar. Okul adını, sosyalist yazar Daniel De Leon'un Romalı yoksul ve çalışanlardan oluşan pleblerin kenti terketmelerini anlattığı bir makalesinden alır.[224] Bu isim okul müdürünün yazısına da bir yanıttır. Kuruluştan hemen birkaç hafta sonra, kömür havzasındaki beş kentte okulun dalları açılır. Şubat'ta ise *Plebler* isimli bir dergi çıkar.

Ruskin yönetimi de pes etmemektedir. Sosyoloji derslerinde Marksizmi öğreten, dersin odak noktasını evrim yapan okul müdürü Dennis Hird istifaya zorlanır; Mart'ta Hird'in istifasını vermesiyle birlikte belki de tarihte ilk kez, Ruskin'in işçi-öğrencileri *ders boykotu* yaparlar. *"Ruskin Grevi"* adıyla tarihe geçen olay gazetelere manşet olur. Kimse Oxford gibi prestijli bir üniversitede işçi-öğrencilerin böyle bir kavgayı verdiğine inanmaz.

Sonunda öğrenciler Ruskin içinde kavga vermek yerine 1910 yılında Merkez Emek Koleji adında, Plebler Ligi ile çok yakın bir çalışma içine girecek olan yeni bir kurum kurarlar ve Hird'ü parasız müdür yaparlar. Pleb Ligleri ise ülkenin özellikle işçilerin yoğun

---

222 Colin Waugh, "The Working Class Self-Education Movement: The League of the 'Plebs'", https://www.workersliberty.org/story/2009/01/16/working-class-self-education-movement-league-plebs, Erişim tarihi: 22 Haziran 2018.

223 Noah Ablett, kendi kendini eğitmiş, Marx, Tom Mann ve Daniel De Leon okuduktan sonra sosyalist olmuş bir işçidir.

224 ABD'li sosyalist De Leon, MÖ 494'te Roma'nın yoksul ve çalışan halkının, Pleplerin Roma'yı terketmelerinin ardından, yönetimin sözde halkın seçtiği ama aslında kendisinin satın aldığı "Halkın Savunmanları" grubunu kurduğunu anlatır ve bu durumla İngiliz işçi sınıfı aristokrasisi arasında doğrudan bir bağ kurar.

olduğu yerlerinde sayısız işçi okulları ve gece sınıfları örgütler.

Bu okullarda, 1. Dünya Savaşı öncesinde, Kapital'in ilk dokuz bölümü okutulur.

1. Dünya Savaşı sonrası askerlik hizmeti biten ve sivil yaşama dönen işçiler Plebler Ligi'nin verdiği derslere yaygın olarak katılırlar. 1920 sonrasında Plebler Ligi'nin kurduğu okulların sınıf mevcutları o denli artar ki öğretmen bulunamaz hale gelir. Öğretmen olmadığında da öğrenciler kendi aralarında Kapital okur ve tartışırlar.[225]

Lig kitap da yayınlar. 1919'da Plebler Ligi'nin kurucusu Noah Ablett'in *Ekonominin Kolay Bir Özeti* ve I. Enternasyonal üyesi bir akademisyen olan A.D. Linsday'in *Karl Marx'ın Kapital'i: Bir Başlangıç Denemesi* başlıklı kitaplarının satış sayıları on binlere ulaşır.[226]

Bu arada İngiliz Komünist Partisi üyesi ve Plebler Ligi üyesi olan ekonomist Maurice Dobb, Marx ve İngiliz ekonomi politikçileri ve özellikle David Ricardo arasındaki ilişkiyi irdeler ve neoklasik ekonomistlerin Marksist ekonomi politiğe yönelttikleri eleştirileri de yanıtlar. 2. Dünya Savaşı sonrasında yazdığı *Bir İktisatçı Olarak Marx* başlıklı eseri Marx'ın ekonomik görüşlerine çok yararlı bir giriş niteliğindedir.[227]

Kapital'i yeniden çevirme denemesi

1928 yılında Cedar Paul ve Eden Paul, Allen ve Unwin Yayınevi adına Kapital'in birinci cildini 4. Almanca baskıyı esas alarak ikinci kez çevirirler.[228]

1938'de, Allen ve Unwin Yayınevi bu kez Moore ve Aveling'in çevirisinin Dona Torr tarafından gözden geçirilmiş ve 4. Almanca

---

225 Amini, age., s.338.

226 Age., s.340. 1926 İşçi Grevinden sonra Plebler Ligi , 1921'de kurulan Emek Kolejleri Ulusal Konseyi tarafından soğurulur ama *Plebler* dergisi yayınlanmaya devam eder.

227 Agy.

228 Engels, ilk cildin 3. Almanca baskısının edisyonunu 1883'te tamamladı. Bu baskıda, Marx'ın 1872-1875 yılları arasında Fransızca baskıda yaptığı bir dizi önemli değişiklikler de dikkate alındı. Engels 4. Almanca baskının edisyonunu 1890'da tamamladı ve bu baskıda Fransızca versiyonu daha da çok dikkate aldı.

edisyonun da dâhil edildiği bir versiyonunu yayınlar. Bu baskıda Engels'in 3. ve 4. baskılara yazdığı önsözler de yer almaktadır.

Yeni çeviri hemen eleştirilmeye başlanır.

İlk eleştirilerden birisi, 1929 Mart'ında, İngiltere Sosyalist Partisi'nin önemli isimlerinden Jack Fitzgerald'dan gelir ve partinin resmi yayın organı olan *Socialist Standard*'da yayınlanır. Fitzgerald yayıncının sırf Sonnenschein baskısını önemsizleştirmek adına 3. ve 4. baskılar arasındaki değişiklikleri abarttığını; çevirmenlerin ise Amerikalı çevirmen Ernest Untermann'a ait olan ve 4. Almanca baskıdaki değişiklikleri de içeren çeviriyi gözardı ettiklerini belirtir. Ayrıca çeviride *"manifaktür"* yerine *"makinofaktür"* sözcüğünün, işçilerin *"entelektüel"* gereksinimleri yerine *"tinsel"* gereksinimleri sözcüğünün kullanılması gibi bazı terim seçimlerini de eleştirir. Baskının matbaa hatalarını da listeler. *Socialist Standard, "okurlar ellerindeki çevirinin Sonnenschein baskısından hiçbir şekilde üstün olmadığını kabul edeceklerdir"* diye ekler.

18 Nisan 1929'da bu çeviriyle ilgili bir mektup yazan Riyazanov[229], eskisini gözden geçirmek yerine yeni bir çeviri yapma gereksinimi konusundaki tereddütlerini sıralar, eleştiri hatalarına vurgu yapar ve yeni çeviriyi bilimsel açıdan gereksiz ve anlamsız bulduğunu belirtir. Ayrıca, çevirmenlerin Kautsky'nin *"Volksausgabe"* olarak bilinen popüler Kapital yayınını gözardı etmelerini de eleştirir.

Bu eleştiriler üzerine Paul çifti, *Labour Monthly*'nin 2 Haziran 1929 tarihli sayısında Riyazanov'un vurguladığı beş hataya yanıt verirler. Metinde geçen *"working people"* terimini *"Fransız halkı"* olarak çevirmelerinin hatalı olduğunu ve yeni bir baskıda bunun *"Fransız işçileri"* olarak düzeltileceğini belirtirler ama *"labour time"* yerine *"labour power"* kullanmalarının hatalı olduğunu kabul etmezler. Riyazanov'un bir başka eleştirisi olan, *"factory of learning"*(eğitim fabrikası) terimi yerine *"tannery"* (tabakhane) kullanmalarının hatalı olduğunu da kabul ederler ve yeni baskıda

229 David Riyazanov Ukraynalı bir devrimcidir. 15 yaşında Narodniklere katılan, iki kez tutuklanıp yargılanan Riyazanov yurt dışına kaçmış ve 1917 sonrasında SSCB'ye geldiğinde 1920'de Marks/Engels Enstitüsü müdürü olmuştur. Menşeviklere yakınlığı nedeniyle 1930'larda görevden alınmıştır.

bunu da düzelteceklerini belirtirler.[230] *"Politische Ökonomie"* (ekonomi politik) yerine ise *"İngiliz ekonomisi"* terimini ikame etmelerini ise savunurlar. İyi bir çeviriden ne anladıklarını da şöyle betimlerler; onlara göre *"iyi bir çeviri, yazarın anlatmaya çalıştığı şeyi yabancı bir dile taşımalı, bunu çabuk, güvenli ve hoş bir şekilde yapmalıdır."*[231] Kautsky'nin kitabına yapılacak bir başvurunun da tercih edilebileceğini, böyle bir başvurunun telif hakları nedeniyle ucuz bir kitap basımını engelleyeceğini düşündükleri için bu yola başvurmadıklarını da eklerler.

Moskova devrede

1950'li yıllarda, SSCB'de, Marksist eserlerin İngilizce yayını konusunda gittikçe daha ciddi bir çabaya girildiği görülür ve Yabancı Diller Yayınevi bu çabanın ilk adımı olur.

Bu yayınevi 1954-59 arasında Kapital'in ilk üç cildini basar. 1931'de kurulan Moskova kaynaklı bir başka yayınevi olan Progress Publishers 1956-1978 yılları arasında Kapital'in İngilizce yayını ile uğraşır. Her iki yayınevi de, birinci cilt için Moore ve Aveling çevirisini kullanırlar; ikinci ve üçüncü ciltler için ise Untermann'ın çevirisinden büyük çapta yararlanırlar.

Asıl önemli girişim ise, Progress Publishers'ın Londra'da bulunan Lawrence & Wishart yayıncılık şirketi ile New York'ta bulunan International Publishers ile işbirliği içinde yayınladığı 50 ciltlik *Marx/Engels Collected Works* (Marx-Engels Toplu Eserler – MECW) adı altındaki toplu eserlerdir. İngilizcede yayınlanan en geniş kapsamlı koleksiyon olan bu proje 1975'te başlar ve 2005'e dek sürer.[232] 1990'ların ikinci yarısında Progress Publishers, Lawrence & Wishart ve International Publisher yayınevleri, MECW içinde Kapital'i yayınlarlar. MECW'de, Kapital 1, 1996'da serinin 35. cildi olarak basılır. Çeviri esas olarak ilk İngilizce çeviriye dayanmaktadır. Engels'in 4. Almanca baskıda yaptığı bazı

---

230 Eden ve Cedar Paul, "The New Translation of 'Capital'" (Yazışma), *Labour Monthly*, Şubat ve Temmuz 1929, s.446-448, https://www.marxists.org/archive/riazanov/1929/07/translation-critique.htm, Erişim tarihi: 22 Haziran 2018.

231 Amini, age., s.340.

232 Age., s.341.

değişiklikler de dâhil edilmiştir. İtalyanca ve Latince gibi yabancı dillerden yapılmış olan alıntılarda ise Ben Fowkes'un çevirisinin izlendiği görülür. İkinci cilt için ise 1893'te basılan 2. Almanca edisyonu esas alan Progress Publishers yayını izlenmiştir. MECW'nin 36. cildini oluşturan bu ciltte kullanılan terminolojide de Engels tarafından gözden geçirilen ilk cildin ilk çevirisinin benimsendiği anlaşılır. İkinci cilt 1997'de basılmıştır. 1998'de yayınlanan üçüncü cilt ise Foreign Language Publishing House tarafından 1959'da yayınlanan ve Ernest Untermann'ın çevirdiği 1909 edisyonundan geniş çapta yararlanıldığı bilinen Kapital 3 temel alınmıştır. Bu cilt de serinin 37. cildini oluşturmaktadır.

Birinci Cilt bir kez daha çevriliyor

1970'lerde Kapital'in yayınında bir patlama yaşanır ve eski yayıncılara yenileri eklenir. Bu durumun en önemli göstergesi, Penguin Yayınevi'nin, 1960'lı yıllarda dönemin etkin dergilerinden olan ve İngiliz Yeni Sol akımının temsilcilerinden olan *New Left Review* ile işbirliği yaparak Kapital'in yeni bir çevirisi için Ben Fowkes'u görevlendirmesidir. Birinci cilt 1979'da yayınlanır; ikinci ve üçüncü ciltler ise 1978 ve 1981 tarihlerinde David Fernbach tarafından çevrilerek yine Penguin Yayınevi tarafından yayınlanırlar.

Kapital'in birinci cildinin yeni baskısı, Ernest Mandel tarafından yazılan geniş bir Giriş ve yeni çevirmen Ben Fowkes tarafından yazılan "Çevirmenin Önsözü" başlıklı bir bölüm içermektedir.

Fowkes önsözünde yeni çeviri için üç neden sıralar ve bunları şöyle açıklar;

> *Kapital'in ilk cildinin çevirisi Samuel Moore ve Edward Aveling tarafından yapıldı ve Engels tarafından gözden geçirildi. Mektuplarına bakıldığında, Engels'in bu işi çok ciddiye aldığı görülmektedir. Ayrıca, o, Karl Marx'ın kırk yıllık arkadaşı ve iş arkadaşı olarak çeviriyi Marx'ın düşüncesinin İngilizcede otoriter bir sunuluşu haline getirme konumunda olan kişiydi. O halde yeni bir çeviriye neden ihtiyaç var? Birincisi, İngiliz dili değişmiştir ve 19. yüzyılda yapılan bir çevirinin bu değişimden etkilenmemesi olanaksızdır. Sadece "emekçi" (labourer) sözcüğünün "işçi" (worker) olarak değiştiğini pejoratif anlamda düşünmek bile yeter. İkincisi, Engels daima Marx okurlarını*

zor pasajlarla boğuşmaktan kurtarmaya çalıştı. Bu konuda arkadaşı Karl Marx'ın izinden gitmekteydi. Karl Marx Fransızca baskının Sonsöz'ünde – 1875'te – Roy'un kendisine gönderdiği çevirinin "titizlikle yapılmış tam bir çeviri" olmasına karşın, "okura daha fazla hitap edebilmesi için" revize ettiğini yazar. Bu gözden geçirmenin nedeni, Fransız halkının teorik tartışmalar konusundaki sabırsızlığıdır. Ne var ki, 1975'te son birkaç on yıl içinde Marksizm konusunda yürütülen yoğun eleştirel araştırma çabalarından ve şimdiye dek yayınlanan elverişsiz metinlerden sonra, artık okuru korumak için Kapital'i seyreltmek (sulandırmak) zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla Engels'in metinden çıkardığı tüm cümleler yeniden eklenebilir ve teorik zorluklar, İngiliz dilinin elverdiği ölçüde, halının altına süpürülmek yerine gün ışığına çıkarılabilir. Bu yorum herşeyden önce Marx'ın genelde her yerde ve Kapital'de de sürekli olarak kullanageldiği Almanca felsefe terimleriyle ilgilidir. Bu terimleri çevirirken felsefi sorunlara önyargıyla yaklaşmaya çalışmadım; Marx'ın Hegel ile olan ilişkisine ya da felsefi duruşu ile ekonomi politiği arasındaki ilişkiye önyargılı yaklaşmadım. Daha ziyade okura kendi görüşünü oluşturma olanağı verecek bir metin ulaştırmaya çalıştım. Üçüncü neden de şudur. Herkes Marx'ın edebi Almancanın ustası olduğunda fikir birliği halindedir. Bunu görmezden gelen bir çeviri, hem onun dili canlı kullanımına hem de Kapital'de çok sayıda bulunan çarpıcı ve güçlü imgelere haksızlık olacaktır. Çeviri boyunca bu unsuru aklımda tutmaya çalıştım. Başarılı olup olmadığıma okurun karar vermesi gerekir.[233]

Yeni çeviri de eleştirilir. Bazı araştırmacılar Ernest Mandel'in önsözünü kıyasıya eleştirirler.[234]

Kevin Anderson ise 1983'te hâlâ Kapital 1'in tam bir İngilizce metninin olmadığını ve Engels'in baskıya hazırladığı Almanca 4. baskının artık çevirilerde esas alınacak temel eser olarak kabul edildiğini, Ben Fowkes'un çevirisinin ise söz konusu metne en

---

233 Karl Marx, *Capital*, çeviren Ben Fowkes, E. Mandel'in önsözüyle, İngiltere: Penguin, 1990, s.87-88.

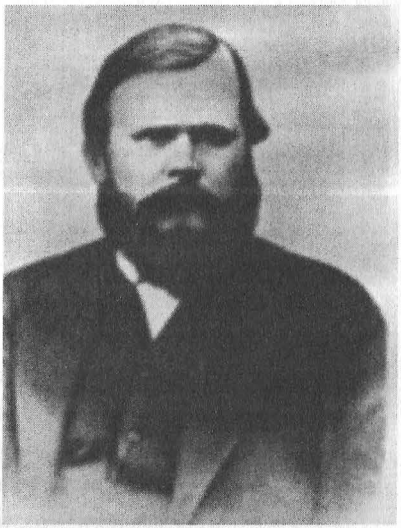
234 Rana Dunayevskaya'nın "Today's Epigones Who Try to Truncate Marx's Capital" başlıklı yazısı bu durumun bir örneğini teşkil etmektedir. Eleştirinin bir bölümü www.marxists.org internet arşivinde yer almaktadır. (https://www.marxists.org/archive/dunayevskaya/works/1974/mandel.htm, Erişim tarihi: 22 Haziran 2018). Tamamı için: *Marx's Capital and Today's Global Crisis*, Detroit: News &Letters, 1978, s.9-25.

sadık kalan İngilizce çeviri olması nedeniyle en bütünsel İngilizce çeviri olduğunu söyler. Ancak Fowkes'un birkaç yerde Engels'in 1890'da kullanmadığı Fransızca metin kaynaklı bazı değişiklikleri eklediğini ve bunun yanında Engels'in gözardı ettiği felsefi dili de kullandığını belirtir. Ne var ki, Anderson'a göre, Fowkes Engels'i *"kölece"* izlemiştir ve Marx'ın kendisinin baştan aşağı gözden geçirip yazdığı Fransızca baskıyı esas almamakla hata etmiştir. Sonuçta, ortaya yine tam olmayan bir çeviri çıkmıştır. Anderson, Fransızca metinde "kapitalist birikim yasası" ve "meta fetişizmi" gibi temel bölümlerde Marx'ın Fransızca metinde farklı kullandığı cümle ve paragrafların olduğunu ve bu bölümlerin Kapital'in yazılışından yüz yıl sonra daha da önemli hale geldiğini vurgular. Ona göre Fransızca baskı sadece bir çeviriden fazlasıdır; Marx bu çeviride bazı temel formülasyonlara açıklık kazandırmış ama bazı bölümleri de çok genişletmiştir. Anderson uzun eleştirisinde, alıntılanmayan veya dipnotlarla geçiştirilen bölümlerin, bilinmeleri halinde, 1900'ler sonrasındaki emperyalizm tartışmalarında da önaçıcı olabileceklerini iddia eder.[235]

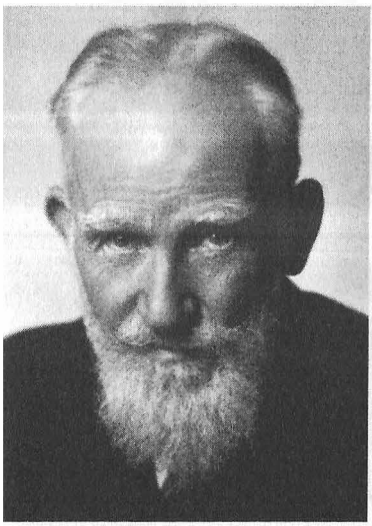
235 Bu eleştiriler için bakınız: Kevin Anderson, "The Unknown Marx's Capital, Volume 1: The French Edition of 1872-75, 100 Years Later", *Review of Radical Political Economics*, 15(4), 1983, s.71-80.

William Liebknecht, Eleanor Marx-Aveling ve Edward Aveling

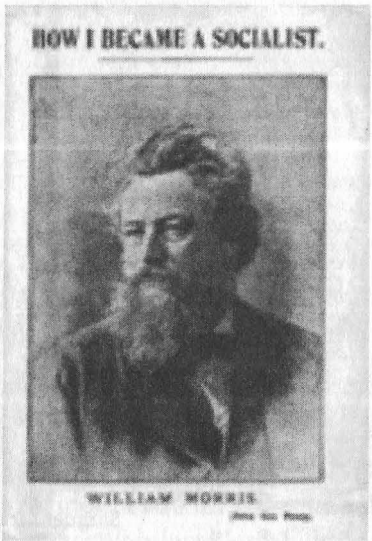
Samuel Moore

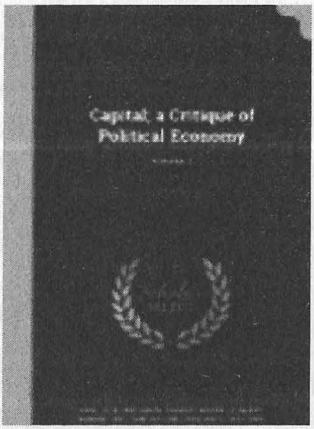
George Bernard Shaw

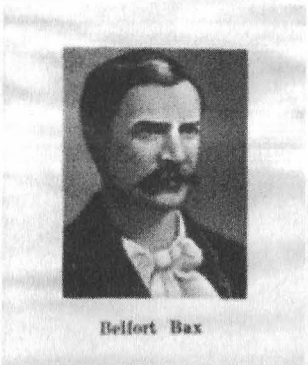
Henry Hyndmann

William Morris

Kapital-1'in İngiltere baskısı

Belfort Bax

George Julian Harney ve Ernest Charles Jones

Kapital Türkiye'de[236]

Kapital'in Türkiye'ye gelişi Cumhuriyet öncesine ve Kapital'in ilk Almanca baskısının kırk beşinci yılına rastlamaktadır.

İlk özet-çeviri girişimini, 1912 yılında yani II. Meşrutiyet döneminde Alliance İsraelite Mektebi müdürü olan yahudi kökenli sosyalist Bohor İsrael'in başlattığı anlaşılmaktadır.[237] İsrael çevirisini *Ceride-i Felsefiye* isimli bir dergide yayınlar. Derginin ilk sayısında "Şey ve Sebep", "Menşe-i Arz"[238] "İki Nev'i İlm-i İktisat"[239] ve "Dağınık Fikirler" başlıklı yazılarının yanı sıra Kapital çevirisini içeren "İktisad-ı İçtimai"[240] de yer alır. Bohor İsrael bu yayının müjdesini okuyucularına şöyle verir:

> *Ceridemizin ilk nüshasından itibaren, 'İktisad-ı İçtimaî' namı altında bir ilm-i iktisat eseri neşretmeye başlıyoruz. Bu eser tercüme değil, telif değil, fakat büyük Karl Marks'ın 'Le Capital' ismindeki kitab-ı cesimesinden hülâsâtü'l hülâsâ olarak iktibas edilerek tefrika*

---

236 Bu bölümdeki alıntılarda, gerekli görülen yerlerde metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için dipnotlarda ya da parantez içerisinde eski Türkçe ifadelerin günümüzdeki karşılıkları verilecektir.

237 Selçuk Gürsoy, Mehmet Ö. Alkan'ın, 1990 Mayıs'ında yazdığı "Bilinmeyen bir Felsefe Dergisi Ceride-i Felsefiye ve bir Yahudi Sosyalist Bohor İsrael" başlıklı makalesinde, söz konusu derginin "İktisad-ı İçtimai" bölümünde Kapital'in özet biçiminde bir çevirisinin yayınlandığını saptadığını yazar (Selçuk Gürsoy, *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları*, İstanbul: İletişim, 2013, s.166).

238 Yeryüzünün kaynağı.

239 İki tür iktisat bilimi.

240 Toplumsal ekonomi.

suretiyle enzar-ı kari'ine vazolunuyor.[241]

Söz konusu dergi sadece bir sayı yayınlanabilmiş, dolayısıyla *"özetin özeti"* olduğu söylenen çeviri yarım kalmıştır.[242]

İştirak ve Marx'ın Kapital'i

Bohor İsrael, aynı zamanda Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın[243] dergisi *İştirak*'te de yazmaktadır.

Kapital çevirisi ile ilgili ilk haber İştirak'in gazete formatıyla yayınlanmaya başladığı 27 Temmuz 1912 tarihli 1. sayısında yer alan küçük bir ilânda "İştirak'in Mecmua-i Fenniye ve İçtimaiyesi"[244] başlığıyla verilir. İlân şöyledir:

> *Otuz iki sahife olarak yakında yayımlamaya başlayacak ve Karl Marks'ın Sermaye adındaki meşhur eseri bu mecmuada tefrika suretiyle muntazaman yayınlanacaktır. Osmanlı mütefekkirleri için bu mecmuanın gayet mühim ve faydalı olacağını beyan ederiz.*[245]

İlânda dergi ismi yoktur. Ne var ki, *Ceride-i Felsefiye*'de Kapital'in bölümler halinde yayınlanacağı *İştirak*'in 7. sayısında açıklanır:

> *(...) önümüzdeki Perşembe günü Ceride-i Felsefiye adındaki gayet ciddi ve faydalı bir mecmua-yı ilmiye yayınlanacaktır. Bu mecmuayı*

---

241 Alıntının Türkçesi şöyledir: *"Gazetemizin ilk sayısından itibaren, 'Toplumsal Ekonomi' adı altında bir bilimsel ekonomi eseri yayınlamaya başlıyoruz. Bu eser bir çeviri değil, bir telif değil, fakat büyük Karl Marks'ın 'Le Capital' ismindeki büyük kitabından özetin özeti olarak aktarılarak bölümler halinde okuyucusunun önüne konuluyor."* Mehmet Ö. Alkan, *Das Kapital*, İstanbul: İletişim, 2017, s.29.

242 Kapital'in söz konusu dergide yayınlanan çevirisi için bakınız: Age., s 29-36.

243 Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) Türkiye'de kurulan ilk sosyalist partidir. 1910 yılında kurulmuştur. Parti, 1910 yılında İştirak'i yayınlamaya başlamıştır. Lideri Hüseyin Hilmi İzmir'li bir gazetecidir. Partinin tek siyasal etkinliği söz konusu derginin çıkarılmasıdır. Çok tutarlı bir sosyalizm anlayışına sahip olduğu söylenemeyecek olan OSF'nin başkanı sık sık sürgüne gönderilmiş, cezaevinde yatmış ve sonunda katledilmiştir.

244 İştirak'in Fen ve Toplum Dergisi

245 Gürsoy, age., s.167. Alıntıyı günümüz Türkçesine şöyle çevirebiliriz: "Otuz iki sayfa olarak yakında yayınlanmaya başlayacak ve Karl Marks'ın ünlü eseri bu dergide bölümler halinde düzenli olarak yayınlanacaktır. Osmanlı düşünürleri için bu derginin çok önemli ve yararlı olacağını bildiririz."

bilumum erbab-ı irfana tavsiye ederiz. Olağanüstü önemine binaen içeriğini aşağıda sunuyoruz:

1- Muhterem Kari'lerime

2- Şey ve Sebep

3- Menşe-i Arz

4- Usul-i Hazır-ı İktisadi

5- İktisat-ı İçtimai ve Şerhi [246]

Ceride-i Felsefiye'deki çeviri öncesinde de Marx'ın *Sermaye*'sinin çevirisiyle ilgili haberler yer alır *İştirak*'te. Örneğin Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın programının yayınlandığı Eylül 1910 sayısındaki "Nasıl Çalışmalıyız?" başlıklı yazıda Alyans Mektebi Müdürü İsrael ismiyle şu ifadeleri okuruz:

Elimizden geldiği kadar (burjuva) nazariyatını zayıflatmaya davet edecek temel toplumsal ve iktisadi ilkelerimizi mütemadiyyen neşr ile bütün makalelerimizin hukuki, toplumsal ve siyasi birer araştırma ürünü olmasına çalışalım. Hatta (Karl Marx, Lasal, Bebel, Jores) gibi büyüklerimizin eserlerini Türkçeye tercüme etmek üzere muktedir ve Fransızcaya vakıf arkadaşlarımızdan bir tercüme heyeti teşkili meselesi nice propagandamızın esaslı ve sağlam olması için en birinci bir ihtiyaç suretinde tezahür eder. Çünkü Türkiyemizde sosyalizmin ancak ismi vardır... En evvel Karl Marx'ın Sermaye isimli eserinden başlamak icab eder.[247]

Şunu da eklemek gerekir. *İştirak'de* Marx'ın adı ilk kez Kapital çevirisi bağlamında geçmemektedir. Örneğin derginin 27 Şubat

---

246 Selçuk Gürsoy, age., s.25-26. Alıntıyı günümüz Türkçesine şöyle çevirebiliriz: "(...) önümüzdeki Perşembe günü Ceride-i Felsefiye adındaki gayet ciddi ve faydalı bir bilimsel dergi yayınlanacaktır. Bu mecmuayı tüm kültürlü kişilere öneririz. Olağanüstü önemi nedeniyle içeriğini aşağıda sunuyoruz:

1. Muhterem okurlarıma

2. Şey ve Sebep

3. Yeryüzünün kaynağı

4. Ekonomik artı değerin yöntemi

5. Toplumsal iktisat ve açıklaması"

247 Gürsoy, age., s.461 ve Kerim Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul: İletişim, 1994, s.294.

1909 tarihi sayısında, "Sosyalistliğin Atisi" (geleceği) başlıklı yazıda *"Karl Marks tarihsel örneklere dayanarak demiştir ki: 'Şiddet, eski toplumdan yenisini çıkarır'"* ve *"Karl Marks haklı olarak der ki: 'işçileri ancak bizzat işçiler kurtaracaktır'"* ifadelerini görmekteyiz.[248] Yine 13 Mart 1910 tarihli sayıda "İştirakiyyun 'Sosyalist' Mektebi" başlıklı yazıda *"İngiltere'de mister (Avin)[249] 1812'de, Almanya'da Karl Marks (Sermaye) eserlerini yayınlayarak toplumsal sahnede devrimler meydana getirmişlerdir"* denilmekte; 20 Mart 1910 tarihli *İştirak*'teki "Bedik" imzalı "Sosyalist Mektebi" başlıklı yazıda uzun uzun Marksizmin ekonominin belirleyiciliği konusundaki tutumu anlatılmakta ve Marx'tan şu alıntı ile devam edilmektedir:

> *Üretim biçiminin değişmesiyle insanlar arasındaki bütün ilişkiler değişmiş olur. Kol gücüyle hareket ettirilen bir değirmen içinde bağımsızlığı ve hürriyeti hâkim olan bir toplum ortaya çıkar, halbuki buhar ile çalışan değirmenler sermayedarların etkin olduğu bir toplum ortaya çıkarır ki orada haksızlık bütün iğrençliğiyle yüzünü gösterir. Orada hayat bazıları için tahammül edilmez bir yük, bazıları için de bir zevk ve neşe, eğlence ve refahtan ibaret kalır.*

Tarihsel materyalizmin özetlendiği yazı devrimin kanlı mı yoksa kansız mı olacağına ilişkin bir soru ile sona ermektedir.[250]

7 Haziran 1912 tarihli *İştirak*, kapağında Karl Marx'ın resmi ile çıkar. Dergide *"Osmanlı Sosyalist* Kütüphanesi" ismiyle sosyalizm düşüncesiyle ilgili bir dizi eserin yayınlanmasının düşünüldüğü haberi yer almaktadır. Dergide sosyalizme dair birkaç yazı bulunmakta ve "İlk Sosyalist Kimdir?" başlıklı yazıda, sosyalizmin *"son zamanlarda Karl Marks gibi toplumsal âlimler tarafından tamamiyle bilimsel şekle"* sokulduğu ve enternasyonal sosyalist hareket önderlerinin ve özellikle de Marx'ın *"Sermaye"* başlıklı kitabında sosyalizm programlarını birleştirmeye çalıştıkları belirtilmektedir.[251] Yine bir sonraki sayıda Marx'tan alıntılar yapılmakta ve daha da ilginci, *"Tarihi Sahifeler: (Sosyal Demokrasinin*

---

248 Sadi, age., s.234-236.

249 İngiliz ütopik sosyalisti Robert Owen (age, s.261).

250 Sadi, age., s.276.

251 Sadi, age., s.539-551.

Zuhuru[252])" başlıklı yazıda Marx ve Engels'in yaşamlarından çok kısa bir kesit verilerek Almanya'da Lassalle'la başlayan sosyal demokrasiden özetle söz edilmektedir. "*Sosyalizmin Suret-i Tekemmülü*[253]" başlıklı yazıda toplumların gelişimi (ilkel komünal, serflik ve feodalite) özetle anlatılmakta ve "*Tefrika*" başlıklı yazıda ise yine Kapital'den alıntılar yapılmaktadır. 3 Temmuz 1912 tarihli sayıda, bir önceki sayıdan devam eden "*Sosyalizmin Sureti Tekemmülü*" başlıklı yazıda Marx ve Engels'in sosyalizmi bir ütopya olmaktan kurtardıkları ve bilimsel bir temele oturttukları vurgulanmaktadır.[254]

Bu çalışmalar çok değerli olmakla birlikte Kapital'in birinci cildinin ya da diğer ciltlerin bütün olarak çevirilerini içermemektedir. Söz konusu kaynaklarda dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Kapital'in ilk cildinden alıntılar yapılmıştır.

Cumhuriyet dönemi Kapital çevirileri

Milli Mücadele'nin başından itibaren Kapital ciltlerinin tümüyle çevrilmesi girişimlerinin başladığı bilinmektedir. Bu girişim iddialarının ilki Aralık 1922'de yayınlanan *Revue du Monde Musulman* dergisinde çıkan bir haber-yazıya dayandırılmaktadır Söz konusu derginin Rusya dışı Bolşevikler ve İslam'a ayrılmış sayısının ekinde "*Moskova'da Türk komünist partisinin örgütçüsü olan Mustafa Suphi burada Yeni Dünya gazetesini kurdu ve bu gazetede Karl Marx'ın Kapital'inin Türkçe çevirisini yayınladı*" denilmektedir.[255] Her ne kadar bu çeviriye *Yeni Dünya* gazetesinde ulaşılabilmiş değilse de Kapital'in ilk çevirmeninin Mustafa Suphi olduğu anlaşılır.

Benzer şekilde, ikinci çevirmenin de Dr. Şefik Hüsnü olduğu görülür. Erden Akbulut'un derlediği *Dr. Şefik Hüsnü Deymer, Yaşam öyküsü, Vazife Yazıları* başlıklı eserde, Komintern'in 7. Dünya Kongresi ertesinde, Şefik Hüsnü'nün özgeçmiş beyanında şunları okuruz:

---

252 Zuhuru: doğuşu

253 Sosyalizmin gelişiminin resmi veya sosyalizm nasıl gelişti?

254 Sadi, age., s.567-580.

255 Mehmet Ö. Alkan bu bilgiyi Sn. Erden Akbulut'tan aldığını belirtmektedir.

Marx ve Engels'in eserlerini ancak üniversite öğrenimimi tamamladıktan sonra inceledim. Bu konuyla özel olarak dünya savaşından sonra ilgilendim. 1922'de Marx ve Engels'in 'Komünist Beyannamesi'ni Türkçeye tercüme edip yayınladım. 1927-29 arasında Kapital'in ikinci cildini Türkçeye tercüme ettim. Ancak bu henüz kitap olarak yayınlanmadı.[256]

Şefik Hüsnü, yaşam öyküsünde Kapital'in 2. cildini çevirdiğini söylemektedir. Ne var ki, Kerim Sadi, Kapital'in ilk cildine ait bölümlerin de Şefik Hüsnü tarafından çevrildiğini söylemektedir:

Mahmut Esad'ın İktisat Vekilliği zamanında, yanılmıyorsak, sosyalist Vehbi (Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi profesörlerinden Vehbi Sarıdal) ile 'Haydelberg Darülfünunundan felsefe ve iktisat doktoru ve Berlin Mühendis Mektebi âlisinden mezun' Nizamettin Âli dolgun ücretle bu işi üzerlerine almışlardı. Bundan başka Ahmet Cevad'ın [Emre] (Darülfünün sabık lisaniyat muallimi, Dil Encümeni'nden ve Çanakkale Saylavı) Kızıl Mekke halini alan Moskova'da birinci cilt üzerinde hararetle uğraştığını (1924) ve yine birinci kitaba ait mephasların Dr. Şefik Hüsnü tarafından da ayrıca çevrildiğini biliyoruz.[257]

Bu çeviriler kayıptır.

Mahmut Esad Bozkurt ve Kapital

Cumhuriyet döneminde Ekonomi ve Adalet Bakanlığı yapmış, Atatürk'ün emriyle kurulan Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın da içinde yer alan Mahmut Esat Bozkurt'un Kapital'in Türkçeye çevirisi konusundaki girişimini, yukarıda Kerim Sadi'den alıntılanan yazının yanı sıra, akademisyen Hakkı Uyar'ın araştırmasından da ayrıntılı olarak öğrenmekteyiz. Uyar'a göre, Mahmut Esad *"sol milliyetçi"* diye tanımlanabilecek bir isimdir.[258]

Hasan İzzettin Dinamo, anılarında, 1920-21 yıllarında, Mahmut Esad'ın Ziraat Mektebi'nde koltuğunun altında Kapital'i taşıdığını

---

256 Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer, Yaşam Öyküsü, Vazife yazıları*, İstanbul: Sosyal Tarih, 2010, s.56.

257 Mehmet Ö. Alkan, *150. Yılında Das Capital*, İstanbul: İletişim, 2017, s.40.

258 Hakkı Uyar, "Mahmut Esad Bozkurt ve Sol Düşünce", *Mahmut Esad Bozkurt Anısına Armağan* (1892-1943) içinde, İstanbul Barosu Yayınları, 2008, s.69-70.

ve öğrendiklerini Mustafa Kemal'e anlattığını söylemektedir. Dinamo'ya göre, Mustafa Kemal, çevresinin solcularla çevrili olduğunu ve dünyada da bir sola gidiş olduğunu düşündüğünden *"ne olur ne olmaz"* diye Marx konusunda bilgilenmeye çalışmış, bunun için Mahmut Esad'dan yararlanmıştır.[259]

Bozkurt Marksist değildir. 1920'de *Yenigün* gazetesindeki bir yazısında komünizmin Türkler için bir ideal değil ama bir araç olduğunu, Türklerin idealinin altın elma yani Türklerin birliği olduğunu yazar. Ne var ki, 1935 yılında yayınlanan *"Karl Marx ve Türkler"* adlı yazısında, *"Marx'ın büyük eseri Kapital'in bütün dillere çevrildiğini"* söyler, *"Onu bizim dilimizde ne zaman okuyacağız? Ne zaman göreceğiz?"* diye sorar ve ekler:

> *Marx edebiyatının dilimize çevrilmesini istiyorum. Marx'ın eserlerinin dilimize çevrilmesi sağa ve sola doğru bulanık sularda balık avlamak isteyenlerin takkesini düşürecektir (...) Ancak, Marx' tan söz açılınca akla hemen "Komünistlik" gelir.*
>
> *Halbuki o kadar telâşa da gerek yoktur. Marx'ın filozofluğu iktisatçı yanından çok üstündür; O'nun bilinmemesi kültür bakımından bir eksikliktir. Büyük bir eksik. Özellikle de "devletçi" bir rejimde bunun eksikliği daha da belirgindir.*[260]

Bozkurt, Max Beer'in Zühtü Uray tarafından Türkçeye çevrilen ve Maarif Vekâleti tarafından yayınlanan *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi* adli kitabına yazdığı Önsöz'de de Kapital'in çevirisi konusuna değinmektedir:

> *Hemen her memlekette, hatta Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşu memleketlerde bile müteaddit tercümeleri ve şerhleri mevcut olan Karl Marx'ın Kapital'inin bizde anlaşılmaz bir iki broşüründen başka bir şey yoktur. Nerede kaldı ki biz, Ana Kanunumuzda devletçiliği kendimize mal etmiş bulunmaktayız. Bunun anlamı devlet sosyalistliğini kendimize mal etmiş olmaklığımızdır. Şu halde kısmen olsun sosyalizmin ve sosyal mücadelelerin umumi tarihi yeni Türk Devleti Prensiplerinin sebeplerini ve edebiyatını teşkil eder.*[261]

---

259 Uyar, age., s.5.

260 Uyar, age., s.6.

261 Agy.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Bozkurt komünist değildir ama uzak görüşlü, *"dâhiyane" ve "heybetli"* bulduğu Marx'a saygılıdır. Uzun yıllardır Marx'ı okuduğunu, Onu *"tam"* olarak anlayamadığını, anlamaya çalıştığını belirterek şunları demeyi de ihmal etmez:

> *Marx'ı bu kadar derin, çetin buluyorum... Şunu hemen söylemeliyim ki: Marx'ın anlayabildiğim yerlerini çok yüksek buldum. Baş dönmeden erişilmesi zor denecek kadar yüksek!* [262]

Bozkurt'a göre, Marx, değer ve iş; değer artığı; tarihsel maddecilik; merkezleşme ve özellikle de sınıflaşma kavramını, tüm insanlık tarihini aydınlatacak bir şekilde açıklamaktadır. Marx'ın felsefesi bir *"mihenk taşı"*na benzemektedir. Tarih ona vuruldukça, insanlığın kaderi görülür. Marx'ın felsefesi, yüzyıllardır karanlıkta kalmış gerçeklerin, insanlığın kara kaderinin üzerine tutulmuş bir *"projektör"*dür. *"Bunsuz tarihi anlamak ve görmek yolunu ben bulamadım"* der.

Halk Dostu gazetesinde yazdığı "Memleketin Istırapları" başlıklı yazıda ise şunları söylemektedir:

> *Komünist değiliz ama medeniyet tarihini bir iktisat meselesi olarak tespit ve izah eden Karl Marks'ın anlayışları öyle bir kalem darbesiyle yıkılacak şeylerden değildir.* [263]

Yine bir başka yazısında ise şunları dediği görülür:

> *Ben komünist değilim. Bununla beraber (Karl Marks)ın ve büyük Komünist şeflerden (Lenin)in düşüncelerinde milliyetçilik ve demokrasinin noksanlarını tamamlamak için istifadeli birçok noktalar vardır.* [264]

Bozkurt, "Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Bu Gidişin Arasında Biz Ne Olacağız?" başlığıyla *Yeni Asır* gazetesinde 6-27 Ağustos 1933 tarihlerinde 16 bölüm halinde yayınlanan yazı dizisinde, sermayenin tekelleşmesine ilişkin değerlendirmesinde Marx'ın sermayenin hızla belli ellerde toplandığına işaret ettiğini örneklerle anlatır. Aynı görüşleri *Yeni Asır* gazetesinin sahibi

---

262 Age, s.8.

263 Age, s.7.

264 Agy.

İsrael Hakkı (Ocakoğlu) Bey'e hitaben yazdığı yazılarda da yineler ama bu yazılarda sosyalist olmak bir yana koyu bir Türk milliyetçisi olduğunu, Rusya'nın *"kıpkızıl komünist"*, Türkiye'nin ise *"kıpkızıl milliyetçi"* olduğunu, kendisinin demokrat doğduğunu ve böyle de öleceğini belirtir. Ne var ki, faşizmden, komünizmden korunabilmek için demokrasinin eksiklerini zamanın gereksinmelerine göre doldurmak gerekmektedir.[265] Ayrıca Bozkurt'a göre siyasal özgürlüklerin olmadığı Rusya'da komünizm yıkılacaktır. Komünizmi emperyalist olmakla, proleter diktatörlüğüne dayanmakla, bireye mülkiyet hakkı ve ekonomik girişim hakkı tanımamakla suçlayan Bozkurt'un yargıları, ta o dönemlerde bile, Cumhuriyet rejiminin seçtiği yolun da bir bakıma göstergesidir.

Ahmet Emin Yalman Marx'a ve Kapital'e karşı

Devletçiliğe karşı özel teşebbüsü, bağımsızlığa karşı Amerikan mandasını savunan Ahmet Emin Yalman, sol düşmanı bir gazetecidir. Marx'ın yüzüncü doğum yıldönümü olan 5 Mayıs 1918 günü, başyazarlığını yaptığı *Vakit* gazetesinde "Sosyalizm ve İçtimaî Siyaset" başlıklı bir yazı yayınlar. Marx'ın düşünceleri ve sonuçlarına katılmamakla birlikte, onun *"cihanın yetiştirdiği büyük dâhilerden biri"* olduğunu kabul eden Yalman, Kapital'le ilgili düşüncelerini de şöyle açıklar:

> *Her memleketin sosyalistleri bu büyük Alman sosyalistine âdeta kutsî bir mevkii olan bir mürşit gözüyle bakarlar. O kadar ki, Karl Marx'ın ancak geniş ekonomi bilgisi olanlar tarafından anlaşılabilecek kadar muğlâk olan "Sermaye" (Kapital) adındaki eseri, her memleketin işçisi tarafından bir Mukaddes Kitap gibi okunmakta, ezberlenmekte; ve bu ilmî kitabın ortaya koyduğu birçok esaslar mugâlâta*[266] *biçiminde, işçi itikatlarına ve hurafelerine karıştırılmaktadır. Milyonlarca insanın hayatına bu kadar etki yapabilen dâhi, ilme de büyük hizmetler etmiştir. "İlm-i İktisadın Tenkidi"*[267] *ve "Sermaye" isimlerindeki kitaplarda, hayatın ve tarihin sırf maddi faktörler yardımıyla izahı hakkında yazılan satırlar hiç şüphesiz*

---

265 Uyar, age., s.8-9.

266 Yanıltıcı bir biçimde.

267 Ekonomi Biliminin Eleştirisi.

"ilmi bakımdan cerhedilmiştir[268] *ve pratik bakımdan zararlıdır. Fakat, bu satırlar herhalde ilmin üzerine basarak yükseldiği önemli kademelerden birini teşkil eder. Tarihin maddi izahi, her memleketin aydınlarının gözü önünde yeni ufuklar açmış, yeni ve tesamühkâr*[269] *anlayışlar uyandırmış ve faydalı tartışmalara konu teşkil etmiştir.*[270]

Yazının devam eden bölümlerinde Yalman'ın sınıfsal refleksinin harekete geçtiğini ve Marx'ın hatalarını bulmaya yöneldiği görülür. Ekonominin belirleyiciliğine karşı çıkan, devrim düşüncesini reddeden, bu düşüncenin bir sonucu olduğuna inandığı Bolşevizmin sınıf egemenliğine karşı çıkan Yalman, Marx'ın yaşadığı dönemde toplumsal çıkar adına yoksullara yardım edilmediğini ve böyle politikalar izlendiğinde halka yararlı olunabileceğini iddia eder. Marx'ın sağ olması durumunda sosyalizmi reddedip bir politikacı olacağını söyleyecek kadar ileri gider. Yine de Marksist düşüncelerden korktuğu görülür Yalman'ın. On maddelik bir program sunar okuyucuya. Bu program uygulandığı takdirde *"Karl Marx tarafından ortaya konulan nazariyelerin günün birinde memleketimizde yayılmasının ve cehaletle elele vererek tahribat vukua getirmesinin önü şimdiden alınmış"* olacaktır.[271] Sovyet Devrimi ve Marksizm korkusunun dönemin burjuvazisindeki etkisini kavramak açısından Yalman'ın yazısı çok öğreticidir.

1930'lu yıllar: Kapital çevirileri özetlerle başlıyor

Mehmet Ö. Alkan 1930'lu yıllarda SSCB ile ilişkilerde *"kısa yalancı"* bir bahar yaşandığını ve bu koşulların sol ve sosyalistler açısından düşünsel düzeyde bir *"çiçeklenme"*ye neden olduğunu söylemektedir.[272] Gerçekten de bu dönemde, Kerim Sadi, İnsaniyet Kütüphanesi'ni; Hikmet Kıvılcımlı, Marksizm Bibliyoteği'ni, Fatma Nudiye Alçı, Emekçi Kütüphanesi'ni kurarak sol düşünceye yönelik çeviriler ve yayınlar yaparlar; Sabiha Sertel de çevirileri ile

---

268 Çürütülmüştür.

269 Hoşgörülü.

270 Kerim Sadi, age., s.231-32.

271 Sadi, age., s.234.

272 Alkan, age., s.41.

bu çalışmalara destek verir.[273]

Çeviri çalışmalarını yürüten bir başka isim, avukat ve baro başkanı Haydar Rıfat'tır (Yorulmaz). Haydar Rıfat Bey, *Vakit* gazetesi yazarlarından Hakkı Tarık ile kurduğu şirkette Marksist eserleri Türkçeye çevirmektedirler.[274] Haydar Rıfat, Engels'in *Hayali Sosyalizm İlmi Sosyalizm*'ini (Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm), Stalin'in *Nazari ve Ameli Lenin Mezhebi*'ni (Leninizmin Sorunları), bunların yanısıra *Sosyalizm* ve *Stalin* başlıklı kitapları çevirir ve yayınlar.

Ne var ki, çevirmenin asıl çıkışı ve buna dair soldaki polemikler, Gabriel Deville'in Kapital'in birinci cildini özetlediği eserini çevirip yayınlama girişimiyle ortaya çıkar. Bu bağlamda Marx ile Deville'in özetle ilgili yazıştığını ve Marx'ın bu özete çok olumlu baktığını da söyleyelim.[275] Ne var ki, Fransa'daki siyasal koşullar Marx'ın yaşamında bu özeti görmesine olanak vermemiş, eser ancak 1897'de kitap halinde yayınlanabilmiştir. Deville, kitabına yazdığı Önsöz'de şunları söyler:

> *Ne yazık ki bugüne dek Fransa'da çok tanınmamış ya da saptırılmış bu şahane yapıtı özetlemek suretiyle ona herkesin erişebilmesini sağlamaya giriştim. Ve Marx'ın yazdığı gibi Fransa halkı "sonuca varmakta daima sabırsız davrandığı, genel ilkeler ile tutkularını harekete geçiren acil sorunlar arasındaki ilişkiyi hemen anlamaya meraklı" olduğundan, özetten önce bilimsel sosyalizm üzerine bir yazımı eklemenin yararlı olacağını düşündüm.*
>
> *Yazar tarafından gözden geçirilmiş ve en eksiksiz olan Fransızca*

---

273 Çevirilere geçmeden önce, Mehmet Ö. Alkan'ın *150. Yılında Das Kapital* kitabında, 1930'ların sonuna doğru yayınlanan kitap serisinin ikincisi olan *Marks Kimdir? Marksizm Nedir?* adlı kitabın 47-54. sayfaları arasında Kapital'in birinci cildinin, 55-57. sayfaları arasında ise Kapital'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin özetlerinin olduğunu yazdığını belirtelim. Bakınız Alkan, age., s.91.

274 Haydar Rıfat'a ilişkin bu bilgileri veren Sabiha Sertel, olayın tamamen kâra dayalı olduğunu iddia etmekte ve tatsız bir anısını da nakletmektedir. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul: Belge, 1987, s.168-169.

275 Kitabın adı *Le Capital de Karl Marx Résumé et Accompagné d'un Aperçu sur le Socialisme Scientifique*'tir. Ernest Flammarion'un editörü olduğu eser Bibliothéque Socialiste tarafından Paris'de yayınlanmıştır. Marx'ın bu özet çeviri ile ilgili olarak Gabriel Deville'e yazdığı mektup için Ek 2'ye bakınız.

baskısından yapılmış özete gelince, bu işe Karl Marx'ın nazik daveti ve teveccüh dolu destekleriyle giriştim.[276]

Haydar Rıfat, çeviriye yazdığı Önsöz'de, Marx'ın Kapital'inin birçok dile çevrildiğini ve *"medeni memleketlerde"* bilim adamları tarafından yorumlandığını ama Türkiye'de bu büyük adamın düşüncesine dair beş on sayfalık kısa çevirilerden başka bir şey olmadığını belirtir. Ayrıca, çeviriyi yaparken *"yeni fikirlere yeni kelimeler bulmak"* gerektiği için epey zorlandığını, söz konusu sözcüklerin bazılarının ilk kez kullanıldığını da söyler. Rıfat, çevirideki olası hataların düzeltilebilmesi için, düşüncelerinden yararlanmak üzere konu üzerinde *"okumuş, yazmış"* kişilere çevirinin her fasikülünü yolladığını da yazar.[277]

Bu alçak gönüllü yaklaşıma, çok sert eleştiriler gelir. İlk eleştiri *Akın* gazetesinde Bülent Nebil imzasıyla çıkan "Tenkid: Sermaye – Haydar Rıfat Beyin Tercemesine dair" başlıklı dört sayılı bir makale dizisidir. Bu kişinin takma adla yazan Kerim Sadi olduğu daha sonra anlaşılır. Bu tartışmaya bazı okuyucular da katılırlar.[278] Ama asıl polemik Kerim Sadi'nin *Bir Mütercimin Hataları* başlığıyla yazdığı üç broşürlük eleştiride düğümlenir.

Sadi, öncelikle, Haydar Rıfat'ın konu üzerinde *"okumuş, yazmış"* kişiler olarak sunduğu ve kendisinin aralarında olmadığı isimleri eleştirir. Yine Haydar Rıfat'ı Kapital'in üç cilt olduğunu bilmemekle suçlar ama Sadi'ye göre asıl önemlisi çevirmenin Deville'in eserini eksik çevirmesi ve yaptığı önemli çeviri hatalarıdır. Sözcük, kavram ve çeviri yanlışları üzerinde uzun uzun durur.[279]

Haydar Rıfat, buna karşın, Sadi'ye yine aynı alçakgönüllülükle bir mektup yazar ve eleştirilerinden yararlandığını, broşürün yeniden basılması halinde bunları gözönüne alacağını belirtir ve *"şükran hatırası"* olarak beş adet çeviriyi eleştirmene gönderir.

---

276 Gabriel Deville, *Le Capital de Karl Marx (Résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique)*, 10 Ağustos 1883, derleyen Ernest Flammarion, Paris: Bibliothéque Socialiste, s.6 (Halit Çelenk kütüphanesinden alınmıştır).

277 Söz konusu 15 kişinin isimleri için bakınız, Alkan, age., s.50-51.

278 Mehmet Ö. Alkan, Kerim Sadi'nin kendisinin Bülent Nebil olduğunu dolaylı olarak ifade ettiğini belirtmektedir; age, s.53.

279 Alkan, age., s.40.

Kerim Sadi'nin sert eleştirilerini sürdürdüğü görülür. Haydar Rıfat, Kapital'in ilk cildini de 1934-37 yılları arasında çevirmeyi planlamıştır ama bu eleştirilerden sonra vazgeçmiş olabileceğini iddia eden Alkan'a hak vermemek mümkün değildir.[280]

Kerim Sadi 1936'da Kapital'in Almancası ile Marx'ın damadı Paul Lafargue'ın hazırladığı ve Vilfredo Pareto'nun önsözünü yazdığı Kapital özetinden[281] de yararlanarak yeni bir Kapital özet çevirisi yapar.

'İleri Bibliyoteği' – Suphi Nuri İleri, Cafiero'nun Kapital özetini çeviriyor

İkinci Kapital özeti girişimi Suphi Nuri İleri'nin "İleri Bibliyoteği" kapsamında yer alır. İleri'nin çevirdiği eser, İtalyan anarşisti Carlo Cafiero'nun *"Il Capitale di Carlo Marx"* adlı çalışmasıdır.[282] Marx'ın ufak bir eleştirinin yanında övgüyle söz ettiği özet, Fransızca Kapital çevirisi esas alınarak yapılmış ve birçok dile çevrilmiştir.

Çeviri ile ilgili bilgi vermeden önce Cafiero'nun yaşamına kısaca göz atalım.

1846'da İtalya'da doğan ve hukuk öğrenimi alan Cafiero'nun Marx ve Engels ile ilişkisi, I. Enternasyonal yıllarına dayanır. 1868'de Napoli'deki Enternasyonal üyeleri, Genel Konsey üyesi Eugéne Dupont aracılığıyla Enternasyonal ile ilişkilerini sürdürürler. Bu ilişki sonunda Enternasyonal'in en büyük ve ilk seksiyonu olan Napoli şubesi 1869'da kurulur. Birçok işçi üyesi olan seksiyonda Bakunincilerin güçlü bir etkisi vardır. Seksiyon 1871 başında parçalanır ve direktifleri Engels'ten alan Cafiero'nun çabalarıyla yeniden kurularak I. Enternasyonal'in üst organı olan Genel Konsey ile ilişkilerini sürdürür. Cafiero bu dönemde, Napoli seksiyonu üyelerini Engels'in mektuplarından ve örgütün belgelerinden haberdar etmektedir. 1871 Ağustos'unda seksiyon polis tarafından kapatılır. Cafiero ise 1877'de Güney İtalya'da iki

---

280 Alkan, age., s.59-60.

281 Eserin adı *Karl Marx, Le Capital, Extraits Faits par son Gendre M. Paul Lafargue Avec une Introduction par Vilfredo Pareto*'dur. Alkan, age., s.66.

282 Marx'ın bu konuda Cafiero'ya yazdığı mektup için Ek 11'e bakınız.

kasabanın işgaliyle sonuçlanan bir ayaklanma hareketini yönettiği sırada yakalanır ve hapse mahkûm edilir. Anarşist eğilimleri ağır basan Cafiero hapiste iken Kapital'i özetler. 1879'da ağır ceza mahkemesi jürisinin kararıyla özgürlüğüne kavuşan Cafiero aynı yıl özet çeviriyi Milano'da yayınlar. 1892'de yaşamı son bulur.

Suphi Nuri İleri, 1936'da Türkçeye çevirdiği Cafiero'nun Kapital özetine yazdığı Önsöz'de, Musa, İsa ve Muhammed gibi, Marx'ın da dünyaya insanlığa mutluluk vermek için geldiğini ve bir kitap getirdiğini ama peygamberlerin aksine onun insanlığa taşımaya çalıştığı iyiliğin ahirette değil bu dünyada olduğunu söyler. Buna karşın, Marksizmin bir din olmadığını, tersine bilimsel bir doktrin olduğunu da belirtir ve ekler:

> *Marx'ın (Kapital)'i her dile çevrildiği halde henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Belki de bu eserden daha uzun yıllar mahrum olacağız. Ben burada bu eserin birinci cildinin hülâsasını*[283] *dilimize çeviriyorum. Hiç olmazsa şimdilik Türkler de bu kadarını okumuş, bilmiş ve anlamış olsunlar.*[284]

İleri'nin çevirisi önce *Yeni Adam* dergisinde yedi forma halinde ek fasikül olarak yayınlanmış ve daha sonra İleri Bibliyoteği'nde kitap halinde basılmıştır. *Yeni Adam* dergisinin kapağında *"Kapital formanız dergi içinde"* diye bir not bulunmakta ve tanıtım için de şunlar yazılmaktadır

> *Ekonomik muayyencilik*[285] *nazariyesini sonuna kadar müdafaa etmiş olan ve KAPİTAL'i yazan angın Alman iktisatçısı Karl Marx. Karl Marx'ın bu şaheserinin en güzel ve en anlatışlı hülâsasını veren Carlo Cafiero'nun eserini arkadaşımız Suphi Nuri İleri'nin kuvvetli kalemiyle Yeni Adam sayfalarında bulacaksınız. Yalnız bu eseri okumak ile Marx'çılık üzerine doğru ve temelli bir fikir edinebileceksiniz.*[286]

---

283 Özetini.

284 Karl Marx, *Kapital*, özetleyen Carlo Cafiero, düzenleyen Rasih Nuri İleri, İstanbul: Scala, 1996, s.15. Bu çeviri, ilk kez Sosyal Yayınlar tarafından 1965'te basılmıştır ama Suphi Nuri İleri'nin bu önsözü bu basımda yoktur. Nedeni, büyük olasılıkla Türk Ceza Kanunu'nun 142. Maddesi ile ilgilidir.

285 Belirleyicilik.

286 Alkan, age., s.69 ve 48 no'lu dipnot.

Cafiero'nun Kapital'in Fransızca çevirisini esas alarak yazdığı İtalyanca özeti James Guillaume Fransızcaya çevirmiştir. Suphi Nuri İleri, Guillaume çevirisini esas almıştır.[287]

Cafiero'nun eserinin bir kez daha S.N. İleri'nin oğlu Rasih Nuri İleri tarafından Türkçeye çevrilmesi için 1960'lı yılların göreli demokratik ortamının gelmesi gerekmiştir çünkü 1936'dan itibaren Mussolini İtalyası'ndan Türk Ceza Kanunu'na alınan 142. Madde nedeniyle birçok sol yayın ve yazarı hakkında soruşturma açılmış, kitaplar yasaklanmış, yazarlar cezaevlerini boylamışlardır.

Türkiye İşçi Partisi'nin, parlamentodaki tek senatörü Niyazi Ağırnaslı aracılığıyla, 1963 yılında Anayasa Mahkemesi'ne TCK'nun 141-142. Maddelerinin iptali için dava açması, davanın reddedilmesine karşın mahkemenin "bilimsel eserler"i suç kapsamından çıkarması ile sol yayınların çevrilerek kamuoyuna iletilmesi bir ölçüde mümkün olmuştur.[288]

Rasih Nuri İleri'nin 1965'de yayınlanan Cafiero çevirisinde.[289] James Guillaume'in Cafiero için yazdığı yazı ve kitap içindeki çizimler yer almamaktadır. Mehmet Ö. Alkan, Suphi Nuri İleri'nin Cafiero çevirisinin oğlu tarafından yeniden yapılmasını Kerim Sadi'nin bu kitaba getirdiği eleştiriye bağlamaktadır. Gerçekten de, Rasih Nuri İleri, babasının çevirisinin de Kerim Sadi'nin eleştirilerinden nasibini aldığını doğrulamakta ve Kerim Sadi'nin düzeltmeleri ile yeni dildeki değişikliklerin kendi çevirisiyle sağlandığını söylemektedir.[290]

Rasih Nuri İleri, Cafiero çevirisinin ikinci basımını Mart 1996'da Scala Yayıncılık aracılığıyla yapmıştır. Her iki çeviri de aynı kişi tarafından yapılmakla birlikte, İleri'nin yeni basımda terimlerde bazı değişiklikler yaptığı gözlenmektedir. Örneğin, 1965 basımına, birinci bölümün başlığı *"Emtia, para, servet ve kapital"* iken 1996 baskısında *"Meta, para, zenginlik ve kapital"* olmuş,

---

287 Alkan, age., s.72.

288 Anayasa Mahkemesi'nin 1963-173 esas ve 1965-40 karar nolu kararının tam metni, muhalefet şerhleri ve AYM kararının eleştirisi için bakınız: Halit Çelenk, *141-142 Üzerine*, Ankara: Anka, 1976, s.120-219.

289 Carlo Cafiero, *Karl Marx Kapital*, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Scala, 1996, s.11.

290 Alkan, age., s.114-115.

"Kullanış" değeri, *"kullanım"* değerine, *"mübadele"* değeri *"değişim"* değerine dönüşmüştür. Dördüncü bölümde, *"izafi artık-değer"*in *"nisbi artı-değer"* yapıldığını görüyoruz. Yine beşinci bölümde *"ko-operasyon"*un yeni yayında *"elbirliği"* olarak değiştirildiği, sekizinci bölümde *"iş ücreti"*nin *"emek ücreti"* olarak çevrildiği, *"birikme"* teriminin yerini *"birikim"*e bıraktığı izlenmektedir. Ayrıca, Cafiero'nun yaptığı Kapital alıntıları için 1978'de Sol Yayınları'nca üç cildi de yayınlanan Kapital'in birinci cildinden yararlanıldığı görülmektedir. Aradan geçen yaklaşık otuz yılda Türkçedeki arılaşmanın yanı sıra, Marksist terminolojideki bazı terimlerin Türkçe kullanımlarında da değişiklikler meydana gelmiştir. 1996 çevirisindeki terim değişiklikleri büyük olasılıkla bu nedenlere dayanmaktadır.

Her iki baskıda ve S.N. İleri'nin ilk çevirisinde *"Cafiero'nun şahsı adına eklediği ve özel görüşünü yansıtan bazı kısımlar"*ın çıkartıldığı belirtilmekte ve *"Böylece, KAPİTAL'in birinci cildinin özünü sunarken daha objektif davrandığımıza ve okuyuculara imkân nisbetinde faydalı olacağımıza inanıyoruz"* denilmektedir.[291]

Kapital'in tümü çevrilmeye başlanıyor - Hikmet Kıvılcımlı'nın bitiremediği Kapital çevirisi

1937 yılında Hikmet Kıvılcımlı, özet çevirilerle yetinmek yerine, Kapital'in birinci cildinin tümünü çevirmeye soyunur. Türkçeye *"Fransızcadan daha doğru bir KAPİTAL"* vermeye çalıştığını belirten Kıvılcımlı'ya göre, çeviri, SSCB'deki Marx-Engels-Lenin Enstitüsü'nün 1932'de yayınladığı *"en doğru Almanca aslından"* yapılmalıdır. Emekçi Kütüphanesi tarafından basılacak çeviri formalar halinde yayınlanacak ve çok ucuz bir fiyatla emekçilere ulaşacaktır. Birinci cildin toplam olarak yetmiş bir forma olacağını hesaplayan Kıvılcımlı, ilk formanın 1 Mayıs 1937 günü çıkarılmasını plânlar. Kapital'in tüm ciltleri (her yıl bir cilt yayınlanacak şekilde) yaklaşık dört yılda bitirilecektir.[292]

Kitabın ilk formasının ilk sayfasında şunlar yazmaktadır:

---

291 Carlo Cafiero, age. Önsöz'den.

292 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Karl Marks Kapital (Bütün Eserleri 7)*, İstanbul: Sosyal İnsan, 2007, s.6 ve Alkan, age., s.76.

Karl Marks Kapital Ekonomi Politiğin Tenkidi, birinci cilt, kitap I: Kapitalin İstihsal Prosesi, çeviren Hikmet Kıvılcımlı, 1937, neşreden: Emekçi Kütüphanesi, basıldığı yer: Nümune matbaası, İstanbul

İkinci sayfa ise şöyledir:

Karl Marks Kapital Ekonomi Politiğin Tenkidi, Friedrich Engels tarafından neşredilmiş popüler basılışı, Marks-Engels-Lenin Enstitüsü'nün kotardığı nüsahadan.[293]

Çeviriyle ilgili ayrıntılara geçmeden önce, Kıvılcımlı'nın ilk formaya yazdığı *"eser hakkında birkaç söz"*deki önemli bir noktaya değinmeliyiz. Burada Kıvılcımlı, sekiz yıl önce yani 1929'da Kapital'in birinci cildini fransızcasından çevirdiğini söylemekte; çeviride bulduğu hatalar nedeniyle de müsvedde halinde bıraktığını belirtmektedir.[294]

Anlaşıldığı kadarıyla, Kapital'in birinci cildini Türkçeye tam olarak ilk kez çeviren Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dır.[295]

Yeniden Almancadan yapılan çeviriye dönelim. Çeviride Marx'ın ilk baskıya yazdığı Önsöz dışında, 2. baskıya Sonsöz'ü, Fransızca baskıya Önsöz ve Sonsöz'ü yer almamıştır. Buna karşılık, Kıvılcımlı kullandığı kavramları *"Formada geçen bazı sözlerin alfabe sırası ile karşılıkları"* başlığıyla her formanın girişine koymuş, açıklayıcı dipnotları eklemiş, bazı okuma önerileri de getirmiştir.[296]

---

293 Kıvılcımlı, age., birinci forma girişi ve Alkan s.75.

294 Kıvılcımlı, Ek 11'de tam metnini verdiğimiz bu açıklamasında, Molitor tarafından yapılan çevirinin "üslup ve metin eksikliklerinin" yanı sıra terimler konusunda da hatalar içerdiğini söylemektedir. 1930 yılında J. Molitor tarafından Almancasından (hangi Almanca baskı olduğu bilinmiyor) çevrilen Kapital'in tümü Paris'teki Alfred Costas Yayınevi tarafından basılmıştır. Fransız sosyolog ve felsefeci Raymond Aron, *Marx ve Marksizm* adlı kitabında bu çeviri hakkında çekincelerini belirtmiş ama bu çekincenin, yeni çevirinin J. Roy çevirisinden daha alt düzeyde olduğu anlamına gelmediğini eklemiştir.

295 Bakınız Ek 12.

296 Kapital çevirisinin ilanı 4 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, *"tarihin sırrını çözen Marks'ın bu abide eseri Hikmet Kıvılcımlı tarafından ALMANCA aslından Türkçeye aynen çevrildi"* ibaresiyle *"KAPİTAL çıktı"* başlığıyla verilmiştir. Alkan, age., s.82.

Çevirisini Fransızca ve Rusça[297] çeviriler ile karşılaştırdığını söyleyen Kıvılcımlı'nın, önemli terimlerde Osmanlıca karşılıklar yerine Türkçe karşılıkları kullanmış olması dikkat çekicidir. Örneğin, emeğin çifte karakterinde, "istimal değeri" ile "mübadele değeri" yerine sırasıyla "kullanış değeri" ve "değiş değeri" terimlerini kullanmaktadır. Buna karşın, mücerret [soyut- SG] terimini kullanırken, zıddı olan müşahhas [somut-SG] yerine fransızcadan gelen "konkret" sözcüğünü kullanmaktan kaçınmamaktadır.[298] Belki de en önemlisi, bugün kullandığımız (ve Cafiero çevirilerinde de geçen) meta ve emtia kavramları yerine Kıvılcımlı'nın mal sözcüğünü kullanmasıdır.

Kıvılcımlı'nın okurlarla yazıştığı da anlaşılmaktadır. 3. Formanın sonundaki bir dipnotta şunları okuruz:

> *4. Kapital'in tercemesi, termleri vesairesi hakkında fikir bildirmek ve çıkmış kitaplarımıza dair malumat almak isteyenler için adres şudur: Sultanahmet Kasabosman Sokağı No.14 (yazı ile cevap isteyen posta pulunu göndermelidir). HİKMET KIVILCIMLI*

Yukardaki metin 2. formadan itibaren 7. formaya dek verilmiştir. Kıvılcımlı'nın, okurların sorularını formaların dipnotlarında ya da "Okurlarımıza Yanıtlar" başlığıyla yanıtladığı görülmektedir.

"Okurlarımıza Mektuplar" başlığıyla çıkan yanıtlardan birinde, Kapital'in üç cildinin tümünün 2722 sayfa olduğu ve bunun ise 226 formaya denk geldiği belirtilmektedir. Kıvılcımlı ilk hedefinin 71 forma tutacak ilk cildi çıkarmak olduğunu söyler çünkü *"Marks'ın sağken çıkardığı, hem 'halk kitabı' hem sosyoloji eseri olan"* birinci cilttir. Yine, altı yıl sürmesi gereken birinci cilt formalarının dört yıl gibi daha kısa bir sürede okura verileceğini de belirtir. Bu yayın süresi yılda bir Kapital cildine karşılık gelmektedir. Bu sürenin uzun olduğuna dair gelebilecek eleştirileri de önceden şu soruyla engeller: *"Senede 1 cilt Kapital'i az görene ne denir?"* Fransa'da bile Kapital'in tüm ciltlerinin ancak dört yılda verildiğini ve bazen bir yılın onlarca yıla bedel olduğunu, bu

---

297 Alkan, Erden Akbulut'tan Kıvılcımlı'nın Rusça bilmediğini öğrendiğini yazıyor. Yine Akbulut'a göre, Rusça için Kıvılcımlı ancak Fatma Nudiye Alçı'dan yardım almış olabilir (Bakınız: Alkan, s.76, 56 no'lu dipnot).

298 Kıvılcımlı, age., s.37.

"diyabetiği"[299] kavramayanların sabotajcı olduklarını da söyler. *"Neşriyatımız maddî imkânlardan münezzeh* (uzak) *değildir"* diye de ekler.[300]

Bazı terim kullanımlarının da Kıvılcımlı'ya sorulduğu anlaşılmaktadır. Bu sorulardan birisi de kapitaliste işveren denilip denilemeyeceğidir. Kıvılcımlı'nın yanıtı şudur:

> *Kapitaliste, "işveren" denilebilir mi? İş Kanunu öyle demiş. Benimki, bilâkis, tereddüde düşecek okurlara, "işveren"in bildiğimiz kapitalisttten başka bir şey olmadığını unutturmamaktır. Bu sebeple, değer yaratan öze iş değil, emek dedim. Gene bu sebeple, Engels'in dediği gibi: "Meselâ, peşin para mukabilinde*[301] *başkasının emeğini kendisine bıraktıran kimseye arbeitgeber*[302] *emeği ücret mukabilinde kendisinden alınan kimseye arbeitnehmer [emek alan] adını veren kaba lehçe ile Alman ekonomistlerinin ifadeye itina ettikleri, şu yer etmiş bozuk dil "kapital"in içine [altını ben çizdim. H.K.] sokmağı aklımdan geçirmedim." (Kapital'e Engels'in Önsözünden)*
>
> *Dikkat edilsin: Kapakta kabul edilen termler, kalın siyah harflerle yazılmıştır. Ötekiler ya izahat*[303] *yahut kullanılmaz karşılıklardır. Kapitalist'in izahı, ondan bir evvelki kapital sözünde verildiği için bir satır sonra tekrarlanamazdı. Buradaki izah, 1935te çıkan Gündelikçi iş kitabının 5 ve 6c. İle 55c. sahifalarında yaptığını izahtan başka bir şey değildir.*
>
> *[Namuslu tenkid hoş geldi. Ismarlama körlerin "memuriyet"leri haline gelen kuduzca şarlatanlara gülmek için "Zor Nikâh"ı okuyunuz. Molyer'in tam 237 yıl evvel maskara ettiği "üstad-ı evvel"ler, hayat "sahne"mizde hâlâ "külâhın sureti mi, siyreti*[304] *mi?" münakaşasıyla yaşıyorlarsa, kabahat kimde? Bu gibilerin topluna birden, usta Marks'ın 70 yıl evvelki cevabı şaşmaz şiarımdır: "Sen yoluna git de, bırak elâlem söylensin" yani "İt ürür kervan yürür!"]*[305]

---

299 Metinde geçen "diyabetiği" sözcüğünün "diyalektiği" olması gerektiğini ve bu yazımın bir basım hatası olduğunu düşünmekteyiz.

300 Karl Marks Kapital, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bütün Eserleri 7, s.68-69

301 Karşılığında.

302 Emek veren.

303 Açıklamalar.

304 Ahlâk, karakter.

305 Kıvılcımlı, age., s.53 ve Alkan, age., s.80-81.

Kıvılcımlı çevirisinde önemli bir başka nokta, emek kavramı konusundaki açıklamalarıdır. Kıvılcımlı, Engels'e atıf yaparak, İngilizcede emeğin farklı durumları için iki farklı sözcük bulunduğunu, *"work"* sözcüğünün kullanış değeri yaratan ve nitelikçe tayin olunan emeği anlatmak için, *"labour"* sözcüğünün ise değer yaratan ama nicelikçe ölçülen değeri anlatmak için kullanıldığını belirtir. Almancada *"Das Werk"*in eser, teşebbüs, hattâ hareket, fabrika ve benzeri anlamlara geldiğini, fakat iş sözünün karşılığının ise ekonomi politikte daima *"arbeit"* olduğunu, Fransızcada *"labour"* kelimesinin bulunduğunu ama bunun daha çok toprak işi karşılığı olarak kullanıldığını, gerek *labour* gerekse *work* karşılığı olarak ise *"travail"* sözcüğünün kullanıldığını yazar. Türkçenin de bu konuda zenginliğine işaret eden Kıvılcımlı, Rus dilinin de böyle olduğunu, Rusçada *"Rabot"*un Work'e ve *"Trud"*un ise Labour'a benzediğini belirtir. Kendisinin de Türkçede İş sözünü (faydalılık yaratan) *"Work"*e ve emek sözünü (değer yaratan) *"Labour"*a karşılık gelecek şekilde kullanmaya dikkat ettiğini yazar.[306]

Kapital çevirisinin ancak yedi forması yayınlanabilmiş, 1938'de Nâzım Hikmet ile birlikte yargılandıkları Donanma Davası nedeniyle tutuklanıp 12 yıl hapis yatan Kıvılcımlı çevirisini okura iletmeyi sürdürememiştir.

Kıvılcımlı Marx'ı baltalıyor mu? Kerim Sadi Kıvılcımlı'yı eleştiriyor

Haydar Rıfat'ın çeviri girişimini bir bakıma engelleyen Kerim Sadi, bu kez oklarını Kıvılcımlı'nın Kapital çevirisine yöneltir ve ilk olarak *Kapital Tercümesi Hakkında* başlıklı bir broşür yayınlar. Girişte Haydar Rıfat'ın bir kez daha eleştirildiği bu broşürde Kıvılcımlı eleştirisi iki başlık altında toplanır. İlk eleştiri Kıvılcımlı'nın kapitalistin işveren olduğuna dair bir okura verdiği yanıttan kaynaklanmaktadır. Sadi'ye göre, kapitalistin işveren olduğunu söylemek Marksizmi *"cahilane ve bayağı bir şekilde"* tahrif etmektir; ayrıca bilim dışı ve anti Marksist bir tanımdır. Sadi bununla da yetinmez. Tan gazetesi'nden alıntıladığı Kessler'in *Birinci İş Kanunu Hakkında Konferans* isimli eserinden yola çıkarak Kıvılcımlı'nın

306 Kıvılcımlı, age., s.19, 16 No'lu dipnot ve Alkan, age., s.78.

verdiği kapitalist işveren tanımının faşistlerin korporatif devlet düşüncesinin tanımı olduğunu kanıtlamaya çalışır. Sadi'ye göre Kıvılcımlı "*faşizm propagandasına yardım etmekte*" ve "*faşizmin fantezist ve antikomünist ideolojisine tuğla taşımakta*"dır.[307]

Kerim Sadi'nin ikinci eleştirisinin konusu ise Kıvılcımlı'nın kullandığını söylediği Rusça Kapital çevirisidir. Kıvılcımlı Rusça bilmemekte ve bu nedenle, Kapital'i Rusçaya çevirenlerin cinsiyetlerini kadın zannetmekte, "*müzekker ismin sonundaki edatın vazifesini bilmeyen H.K. saçlı sakallı adamları, hayrete şayan bir ameliyatla, kadın yapıp çıkıvermekte*"dir.[308]

Bu denli ağır ve alaycı eleştirinin altında yatan, Hikmet Kıvılcımlı'nın 1936 yılında yazdığı *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir*?[309] isimli kitabında Kerim Sadi'ye yönelttiği ağır eleştiri olabilir.

Ara ara dozunun kaçtığını düşündüğümüz karşılıklı eleştirilere rağmen, adı geçen isimlerin, Türkiye sosyalizm tarihine önemli hizmetlerde bulunmuş çok değerli insanlar olduklarını vurgulamak zorundayız.

Ve 'Kapital Topraktan Çıkarılıyor'

Kenan Somer ülkemizde sol yayın çevirisi alanında çok verimli ve değerli bir isimdir. Birkaç yıl önce sessiz sedasız göçüp giden Kenan ağabeyin çok hoşuma giden bir öyküsünü paylaşarak son bölüme geçmek istiyorum. Öykü, Kapital çevirmeni sevgili Alaattin Bilgi için Evrensel Basım Yayın tarafından hazırlanan *Kapital'in Aydınlığında Alaattin Bilgi* kitabına yazılmış "Kapital'i

---

307 Alkan, age.,s.87-89.

308 Age., s.90.

309 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir? (Bütün Eserleri 13)*, İstanbul: Sosyal İnsan, 2008, s.13. Bu kitabın sonuna bazı ekler konulmuştur. Bunlar arasında Suphi Nuri İleri'nin "Liberalizm ve Marksizm arasında Türk Gençleri" yazısı, B.R. baş harfleriyle yayınlanan "Marksizm 'Müdafii' Kerim Sadi" başlıklı, Reşat Fuat Baraner'in yazdığı düşünülen yazı, Kerim Sadi'nin "Marksistlerimiz Marx'ı Nasıl Baltalıyor?" başlıklı yazısı ile Kerim Sadi'nin Kıvılcımlı'yı Marx-Engels-Lenin Enstitüsü'ne şikâyet ettiği açık mektup bulunmaktadır (s.83-103). Bu ekler okunduğunda iki önemli isim arasındaki tartışmanın Kapital çevirisi olayı öncesine dayandığı görülür.

Topraktan Çıkaranlar" başlıklı yazıda yer almaktadır:

> *1950'li yılların ilk yarısındaydı. İktisat öğrenimim sırasında, Kerim Sadi'nin Kapital'i çevirdiğini ama, polisin eline geçmemesi için, çevirisini toprağa gömdüğünü duymuştuk. Bu söylenti bize büyük bir mutluluk veriyor, çevirinin topraktan çıkacağı günleri dört gözle bekliyorduk. O zaman dünyamız değişecekti. 27 Mayıs 1960 "devrim"inin ardından Sosyal Yayınları yayınevini kuran rahmetli dostumuz Enver Aytekin, beklediğimiz günlerin "herhal" geldiğine inanarak, artık çeviriyi gömdüğü yerden çıkarması ve yayınlanmasına izin vermesi ricasıyla üstada başvurunca, söz konusu söylentinin bir söylenceden başka bir şey olmadığı anlaşılmış ve vuslat gene başka bir bahara kalmıştı.*
>
> *O "bir başka bahar", en sonu Ocak 1966'da geldi. Muzaffer Erdost'un kardeşi İlhan'la birlikte 1965'te kurduğu Sol Yayınları'nın sekizinci kitabı Kapital başlığını taşıyordu.*[310]

Gerçekten de Kapital'i tam metin halinde hem de üç cilt olarak topraktan çıkarma işi Sol Yayınları'nın çabasıyla olur. 1965'te Muzaffer Erdost ve kardeşi İlhan Erdost Sol Yayınları'nı kurarlar ve aynı yıl sekiz kitap basılır.[311] Bugüne dek Marksizm-Leninizmin temel eserlerini Türkçeye kazandırmak için, işkence, hapis ve ölümü göğüsleyen Sol Yayınları kurucuları hemen Kapital'in yayınına girişirler.[312] Birinci cilt beş kitaptan oluşmaktadır. Kapital'in birinci cildinin birinci kitabı Ocak 1966'da yayınlanır. İkinci kitap Nisan, üçüncü kitap Temmuz, dördüncü kitap Ekim'de okurla buluşur. Beşinci kitabın basımı ise 1967'nin Nisan'ına sarkar.[313] Bir başka deyişle, Kapital'in birinci cildinin tamamının Türkçede ilk kez yayınlanması Almanya'da ilk kez basılma tarihinin yaklaşık olarak 100. yılına denk gelir.

---

310 Kenan Somer, "Kapital'i Topraktan Çıkaranlar", *Kapital'in Aydınlığında Alaattin Bilgi* içinde, hazırlayan Adnan Özyalçıner, İstanbul: Evrensel, 2001, s.119.

311 Bu kitaplar Oscar Lange'nin *Sosyalizmin Yeni Meseleleri*, Maurice Cornforth'un *Sosyalistler İçin Felsefe*, Marx'ın *Ücret, Fiyat, Kâr*, Lenin'in *Emperyalizm*, Henri Denis'in *Kapitalizm ve Değer*, Münir Cerid'in *Petrol Emperyalizmi*, Arata Osada'nın *Atom Bombası Çocukları* isimli kitaplarıdır.

312 Kapital hakkındaki soruşturmalar için bakınız Ek 13.

313 Somer, agy.

Birinci kitabı Mehmet Selik çevirmiştir. Selik birinci cildi çevirdikten sonra sadece üçüncü cildin ilk bölümünü çevirerek çeviriyi durdurmuştur. Neden açıktır; Selik'in *Marksist Değer Teorisi* başlıklı doçentlik tezinde akademik çalışması için gerekli olan bölümler birinci kitap ve üçüncü kitabın ilk bölümüdür. Bu gerçeği Selik, tezine yazdığı önsözde de açıklar.[314] Selik çevirisini Sol Yayınları alır ve basar.

Konuya ilişkin polemikler günümüzde de süregeldiğinden olaya biraz daha yakından bakmak gerekir.

İlk konu, Selik'in Kapital'i Sol Yayınları'ndan sonra Odak Yayınları'na satması ve bunu Muzaffer Erdost hapiste iken gerçekleştirmesidir. Erdost 12 Mart darbesinin ardından içeri alınır ve üç buçuk yıl hapis yatar. Bu süre içinde Sol Yayınları'nın deposuna da el konulmuş, hiçbir kitap satılamamıştır. Ancak davanın kazanılmasıyla birlikte aklanma sonrası Sol Yayınları'nın kitapları tekrar vitrinlerdeki yerlerini alır. Genel Af gündeme gelmiştir ve herkes umutla TBMM kararını beklemektedir. Erdost Kapital'in Odak'a satışını öğrendiği günü şöyle anlatır:

> *Nâzım, "kırılmış bir dal gibi gelir içerdeki insana" diyor, "küçük şey deme" diyor. Böyle gönülden yanan içerde de hiçbir zaman kırılmadı dalımız; ama İlhan, cezaevinde görüşe geldiğinde, bizim binbir çaba ile yayınladığımız, âdeta yayınevinde ikinci kez çevrilmiş olan Kapital çevirisinin başka bir yayınevi tarafından yayınlandığı "muştu"sunu verdiğinde, gövdeme sürtünen hızarın sesini duyumsayacaktım.*[315]

Sonuçta, Odak'ta da, aynen Sol'da olduğu gibi, birinci cilt ve üçüncü cildin ilk bölümü Kapital olarak yayına girer. Bu durumda, Sol Yayınları'nın deposundaki, Mehmet Selik'e çeviri ücreti ödenmiş olan 4000 Kapital satılamaz duruma düşecek ve Erdost afla çıktıktan sonra onları kendi deyişiyle *"çöpe atacaktır."*[316] Anlaşıldığı kadarıyla, Selik, Odak'la da yetinmeyecek, çevirisini Cem ve Doğan Yayınlarına da sunacak ama bu yayınevleri tarafından

---

314 Alkan, s.118-119 ve Muzaffer Erdost, "Kapital'i Kirletmek", Sol ve Onur Yayınları'nın 7 Kasım 2011 tarihli Katalogu.

315 Muzaffer İlhan Erdost, *Nefes Alamıyorum*, Ankara: Sol, 2012, s.177.

316 Erdost, agy.

kabul görmeyecektir.[317]

Diğer bir polemik konusu, çevirinin kendisi, redaksiyon ve terminoloji ile ilgilidir. Erdost bu olayı "Kapital'i Kirletmek"te şöyle anlatır:

> *İlk kitaplar yayınlandıktan sonra bana dediler ki: Mehmet Selik Kapital'i çevirmiş, sen basar mısın? O sırada benim Kapital'i basabilecek teknik olanağım yoktu. Bu yüzden basmak istemiyordum. Bir gün Mehmet Selik beni aradı. Selik Kapital'in ilk cildinin 150-200 sayfalık bir bölümünü (...) Almancadan çevirmişti. Ama Türkçesi sorunluydu. Erdoğan Berktay, Mehmet Selik ve ben redaksiyonu bir süre birlikte yaptık. Sonra Mehmet Selik redaksiyon işini bize bıraktı. Berktay ile birlikte tamamladık. Terim tartışmaları da yapıldı. Çünkü bilimsel sosyalizmin terminolojisi Türkçede yeni oluşturuluyordu. Örneğin, bütün ısrarlara karşın, artı-değer değil, "artık-değer" kullanıldı Selik'in çevirisinde. Bir de Mehmet Selik, Kapital'in birinci cildinin sonunda bulunan "Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilmelidir" cümlesinin konmasını istemedi. Akademik kariyerinin tehlikeye girmesinden çekiniyordu. Selik çevirisinde o cümle çıkarılmıştı.*

"Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilmelidir" ifadesinin çıkarılmasının yanlışlığı konusunda kendisini uyaran Mehmet Ali Aybar'ı haklı bulan Selik, Odak Yayınları'ndaki çeviriye söz konusu cümleyi ekler.

Erdoğan Berktay'ın çeviriye katkısı ise başka bir anlaşmazlık konusudur. Erdost, Selik'in isteği üzerine birinci kitabın dördüncü sayfasına Kapital'in Erdoğan Berktay tarafından İngilizcesiyle karşılaştırıldığı ifadesini koyduğunu, yine Selik'in itirazı üzerine aynı ifadeyi ikinci kitaba koymadığını söylemektedir. Gerekçe, akademik bir çalışmanın, akademik unvanı olmayan bir kişi tarafından gözden geçirildiğinin tezde görülmesinin, doçentlik tezine gölge düşürebileceğine ilişkin Sadun Aren'in Selik'i uyarmasıdır. Kenan Somer, "Kapital'i Topraktan Çıkaranlar"da Erdost'u doğrulamakta ve *"kitabın künyesinde belirtildiğine göre, Karl Marx'ın eseri Das Kapital'in birinci cildinin bütününü Mehmet Selik Almanca aslından dilimize çevirmiş ve Erdoğan Başar ile birlikte İngilizce çevirisiyle karşılaştırdıktan sonra, Sol Yayınları tarafından Kapital*

317 Alkan, age., s.136.

adı ile birinci kitap Ocak 1966 tarihinde Ankara'da Başnur matbaasında dizdirilip bastırılmıştı" diye yazmaktadır. Buna karşın, Mehmet Selik, Odak Yayınları'nın Kapital'inin içine konan bir sayfada şöyle yazmaktadır:

> *Çeviri, söylendiği gibi, Almanca aslından yapılmıştır; İngilizce çevirisinden çeviri sırasında zaman zaman sadece yararlanılmıştır; metnin İngilizce metinle baştan sona bir karşılaştırılması ne çevirmenin kendisi tarafından ne de Bay X ile birlikte yapılmamıştır: Bunun gibi, Bay X ile birlikte yapılmış bir gözden geçirme olmamıştır.*[318]

Görüldüğü gibi, Selik Bay X olarak andığı Erdoğan Berktay'ın (Başar) katkısını yok saymaktadır. Belki de bu noktada, katkısı reddedilen Erdoğan Berktay'ın kimliğine bir göz atmak önaçıcı olabilir. Bir hukukçu olan Berktay 1951 Türkiye Komünist Partisi tevkifatı döneminde yargılanarak iki yıl hapis yatmış ve çıktıktan sonra birçok sosyalist gibi mesleğini yapma olanağını bulamamıştır. Fransızca ve İngilizce bilgisinin yanı sıra Marksist literatüre egemen değerli bir isimdir. Çevirilerinin yanı sıra, 1965'te, Toplum Yayınevi'nden çıkan *Sosyalizm Sözlüğü* başlıklı bir derleme yayınlamıştır. Bu önemli derleme içinde, Kapital'de kullanılan bazı kavramların da açıklamalarıyla yer aldığı görülmektedir.

Kapital'in üç cildi Alaattin Bilgi çevirisiyle Sol Yayınları'nda

Kapital çevirisinin Odak yayınlarına satıldığını öğrenen Erdost, henüz hapishanedeyken yeni bir çevirmen arayışına girer:

> *Kapital'in ikinci kez çevrilmesi bizim için gündeme gelmişti ama ben içerdeydim. "Ekonomi Politiğin Eleştirisi"ni yani Kapital'i çevirecek arkadaşlarımız, Seyhan Erdoğdu, Vahap Erdoğdu, Sevim Belli cezaevindeydi. Mihri Belli yurtdışındaydı. Kenan Somer Fransızca biliyordu. Kapital'in Fransızca birinci cildi Marx tarafından değiştirilmişti. Alaattin Bilgi vardı dışarda. Sol Yayınları'nın ilk kitabı Oscar Lange'nin "Sosyalizmin Yeni Meseleleri"ni çevirmişti. İlhan ile ona haber gönderdim. İçerde kalırsak, hepimize çevirinin ayrı ayrı bir kopyası iletilir, sonra ben bunları birleştiririm diye düşünüyorum. Ama genel aftan yararlanıp çıktık cezaevinden. Alaattin*

318 Alkan, age., s.135-136.

Bilgi çevirisi Vahap Erdoğdu, Ahmet Kardam ve İlhan Erdost'un katkılarıyla redaksiyonumdan geçti ve üç yıl içinde üç cildini yayınladık. Üçüncü cildin toprak rantı ile ilgili bölümünü Seyhan Erdoğdu çevirmişti.

Yakın zamanda kaybettiğimiz dost şair Metin Demirtaş da "Kapital'in Çevirmeni Alaattin Bilgi Ağabeyle Yaşanan Günlere İlişkin Anılar, İzlenimler" başlıklı yazısında Kapital'in çevirisinin nasıl bir "*imece*" ruhuyla yürütüldüğünü anlatır. "*Lokomotif*" olarak nitelediği Alaattin Bilgi'nin yanı sıra, Vahap Erdoğdu, Ahmet Kardam, Seyhan Erdoğdu, İlhan Erdost ve Kenan Somer olarak anımsadığı bir katılımcı grubunun çeviri metni üzerinde inceden inceye durduklarını, bazı sözcük, terim ve kavramların İngilizce, Almanca ve Fransızcalarına bakarak karşılaştırmalar yaptıklarını, uzun tartışmalar sonucunda kullanılacak terim ya da kavram konusunda bir sonuca ulaşıldığını betimler. Benzer bir çalışmaya Vasıf Öngören'in *Asiye Nasıl Kurtulur?* oyununun prova çalışmalarında da tanıklık ettiğini vurgulayan Demirtaş, son metni Alaattin Bilgi'nin bir kez daha gözden geçirdiğini ve bu aşama sonrasında çevirinin matbaanın yolunu tuttuğunu da anlatır.[319]

Kapital'in üç cildini Sol Yayınları için çeviren Alaattin Bilgi ise çevirinin öyküsünü şöyle anlatır:

Sol Yayınları Kapital'in her üç cildinin de çevrilmesi düşüncesini gerçekleştirmek için bu kez çeviri işini –Kapital konusundaki hazırlıklarımı bildiklerinden olacak – bana veriyor. Kapital'in çevirisi için Engels'in editörlüğü altında, Samuel Moore ile Edward Aveling'in yaptıkları İngilizce çeviriyi esas aldım. Yapıtın Almanca özgün baskısı ile Editions Sociales'in yayınladığı Fransızca çevirisi her an elimin altındaydı. Çeviri sırasında sık sık karşılaştığım güçlüklerin çözümlenmesinde bunlardan sürekli yararlandım. Özellikle, Marx'ın denetimi altında yayınlanan ve "sonuca varmakta daima sabırsız davranan, genel ilkeler ile, tutkularını harekete geçiren acil sorunlar arasındaki ilişkiyi hemen anlamaya meraklı" Fransız okuru için âdeta yeniden yazdığı birinci cildin Fransızca baskısı, terim ve anlam bakımından kuşkuya düştüğüm yerlerde büyük yararlar

319 Metin Demirtaş, bu tanıklıklarını, İlhan'ın ölümünden sonra yazdığı şiire de yansıtmıştır. Metin Demirtaş, "Yoksa Bugün", *İlhan İlhan* içinde, hazırlayan M.İ. Erdost, Ankara: Onur, 1985, s.143.

sağladı. Kapital'in I. Cildi Temmuz 1975'te, II. Cildi Ağustos 1976'da ve III. Cildi Ağustos 1978'de yayınlanarak Karl Marx'ın bu dev yapıtının tamamı yüzyılı aşan bir gecikme ile de olsa Türk okurlarına ulaştırılmış oldu.[320]

Bilgi, ayrıca, her yeni baskıda yeni düzeltmeler yaptığını, I. cildin 4. baskısında (1988) ve III. cildin 2. baskısında, İngiltere'de yeniden çevrilerek Penguin Books tarafından yayınlanan baskıdan yararlanarak tekrar bazı değişiklikler yaptığını belirtir. Mütevazı, sakin ve titiz bir kişi olan Alaattin Bilgi'nin belki de yaşamının en duygulu anı, Kapital'in birinci cildinin eline geçtiği o gündür. Çevirmen, *"1 Temmuz 1975'ti, postacı geldi kapıya ve bir paket getirdi. 1 Temmuz benim doğum günüm. Bir açtım, Kapital'in birinci cildi. Ahhhh! Nasıl bayram ettik..."* diyerek paylaşır duygularını.[321]

Sonunda, *"her bir satırı, ruhuna ve yüceliğine uygun bir imece ve bin saygı, binbir emek ve sevgiyle yuğrulup dilimize kazandırılan"*[322] Kapital topraktan çıkmış ve yeşermiştir.

Alaattin Bilgi'nin Kapital okurları için iki kitap hazırlayıp yayınladığını da belirtmeden geçmeyelim. Bunlardan birincisi *Marx/Engels- Ekonomi Politik Sözlüğü*, ikincisi ise *Kapital – Özet ve Kılavuz*'dur. Bilgi, sadece birinci cilt için hazırladığı ikinci kitabı, Kapital'in *"her biri briket kalıbı gibi üç cildi"*nden gözlerinin yıldığını söyleyen okurlar için yazdığını, çeşitli taslaklar hazırladığını, SSCB gezisinde Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde konunun uzmanlarıyla taslaklar üzerinde görüş alışverişinde bulunduktan sonra kitabı yayınladığını anlatır. Birinci kitap ise, Kapital'de geçen temel kavramları, kategorileri kapsar ve ana metnin daha kolay anlaşılmasını sağlar.[323] Kısaca söylersek, terimler, kavramlarla ilgili büyük bir "Sözlükçe" de Alaattin Bilgi tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca, *Kapital – Özet ve Kılavuz* bir Kapital özeti niteliğini taşır.

---

320 Alaattin Bilgi, "Kapital'in Türkçe çevirileri, Terim ve Kavram Sorunları", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C.1, s.262.

321 Sultan Özer, "Kapital'in Aydınlığında Alaattin Bilgi", *Kapital'in Aydınlığında Alaattin Bilgi* içinde, hazırlayan Adnan Özyalçıner, İstanbul: Evrensel, 2001, s.106.

322 Demirtaş, age., s.145.

323 Alaattin Bilgi, *Kapital – Özet ve Kılavuz*, Ankara: Yurt, 1992, s.15-17.

Bir başka önemli nokta, henüz Yordam'ın Kapital'i piyasada yok iken, Alaattin Bilgi'nin yakındığı konudur. Bilgi, aynen Marx'ın Kapital'i yayınlandığında başına gelen "Sükût Suikastı"nın kendi çevirisinin de başına geldiğini, 1975 yılında ilk cildi, 1976'da ikinci cildi, 1978'de ise üçüncü cildi yayınlanan ve daha sonraki yıllarda birkaç kez basılan Kapital'le ilgili kendisine *"hiçbir eleştirmen ya ya kitap tanıtıcısı tarafından, Kapital'e değinen bir eleştiri"* gelmediğini ya da bir tanıtma yapılmadığını yazar. Her basım öncesi, kendi çabasıyla sonradan farkettiği çeviri hatalarını, ifade güçlüklerini gidermeye çalıştığını, İngilizce Penguin'den son çıkan [Ben Fowkes çevirisinden söz etmektedir- SG] yeni çeviriden yararlanarak bazı düzeltmeler yaptığını anlatır ve ekler;

> *Şu sözünü ettiğim yanlışlarımı, eksikliklerimi keşke ciddi bir eleştirmen söz konusu etseydi de ben de yararlansaydım. Ama olmadı. Aslında Kapital'in birinci cildi Almanya'da yayınlandığında da böyle olmuş. Buna Marx, "Conspiracy of Silence" (Sükût Suikastı) diyor. Alman burjuva yazarlarının ve eleştirmenlerinin Kapital'i sessizlikle "boğuntuya getirmeleri" anlamında. Bizde böyle bilinçli bir tavır var mıydı bilemem ama televizyonun yaygınlaşmasıyla, solcusuyla liberali ile köşe başlarına yerleşen eleştirmenleri ve bunların kitaplara olan yaklaşımlarını gördükçe bu işte bir bit yeniği olduğuna inanasım geliyor.*[324]

Kapital'in Türkçe çeviri serüvenin son halkası, 2011 yılında yapıtın; Mehmet Selik, yakında yitirdiğimiz Nail Satlıgan ile başta Oktar Türel olmak üzere emeği geçenlerin değerli katkılarıyla Almanca aslından çevrilerek Yordam kitap tarafından basılması olmuştur.

Bitiş tümceleri olarak kısaca şunlar söylenebilir.

Sömürünün ve sınıfların olmadığı yeni bir toplum, yeni bir insan ve yeni bir dünyanın yaratılmasının zorunluluğu her geçen gün kendini biraz daha duyumsatmakta. İnsanın kurtuluşunun da ötesinde yaşamın sürdürülebilmesinin koşulu olan bu köklü değişikliğin başarıya ulaşabilmesi için Kapital'deki düşüncelerin tüm ülkelere yayılması ve dünya işçi sınıflarınca benimsenip hayata

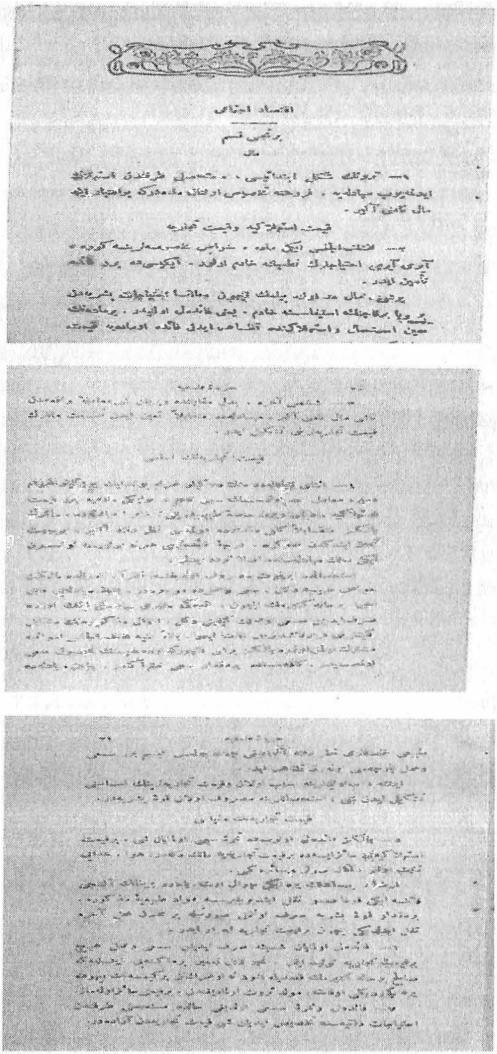
---

324 Alaattin Bilgi, "Nereden Nerelere", *Kapital'in Aydınlığında Alaattin Bilgi* içinde, hazırlayan Adnan Özyalçıner, İstanbul: Evrensel, 2001, s.50-51.

geçirilmesinin elzem olduğu tartışma götürmez bir gerçek.

Kendisini işçi sınıfı devrimcisi olarak tanımlayan örgütlerin önünde duran belki de günün en yakıcı görevi, Kapital'deki düşüncelerin söz konusu düzen değişikliğini gerçekleştirecek özne olan işçi sınıfına ulaştırılmasıdır.

Türkiye ve dünyadaki çeviri eylemlerinin bu mücadelede önemli bir katkısı olduğu kanısındayız.

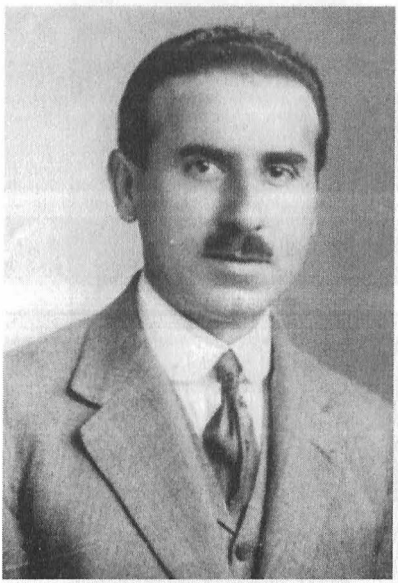
Ceride-i Felsefiye dergisinde Bohor İsrael tarafından yapılan ilk Kapital çevirisi

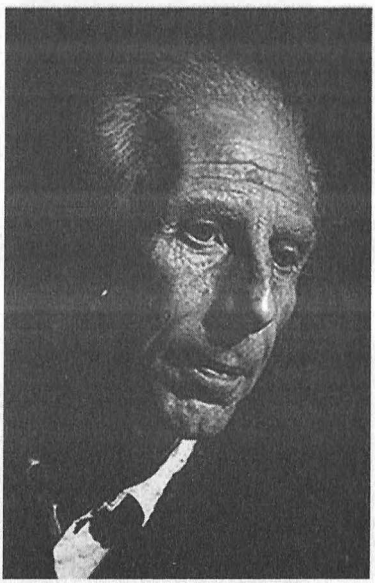
Mustafa Suphi

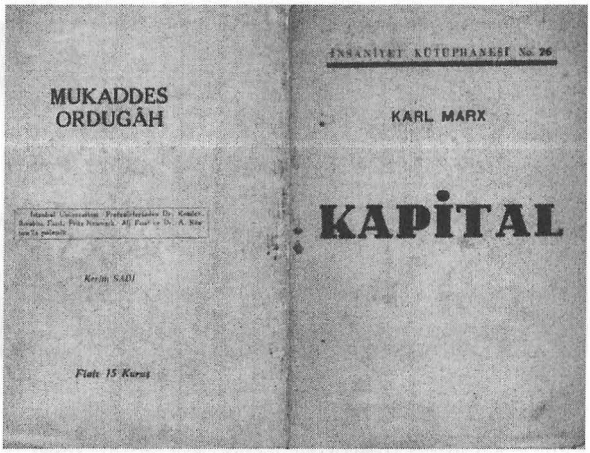
Hikmet Kıvılcımlı

Şefik Hüsnü

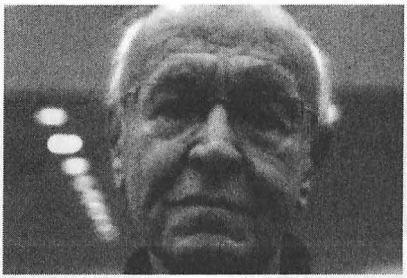
Kerim Sadi

Kerim Sadi'nin İnsaniyet Kütüphanesi serisinden çıkan Kapital'den Özetler'in kapağı

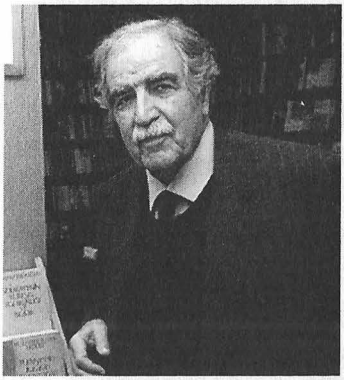
Hikmet Kıvılcımlı'nın Emekçi Kütüphanesinden yayınlanan Kapital -1'in 4. Forması

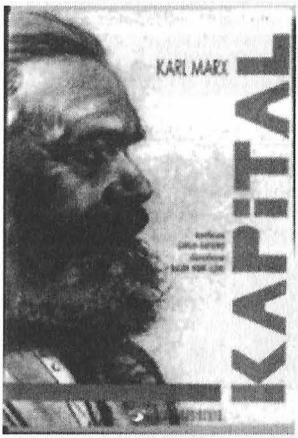
Alaattin Bilgi

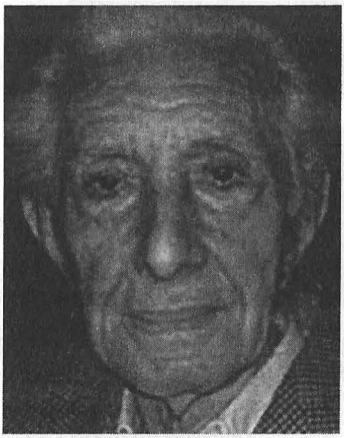
Erdoğan Berktay

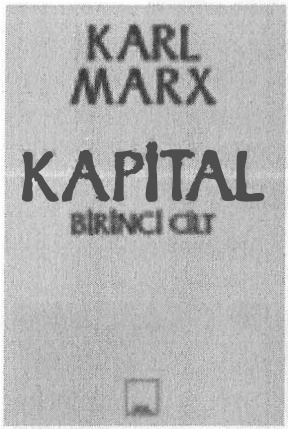
Muzaffer Erdost

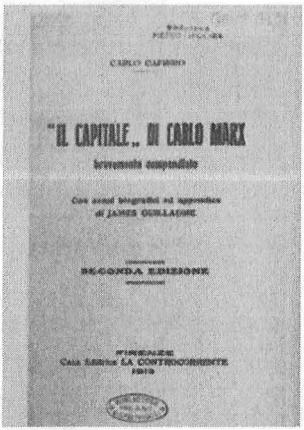
Kapital'in Carlo Cafiero özetinin Rasih Nuri İleri tarafından düzenlenen Türkçe baskısı

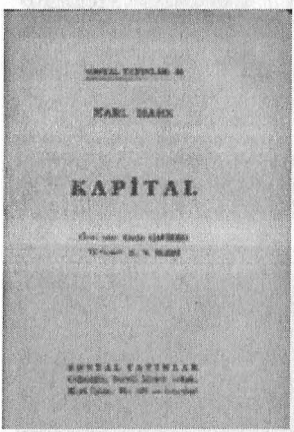
Rasih Nuri İleri

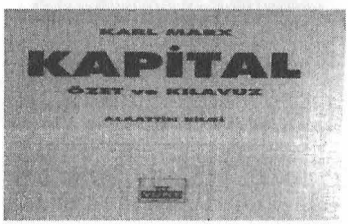
Kapital, Sol Yayınları, 1. Cilt

Carlo Cafiero'nun Kapital özeti

Carlo Cafiero'nun Kapital özetinin Suphi Nuri İleri tarafından yapılan çevirisinin baskısı

Yeni Baştan

Kapital ve Karl Marx

"Kapital", tercümesinin 45 senelik maziei

Yeni Baştan Dergisinin
30 Haziran 1950 tarihli sayısı

Osmanlı Sosyalistleri ve Kapital

Bir okuyucu Mektubu

Yeni Baştan Dergisinin
8 Temmuz 1950 tarihli sayısında
Kerim Sadi'nin yazısı

Kapital ve Haydar Rifat

Diderot ve Rıza Tevfik

Nâzım Hikmet

Bayram tatili ve Ezan

Yeni Baştan Dergisinin 24 Temmuz 1950
tarihli sayısında Makina Mühendisi
Salim'in Kerim Sadi'yi eleştirdiği yazısı

EKLER

EK 1.

Marx'ın Kapital'i

Bu yazı, 21 ve 28 Mart 1868 tarihlerinde, Leipzig'de, Marx ve Engels'in dostları olan Wilhelm Liebknecht'in editörü olduğu sosyalist bir dergi olan Demokratisches Wochenblatt'ın 12 ve 13. Sayılarında yayımlanmıştır.[325]

I.

Yeryüzünde kapitalistler ve işçilerin ortaya çıkışlarından bu yana, işçiler için önünüzdeki kitap kadar önemli bir başkası yazılmadı. Sermaye ve emek arasındaki ilişki, günümüzün toplumsal düzeninin üzerinde dönüp durduğu bu eksen, burada ilk kez bilimsel olarak ve ancak bir Alman'ın gerçekleştirebileceği titizlik ve duyarlılıkla ele alınmıştır. Owen, Fourier, Saint Simon'un yazdıkları değerlidir ve öyle de kalacaktır; ne var ki, ancak doruktaki bir gözlemcinin dağın eteklerini tam olarak görebilmesi gibi, tüm modern toplumsal ilişkiler alanını açıkça ve tam olarak görebilecek kadar yükseğe çıkmak bir Almana nasip olmuştur.

Bugüne dek ekonomi politik bize emeğin tüm değerin kaynağı olduğunu ve tüm değerlerin ölçütü olduğunu ve dolayısıyla aynı emek-zamanı harcanarak üretilen iki nesnenin aynı değerde olduğunu ve birbiriyle mübadele edilebileceğini çünkü ortalama olarak ancak eşit değerlerin birbiriyle mübadele edilebilir olduğunu öğretmiştir. Bununla birlikte, aynı zamanda, aynı ekonomi politik,

325 Friedrich Engels, *On Marx's Capital*, Moskova: Progress, 6. Baskı, 1976, s.15-22.

bize, sermaye denilen bir tür biriktirilmiş emeğin de varlığını öğretir. Bu sermaye, içerdiği yedek kaynaklardan dolayı canlı emeğin verimliliğini yüzlerce, binlerce kat artırır ve karşılığında kâr ya da kazanç adı verilen belli bir karşılık talep eder. Hepimizin bildiği üzere, bu aslında öyle bir biçimde meydana gelir ki, biriktirilmiş, ölü emeğin kârları daha da çok büyür, kapitalistlerin kapitali daha da muazzam bir hale gelir ama öte yandan canlı emeğin ücretleri sürekli olarak azalır ve sadece ücretleri ile yaşamını sürdüren işçilerin sayıları ve yoksullukları da arttıkça artar. Bu çelişki nasıl çözülecektir? Eğer işçi ürününe kattığı değerin tamamını geri alacak olursa kapitalist için bir kâr kalabilir mi? Aslında bunun böyle olması gerekir çünkü ancak eşit değerler birbiriyle mübadele edilebilir. Öte yandan, eğer birçok ekonomistin söylediği gibi, eğer bu ürün kendisi ve kapitalist arasında bölünüyorsa, o zaman eşit değerlerin mübadele edilmesi nasıl olanaklı olur, işçi ürününün tam değerini nasıl alır? Ekonomi bugüne dek bu çelişki karşısında çaresiz kaldı ya da anlamsız, utangaç tümceler yazılmaktan ya da söylenmekten daha ileri gidilemedi. Marx'tan önceki sosyalist ekonomi eleştirmenleri de bu çelişkiye parmak basmaktan öte gidemediler; bu çelişkiyi bugüne dek kimse çözemedi. Sonunda, Marx, kârın doğum yerine kadar bu süreci izledi ve böylelikle her şeyi açığa kavuşturdu.

Sermayenin gelişmesini izlerken, Marx şu basit, herkesçe bilinen gerçekle işe başlar: Kapitalistler mübadele ile sermayelerini kâra dönüştürürler; parayla meta alırlar ve daha sonra bu metaları aldıklarından fazlasına satarlar. Örneğin, bir kapitalist 1000 taler karşılığında pamuk alır ve onu 1100 talere satar, böylelikle 100 taler "kazanmış" olur.[326] İlk sermayeye eklenen bu fazla 100 talere Marx *artı-değer* adını verir. Bu artı-değerin kaynağı nedir? Ekonomistlerin varsayımına göre, sadece eşit değerler birbirleriyle mübadele edilebilirler ve soyut teori alanında bu doğrudur. Dolayısıyla, pamuğun satın alınması ve daha sonra alış fiyatının biraz daha fazlasına satışı artı değerle sonuçlanır, aynen bir gümüş talerin 30

[326] Taler, Almanların 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında kullandığı 3 Mark değerinde bir gümüş sikkedir.

gümüş groschen[327] ile değiştirilmesi ve sonra küçük madeni paraların bir gümüş talerle değiştirilmesi gibi. Böyle bir süreçte kimse zenginleşmez ya da yoksullaşmaz. Ama satıcı metaları değerinin üstünde satarsa biraz artar veya onları satın alanlar değerlerinin altında satın alırlarsa artı değer biraz artar çünkü herkes sırayla alıcı ve satıcıdır ve bu durumda, her şey yine dengelenir. Alıcı ya da satıcının birbirlerinin yerine geçmeleri nedeniyle yeni artı değer yaratılmaz, ancak var olan sermaye kapitalistler arasında farklı bir biçimde dağıtılmış olur. Kapitalistin metaları kendi değerleriyle satın aldığı ve yine kendi değerleriyle sattığı olgusuna karşın, koyduğundan daha fazla değer elde etmesi nasıl olmaktadır?

Varolan koşullar altında kapitalist meta pazarında garip bir *meta* bulur, *bu metanın kullanımı yeni bir değer kaynağıdır, yeni bir değerin yaratılışıdır.* Bu meta *emek-gücüdür.*

Emek gücünün değeri nedir? Her metanın değeri onun üretiminde kullanılan emekle ölçülür. Emek-gücü, kendisi ve ailesi için, ölümünden sonra bile emek gücünün devamını güvence altına alan belli bir miktar geçim aracına gereksinim duyan canlı işçi biçiminde varolur. Dolayısıyla bu geçim araçlarını üretmek için gerekli emek-zamanı emek-gücünün değerini temsil eder. Kapitalist ona haftalık ödeme yapar ve böylelikle işçinin bir haftalık emeğinin kullanımını satın alır. Ekonomist baylar buraya kadar bizimle emek gücünün değeri konusunda çok iyi anlaşacaklardır.

Kapitalist şimdi işçiyi işe koşar. Belli bir zaman içinde işçi haftalık ücretinin karşılığı kadar emek harcar. İşçinin haftalık ücretinin onun üç emek gününe karşılık geldiğini varsayarsak, o zaman, işçi eğer pazartesi günü işe başlamış ise, çarşamba günü akşamında *kendisine ödenmiş olan ücretin karşılığı olan tüm emeği yerine getirmiş olacaktır.* Ama ondan sonra çalışmayı bırakmakta mıdır? Asla. Kapitalist onun *haftalık* emeğini satın almıştır ve işçi haftanın kalan üç gününde de onun için çalışmak zorundadır. İşte, onun ücretini karşılamak için gerekli zamanın çok üstünde olan bu *artı-emek, artı-değerin,* kârın ve sürekli olarak artan sermaye birikiminin kaynağıdır.

---

327 Groschen, Almanlar tarafından kullanılan gümüş bir sikkedir. Değeri 10 Fenik'e eşdeğerdir. Dolayısıyla 30 groschen 100 Fenik ya da 3 Mark'a eşittir ki, bu durumda 30 Groschen de bir Taler'e eşit olmaktadır.

Bunun yani işçinin çalıştığı üç gün içinde aldığı ücretin karşılığını ödediği ve kalan sürede de kapitalist için çalıştığı olgusunun keyfi bir varsayım olduğunu söylemeyin. Ücretinin karşılığını tam olarak üç gün ya da belki iki ya da dört gün çalışarak ödeyip ödemediği elbette bu örnek için oldukça önemsizdir ve koşullara bağlıdır; temel nokta şudur; kapitalist, ödediği emek miktarının yanı sıra, ödemediği emeği de işçiden almaktadır ve bu keyfi bir varsayım değildir çünkü eğer kapitalist uzun vadede işçiden ücretini ödediği kadar emek satın alsaydı, işyerini kapatmak zorunda kalırdı çünkü gerçekten tüm kârı sıfırlanırdı.

İşte tüm çelişkilerin çözümü buradadır. Kapitalistin kârının önemli bir parçasını oluşturduğu artı-değerin kaynağı artık oldukça açık ve doğaldır. Emek gücünün değeri ödenmiştir ama bu değer kapitalistin emek gücünden aldığından çok daha azıdır ve aradaki bu fark kesinlikle kapitalistin daha doğru bir ifadeyle kapitalist sınıfın payını oluşturan *ödenmemiş emektir.* Ve pamuk satıcısının yukarıdaki örnekte pamuk üzerinden elde ettiği kâr bile ödenmemiş emek içermek zorundadır, eğer pamuk fiyatları artmamış ise. Satıcı onu bir pamuk imalatçısına yani bu üründen ilk ödenen 100 talerin yanı sıra kendisi için de bir kâr elde edebilen ve bu nedenle de cebine indirdiği ödenmemiş emeği onunla paylaşan birine satmış olmalıdır. Genel olarak, toplumun çalışmayan tüm bireylerini geçindiren bu ödenmemiş emektir. Kapitalist sınıfı etkileyen devlet ve belediyeye ait vergiler ve toprak sahiplerinin rantı vb. bu ödenmemiş emek üzerinden ödenirler. Varolan toplumsal sistemin tümü ona dayanır.

Ödenmemiş emeğin sadece bir yanda kapitalistler ve öte yanda da ücretli işçilerce yürütülen üretimin var olduğu günümüz koşullarında ortaya çıktığını düşünmek saçmadır. Tam tersine, her çağda ezilen sınıf ödenmemiş emek üretmek zorundaydı. Emeğin örgütlenişinde egemen biçim olan uzun kölelik dönemi boyunca, köleler kendilerine geçim araçları biçiminde geri dönen emeğin çok daha fazlasını üretmek zorundaydılar. Aynı durum serflikte ve angarya emeğinin kaldırılışına dek söz konusuydu; burada, aslında köylünün kendi geçim araçlarını ürettiği zaman ile feodal bey için artı-değer ürettiği zaman arasındaki fark açıkça görülür çünkü feodal lord için yapılan üretimle köylünün kendisi için

üretimi ayrı ayrı yürütülür. Biçim artık değişmiştir ama öz aynıdır ve toplumun bir bölümü üretim araçlarının tekeline sahip oldukça, emekçi, özgür olsun ya da olmasın, kendi geçim araçları için gerekli olan emek zamanına, üretim araçlarının sahibi için gerekli olan geçim araçları için bir ek emek zamanı eklemek zorunda kalacaktır.

II.

Bir önceki bölümde, kapitalist tarafından istihdam edilen her işçinin iki misli bir emek ürettiğini gördük: çalışma zamanının bir bölümünde kendisine önceden kapitalist tarafından ödenen ücretleri karşılamaktadır ki Marx bunu *gerekli emek* olarak adlandırır. Ama daha sonra çalışmasını sürdürmek zorundadır ve bu zaman içinde kapitalist için *artı-değer* üretir ki bunun önemli bir bölümünü kâr oluşturur. Emeğin bu kısmına *artı-emek* denir.

Bir işçinin haftada üç gün çalışarak ücretini kazandığını ve üç gün de kapitalist için artı-değer üretmek için çalıştığını varsayalım. Farklı bir anlatımla bu şu anlama gelir; 12 saatlik bir iş gününde günde 6 saat kendi ücretini kazanmak için çalışmaktadır ve 6 saat de artı değer üretmek için çalışmaktadır. İnsan haftada en çok 6 gün, pazarları da dâhil olmak üzere en çok 7 gün çalışabilir ama her bir çalışma gününde, bir işçiden 6, 7, 8, 10, 12, 15 ve hatta çok daha fazla çalışma saati alınabilir. İşçi kapitaliste bir günlük ücret karşılığında bir iş gününü satmaktadır. *Ama bir iş günü nedir?* 8 saat mi yoksa 18 saat mi?

İş gününü olabildiğince uzatmak kapitalistin çıkarınadır. İş günü ne kadar uzun olursa o kadar çok artı-değer üretilir. İşçi haklı olarak ücretinin çok üstünde çalıştığı her çalışma saatinin kendisinden haksız olarak alındığını hissetmektedir. Uzun saatler çalışmanın ne anlama geldiğini kendi bedeninde deneyimlemektedir. Kapitalist kârı için mücadele etmekte, işçi ise sağlığı için, birkaç saatlik günlük dinlenme için, çalışmak, uyumak ve yemenin dışında bir insan olarak başka işler yapabilmek için mücadele etmektedir. Bu arada şunu söylemek gerekir; bu mücadeleye girişmek isteyip istememeleri hiçbir şekilde tek tek bireyler olarak kapitalistlerin iyi niyetlerine bağlı bir durum değildir, aralarında en iyiliksever olanlar bile iş arkadaşlarıyla birlikte hareket etmek

ve iş zamanını olabildiğince uzatmak zorundadırlar çünkü rekabet kural olarak onları buna zorlamaktadır.

Tarihte özgür işçilerin ortaya çıkmasından bugüne dek iş gününün belirlenmesi mücadelesi sürmektedir. Birçok zanaatta farklı geleneksel iş günleri vardır ama gerçekte bunlara çok ender olarak uyulmaktadır. Sadece yasa ile iş gününün belirlendiği ve bunun yerine getirilmesinin denetlendiği yerlerde normal bir iş gününün varlığınından söz edilebilir. Ve bugüne dek bu durum sadece İngiltere'nin fabrika semtlerinde görülmektedir. Buralarda 10 saatlik iş günü (beş gün 10,5 saat, cumartesi günü 7,5 saat olmak üzere) tüm kadınlar ve 13-18 yaş arası tüm çocuklar için geçerlidir ve erkekler onlarsız çalışamayacaklarına göre, onlar için de 10 saatlik iş günü geçerlidir. Bu yasa İngiliz fabrika işçilerinin yıllar boyu süren dayanma güçleri ile, fabrika sahiplerine karşı yürüttükleri en inatçı ve kararlı mücadeleler sonucunda, basın özgürlüğü sonucunda, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü sonucunda ve yine egemen sınıfın kendi iç bölünmelerini zekice kullanmak sonucunda kazanılmıştır. Bu yasa İngiliz işçilerinin güvenliği olmuştur; yavaş yavaş sanayiinin diğer dallarına da yayılmış ve son yılda hemen hemen tüm iş kollarına, en azından kadın ve çocukların çalıştığı tüm işkollarına yaygınlaşmıştır. Bu çalışma İngiltere'de bu yasal düzenlemenin tarihindeki en eksiksiz materyeli içermektedir. Bir sonraki "Kuzey-Alman Reichtag'ında"[328] da fabrika yasaları olacaktır ve bu nedenle fabrika emeğinin düzenlenmesi tartışılacaktır. Alman işçilerinin seçtiği hiçbir milletvekilinin *Marx'ın* kitabını okuyarak kendilerini koruma altına almadan gidip bu tasarıyı tartışmayacakları beklentisi içindeyiz. *Burada çok şey kazanılabilir.* Almanya'da egemen sınıflar arası bölünmeler işçiler açısından İngiltere'de olduğundan çok daha lehtedir *çünkü genel oy hakkı egemen sınıfları işçilerle flört etmeye zorlamaktadır.* Eğer bu pozisyonlarını nasıl kullanacaklarını ve her şeyin ötesinde burjuvanın bilmediği konunun ne olduğunu bilirlerse, proletaryanın 4 ya da 5 temsilcisi bu koşullar altında bir *güçtür.* Ve Marx'ın kitabı onlara bunun için gerekli tüm materyeli hazır bir biçimde sunmaktadır.

328 Kuzey Almanya Yasama Meclisi

Şimdi kitabın daha teorik alanda ve ilgi çekici olan çok ince birkaç araştırmasını atlayalım ve sermaye birikimi ile ilgili son bölüme gelelim. Burada öncelikle bir yanda kapitalistlerin diğer yanda ise işçilerin varlığını önceden varsayan kapitalist üretim biçiminin sadece kapitalist için sürekli olarak sermaye üretmekle kalmadığı aynı zamanda işçiler için de sürekli olarak yoksulluk ürettiği gösterilmektedir; böylelikle bir yandan geçim araçlarının, hammadelerin ve iş araçlarının sahibi olan kapitalistler ve öte yandan en azından çalışma kapasitelerini yenilemek için yetecek miktarda geçim aracı elde etmek ve güçlü ve sağlıklı yeni bir proleter nesli yetiştirmek için gerekli geçim araçlarının temini için emeklerini kapitalistlere satmak zorunda kalan büyük emekçi kitlelerinin varlığı güvence altına alınmaktadır. Ama sermaye sadece yeniden üretilmez; aynı zamanda sürekli olarak artar ve çoğalır ve mülksüz işçi sınıfı üzerindeki gücü de artar. Ve aynen sermayenin kendisinin gittikçe büyüten bir oranda kendisini yeniden üretmesi gibi, modern kapitalist üretim düzeni gittikçe büyüyen ve sayıları artan bir mülksüz işçiler sınıfını yeniden üretir. "[Sermayenin] birikimi sermaye ilişkisini gelişen bir ölçüde yeniden üretir, bir kutupta daha çok ya da daha büyük kapitalistler diğer kutupta ise daha çok ücretli işçi (...) *Sermayenin birikimi bu nedenle proletaryanın büyümesidir.*" Bununla birlikte, makinelerin gelişmesinden dolayı, tarımın ilerlemesinden vs. dolayı, aynı miktarda ürünü üretmek için gittikçe daha az işçi gerekmektedir ve bu mükemmelleşmeden beri yani işçilerin gereksiz hale gelmesinden beri, işçilerin sayısı sermayeden çok artmaktadır, sürekli olarak sayıları artan bu işçiler ne olacaktır? Bunlar bir yedek sanayi ordusu oluştururlar, bu ordu işin kötü ya da ortalama gittiği dönemlerde emek gücünün altında ücret alır ve düzensiz olarak çalıştırılır veya kamu Yoksul Yasalarının bakımına verilir. Bu ordu işlerin gerçekten açıldığı dönemlerde, ki İngiltere'de durum gerçekten böyledir, kapitalist için vazgeçilmezdir. Her koşul altında düzenli olarak çalıştırılan işçilerin direniş gücünü kırmak ve ücretlerini düşük tutmak için gereklidirler. "Toplumsal servet ne kadar büyük ise (...) yedek sanayi ordusu (göreli artık-nüfus) aktif (düzenli olarak istihdam edilen) emek ordusuna oranla ne kadar büyük olursa, sefaletleri çalışırken çektikleri eziyet ile ters orantılı olan

(sürekli) artık-nüfus (ya da işçi tabakası) o kadar büyük olur. Son olarak, işçi sınıfının Lazarus- tabakaları ve yedek sanayi ordusu ne kadar yaygınsa resmi yoksulluk o kadar büyüktür. *Bu kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır.*" Resmi iktisatçıların karşı çıkmak için en ufak bir çabadan bile dikkatle kaçındıkları, bilimsel olarak kesinlikle kanıtlanmış bu şeyler modern kapitalist toplumsal düzenin başlıca yasalarından bazılarıdırlar. Ama bunu söylemekle her şeyi söylemiş mi oluyoruz? Hiçbir şekilde. Marx kapitalist düzenin kötü yönlerini çok keskin bir dille eleştirmektedir ama öte yandan bu toplumsal biçimin, insana ve tüm toplum bireylerine yakışan eşit bir gelişmeyi mümkün kılacak biçimde toplumun üretici güçlerinin gelişmesi için de zorunlu olduğunu da söylemekte ve ispatlamaktadır. Daha önceki toplum biçimleri bu açıdan oldukça yetersizdiler. Kapitalist üretim ilk kez bunun için yeterli zenginliği ve üretici güçleri yaratmaktadır ama aynı zamanda bir ezilen emekçiler kitlesini, bu servetin ve bu üretici güçlerin – bugün olduğu gibi tekelci sınıf tarafından değil ama – tüm toplum için kullanılmasını her gün biraz daha fazla talep etmeye zorlanan bir toplumsal sınıfı da yaratmaktadır.[329]

329 Engels, Kapital'in ilk cildi yayınlandığında, onu görmezlikten gelen Batı dünyasının ilgisini çekmek üzere bir dizi provokatif yanı da olan değerlendirme yazar. Bunlardan ilk üçünün yayınlanmış olanı, çevirdiğimiz bu incelemedir. Ne var ki, ikincisi, Ekim 1867'de ilerici bir burjuva gazetesi olan *Rheinische Zeitung*'un editörüne Marx'ın arkadaşı Dr. Kugelmann tarafından yollanır ama basılmaz. İncelemenin adı "Karl Marx, Das Capital Kritik der Politischen Oekonomie"dir. Üçüncüsü ise, Haziran 1868'de ilerici düşüncelere sahip Profesör Beesly'nin (bu akademisyen 1864'te Enternasyonal'in kuruluşunun açıklandığı Londra toplantısında başkanlık yapan kişidir) büyük etkisi olan İngiliz *Fortnightly Review'a* yollanır. Engels bu incelemeyi arkadaşı (ve daha sonra Kapital'in İngilizce çevirmenlerinden olan) Dr. Samuel Moore'un adıyla gönderir. İncelemenin sadece birinci bölümü yayınlanır ama yayıncı ve derginin sahibi geri kalan bölümün yayınlanmasını reddeder. İncelemenin adı "Karl Marx on Capital"dır. Bu son incelemeyi Paul Lafargue'ın adıyla yayınlamak isteyen Engels'e Marx karşı çıkar. Nedeni de Lafargue'ın hem Fransız olması hem de damadı olmasıdır. 23 Haziran 1868'de Engels'e yazdığı mektupta "En iyisi Sam Moore'un imzalaması" diyerek düşüncesini iletir.

EK 2.

Karl Marx'tan Gabriel Deville'e 23 Ocak 1877 tarihli mektup

Sevgili Yurttaş,

15 Aralık tarihli mektubunuzu alınca, Kapital'in yayıncısı Bay Lachâtre'a karşı kontratla bana şart koşulan yükümlülüklerim hakkında arkadaşımız Hirch'e yazdım. Bu yükümlülükler, onun izni olmaksızın sizin projenize onay vermeme izin vermemektedir. Daha sonra Lachâtre'ı aradım ve günlerce boşu boşuna yanıt bekledim. Sonunda, birkaç gün önce, kendisine taahhütlü bir mektup yolladım; ilk mektup hiç kuşkusuz durdurulmuş. Bu, Almanya-Prusya imparatorluğu için olağan bir durum. Eğer Lachâtre izin verseydi bile, Bay Adolphe Quêst'in Kapital'in her 'özeti'ne el konulması için emir verebilecek kapasitesi var. Bay Lachâtre "komün" eylemlerinden dolayı bir mülteci olarak Fransa dışında yaşamakta. Ve Lachâtre'ın kitapçılarının yasal yönetimi Broglie bakanlığınca muhafazakâr partinin en aşağılık bölümüne ait olan ve öncelikle kitabımın yayınını geciktirmek ve daha sonra dağıtımını engellemek için elinden geleni ardına koymayan Bay Quêst'in ellerine teslim edilmiş bulunuyor. Her türlü oyunu oynayabilecek adam işte budur. Benim özel bir kontratla bağlı olduğum Bay Lachâtre onay verse bile, Bay Quêst karşısında tamamen güçsüz durumdadır çünkü hacizcisi onun yasal kayyumudur.

Bu koşullar altında bence yapılacak en iyi şey, "Kapital Özeti"ni ertelemek ve bu arada onunla ilgili – belki de kısa bir broşür

halinde – kısa bir inceleme yazmaktır. Böyle bir şey, Journal des Économistes'de Bay Block'un ve Revue des deux Mondes'da Bay Laveleye'in yazılarında Fransız kamuoyuna tamamen yanlış aktardıkları Kapital'in nosyonları için de çok yararlı olacaktır. Böyle bir yol, başlangıçta Bay Hirch ve benim tarafımdan da onaylanmaktadır.

Lütfedip bana yolladığınız ve biçemsel coşkusu ve sağlam temeliyle seçkin bir eser olan kitabınız için çok teşekkür ederim. Bizi ilişkili kılan bu olayın sürdürülecek bir mektuplaşmanın başlangıcı olacağına inanıyorum.[330]

330 Gabriele Deville Fransa'da Kapital'in 1. Cildinin bir tanıtımını yayınlamak ve baskıya hazırlamak için çok uğraştı ama bunu ancak Marx'ın ölümünden sonra 1883'te başarabildi. Kitap *Le Capital de Karl Marx. Résumé et Accompagné d'un Aperçu sur la Socialisme Scientifique* adı altında Paris'te "La Bibliothèque Socialisté" serisinin birkaç basımında da çıktı. Deville aynı zamanda 1884'te *Bibliotheque Socialé'de Cours d'economic Sociale başlığıyla* yayınlanan sekiz propaganda kitapçığının da yazarlarından birisidir. Söz konusu kitapçıkların beşi, Marx'ın damadı P. Lafargue tarafından yazılmıştır ve *Le Materyalisme économique de Karl Marx* başlığını taşımaktadırlar. Diğer üçü ise Deville tarafından yazılmıştır ve *L'evolution du Capital* adını taşımaktadır (Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar (1844-1895)*, çeviren Alaattin Bilgi, İstanbul: Evrensel, 1996, s.95).

EK 3.

Maurice La Châtre'dan Karl Marx'a mektup[331]

Aziz Üstadım,

Kitabınız Kapital, Almanya'da emekçi sınıflar arasında o kadar sempatiyle karşılandı ki, bir Fransız yayıncının bu şahane yapıtın çevirisini kendi ülkesine kazandırmayı düşünmesi çok doğaldı.

Rusya'nın bu önemli kitabın yayılmasında Fransa'nın önüne geçtiği doğrudur; ama ülkemizin şöyle bir mutlu şansı olacaktır: Fransızca çeviri, Almanca 2. baskının elyazması üzerinden, bu elyazması henüz Almanya'da yayınlanmadan önce yapılacak ve yazarı tarafından gözden geçirilecektir.

Fransa, sizin doktrinlerinizin başka halklar tarafından öğrenilmesinde en büyük paya sahip olabilecektir, çünkü İngiltere'de, İtalya'da, İspanya'da, Amerika'da, kısacası eski ve yeni dünyada, her yerde, modern toplumları düzenleyecek ilkeleri öğrenmeye ve onları yaymaya susamış ilerici insanların önlerine çıkacak Kapital çevirileri, bizim metnimizden yararlanılarak yapılmış çeviriler olacaktır.

Benimsediğimiz onar santimlik[332] fasiküller halinde yayınlama

---

331 Karl Marx, *Le Capital, Livre Premier, Tome Premier: Le Développement de la Production Capitaliste*, çeviren (yazarın düzeltmeleriyle) Joseph Roy, Paris: Editions Sociales, s.45, http://classiques.uqac.ca/classiques/Marx_karl/capital/capital_livre_1/capital_livre_1_1/fichiers_images/capital_livre_1_1_001_195.pdf, Erişim tarihi: 27 Haziran 2018, Türkçeye çeviren Kaya Güvenç.

332 Fransız frankının yüzde biri değerinde para birimi.

şekli, yoksulların bilime ancak metelik[333] verebileceklerinden, daha çok dostumuzun kitabınızı elde etmesini sağlayacaktır; böylece, yapıtınıza herkesin erişebilmesi amacınıza ulaşılmış olunacaktır.

Okurların, ilk bölümlerde ele alınan ekonomik konuların zorluğu karşısında takılıp kalacaklarına ilişkin kaygınıza gelince, bunun doğru olup olmadığını bize zaman gösterecektir.

Temel hedefi ekonomik doktrinlerin incelenmesi olan kitabınıza abone olacak kişilerin, kullandığınız analitik metotlar nedeniyle okumaktan vazgeçmeyeceklerini ummamız gerekiyor; herkes, bir ekonomi politik kitabının ilk bölümlerinin, akılları coşturan yakıcı sorulara zorunlu hazırlık niteliğindeki soyut akıl yürütmelerine ayrılmasının ve daha sonraki bölümlerde ele alınan toplumsal sorunların çözümüne ancak aşamalı olarak erişilebileceğinin zorunlu olduğunu anlayacaktır; benim kanım odur ki bütün okurlar sizi, görkemli teorilerinizin sonuçlarına kadar izlemek isteyeceklerdir.

Aziz Üstadım, en içten duygularımın kabulünü diliyorum.

---

333 Metinde kullanılan para birimi "obole" yarım mangır değerinde eski bir Fransız parasıdır. Mecazi olarak çok düşük bir değer ifadesi olduğundan metelik olarak çevrildi.

EK 4.

Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 27 Eylül 1877 tarihli mektup

... Birincisi: Douai'nin bir yayıncısı var mı?

İkincisi: Fransızca edisyon o kadar çok zamanımı aldı ki artık hiçbir şekilde bir çeviri ile ilgilenmeyeceğim (çevirmenle birlikte çalışmayacağım). Douai'nin bu işi kendi başına yapabilecek kadar İngilizce bilip bilmediğini sen biliyorsun. Eğer biliyorsa o zaman benim onayım ve iznim vardır.

Üçüncüsü: Çeviri yaparken, 2. Almanca edisyonu Fransızca edisyon ile mutlaka karşılaştırsın çünkü birçok yeni ek yaptım ve sunuşumu da çok geliştirdim. Hafta içinde sana iki şey göndereceğim. Bunlardan ilki, Douai için Fransızca edisyonun bir kopyası olacak; diğeri ise Fransızca edisyonun Almanca ile karşılaştırılmaması gereken ama temel olarak Fransızca metnin alınması gereken yerlerin bir listesi olacak.[334]

Napoli'de Bay Urile Cavagnari, Kapital'in (Fransızcadan) İtalyan edisyonunu hazırlıyor. İyi adam! Kitabı kendi parasıyla yayınlayacak.[335]

---

334 Bu çeviri yapılamamıştır.

335 Urile Cavagnari çeviriyi bitiremedi. 1879'da Cafiero'nun özeti çıktı. Tam Kapital çevirisi ise 1886'da Turin'de çıktı.

EK 5.

Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 18 Ekim 1877 tarihli mektup

... Sana Douai için elyazmasını yolluyorum eğer çeviri yapmak isterse. Elyazmasında Almanca metindeki bazı değişikliklerle Fransızca edisyonda değiştirilecek yerler de işaretlendi. Douai için hazırlanan Fransızca edisyonun kopyası bugün senin adresine yollanıyor, yukarıda belirtilen pasajları orada da işaretledim. Beklediğimden çok zamanımı aldı (...) Eğer yayınlanırsa, Douai, önsözünde, 2. Almanca edisyonun daha sonra yayınlanan ve benim revize ettiğim Fransızca edisyonu da kullandığını yazmalı. Ama sakın yazarın bu ABD edisyonuna izin verdiğini yazmasın. Eğer bunu yaparsa, İngiliz kitapçıları bunu hemen İngiltere'de korsan olarak yayınlamaya başlarlar ve yasal olarak da bunu yapma hakları var. Ben tüm Avrupa'da çeviri haklarının kabul edilmesinden dolayı mutlu olsam bile, bu Mammon'un toprağı İngiltere'ye uygulanmaz. Londralı kitapçılar, İngilizce bir edisyon icat edip bunu benim onayımı almadan ve hiçbir ödeme yapmaksızın pazarlamak için birkaç deneme yaptılar. Bu denemeleri engelledim. Bu bayların, bir peni bile olsa, benim sırtımdan kendilerini zenginleştirmelerine izin vermemekte kararlıyım.

EK 6.

Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 14 Haziran 1876 tarihli mektup

... Bugün size 3. kez Kapital'in 31-44 numaralı fasiküllerini (Fransızca edisyon) yolluyorum, eğer elinize bu defa da geçmezse bana hemen haber verin; o zaman buradaki Genel Posta Ofisi ile ciddi bir kavga edeceğim. Dr. Kugelmann'ın bu işe karışmasına (burnunu sokmasına) gelince,(...) bunu duyduğuma çok şaşırdım çünkü ben henüz "yolcu" değilim ve benden başka hiç kimsenin yazılarımızın yönetiminde söz söyleme hakkı yoktur.

Lütfen bana Most'un düzelttiğim kopyasını yollayınız; (...) adımı broşüre koymadım çünkü eğer koysaydım çok daha fazla değişiklik yapmam gerekecekti (değer, para, ücretler ve daha bir sürü şeyi silip attım ve kendime ait olanları yerleştirdim)...[336]

---

[336] J. Most'un "Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus 'Das Capital' von Karl Marx" isimli broşürü ilk kez Chemnitz'de yayınlandı. William Liebknecht'in ricası üzerine, 1875 Ağustos başında Marx ve Engels 2. baskı için broşürü gözden geçirdiler. 1876 Nisan'ında Chemnitz'de ikinci basım yayınlandı. Ne var ki, Marx ve Engels bu broşürün Kapital'in yeterli bir anlatımı olduğunu düşünmediler ve bu nedenle sadece büyük hata olarak gördükleri şeyleri düzelttiler. Ve bu nedenle Marx adının ikinci baskının baş sayfasında yer almasını istemedi.

EK 7.

Karl Marx'tan F.A. Sorge'a 27 Eylül 1877 tarihli mektup

... Eğer Weydemeyer Kapital und Arbeit'i henüz yayınlamadıysa, onu gözden geçirebilirim çünkü orijinali çok berbat basım hatalarıyla doluydu. (Vahlteich'in[337] temsil ettiği) partinin yani Chemnitzçilerin bana ne kadar kötü davrandıkları hakkında hiçbir fikrin yok. Sadece Liebknecht'in ısrarı ve Chemnitz'in bu şeyin çok acil olduğunu söyleyerek bana sunması üzerine, Karlsbad'dan ayrılmadan önce, sinirlerimin çok bozuk olmasına karşın, işi üstlendim. Most'un yaptığı birçok aptallık düşünülecek olursa (şimdilerde Bay Duhring ile mutlu bir şekilde oturuyor; kibirli bir delikanlı, bir şeyi okur okumaz, ne olursa olsun, onu basıma hazır bir materyele dönüştürüyor) ve kurallı olarak verilen yerin azlığı da düşünülecek olursa, bu hafife alınacak bir şey değildi. ÇOK İYİ! Hiç haber almadan aylar geçti. Birçok kez konu hakkında soru sordum ve Vahlteich'den "soğuk" yanıtlar aldım (...) Daha önce hiç böyle soğuk bir küstahlık ile karşılaşmadım. Bu, baskının yaklaşık bir yıl aldığı anlamına geliyor...

337 Söz konusu kişi Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi liderlerinden bir ayakkabı ustasıdır. 1863-1864 Şubat tarihleri arasında Alman İşçileri Genel Birliği'nin ilk sekreterliği görevinde bulunmuş, 1874-76 ve 1878-81 yılları rasında da Alman Parlamentosunda milletvekilliği yapmıştır. Daha sonraki yıllarda ABD'ye göç eden Vahlteich bu ülkedeki işçi hareketine katılmıştır.

EK 8.

Ernest Untermann'ın *Marxian Economics: A Popular Introduction to the Three volumes of Marx's 'Capital'* kitabının[338] Önsöz'ünden bir bölüm

Ekim 1894'ten beri, Karl Marx'ın ekonomik teorilerinin tümü, 'KAPİTAL'in üç cildinde, kendisi ve iş arkadaşı Friedrich Engels tarafından belirlendiği gibi, tüm sınıfların öğrenci ve öğretmenlerinin önüne gelmiştir.

O günden beri, onların yapıtlarının birinci ve ikinci ciltlerinin içerikleri yüzbinlerce kişi tarafından özümsendi. Özellikle ücretli işçiler ve kapitalistler arasındaki ilişkiyi ele alan 1. Cilt, çok uzun bir zamandan beri "İşçi Sınıfının", en azından işçilerin sınıf bilincine sahip kesiminin "İncili" oldu. Bugün 1. Cilt, sadece Avrupa'da değil ama dünyanın birçok ülkesinde temel dillerin tümüne çevrilmiş ve proletaryanın tüm devrimci örgütlerinin standart ders kitabı haline gelmiş bulunuyor. Bu olgu, Marksist teorilerin başlıca iddialarının sağlamlığını ortaya koyuyor. Yine de, Avrupa'da 3. Cilt çıktığında, resmi ekonomi politiğin sözcüleri onu yalanlamak için (1. ve 2. ciltlerde yaptıkları ama çok az başarı kazandıkları) aynı gafları öne sürmekten geri durmadılar. Bu saldırıların somut tek sonucu binlerce kişinin dikkatini Marksist teorilere çekmek

---

338 Ernest Untermann, *Marxian Economics: A Popular Introduction to the Three volumes of Marx's "Capital"*, Chicago: Charles Kerr & Company, 1913, s.5-15.

oldu ki işçi sınıfının propagandacılarının bunu yapamayacakları kesindi. Egemen sınıfların en iyi siyaseti daima devrimci yazını sessizlikle öldürmek olmuştur. Bu siyaset pratikte işe yaramaz hale geldiğinde ise devrimci teorileri eleştirerek gözden düşürmeye çalışma çabaları onlar için bir propaganda aracı haline gelmiştir (...) Marksist teoriler canlılıklarını işçi sınıfının yaşamından alırlar. Bu teorilerin temel noktaları gün be gün işçi sınıfının kapitalist egemenlik altındaki gelişiminde elde ettiği deneyler yoluyla kanıtlanmıştır. Modern toplumun en önemli sınıfı olan işçi sınıfının tüm yaşamsal hareketlerini çok yakından yansıtan teorilerin, bu sınıf söz konusu teorilerin onun için önceden gösterdikleri pozisyona tarihsel gelişme sonucu itildiği oranda yaygınlaşacakları açıkça ortadadır. Aynen Kopernik teorilerinin eleştirisinin dünyanın güneş etrafındaki dönüşünü durduramayacağı gibi, bu teorinin eleştirisi de böyle bir hareketi durduramaz. Ama egemen sınıf profesörleri hiçbir zaman bir şema ile bir tarihsel süreç arasındaki farkı ayırdedebilmiş değillerdir. Marksist ekonominin yanlışlığına dair o çokbilmiş kanıtlarının sosyalist partileri eriteceğini zannederek hâlâ kendilerini övmektedirler. Ve her ne kadar her yeni seçim umutlarının mezarını derinleştirse de, ancak kendi kuruluşunu yıkarak yaşayan bir toplumsal sistemi Marksist düşüncelerin zararlı etkilerinden kurtarmakla meşguller hâlâ.

Marx'ın Kapital'inin 3. cildinin ortaya çıkması tüm kapitalist üniversitelerde sosyalist ekonomiye karşı toplu bir eylemin sinyali olmuşa benzer. ABD bile Böhm Bawerk, Sombart, Schaffle, Le Bon ve diğerlerinin eserlerinin çevrilmesi biçiminde ortaya çıkan bu medeniyet uyanışı lütfundan nasibini aldı. Böylelikle, Marx'ın tüm eserlerinin eleştirileri, onun eserleri Amerikalı okurlara henüz ulaşmadan önce, ABD'ye gelmiş oldu. Amerikalı profesörlerin ve öğrencilerin büyük bir bölümü Alman dilini bilmezler ve bu nedenle Marx'ın çalışmasını öğrenme olanağını bulamamışlardır (...)

1907 Temmuz'una değin Kapital'in 2. cildinin İngilizcesi yayınlanmadı ve 3. Cilt ise elyazması halinde bitmiş olsa bile, 1908'den önce basılmak üzere hazır olamayacaktır. Bu çokbilmiş eleştirmenlerin öğrencilerini en azından Marx'ın teorilerinin eleştirileriyle tanıştırmaları, bu teoriler kendi orijinalleri üzerinden veya

somut örnekler üzerinden çalışılamadığı sürece, çok düşünceli bir davranıştır. Üniversitelerin "bilim özgürlükleri"nin Amerikan milyonerlerin çek defterlerince denetlendiğini bilen herkes için şu çok açıktır: Marksist teorileri eleştiren eserlerin bu mekânlara hızla girmesi bu konularla en az ilgili dürtülerce dikte ettirilmiştir.

Söz konusu eleştirileri okuyan Amerikan öğrencilerinin ve öğretmenlerinin büyük bir kitlesi, yazarın kendisi henüz tanıtılmamışken eleştirilerinin tanıtıldığı bu eserin önemi konusunda haklı olarak etkilenmişlerdir. Başkan Roosevelt gibi büyük bir otoritenin bu ülkede herkesin "dürüst muamele" güvencesi altında olduğunu söylemesi ile, ben de gece gündüz haksız bir politikaya yani bir çalışmanın taşıdığı değere kendilerinin karar vermelerine izin vermeyen ama sadece bu çalışmaya ilişkin eleştirileri okumaları için onları zorlayan bir politikayı güçlü bir şekilde eleştiren Amerikalı profesör ve öğrencilerin bu vizyonu nedeniyle etkilendim. Bu politika patriyarkal türden bir paternalizmi çok andırmakta.

Bu değersiz ve utandırıcı duruma bir son vermek için, Amerikan okurlarına tüm Marksist ekonominin bu popüler özetini sunmaktayım. Dolayısıyla bu teorilerin eleştirisini okumaları önerilen herkesin bu eleştirilerin gerçekten ne anlama geldiği hakkında bir fikirleri olabilecektir. Elbette, bu küçük kitabımın bir kaç bin kişi tarafından okunacağının bilincindeyim. Profesörlerin ve üniversite öğrencilerinin değil ama daha çok işçilerin onu okuyacağını zannediyorum (...)

"KAPİTAL"in 3. cildi egemen sınıf ekonomistleri için tam bir umacı olmuştur. Ortaya çıkması uzun yıllar alınca, onun aslında var olmadığı ama sadece Marx'ın bilimsel argüman yoksunluğu nedeniyle gizlediği bir hileden ibaret olduğu ima edilmişti. Daha sonra, ortaya çıktığında, bu defa, bu cildin, 1 ve 2. ciltlerdeki teorileri tamamiyle reddettiği iddia edildi. Ve Marksist değer ve artı değer teorilerinin her üç ciltte de tutarlı bir biçimde savunuldukları bazı Marx öğrencileri tarafından ispat edildiğinde, bu kez eski sav yeniden canlandırıldı. Bu teoriler zaten yanlıştı! Bu eski iddia, Eduard Bernstein'in Marksist teoriye yönelttiği eleştiriyle ek bir güç kazandı. Sözde Marksist teorilerin çıkarına ve savunulmasına yöneldiği iddia edilen ve onlardaki bazı tutarsızlıkları ortadan kaldırmak amacıyla yapıldıkları ileri sürülen Bernstein eleştirisi,

Bernstein'in niyetinin ötesinde, Marksizme karşı bir silah olarak görev yaptı (...)

Marx her üç ciltte de tutarlı bir plân izledi. Ama bu durum yüzeysel bir bakışla farkedilemez. Eğitilmemiş bir öğrenci için orijinali çalışmayı zorlaştıran şey şudur: Marx, kapitalist ekonominin en küçük hücresi olan metadan başlayarak kapitalistlerin gerçek kapitalist rekabet içinde en karmaşık pratik işlemlerine doğru adım adım gitmek suretiyle teorilerini geliştirmiştir. Marksist artı değer ve değer teorilerini önce ideal koşullar durumunda görmekteyiz. Sonra birbiriyle bağlantılı olarak herşey gözümüzün önünde canlanmakta. Sık sık bu bağlantıların bazılarının antik ya da ortaçağa ait veya bazı eski kapitalist ekonomistlerin teorileriyle karşılaştırıldıklarını görürüz. Bu durumda da yine, inceleme, tarihten bazı örneklerle bir noktayı vurgulamak ya da test etmek amacıyla duraksar. Sonra inceleme farklı bir noktaya doğru hızla döner (...) Yazarın hastalığı ve beklenmedik ölümü nedeniyle çalışma tamamlanamamıştır. Yoldaşı Engels eseri ölen arkadaşının bıraktığı notları izleyerek tamamladı. Bu koşullar, eğer sadece yüzeysel bir bakışla ele alınırlarsa, eserin tümüne ham ve cilalanmamış bir pürüz taşıdıkları zannedilebilir (...) Ama yakından bakıldığında üç cildin tutarlılığı ve organik iç ilişkisi gözle görünür hale geliyor. 1. Cilt üretim alanının gizli mekanizmalarını açığa çıkarıyor. 2. Cilt dolaşım alanının temel kaynaklarını ifşa ediyor. Son olarak 3. Cilt ise kendinden önceki iki cildin sonuçlarını, üretim ve dolaşım arasındaki ilişkiyi göstermek suretiyle kapitalist sanayi ve ticaretin tipik koşullarına uyarlıyor. Marx'ın 3. ciltte teorilerinde değişiklik yaptığı doğrudur ama onları terketmez. Ve onları ancak 1. ve 2. ciltlerdeki ideal koşullara ilişkin tartışmasını kapitalist sanayi ve ticaretin gerçek koşullarına yaklaştırdığı ölçüde biraz değişikliğe uğratır. Aynı şekilde, yerçekimi yasasını inceleyen bir bilim adamı da, bir vakum pompası ideal koşullardan, açık havadaki (yerçekimi yasasının yeryüzünde çalıştığı) karmaşık koşullara geçtiğinde kendi savını biraz değiştirecektir. Bu analoji genellikle bizim karşıtlarımız tarafından şu gerekçeyle reddedilir; yerçekimini deneyimleyen bilim adamı açık havadaki durumu yasanın yaşamsal koşullarından hiçbir şekilde soyutlamaz ama Marx metaların değerini etkileyen yaşamsal unsurları kapitalist üretim ve dolaşımın

gerçek koşullarından tamamiyle soyutlamaktadır. Bu şekilde tartışanlar, aslında Marx'ın çalışmasındaki tüm yaşamsal unsurları soyutlamakta ve Marx'ın değer teorisini damgaladıkları kendi gereksiz soyutlamaları ile iş görmektedirler.

Kapital'in ilk cildi birçok yazar tarafından popülerleştirilmiştir. Bu cildin İngiliz dilinde aslına en sadık popüleşleştirmesi ise Gabriel Deville'nin "HALKIN MARX'I" adlı çevirisidir. Bu örnek tamamen 1. ciltteki düzenlemeye uymakta ve bu cildi baştan itibaren kısaca özetlemektedir. Tüm sosyalist literatürde 1. cildin en iyi popülerleştirmesi ise Karl Kautsky'nin "Karl Marx's Ökonomische Lehren" adlı küçük kitabıdır. Bu kitapta, Kautsky, Deville'in örneğini ve Marx'ın bazı erken yazılarını kullanmaktadır. Kautsky'nin kitabı henüz İngilizceye çevrilmemiştir.

Marksist ekonominin varolan hiçbir popülerleştirilmesi üç cildin tümünün tam bir sunuluşu değildir. 2. ve 3. ciltlerin yakın zamanlardaki edisyonlarda 1. Cilt kadar ilgi çekmesi, çok bağlantısız bir biçimde olmuştur. Hiçbir popüler özet Marx'ın teorilerinin tam bir organik özeti değildir. Belki de bu iş, bunu yapmak için en çok donanımlı kişiye, Karl Kautsky'ye düşecektir. Bu konuda kararlı bir talep vardır. 1. cildin popülerleştirilmesi yazınımızda yararlı bir yere oturmuştur. Ama tüm öğrenci sınıflarına eşit ölçüde hitap etmemektedirler çünkü bu popülerleştirmeler olayın teorik kısmı ile ilgilendiklerinden arka plandaki tarihsel yanı tamamen ihmal etmektedirler.

Büyük bir öğrenci sınıfına en çok hitap eden ise bu tarihsel yandır. Bu nedenle, ben bu küçük ciltte Marksist incelemelerin Marx'ın izlediği teorik bir düzende özetini yapmaya girişmedim, daha çok tüm konuyu tarihsel olarak geliştirmeye çabaladım. Bu, benim, konuyu canlandırmama ve sadece eleştirel aydına değil ama duygusal okuyucuya da hitap etmeme yardımcı oldu. Ama bu duygusal stil kesin olarak olgulara tutunmamı da engellemedi (...) Şeylerin ya da süreçlerin etik değerleri daha çok genetik ve tarihsel bir kuruluşa dayanır. Aynen hayvan ve bitkilerin evriminde olduğu gibi, biz de genetik bir organik gelişme inşa ettik ki bu gelişme, bizim, belli biçimleri, nitelikleri, türleri vs. karşılaştırabilmemizi ve bir bakışta onlardan hangisinin genel organik ilerleme içinde gerici ya da ilerici bir adımı temsil ettiğini söyleyebilmemizi diğer

bir deyişle, tüm skala açısından, herhangi bir biçimin evrimci ya da gerici olup olmadığını söyleyebilmemizi sağlar. Dolayısıyla, insanlık tarihinde diyalektik monizmi ve tarihsel maddeciliği kullanarak değişik çağların düşüncelerini ya da geleneklerini, yasalarını vs. karşılaştırdım ve insanlığın genel ilerleyişi içinde hangi ölçüde ilerici ya da gerici bir şeyi temsil ettiklerini araştırdım.

Birçok çevrede, tarihsel maddeciliğin bir karakteristiği olan, indüktif ve nesnel araştırma yönteminin tarihe sempatik bakışı engellediğine dair bir düşünce egemendir. Ben bu savın mantıksal yönünü göremiyorum. Bana göre, bunun altında yatan şey düşüncelerdeki karışıklıktır. Açıktır ki, Marx ve Engels'in eserlerinde birçok gerçek duygu vardır ve bu duygular en ufak bir şekilde onların analizlerinin doğruluğunu ve vardıkları sonuçların sağlamlığını etkilememiştir. Bir bilimsel esere insanca bir duyguyu şırınga etmek, tarihsel olayları ve kişileri duygusal bir öznel standartla değerlendirmekle bir tutulamaz. Burjuvazinin bireyci tarihçileri insan duygularını sümüklü bir duygusallık standardına indirgemek suretiyle onları değersizleştirmektedirler. Öte yandan, indüktif olarak kazanılan ve nesnel olarak uygulanan his, duygusal olamaz ya da değerlendirmeyi gölgeleyemez, ancak heyecanın gücünü ya da bilinçli bir şekilde yükselen cesareti indüktif olarak kazanılmış olan öğrenmeye ekler (...)

Sunuş biçimi bana aittir. Ekonomik teoriler ise Marx'a aittir. Kullanılan yöntem, önemli noktalarda Joseph Dietzgen'ın diyalektik monizmiyle tamamlanan tarihsel maddeciliktir. Kısacası, bu küçük cilt sadece Marksist analizin sonuçlarını sunmaktadır. Bu analizlerin kendilerinin somut örneği değildir. Burada ele alınan farklı pozisyonların ayrıntılı kanıtlarını aramak isteyenler Marx'ın "Sermaye nedir?" adlı orijinal eserine dönüp bakmak durumundadırlar. Günümüzde egemen olan sistemde okullarda okutulan herhangi bir ekonomi kitabını açıp bakınız, orada ilkel bir vahşinin ucu sivriltilmiş bir çubuk, bir kalkan, ok ve yay ve bir kano vb.'den oluşan sermayesinden söz edildiğini göreceksiniz. Böyle bir vahşinin tutumlu davranarak ve kapitalizmin diğer sözde erdemleri yardımıyla bir kapitalist haline geldiğini, bir girişimci olduğunu ve (...) bir iş adamı olduğunu okuyacaksınız. Kapitalistler haline gelemeyenlerin ise tembel ve uyuşuk bir kitle oluşturduklarını ve

onların çocuklarının da bugüne dek tembel ve uyuşuk kaldıklarını ve "İsrafil'in Sûr'u" onların ruhlarını cennete ya da başka bir yere çağırıncaya dek de böyle kalacaklarını okuyacaksınız...

Örneğin bazıları tarafından işçi sınıfının büyük önderi sayılan Henry George'un sermaye kavramını ele alın. Bir vahşi bir meyve ağacı bulur ve açlığını dindirmek için tüm meyveleri yer. Ama eğer meyvelerin bir kısmını yiyecek ve geleceğini düşünerek diğer kısmını toprağa ekecek olursa ya da diğer meyveleri ihtiyacı olan başka mallar karşılığında diğer vahşilerle değiş tokuş edecek olursa, o vahşi kapitalist haline gelir. İşte birkaç cümle ile Henry George'un kapital ve kapitalistlerle ilgili düşünceleri (...) Roscher, H. George ve Marx'ın "kaba" olarak nitelediği diğer ekonomistler ilkel bir vahşiye 19.yy Anglo-Saksonu gözüyle bakmaktadırlar. Ve hiç var olmayan bazı paralellikler keşfetmektedirler. Farklı çağlara, farklı toplumsal koşullara, insanlığın gelişmesinin farklı aşamalarına hiç dikkat etmeden, aralarındaki ayrımları görmezden gelmektedirler. Tek sözcükle, farklı toplumsal koşulların nedenini hiç açıklamamaktadırlar. Onlara bakarsanız, kapitalistler Âdem ve Havva'nın cennetten kovuldukları günden bu yana mevcutturlar. Ve makinelerde, araç gereçlerde ve üretim yöntemlerindeki değişiklikler ne olursa olsun, İnsanların Kardeşliği'nin kurulacağı Altın Çağ'a dek de varolmayı sürdüreceklerdir (...) İnsan, istediği için kapitalist olur ve diğerleri de kendi hataları yüzünden kapitalist olamamaktadırlar! Ve insanların bir bölümünün neden tutumlu ve girişimci olabildiğini ama diğer bir bölümünün tembel ve para biriktiremez olduğunu sorduğunuzda ise yanıt "Tanrı"nın onları böyle yarattığı olmaktadır (...)

Bu çalışmadan öğrendiğimiz şey yüzeysel benzerliklere ya da genel benzerliklere bakmamak ama göreli farklılıklar yapmaktır. Herşeyin ötesinde, toplumsal sorunlar üzerinde tarafsız bir araştırma yapmamızı engelleyen kapitalist görüş açısını ya da geleneklerle bize miras kalan önyargıları bir kenara bırakmalıyız... Maddi gerçekleri önce ele almalı ve teorimizi oluşturmak için doğrudan temas edebildiğimiz gerçek olguları bulmalıyız... Teorimizi gerçek şeylere dayandırmalı ve gerçek şeyleri önceden bilinen teorilerin dar ceketine sığdırmaya çalışmamalıyız. İndüktif yöntem denilen araştırma yöntemini kullanmaktayız ve somut gerçeklerden soyut

teoriye doğru gitmekteyiz. Ve daha sonra şeyleri diyalektik olarak birleştirmekteyiz. Bunun anlamı şudur: Dünyaya ve topluma değişmez ya da sabit bir şey olarak değil ama oluşmakta olan bir şey olarak bakmalıyız... Kapital ve kapitalist üretimi de bu açıdan ele almalıyız. Kapitalin tipik belirtilerini bilmek istiyoruz. Resmi ekonomistler bize hiçbir şeyi açıklamayan bulanık yanıtlar vermektedirler (...) Bu kişiler basitçe gelir geçer kapitalist nosyonları yinelemekte ve onlardan hareketle ekonomik teoriler inşa etmektedirler. Birisi herhangi bir aracın kapital olduğunu söylemektedir. O halde Tersiyer Çağın fındığı taşla kıran herhangi bir vahşisi kapitalist oluvermektedir. Neden vahşi ile kendimizi sınırlayalım ki? Maymun da fındığı taşla kırmaktadır. Aslında insanlar bu alışkanlığı maymunlardan öğrenmişlerdir. O halde maymunlar kapitalisttir. Bu tür ekonomiye en iyisi "maymun ekonomisi" diyebiliriz. Bir başkası bize kapitalin birikmiş emek olduğunu söylemektedir. Bu durumda arılar ve karıncalar da kapitalisttirler... Bir diğeri kapitalin daha fazla zenginlik elde etme zenginliği olduğunu söylemektedir. Zenginlik derken herhangi yararlı bir eşyayı ima etmektedirler ve zenginlik üretmekten kastettikleri şey ise o eşyayı kendisinden daha değerli bir başka eşya ile değiştirmektir. Bu bizi elindeki meyveyi kendisi için daha değerli olan şeylerle değiştiren vahşiye taşımaktadır (...) Bu tür açıklamalar emek denilen temel şeyin ve onun kullanıldığı farklı toplumsal koşulların değerini küçültmekte, aşağılamaktadır (...) Bu tür ekonomistlerin yüzlerce sayfalık kitaplarını okuyan bir öğrenci, yüksek sesle ve tereddüt içinde şu soruyu soracaktır: "Kapital nedir? (...) "[339]

339 Bir Kapital çevirmeni olan Untermann'ın Kapital Önsöz'ünü ilginç bulduğum için okurla paylaşmak istedim. Türkiye okurunun bu çevirmenin eserleri ve düşünceleriyle hiç tanışmadığı gerçeği de bu paylaşma isteğinde rol oynadı. Oldukça uzun olan yazının bütünlüğüne zarar vermemeye çalışarak kısaltmalar yaptım.

EK 9.

Friedrich Engels'ten F.A. Sorge'a 18 Ocak 1893 tarihli mektup[340]

Burada, Londra'daki Fabianlar, toplumsal devrimin kaçınılmazlığını anlayacak kadar sezgili olan ama bu dev görevi sadece henüz olgunlaşmamış proletaryaya emanet edemeyen ve bu nedenle de daima işin başında durma alışkanlığını edinen bir grup kariyeristtir. Temel ilkeleri devrim korkusudur. Her şeyden önce "eğitimli"dirler. Sosyalizmleri ise yerel yönetim sosyalizmidir; üretim araçlarının sahibi en azından şimdilik ulus değil ama topluluk (community) olacaktır. Onların sosyalizmi (...) aşırı ama burjuva liberalizminin kaçınılmaz bir sonucu olarak sunulmaktadır; Bu sosyalizm anlayışının sonucu ise, liberallere hasımları olarak kararlı bir biçimde karşı çıkmak yerine onları sosyalist sonuçlara varmaları için itmek, bu nedenle de liberalizmin içine sosyalizmi sızdırmaya çalışmak, onlara karşı seçimlerde aday çıkarmamak (...) sırtlarını sıvazlayarak onlara aday kabul ettirmeye çalışmak gibi taktiklerdir.[341]

---

340 Engels bu mektubu Fabian'lara yönelik sert eleştirilerinin ardından yazmaktadır.

341 Engels, Fabianların bu tutumlarıyla başkaları tarafından kullanıldıklarını ve bizzat kendilerinin sosyalizm hakkında yalanlar söylediklerini yazmaktadır. (V.I. Lenin, *On Britain*, s.29-30 ve Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.279-280)

Engels 4 Eylül 1892'de Kautsky'ye yazdığı mektupta, Fabianların işçilerin bağımsız hareketlerini liberallere bağlama çabasında olduklarını, Fabian

derneği'nin ***"kariyer meraklılarından duygusal sosyalistlere dek çeşitli çapta bir burjuva "sosyalistler"*** kliği olduğunu, onları birleştiren tek şeyin işçilerin yönetimi tehdidinin yarattığı korku olduğunu ve bu tehlikeyi savuşturmak için de, kendi önderliklerini, kendi ***"bilmiş"*** önderliklerini sağlama almaya çalıştıklarını yazar. (Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar 2*, s.272) Engels'e göre Fabian Derneği çürümüş parlamenter politikacılar ile aynı araçları yani parayı, entrikayı ve kariyerizmi kullanmaktadır. Engels İngiliz işçilerinin bu konuda uyarılmalarını düşünmektedir çünkü Fabianlar boğazlarına kadar liberal partinin entrikalarına gömülmüş, hatta Sidney Webb gibi bazıları Liberal partide görev de almışlardır.

EK 10.

Karl Marx'tan Carlo Cafiero'ya 29 Temmuz 1879 tarihli mektup[342]

(...) Eserinizin ikinci kopyasını yolladığınız için içten teşekkürler. Bir süre sonra benzer bir çalışma daha elime geçti; bunlardan birisi Sırpça yazılmış; diğeri ise İngilizce yazılmış (ve ABD'de yayınlanmış).[343] Ama her ikisinde de bir yanılgı var; Kapital'in popüler ve kısa ve öz bir özetini sağlamaya çalışırlarken, çok titiz (bilgiç) bir şekilde kendilerini tartışmanın bilimsel biçimine vermektedirler. Dolayısıyla, bana göre, temel amaçlarından sapmaktadırlar ki bu amaç, özetler yoluyla söz konusu toplumlar üzerinde bir etki yaratmaktır. Ve işte tam da bu noktada sizin çalışmanız çok üstündür!

Şey (thing) kavramına gelince;

Önsözünüzde öne sürülen görüşlerle – yani kapitalist üretimin gelişmesinin kendiliğinden bir şekilde proletaryanın kurtuluşu için gerekli maddi koşulları doğurduğunu ortaya koyan bir kanıt yoktur. Yani belli bir boşluk vardır. Dahası, önsözünüzü doğru yorumluyorsam – insanın eğitmeye niyetlendiği kişilerin beyinlerine

---

342 İtalyan bir anarşist olan Carlo Cafiero 1879'da Milano'da *Il Capitale di Carlo Marx* başlıklı bir Kapital özeti yayınlamıştır. Marx, Cafiero'nin kitabın önsözünde iddia ettiği gibi "Kapitalist üretimin gelişmesinin proletaryanın kurtuluşu için zorunlu maddi koşullara yol açtığını" açıklamayı başaramadığını söyler ama yine de 2. baskıda, Kapital'de kullandığı yönteme daha dikkatli yaklaşmasını tavsiye eder Cafiero'ya.

343 Marx burada ABD'de Johann Most'un yayınladığı özete değinmektedir.

çok yüklenmemelerine ilişkin düşüncenizi de paylaşıyorum. Doğru bir zamanda, ilerde, Kapital'in bu maddi temeline daha çok vurgu yapacağınız bir çabaya girmenizi engelleyen hiçbir şey yoktur.

Tekrar çok çok teşekkürler.

EK 11.

Hikmet Kıvılcımlı'nın Kapital çevirisine yazdığı *"Eser Hakkında Birkaç Söz"*ün tam metni[344]

Avrupada 1848 ihtilallerinin dindiği ve kapitalizmin yeni bir inkişafa[345] girdiği 1850 tarihinden itibaren, Marks, "Ekonomi Politiğin Tenkidi[346]" etrafında tekrar derin araştırmalara girişti. Birinci kitap 1867 sonbaharında çıktı. 1873 ilkbaharında iyice düzeltilmiş ikinci tab'ı yapıldı. 1883 Mart 15'inde Marx öldü.[347] Engels, 1885de II.ci kitabı, 1895de III.cü kitabı neşretti. IV.cü kitap mürted[348] "Filister: Kaba burjua" Kautski'nin elinde kısaltılarak "Artan Değere Dair Nazariyeler" ismile 1904-1910'da neşredildi. Tamamının tab'ı Marks-Engels-Lenin Enstitüsünün çıkardığı "Marks-Engelsin Tekmil Eserleri[349]" içinde bulunur. Antonyo Labriyola: "Kapital sosyalizmin ilk kitabı değil, kapitalizmin son kitabıdır" demişti. Hakikatte KAPİTAL hususile serbest rekabetçi kapitalizmin (s.111) son kitabıdır, fakat umumiyetle kapitalizmin son kitabı sayılamaz. XIXc. Yüzyılın sonunda kapitalizm bitmedi, serbest rekabetçi kapitalizm bitti. Ve XXc. yüzyılla beraber inhisarcı[350] kapitalizm başladı. Ve "ölen kapitalizm" merhalesinin, yani emperyalizmin kitabını yazan Vladimir

344 Mehmet Ö. Alkan, *150. Yılında Das Kapital*, s. 83-84.

345 Gelişmeye.

346 Ekonomi Politiğin Eleştirisi.

347 Kıvılcımlı 15 Mart tarihini kullanmıştır.

348 Dönek.

349 Toplu Eserler.

350 Tekelci.

İliç Ulyanof Lenin'dir. Marks : " Bu eserin son gayesi, modern sosyetenin ekonomik hareket kanununu meydana çıkarmaktır" der. Kapitalizm serbestçilikten inhisarcılığa geçti. Fakat bu HAREKET yine o KANUNa uygundu. Onun için, kapitalist sosyetesinde, sukut kanunu[351] kadar kat'i bir kanun bulup çıkaran KAPİTAL, yalnız zamanımızda değil, insanlık durdukça değerini kaybetmeyecek ölmez eserlerdendir. "KAPİTAL"in Molitor tarafından çevrilen Fransızcasında, üslup ve metin eksikliklerinden mâda, "Çalar Saat"e "Galvanizasyon" demek, "Küçük Burjuva"yı "burjua" yapmak gibi yanlışlar var. Onun için - sekiz yıl evvel Fransızcadan çevirmiş olduğum KAPİTAL birinci kitabının müsveddelerini ancak şahit yerine koyarak- bu tercümeyi, Marks-Engels-Lenin enstitüsü tarafından 1932'de neşredilmiş, en doğru Almanca aslından yapıyorum. Mevzuyla on beş yıllık uğraşmamdan ders alarak, termleri[352] icabettiği kadar munis[353] Türkçe ile vermeye çalıştım. Türkçeye Fransızcadakinden daha doğru bir KAPİTAL vermek gayretimi bir cür'et sayacak ukalâlar, ancak Türkiye'de bir inkişaf ve marksizme esas göremeyen sağlı sollu mürtecilerdir[354]. Bu abide eseri çevirmekle, türk diline olduğu kadar, Türkiyenin inkilabcı kuvvetlerine inancımı da bildirmiş oluyorum. Medeni cesareti takdire değen Emekçi kütüphanesinin: "Bir gündelik gazete fiyatına bir forma KAPİTAL vermek" şiarı[355], bir ihtiyaca cevaptır. Kapital gibi eserlerin neşrinde bir sene, beş sene uzun sayılmaz. Vaktile Kapitalin fransızca birinci cildi de 1872 Martından 1875 Nisanına kadar parça parça neşredilmişti. Burada neticenin gecikmesi bir mahzurdur. Fakat Marks bu mahzura karşı, o zamanki Fransız işçilerine şu altın harflerle yazılacak öğüdü verir: "İlim için bir şose yol yoktur; ancak onun sarp patikalarına tırmanma yorgunluğundan kaçınmayanlar, ilim dağının ışık dolu tepesine erişebilirler." Türk "dilinin dehâsı" haklıdır: "Damlaya damlaya göl olur!"

1 Mayıs 1937
Hikmet Kıvılcımlı

351 Düşme yasası.
352 Term: Kıvılcımlı'nın dilinde terim karşılığı kullanılmaktadır.
353 Yumuşak.
354 Gericilerdir.
355 İlkesi.

EK 12.

Kapital Yasakları CHP-DP ve 60'lı yıllar

Kapital'in ilk yasaklanması, 1938 CHP iktidarı döneminde gerçekleşir. 8 Nisan 1938 tarihli ve CHP Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın imzası bulunan bir gizli yazı ile Kapital özet çevirileri ve Kıvılcımlı'nın tam çeviri başlangıcını da içeren 22 sol eserin yasaklandığı 209 Halkevi başkanlığına bildirilir. Listelerde Kerim Sadi çevirisi bulunmamaktadır.

Yazı metninde, listelerde bulunan eserlerin kamuoyuna ve özellikle de gençliğe *"komünistlik fikri"* aşıladıkları ve *"yabancı ve yalancı"* düşüncelerin telkinlerinde bulunarak etkili oldukları için hükümetçe yasaklandıkları belirtilmekte, kütüphanelerinde bu eserleri bulunduranların bu kitapların kayıtlarını silmeleri ve toplayarak Bakanlığa göndermeleri istenmektedir.[356]

İkinci yasaklamayı, Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde görüyoruz. İronik olan, 1950 Mayıs'ında iktidara gelen DP'nin, yaklaşık bir ay sonra, *Yeni Baştan* isimli haftalık gazetesinde Kapital'i gazete ile birlikte verme teşebbüsüdür. "Türkiye'de sosyalizmi yayan gazete" üst başlığıyla çıkan *Yeni Baştan*'ın ikinci yıl ve 27. sayısının başlığı "Kapital ve Karl Marx – 'Kapital' Tercümesinin 45 Yıllık Mazisi"dir. Yazı dizisinin başında şu açıklamaya yer verilir:

MARKSİZM'in ana kitabı olan KAPİTAL hemen bütün medeni

356 Alkan, age., s.94-95.

dünya dillerine tercüme edildiği halde, kitabın yazılışından aşağı yukarı bir asır geçmiş olmasına rağmen, henüz Türkçeye tam bir kitap halinde tercüme edilmemiştir.

Gelecek sayımızda başka memleketlerde ve Türkiye'de KAPİTAL'in tercümesi için yapılan çalışmalara dair bir inceleme yazısı bulacaksınız. Ondan sonra da, asıl (KAPİTAL'in) tercümesini okurlarımıza vermeye başlıyacağız. Gazetemizdeki KAPİTAL tefrikası altlarında numaraları bulunan kitap sayfaları halinde verileceği için, istiyen okuyucularımız, bu sayfaları bir araya getirip, KAPİTAL'i kitap halinde ciltleyebileceklerdir.

Kapital'in Türkçeye çevrilmesi için çalışmaların kırk beş yıllık bir geçmişi vardır. 2 Eylül 1326 tarihli İŞTİRAK gazetesinin 20. sayısında Alyans mektebi müdürü İsrail efendinin (Nasıl Çalışmalıyız?) başlıklı yazısı 45 sene evvelki fikirler de olsa, bugün de tazeliğini muhafaza ettiği ve Kapital'in nasıl tercüme edilmesinin gerektiği hakkında bize bir fikir verdiği için bu yazıyı aynen alıyoruz.[357]

Mehmet Ö. Alkan, yazı dizisinin Kerim Sadi tarafından hazırlandığı izlenimini edindiğini çünkü dizinin Sadi'nin daha önce yazmış olduğu *Bir Mütercimin Hataları* başlıklı broşürünün bazı eklerle tekrarı gibi durduğunu söylemektedir. Söz konusu broşürde olmayan ama *Yeni Baştan*'da aktarılan yazı ise Bohor İsrael'in *İştirak*'de yazdığı "Nasıl Çalışmalıyız?" başlıklı yazısıdır. *Yeni Baştan*'ın ikinci sayısında, Kerim Sadi'nin "Osmanlı Sosyalistleri ve Kapital" başlıklı yazısının yayınlandığı görülür. Sadi, bu yazıda *İştirak* dergisinde Kapital'e değinilen yazılardan alıntılar yapar ve Bohor İsrael'in çeviri konusundaki (Kapital'i çevirmeye başlamak ve bunu bu işi yapabilecek bir çevirmen grubuna vermek) önerisini de aktarır. K. Sadi'ye göre, bir ideolojik karmaşa içinde, Marksist formasyondan mahrum olan Osmanlı sosyalistlerinin bu işi yapmaları olanaksızdır. Bunu anlamak için *İştirak*'e göz atmak bile yeter. Zaten *"Kapital'in tercümesi mecmuanın sütunlarında bir hayal olarak"* kalmıştır. Kerim Sadi, yazısının sonunda, o dönemin siyasal atmosferinin de gittikçe ağırlaştığını ve kısa bir basın özgürlüğü döneminden sonra *"II. Abdülhamit'in*

357 Alkan, age, s. 98.

metotlarının" yeniden ortaya çıktığını söylemektedir.[358] Öyle görünüyor ki, Kerim Sadi, 1950'li günlerin birçok sosyalisti gibi, DP'nin kısa bir gelecekte uygulamaya başlayacağı benzer yöntemleri öngörememiştir.

Dördüncü sayıda "Kapital ve Haydar Rıfat" başlığını taşıyan bir yazı yayınlanır. Yazının başındaki açıklamada *"Memleketimizde 'KAPİTAL' etrafındaki münakaşaların tarihçesini iyice takip edebilmek için, Makine Mühendisi Sâlim Bey'in makalesini – tertip hatalarını da olduğu gibi muhafaza etmek şartı ile – aynen alıyoruz"* denilmekte ve yazının sonunda da; *"Gelecek sayımızda Kerim Sadi'nin makine mühendisi Sâlim Bey'e verdiği cevabı okuyacaksınız"* denilmektedir.[359]

TÜSTAV Arşivi'nde *Yeni Baştan'ın* sadece bu sayıları bulunmaktadır. Dolayısıyla, Mehmet Ö. Alkan'ın da belirttiği üzere, Kapital çevirisinin bu dergide yayınlanıp yayınlanmadığı da bilinmemektedir.[360]

Bu arada akıl almaz bir olay daha yaşanır ve *Yeni Baştan* gazetesinde Kapital'e ilişkin yazılar yayınlanırken, dergi ve yazarlara *"komünizm propagandası"* yapmaktan dava açılır. Dava konusu, Kerim Sadi tarafından ikinci sayıda paylaşılan 1910'da Bohor İsrael'in "Nasıl Çalışmalıyız?" başlıklı yazısı ile *İştirak*'ten yapılan alıntılardır. Söz konusu yazılarda komünizm propagandası olup olmadığı konusunda düşüncelerine başvurulan bilirkişiler Doç. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç.Dr. Sahir Erman önce – söz konusu yazıların ta 1910'da yazıldığını ve gazetede sadece bir aktarmanın söz konusu olduğunu farketmeden (!) – aleyhte rapor vermişler ama daha sonra hatalarını anlayarak bir "zeyl (Ek)" yazarak yeni bir rapor sunmuşlardır.[361]

Zeyl ya da Ek'te, söz konusu tarihte, III. Enternasyonal'in henüz kurulmadığı gibi, komünizmin de tam anlamıyla bir doktrin olarak ortaya çıktığının düşünülmesinin mümkün olmadığı belirtilmekte, dolayısıyla o tarihte yayınlanan *İştirak*'te de böyle

358 Alkan, age, s.101.

359 Alkan, age, s.103.

360 Alkan, age., s.105.

361 Zeyl (Ek) raporunun tam metni için bakınız: Alkan, age., s.106-109.

bir ihtilâl düşüncesinin savunulmasının olanaksız olduğu vurgulanmaktadır. Bilirkişi heyeti, buradan hareketle, aktarılan yazıda "ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL'e HAS ANİ VE ŞİDDETLİ İHTİLAL FİKRİNİN MEVCUT OLMIYABİLECEĞİ..." kanısına varmaktadır.

Ne var ki, Ek'in sonunda, bir kimsenin, başka birisinin bazı sözlerini alarak kendi fikrinin propagandasına âlet edebileceğini, III. Enternasyonal'in kuruluşundan önce ileri sürülen ihtilâl düşüncesini savunmuş olan bir yazının "*bazı kısımları alınarak ve birbirlerine eklenerek komünizme has şiddetli ihtilâl fikrinin propagandasını yapmanın*" daima mümkün olduğunu ama böyle bir propagandanın yapılıp yapılmadığını saptamak için "*diğer delillerin*" gerekli olduğu, bunun belirlenmesinin ise heyetin yetkisini aştığı vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere, "*ne şiş yansın ne kebap*" atasözünü düşündüren bir Ek ve yorum söz konusudur.

Kapital 1960'larda da soruşturmaya uğramıştır.

Kapital'in birinci cildini ve üçüncü cildin ilk bölümünü doçentlik tezi için çeviren Mehmet Selik'in çevirisi ilk kez Sol Yayınlarınca satın alındı ve basıldı. Çeviri basılır basılmaz, daha doğrusu birinci cildin birinci kitabı yayınlanır yayınlanmaz, 2 Şubat 1966'da Cumhuriyet savcı yardımcısı Servet Çolakoğlu, içinde Kapital'in de bulunduğu kitaplarla ilgili soruşturma açar ama verilen bilirkişi raporlarındaki olumlu görüşler nedeniyle "*amme adına takibat icrasına mahal olmadığı*" belirtilir ve dava açılmaz. Dava açmama konusundaki kararın Kapital'le ilgili bölümü şöyledir:

Karar

Haz: 1966:28

Ka: 1966:22

(...)

2) Karl Marx'a ait "Kapital" isimli kitabın Mal ve Para ve bunların yaratıcısı emek sorunları hakkında Marksist ekonomi teorisini Karl Marx'ın görüşlerine göre inceleyen bir kitap olduğu, bu itibarla Marxist teorinin bilimsel bir izahı niteliği taşıdığı.

(...)

Bu itibarla adı geçen bütün kitaplarda gerek TCK 142, 155 ve 312. Maddeleri bakımından ve gerekse sair mevzuat yönünden amme adına takibi gereken bir suçun bulunmadığı anlaşılıp ayrıca tesbit de edildiğinden bahse konu her üç kitap hakkında amme adına takibat icrasına mahal olmadığına, kararın tebliğ yeri bulunmadığına C.M.U.K.'nun 163. Maddesi gereğince karar verildi. 2.2.1966

Servet Çolakoğlu, 10707

Cumhuriyet Savcı yardımcısı[362]

Daha önce de değinildiği gibi, TİP'in AYM'ye yaptığı başvuru sonucunda çıkan kararda "*bilimsel eserlerde*" komünizm propagandası olamayacağı vurgusu, birçok davada lehte karar alınmasında etkili olmuştur. Görüldüğü kadarıyla Kapital ve diğer iki kitabın "temize çıkması"nda da kararın bu bölümü işe yaramıştır.[363]

362 Alkan, age., s.121-122.

363 Karar ve diğer metinler Alkan'ın kitabından aynen alınmıştır. Kararlarda büyük harflerle yazılan bazı tümceler de hiç değiştirmeden aktarılmıştır. Bu aktarım, Kıvılcımlı'dan yaptığımız aktarımlar için de geçerlidir.

Yazılama

"Anlatılan senin hikâyendir"... Marx, Kapital'in birinci baskısına yazdığı önsözde, okuyucusuna böyle seslenmişti. Elinizdeki kitapta ise Serpil Güvenç, yazarının doğumundan 200, yayımlanmasından 151 yıl sonra Kapital'in öyküsünü anlatıyor: 1867'de Almanya'da başlayan yolculuğun izini süren Güvenç, Marx'ın başyapıtının nasıl yazıldığı, nasıl yayımlandığı, farklı ülkelere nasıl ulaştığı ve bu ülkelerin halklarının dillerine hangi zorluklarla tercüme edildiğini anlatıyor ve kendi tanıklıklarını da aktararak, bu yolculuğun Türkiye ayağına özel bir önem veriyor.

24 TL

9 786052 222188